

A KEGYES-TANÍTÓRENDIEK

VEZETÉSE ALATT ÁLLÓ

SZEGEDI VÁROSI FŐGYMNASIUM

ÉRTESÍTŐJE

AZ 1898–99. TANÉVRŐL.

KÖZZÉTESZI

CSERÉP SÁNDOR,

IGAZGATÓ.

SZEGED.

NYOMATOTT ENDRÉNYI LAJOS KÖNYVSZAJTÓJÁN.

1899.

A KEGYES-TANÍTÓRENDIEK

VEZETÉSE ALATT ÁLLÓ

SZEGEDI VÁROSI FÖGYMNASIUM

ÉRTESÍTŐJE

AZ 1898–99. TANÉVRŐL.

KÖZZÉTESZI

CSERÉP SÁNDOR,

IGAZGALÓ.

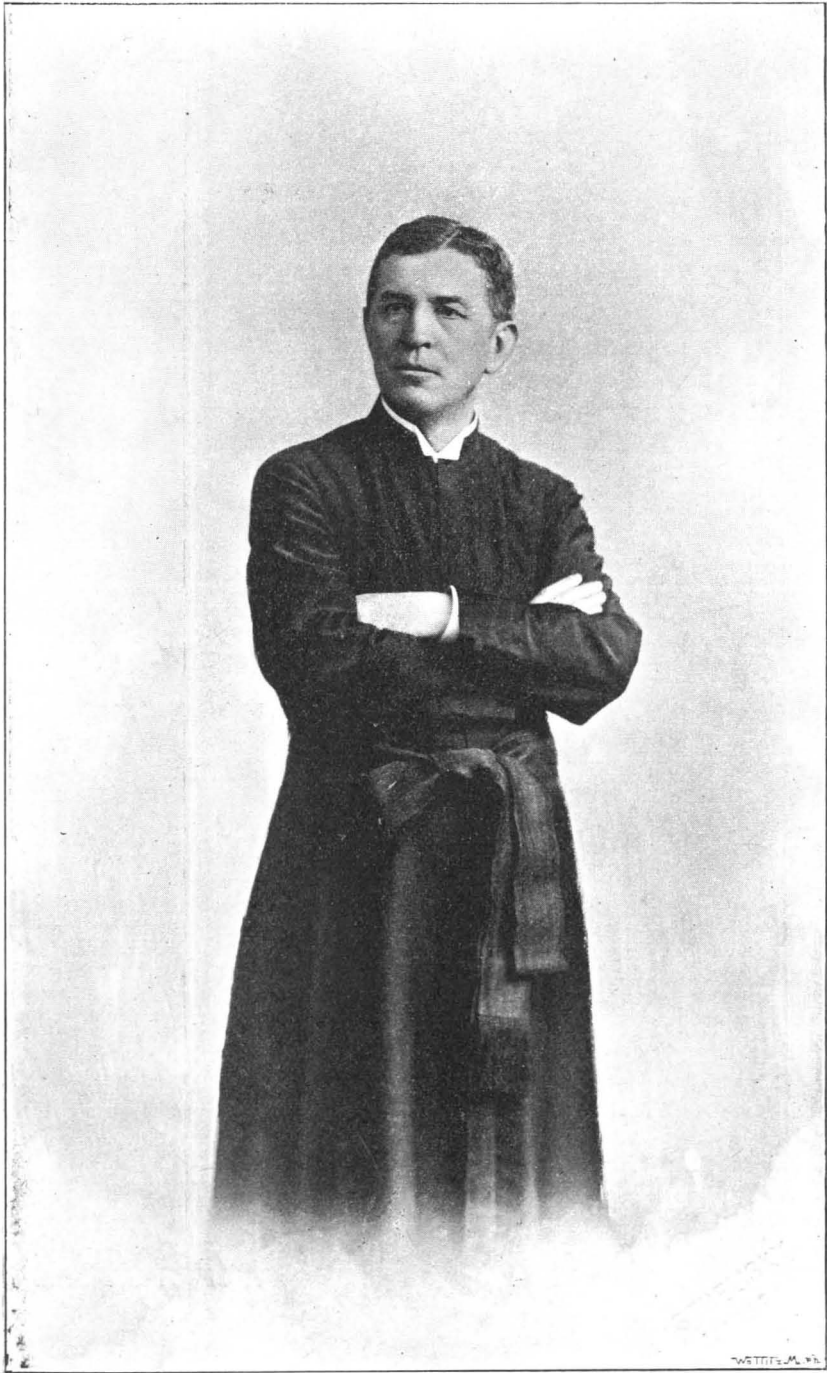

SZEGED.

NYOMATOTT ENDRÉNYI LAJOS KÖNYVSZAJTÓJÁN.

1899.

Magyar László
K. radfűrés

A KEGYES-TANÍTÓRENDIEK

VEZETÉSE ALATT ÁLLÓ

SZEGEDI VÁROSI FŐGYMNASIUM

RÉSZÉRŐL

ERZSÉBET KIRÁLYNÉ

Ő FELSÉGE

HALÁLA ALKALMÁBÓL

TARTOTT

GYÁSZÜNNEPÉLY.

Főgymnasiumunk tanártestülete, a mint 1898. évi szeptember 10-én a helybeli lapok rendkívüli esti kiadásából értesült a megrendítő hírről, hogy Magyarország hön szeretett nagyasszonya, Erzsébet királyné Ő Felsége, gyilkos merényletnek esett áldozatul, a veszteség súlya alatt elhatározta, hogy az országos gyászistentisztelet után gyászünnepélyt tart egyrészt, hogy kifejezést adjon mélyen érzett fájdalmának, másrészt pedig, hogy áldott emlékezetét az ifjúság lelkébe oltsa. Ez az ünnepély az alábbi program szerint szeptember 23-án folyt le intézetünk dísztermében, hol a tanuló ifjúságon kívül számos előkelő vendég is megjelent.

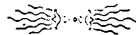
I.

9 órákor gyászmise a belvárosi róm. kath. templomban.

II.

10 órákor gyászünnepély a főgymnasium dísztermében a következő tárgysorozattal:

1. **Igazgatói megnyitó.**
2. **Erkel. Hymnus.** Énekli az önképzőköri énekkar.
3. **Erzsébet királyné halálára.** Szavalja Eidenmüller Elemér,
VIII. o. t.
4. **Sírszónok.** Énekli az önképzőköri énekkar.
5. **Gyászbeszéd.** Mondja dr. Jászai Rezső, főgymn. tanár.
6. **Gyászünnepen.** Énekli az önképzőköri énekkar.

Az igazgató megnyitó beszéde.

*

Kedves tanuló ifjúság!
Mélyen tisztelt közönség!

Kötelességünk az elhunytakról való kegyeletes megemlékezés. Kétszeres kötelességünk ez nagy halottunk, megdicsőült felséges királynénk iránt, a ki míg élt, Magyarország őrangyala volt s még halálával is, a fájdalom közössége folytán, csak szorosabban fűzte össze a nemzetet és királyát, a min nagy lelke magasztos erejével folyton fáradozott.

A mai napot az ő dicső emlékezetének szenteljük.

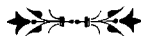
E végből már előbb gyászmisén vettünk részt s imádkoztunk lelki üdveért; most pedig összejöttünk, hogy testületileg adjunk kifejezést ama nagy fájdalomnak, melyet halála fölött egyenkint is oly mélyen érzünk.

Mit is tehetnénk a csapás eme közvetlen hatása alatt egyebet, minthogy bánatba temetkezve, könyeink árában keressünk némi enyhülést s Isten akarátában való megnyugvással adjuk meg magunkat a nagy veszteségnek, melylyel szemben szinte tehetetlenek vagyunk és imádkozzunk Érte, kit végkép elvesztettünk.

Elvesztettük őt, de szelleme itt él közöttünk, emlékezetét híven örizzük s ezt átszállítjuk örökség gyanánt az utódokra is. A maga egész teljességében csak egy marad meg részünkre: a kegyetlen fájdalom kínzó érzése. „Mert erősebb bennünk a hit, mint a kétség az iránt, hogy lesz még valaha hozzá hasonló királynénk“; hozzá, kihez a tiszta érzéseknek főséges szálai fűztek minden magyar szívet.

Századunk legeszményibb női alakját siratjuk benne. Történelmünk nem mutat hozzá hasonló királynét; ki idegen létére oly teljesen egybe tudott volna forni a nemzettel; ki annyira megszerette volna földünket, történelmünket, nyelvünket; ki még érzésben, gondolkozásban is annyira magyarrá vált volna. Attól a pillanattól fogva, midőn Felséges uralkodónk oldala mellé került, állandó, igaz szeretettel viseltetett irántunk s üdvös befolyását királyi férjére nem szünt meg gyakorolni a legsúlyosabb viszonyok közt sem. Szívének ellenállhatlan erejével, érzelmeinek gyöngéd megnyilatkozásával állandóan hozzájárult ahhoz, hogy létrehozza a kibékülés nagy művét s elosztatván a gyászos idők sötét emlékeit, új korszakot teremtsen a trón és a nemzet kölcsönös viszonyaiban. Vigasztaló angyalként virrasztott felettünk az elnyomatás napjaiban s a szebb jövőben való hittel töltötte el csüggedő lelkünket. Elmondhatjuk, hogy a magyar nemzet Gondviselése nekünk adta s ő igazán nekünk élt.

Kedves ifjak! Búsuljatok halálán s őrizzétek meg szivetekben dicső emlékezetét. Erényekben gazdag élete pedig álljon buzdító példaként előttetek a vallásosság, az emberszeretet s a jótékony-ság terén.

Dr. Jászai Rezső tanár gyászbeszéde.

*

Gyászoló magyar ifjúság!

Vannak szerencsétlenségek, melyek megzavarják az észet, megingatják a hitet, megrendítik a bizalmat. Vannak szerencsétlenségek, melyek nyomán beköszönt a homály, az elhagyatottság, a kétségbeeső elkeseredés, az egyetemes fájdalom.

Tizenhét millió ember szívét tépi a legkeserűbb fájdalom; tizenhét millió árva siratja legjobb anyját. „Megszűnt szívünknek vigadása. Főnknek lehulla koronája!.. Szívünk azért lőn senyveteggé, szemünk ezért sötétül el.“ Magyarország védasszonya martirhalált szenvedett. Kiapadt a mi örömünknek forrása, megáradt a mi fájdalomunknak patakja. Szívünk mindennap gyötrelmesebb; terhünk mindennap súlyosabb. Alig omlott szét egyik ragyogó ábrándunk, már a másik enyészik el. Alig ástunk meg egy sírt, már a másikhöz kell kezdenünk.

A kit szerettünk mindnyájan, a ki szeretett mindannyiunkat — halott. Meddig sujtasz még kezdeddel, kegyetlen Végzet? Elgyötörted testünket, elgyötörted lelkünket, elgyötörted szívünket. Kiürült fenékig a keserűség pohara, megtelt színültig szívünk fájdalommal. Többre már nem képes, mint nem képes többet magába fogadni a tenger fenekén lévő s vízzel megtelt szivacs.

Csak sírni tudunk már, zokogva könyezni, mert életünk szakadt meg. Lelkünk jobb fele elvált tőlünk. Szeretetünk drága gyümölcse kihullt karjainkból. Zokogva siratjuk anyánkat s mint Rachel, nem tudunk vigasztalódni. Julian apostata vigasztalan elkeseredésében saját vérét szórta az ég felé; a szenvedésekben

elgyötört választott nép zsoltárosa keményen vádolja a kérlelhetetlen Jehovát, ki elfeledte szánakozását, haragjában lebilincselte irgalmasságát. Nagy Isten, nem vádolunk téged, mert szándékaid mind isteniek, kegyelmed nem halt meg örökre, ígéreted nem apadt ki az idők folyamán, hisz Te mondád: „Fordulj hozzám a gyötrelmem napján és megváltalak és te imádni fogsz engem.“ Gyötrelmünk első fölajdulásában önkénytelenül tör ki a nagy kérdés: miért kellett ennek megtörténnie? Ezt kérdi az atya, ki gyermekét; a gyermek, ki szülőjét; a férj, ki hitvesét veszte el: miért, oh mondjátok, miért? Tudomány, bölcsészet, barátság mind hallgat. Komoran, hallgatólag ülünk romjainkon, szemünk könnyben fürdik, tekintetünk a drága halottra tapad, kit nem tudunk eltemetni.

Orgyilkos anarchista oltotta ki életét. Tört dőfött szívébe annak, kinek szive csupa jóság, keze csupa áldás, lelke csupa eszmény, élete merő tragikum vala. Az emberiség átka hull a gyilkos fejére, ki oly derült és nyugodt börtönében, mint egy vértanú, ki egy eszmének áldozta fel életét. Kéjeleg a gondolatban, hogy a hatalomnak tördöfést adott, hogy példát mutatott átkos szektájának. Szerepét befejezte s hogy bátorsága mystikus fényben ragyogjon, vissza akar merülni a semmiségbe, melyből elő sem kellett volna kerülnie. Egy Brutus, ki rettegve félti a szabad köztársaságot Caesartól; egy Ravailac, ki vallási fanatismusában a vallásban ingadozó IV. Henriket leszúrja; egy Corday Sarolta, ki egy chimera kipusztításával ezrek ártatlan életét menti meg; egy Ankerströem, ki a jogaira féltékeny nép nevében lelövi az absolutismusra törő III. Gusztávot — nem egyszerű orgyilkosok; de az anarchisták, kik nem gyűlölnek és nem gyilkolnak személyt, mint végcélt, hanem a kik az emberiség, a társadalommal szemben viselnek irtóháborút, kiknél megdicsőülés a legalávalóbb gyilkosság — ezek csupán gyalázatos orgyilkosok. Átok reád, szégyene az emberi fajnak! „Az alvilágba fogsz leszállni, az örvény mélységébe. Büszkeségedet lesujtják a poklokig, holttested leszáll oda; rothadás lesz az ágyad, férgek öltözeted. Kiodobnak koporsódból még a gonoszok is, mert megfertőztetnéd őket.“ Még velök sem lesz társaságod a sírban, mert megölted az Úr angyalát, két ország szent asszonyát, a mi patrónánkat!

Németország egykor tőlünk kapta szent Erzsébetet, a jóság, a megbocsátás, irgalom és kegyelem szentjét, most mi kaptuk vissza Ő benne, hogy ő is enyhítője legyen a kifáradt, vigasztalója a megcsalódott nemzetnek; hogy hősnője legyen a magyar történelemnek s neve ott ragyogjon örökké egy Gizella, egy Beatrix, Lorántffy Zsuzsánna, Zrinyi Ilona mellett. Mert a Wittelsbachi család Erzsébetje magyar lett, mienk lett. Midőn 1853-ban felséges férje eljegyezte magának, még nem volt 16 éves, de szívjóságáról már az egész világ beszélt. A letiprott magyar ösztönszerűleg belé helyezte minden reményét, egy jobb kor hajnalaként üdvözölte a királyi arát — és nem csalódott. Már akkor, midőn még királyi férje fejét nem diszította a magyar szent korona, már akkor írta Eötvös József: „Az érzelmek, legalább a népnél, sokkal nehezebben változnak, mint meggyőződései; és én mindig úgy voltam meggyőződve, hogy ha egy korona úgy, mint 1848-ban a mienk széttörött, azt csak a nép szívében ébresztett nagy érzelmek lángjai forraszthatják össze. Három századon át megkiséreltük a hittet, azután megpróbáltuk a reménnyel is több ízben; de egy még hátra volt. Az, hogy a nemzet a dynastiának valamely tagját igazán, szíve mélyéből szeresse. És minthogy ezt most elértük, nem aggódom a jövő iránt.“

Valóban ő teremtette meg a szeretet politikáját a régi, a gyűlölet politikája helyett, melynek megsemmisítő céljai csak a vérrel védelmezett magyar jogon törtek meg. „Én a politikához nem értek“ — mondotta a királyné egyszer Jókainak. — „Legmagasabb politika — felelt rá a költő — egy ország szívét megnyerni; s ahhoz Fölséged bizony ért.“

Az ő kérésére szűnt meg hazánkban a dühöngő ostrom-állapot; az ő kérésére nyíltak meg a sötét tömlöczök, ötszáznyolczvanhat bilincs hullt egyszerre a porba s az első sóhaj, az első áldás feléje szállt. Jó szíve a nyomorgó magyar nemzet felé, a romokban heverő szent haza felé vonzotta, melyet mindenki elhagyott, csak a játszi délibáb enyelgett felette pajzán játékkal.

Akkor, a midőn Bécsben úgy beszélnek a magyarról, mint rebellis, antidinasztikus fajról, midőn veszedelem volt magyarul beszélni s nagyon hasznos a magyar nyelvet elfelejteni; midőn

idegen törvény ült rajtunk, „idegen veréb költözött az ősi sas-fészekbe“; midőn német lakajok tiporják a büszke magyart — akkor tanulja ő a zengzetes magyar szót, hogy bár már megértett, még jobban megértsen; bár megszeretett, még jobban szeressen. Háromszáz esztendő óta az első magyar királyné, ki zengzetes nyelvünkön szólalt meg; a ki eredetiben tudta olvasni és élvezni Eötvös, Jókai, Vörösmarty, Arany és Petőfi műveit; a ki osztrák császárné letére végigolvasta Széchenyi Blickjét és Horváth Mihály „Függetlenségi harcz“-át.

S hogy még jobban megmutassa rokonszenvét, könyörületét, igaz szeretetét, megjelenik a szent haza földjén. Miként a vigasztalás génuszát, úgy vártuk a balsors csapásai közt, mert már nagyon régen elszoktunk attól, hogy királynéink érdeklődjenek irántunk, hogy vágyainkat, óhajtásainkat észrevegyék. Ekkor mondotta róla Eötvös: „Vele szemközt az egész nemzet költői érzettel telik el; mert hiszen csak egy valódi költészet van e porvilágon: a szeretet.“

Áldó munkájában pihenést nem ismer. A béke angyala nem szenvedheti a gyűlölködést, a haragot; egyengeti a megbocsátás, a megbékülés útját s szive fájdalommal telik el, midőn a kibékülés balsikerrel végződik a hatvanas évek elején. A bekövetkezett események neki adtak igazat, ki szembe mert szállani a főhercegek és főherczegnők elavult fölfogásával. Az olasz hadjáratok kudarczát betetőzi Königrätz. Az osztrák birodalom erőssége tönkre ment s minden tönkre megy vala, ha Erzsébet királyasszony nem jön le közénk s nem segíti elő a kibékülés nagy művét nemzet és király közt. Ő mondotta egy alkalommal Andrássynak: „Lássa, ha a császár dolgai Olaszországban rosszul mennek, ez nekem nagyon fáj; de ha Magyarországon mennek rosszul dolgai, az engem megöl.“ S miként a gondos madáranya, mely kis fiókjai éltét félti, midőn aggodalmasan kijavította a szét-dúlt fészket, 1867. június 8-án a kölcsönös szeretet betetőzésére úgy vezette császári férjét Budára királykoronázásra, mint egykoron Jean d'Arc VII. Károlyt Rheimsba. A jóságos királyasszony vállára tett korona lett törhetetlen szeretetünk jegygyűrűje, hódolatunk záloga. S e kölcsönös szeretet meg nem ingott többé soha. Mint a költő írta:

„Trónod magasából ránk sugárzó áldás,
 Sebünkre ír voltál, gyászunkra megváltás;
 Kebledre ölelted ezt a bús országot —
 Ahány magyar szív van, mind tégedet áldott.“

Örömét és bánatát mindig közénk hozta. És mi vele örültünk ; és mi vele bánkódtunk. Itt adott életet egy magyar herceg-asszonynak. Háromszáz esztendő óta még nem pillantotta meg Isten napvilágát királyi sarj magyar földön. Itt örült velünk ezüstlakodalma örömeiben. Háromszáz esztendő óta ily együttörvendezésre nem találták érdemesnek a magyart. Ide kísérte büszkeségét, a trónörököszt királyi arájával. Érző szive elvezette irodalmunk kitünőségének, az elhunyt Eötvösnek családjához s gondolkodva állott meg az íróasztalnál, hol a „nagyszellem“ munkálkodott ; kifejezte részvétét „a család méltó fájdalma s a nemzet azon nagy vesztesége iránt“, mely Arany János halálával érte a hazát ; babérkoszorút helyezett a haza nagy bölcse, Deák Ferencz ravatalára, hogy expiálja a komoly idők aggályait ; részvétét fejezte ki Lónyai Menyhért, Pauler Tivadar halála fölött és koszorút helyezett gr. Károlyi István s a kiegyezés nagy alakjának, gr. Andrásy Gyulának ravatalára.

Közénk hozta legnagyobb fájdalmát, midőn drága fiát elragadta az iszonyatos halál ; mert „érezte, hogy e nemzet kebelén jobban elsírhatja könnyeit, mert igaz könnyek azok, melyeket a nép hullat.“ S valóban ritkán rázta meg a nemzetet annyira egy megdöbbentő tragédia, mint ekkor. Mert a nemzet legnagyobb reményét vesztette el. Elvesztette azt, ki hűséges atyja lett volna a szegény magyarnak, nagy utóda a nagy királynak, ki végső soraiban is Isten áldását esdette „imádott hazánkra.“

„Azóta néma lön beszédes ajka, komor lett a mosolygó arcz, összeszorult a nyílt ajak s a csodaszép Madonna, ki fiában gyönyörködik, Mater dolorosa lön.“

Elveszett minden öröme. Nagyobb csapás már nem érthette. Nagyobb fájdalom nem sujthatta.

Úttalan utakon bolyongott távol az emberektől, messze tengereken, messze szigeteken, erdők vadonjában, zúgó vízeséseknél, csobogó csermelyeknél.

„Bujdosta a tengert, rengeteget, bérczet,
Sebzett anyaszive, oh egyre csak vérzett.“

Költő ideáljával, Heinevel együtt kereste fel a rózsákat s megkérdezte tőlük, „mért oly sápadtak ; zöld fűben mért állanak oly némán a kékszemű kis ibolyák? Oly szomorú, oly panaszos dalt a pacsirták mért dallanak? Mért árad illatos virágból felé ez a halotti szag? Mért süt viruló ligetre hidegen, boszusan a nap? S mint egy magányos puszta sírdomb, a föld mért oly sivatag?“

Vígasztalást, enyhülést nem talált sehol.

És a midőn fölért fájdalmával az élet hegyének ormára és széttekintett, annál szomorúbb volt reá a teljes egyedüllét. Messze lenn a völgyben látta a tört ábrándokat, megszakadt barátságokat, kihült szeretetet. Látta, mint sujtja csapásaival Até, a görög hitnek átkos végzete a Habsburg-Wittelsbachi házat, mely mint a görög Atridák, egyenkint veszti el tagjait.

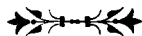
Hányszor kesergett ő is Ajás özvegyével: „Mikor jön a vég, mikor telik be a bolyongó évek végtelen sora, nem szünő gyötrelmeket hajtvá reám örökké? Óh nyomor, új nyomor szülője, megrontója az embereknek, elragadta előlem a viruló koszorút, elrabolta drága fiamat.“ És mindenbe, még a reménybe is belefáradva, semmire sem számítva többé, minden poharat üresnek, minden italt keserűnek tudva, szemét csak a fájdalmas Istenanyára szegezhetette, kinek szívét átáljárta a hétágú tör; csak királyi férjére tekinthetett, ki az uralkodás gyötrő gondjai alatt roskadozott.

Szenvedésben megdicsőült alakja még egyszer megjelent közöttünk a nemzet jubileumán, s tovább kereste elveszített nyugalma, míg végre megtalálta. A véghetetlen könyörületesség megszánta fájdalmait, s a mit közöttünk, a mit a világon hiába keresett, a teljes megpihenést megnyerte.

Elmúlása könnyű volt, de a legszánalmasabb. Mily tragikai vég, mily vértanui befejezése egy szent életének, kinek élete maga vértanuság. A poklok legaljasabb büne küldötte az égbe a föld angyalát, „a leggonoszabb kezét választja ki a végtelen könyörületesség a legnagyobb jótétemény elkövetésére.“ Királyi

asszony volt, két ország lejedelemasszonya, kiért milliók imája szállt az egek Urához, kit milliók úgy őriztek, mint szemük fényét, s mégis az ő szenvedése fölülmult minden szenvedést, az ő halála a legszánalmasabb. A királyi korona, a fény, a pompa, a jólét mind hiábavaló volt, a végzet erősebb volt ezeknél, gyászruhát s töviskoronát szánt neki. „Et nunc reges erudimini, qui iudicatis terram. És most királyok okuljatok, kik ítélkeztek a földön“ — mondja a zsoltáros. Egyenlőség a halálban. De az ő halála csak testi. Megdicsőülése legyőzi a halált. A nép hőseit és megváltóit szájjára veszi s legendáiban halhatatlanítja. Megérezte a természet fia, hogy a koronás asszony szereti s a nép patronáját tisztelte benne. A történelem a királynék ideáljául állítja fel, kinek szépsége, jósága, legnemesebb erényei, ideális lelke korona nélkül is királynévá avatták, ki áldó kezével balzsamot csepegtetett égő sebeinkre, ki felemelte a lesújtott magyar nemzetet. A valódi asszony mintaképe, birtokosa minden női erénynek, vigasztalója, osztályharcosa királyi férje gondjainak és szenvedéseinek, legjobb anyja gyermekeinek. Vértanuja születésének, áldozata a társadalmi jólét véresszemű irigyeinek, ki egész életét a jótékony-ságnak szentelé. Áldozata egy tévelygő szektának, ki soha nem avatkozott a politika dolgaiba, ki csak a szeretet nevében az igazságot kereste s az igazságtalan zsarnokoknak szánt halállal halt meg.

Isten, könyörületesség Istene, ki letörlöd a szenvedőnek minden könnyullatását, benned bizunk, benned reménylünk. Te bölcs vagy, a te titkod, mért sujtád e nemzetet a legnagyobb csapással. Milliók borulnak térdre szined előtt; milliók esengnek irgalmadért. Hallgasd meg hő imáját, midőn árván maradt magyarjaiért könyörög. És bocsásd reánk irgalmatod; bocsásd reánk vigaszodat. Gyámolítsd fiaidat, gyámolítsd a jó atyát! Áldd meg hű népedet, áldd meg a jó királyt!

Magyar Gábor

*a kegyes-tanítórend h. főnöke, cz. főigazgató,
a Ferencz József-rend lovagja,
a szegedi városi főgymnasiumnak 1871—98-ig igazgatója,
Szeged szab. kir. város díszpolgára.*

Magyar Gábor.

*

A lefolyt tanév gymnasiumunkra nézve nagy megtiszteltetést, de egyúttal súlyos veszteséget jelentő személyváltozással kezdődött. A főgymnasiumnak 27 éven át igazgatója, az intézetnek modern alapon való újjászervezője és fölvirágoztatója: Magyar Gábor megvált az ő kedves iskolájától, hogy mint a kegyes-tanítórend helyettes főnöke, az egész rend vezetését vegye át.

Nehéz szívvel vált meg az új rendfőnök az intézettől, melyhez őt 32 évnek eredményteljes munkássága füzte s melynek magas színvonala, életteljes virágzása s nagy körben élő jó neve az ő alkotó, szervező és vezető erejét hirdette; meghatott lélekkel mondott búcsút Szeged városának, melynek falai között ifjúkorát és férfikora javát töltötte, melyhez szívének-lelkének minden szála füzte, melynek culturalis haladásában az ő munkásságának oly nagy része volt s hol a legnemesb polgárerények jutalmakép polgártársainak őszinte tisztelete és igaz szeretete környezte. De a kötelesség paráncsolt -- s az új rendfőnök, mint rendtársaihoz írt első körlevelében oly meghatóan maga írja, fölcserélte a kis folyón ringó kis sajkának kormánylapátját a nagy tengeren hánkolódó hajó kormányrúdjával.

Szorongó szívvel nézték a főgymnasium tanárai, hogy edzett, tapasztalt s ritka tapintatos vezetőjük, kinek zászlaja alatt annyi kedvvel szolgáltak, élökről távozik s néma aggodalmukat hovatovább csak az a tudat oszlatta el, hogy a távozó igazgató befejezett művet, minden ízében az óragép pontosságával működő intézetet s az intézetben traditionalis, könnyen már el sem fojtható egészséges szellemet hagy hátra s hogy bölcsesége és körül-

tekintése meg fogja találni azon utódját, ki e művet épségében megtartani, biztos csapásokon haladó munkásságát vezetni s egészséges, rokonszenves szellemét fölfrissíteni tudni is, akarni is fogja.

Az intézet csak kötelességét teljesíti s egyúttal önmagát tiszteli meg, midőn az év történetének bevezetésekép nagy igazgatója iránt háláját rózza le s főbb vonalaiban megrajzolja nemes egyéniségének és kiváló működésének képét, mint mely egyéniség és működés a szegedi főgymnasium legszebb korszakának, mondhatnám aranykorának megteremtője.

Magyar Gábor, ki az 1842. év január 10-én született Félégyházán, a Szegeddel szomszédos s minden ízében magyar kún-városban, 17 éves korában, 1859-ben lépett a kegyes-tanítórendbe. Miután a szerzetesi ujonczévet Váczon s a gymnasium két felső osztályát a budapesti piarista főgymnasiumban elvégezte, az akkori idők szokása szerint helyettes tanárnak küldték ki a tatai, majd a nagy-kanizsai gymnasiumhoz, hol az ügyes, rokonszenves fiatal tanárnak Magyarország közoktatásügyének mostani nemes vezére, Wlassics Gyula dr. is tanítványa volt. Az 1865—66. tanév, melynek elején áldozárrá szenteltetett, Magyar Gábort már a szegedi főgymnasiumban találja, hol aztán, leszámítva a következő 1866—67. tanévet, mint a mely tanévben a rend körülményeinél fogva a kecskeméti gymnasiumban tanított, 32 éven át egész a lefolyt tanévig működött. Szegeden, mint Bolgár Mihály utódja, a történelem tanítását vette át a felső osztályokban, miközben 1869-ben a budapesti egyetemen tanári oklevelet szerzett. A következő évben a szegedi tanítóképző-intézetben is mint a földrajznak, történelemnek és alkotmánytannak tanára működött.

Az 1871. év december havában Bolgár Mihály, a főgymnasiumnak akkori kitünő igazgatója Andrássy Gyula gróf külügyminiszter fiai nevelésének vezetését vevén át, a kegyesrend kormánya a régi jó nevű és nemzetiségi szempontból rendkívüli fontosságú gymnasium élére Magyar Gábort, az alig 30 éves fiatal tanárt nevezte ki. S Magyar Gábor 27 évi igazgatói működésének eredményei minden tekintetben igazolták a kegyes-tanítórend kormányának emberismeretét és körültekintését s e hosszú igazgatói működése kétségbevonhatatlanná tette, hogy ezen idők-

ben a szegedi főgymnasium rátermettebb igazgatót nem nyerhetett volna.

Mert Magyar Gábor, mint középiskolai igazgató volt a legnagyobb. Egész egyénisége, magas intelligenciája, ritka tapintata és emberismerete, okos erélye, jóságos szive, megnyerő modora mind vezetésre, a működő erők összetartására és irányítására tették őt hivatottá. Mint tanár is nagy érdemeket szerzett magának; három évtizeden át a Délvidék mai vezető elemének nagy része az ő történelmi előadásából tanulta meg e hazát és a magyar fajt szeretni; az emberiség történetének minden legcsekélyebb epizódját behatóan ismerte, bár nem volt szobatudós. Irodalmi munkásságát is inkább a világos, komoly ítélet, a harmonikus felfogás, a logikus és szép gondolatfűzés, mint a részletekbe való elmélyedés, a tudománynak előbbre vitele jellemzi. Működési köre, nagy elfoglaltsága ép úgy, mint egyénisége nem e térre utalták. S én azt hiszem, hogy ez a gymnasiumra nézve szerencse volt, s hogy egy szenvedélylyel kutató s kiválóan irodalmi munkássággal foglalkozó férfiú sohasem lehet olyan tökéletes igazgató, amilyen Magyar Gábor volt.

Mert tökéletes igazgató volt. Az a tizennégy esztendő, mely alatt szerencsés voltam e népes tanintézetben oldala mellett működhetni, bőséges alkalmat adott nekem felfogásának, gondolkozásának, eljárása indító okainak, képességeinek s egész egyéniségének megismerésére. Az ő működésének megfigyelése közben alakult ki tudatomban igazán a középiskola eszméje, szerepe és hivatása s nyertem helyes fogalmat annak a feladatnak fontosságáról, nemességéről és nehézségeiről, melyek egy középiskola vezetésénél egy igazi férfiúnak teljes intelligenciáját, munkaerejét és szívnemességét követelik. Épen e működés megfigyelése tette meggyőződésemmé, hogy Magyar Gábor typusa, mintája volt a kiváló piarista-igazgatónak. Az a sokoldalú képesség, melyet egy középiskolai igazgatónak három irányú feladata megkíván, ritka férfiúban van meg oly harmonikus teljességben, mint Magyar Gáborban. Kiváló volt mint az ifjúság vezetője, kiváló volt a közönséggel és szülőkkel szemben, kiváló volt a tanári testület élén.

Az ifjúságnak valódi atyja és patronusa volt, az meg igaz tisztelettel és szeretettel ragaszkodott nemes igazgatójához. S a mi Magyar Gábor megnyerő, szerencsés egyéniségének legnagyobb bizonyítéka, hogy tanítványainak tisztelete és ragaszkodása egyre nőtt, amint kiléptek az életbe s előkelő állásokat töltöttek be. Óriási népszerűségének a Délvidéken itt van a magyarázata. Pedig erélyes, szigorú igazgató volt; az erkölcsi romlottságot, ha nyomára jött, kiméletlenül üldözte s tanítványai tanúk rá, hogy a korholásban és büntetésben művész volt. De minden kisdolgot nem fujt föl; magas intelligenciája mélyen érezte annak a régi fenytéknek, a minden áron czéllá tett dressirozó fegyelmzésnek visszásságát és embertelenségét s humanus jó szive visszaborzadt attól, hogy a rendszernek, a betűnek egy tanítványa is áldozatul essék. A katolikus vallás szelleme, a katolikus pap igaz lelkülete vezette eljárását, mely szellem és lelkület meg tud bocsátani s az embernek javítására, nem tönkretételére tör. A vétségek elbirálásánál sohasem vette pusztán magát a tényt; mint a gyermeki lélek mély ismerője, a gyermek lelki állapotát, az összes körülményeket mérlegelte s mint minden finoman gondolkodó fő, a fölmerülő ellentétes okok sokaságánál fogva töprengő volt. Néha eljárása szinte gyöngeségnek, tulságosan engedékenynek látszott, mert eljárása indító okait nem tárta mindig elé, de az idő s a fejlemények mindannyiszor igazolták felfogását s a mi eleinte gyöngeségnek látszott, az tulajdonkép erő, a megfontolásnak és tudatosságnak a hirtelen áramlatokkal és hevenyészett felfogásokkal szemben kitartó ereje volt. Mily gondossággal ajánlotta tanulóit tanárainak szeretetébe s hogy kérte ki szerető türelmököt a gyermek pajkosságából, elevenségéből, vagy nevelése hiányosságából eredő hibáival szemben! Mily igazán hangsúlyozta, hogy a tanár annyira fölötte áll fejletlen és nevetlen tanítványának, hogy ez őt nem sértheti meg s így a tanár eljárását sohasem vezetheti bosszú vagy sértett önérzet. Tanítványainak minden ügye szíven feküdt; gondozta lelküket, figyelte otthonukat, munkásságukat, tettüket. Tízezer férfiú, kik áldott kezei alól kikerültek, hirdetői annak a szeretetnek, melyet egyenlően tapasztalt minden tanítványa.

A középiskolai igazgató működési körének egyik nagyon fontos ága a szülőkkel, a nagyközönséggel való érintkezés. A középiskola munkáját nagyon sok esetben a szülők tájékozatlansága, elfogultsága, az iskola céljának és munkájának helytelen felfogása és megítélése bénítja meg. Az igazgató feladata az ellentéteket kiegyenlíteni, a szülőket felvilágosítani, tanácsokkal ellátni, úgyszólván kinevelni, a családot az iskola munkakörébe vonni, az iskola iránt bizalmat, határozataiban való megnyugvást kelteni. S Magyar Gábor egyénisége e feladat megoldására teljesen rátermett volt. Komoly, higgadt természetét bizonyos kedves vidámság, megkapó közvetlenség, s igazi barátságos szellem tették rokonszenvenné. A szülők szívesen keresték fel minden ügyükben a barátságos igazgatót, s ennek sohasem vált terhére őket fogadni. S hogy fogadta őket? Nem hivatalos nagyképüsködéssel állott elébök, s morzsolta le néhány perc alatt hivatalos dolgát, de a jó izlésű, jó modorú és szívvel bíró férfiú melegével érdeklődött látogatója minden dolga iránt. Nem tartotta tehernek sokszor órákig elbeszélgetni a szülőkkel, s ilyenkor nyerhette azt a nagy tájékozottságot tanulóinak külső viszonyait illetőleg, s azt a mély bepillantást tanulóinak lelkébe, mely bennünket, tanárokat nem egyszer meglepett. Egyaránt meg volt mindenkivel szemben illő modora és hangja. A sértő, pökhendi fellépéssel szemben elriasztóan fagyos, csontigthatóan ironikus tudott lenni, de egyébként végtelenül türelmes és okos volt a szülői elfogultság, vagy tudatlanságszülte kitérősek, panaszok, feladások meghallgatásában. Nem puffogni, a dolgot elmérgesíteni, hanem meggyőzni és békéltetni volt elve, s ez Magyar Gábornak majdnem mindig sikerült.

Hanem mégis igazgatói kiválóságának legfényesebb bizonyosságát mint egy nagy tanári testület vezetője adta. Nagy emberismerete, ritka tapintata, ildomos okossága, hivatásának szeretete, nemes humanismusa a tanári testület élén aratta legszebb diadalát. Aki ismeri a tanári testületeket, tanúm lesz rá, hogy mily kiváló tulajdonok szükségesek azok helyes vezetéséhez. A középiskolai tanárok magasabb képzettségöknél és ethikai neveltetésöknél fogva élesebben kialakult egyéniségek, s mint ilyenek, érzékenyebbek; munkálkodásuknál, tudományos foglalkozásuknál fogva a fogal-

maknak mindenkor szigorú különválasztásához hozzászokva, az ellenmondásra, vitára és bírálgatásra hajlandóbbak; foglalkozásuk, minthogy az iskolában napról-napra mint egy kis társadalomnak kormányzó királyai, ítélő bírái és lelkesítő oktatói szerepelnek, észrevétlenül bizonyos csalatkozhatlansági hitet olt beléjük. Nemes, de kényes erények ezek, melyeket csak okos és tapintatos vezetés tud egységes cél érdekében kiaknázni. Tapintatlan kéz zürzavart teremt, melytől aztán a közügy szenved. S Magyar Gábornak a vezetésnél meg volt a tapintatos keze, s ez legnagyobb érdeme, sikereinek pedig legfőbb forrása. Ismerte tanárait, ismerte előnyeiket és gyarlóságaikat; amazokat becsülte és ügyesen felhasználta, ezeket emberileg értette, s érvényesülésök elől az alkalmat lehetőleg elvonta. Tudta becsülni az érdemes munkásságot, s minden kis hibáért, vagy emberi gyarlóságból származó mulasztásért, bár mindent észrevett és megtudott, nem csapott rögtön lármát. Sohasem sértette a tanár önérzetét, s hibájára oly ügyesen, sőt sokszor kerülő utakon figyelmeztette, hogy finom, atyai modorával nem daczot, hanem az elkövetett hiba fölött való restelkedést keltett a tanárban. S tényleg a szegedi főgymnasium nagy tanártestülete mindig irigyelt volt együtt haladó, egymást támogató munkásságáért, erőteljes, egységes szellemeért, békés, intelligens életeért, melyet még egy-egy idétlen fészkelődés, vagy idült jellemgyöngöseség léhasága sem birt soha érezhetően megzavarni.

Csoda-e hát, ha ily tulajdonokkal megáldott férfiú igazgatói működése a sikereknek, a tiszteletnek, a rokonszenvnek diadalútja volt? Mihelyt az új igazgató átvette a gymnasium vezetését, ügyes keze csakhamar meglátszott annak minden irányú fejlődésén. Az intézet értesítői hosszú évek mulva Magyar Gábor igazgatósága alatt közölnek újra bevezetésül tartalmas tanulmányokat s közlik híven évről évre a gymnasium anyagi és szellemi történetét. Az iskola ifjúsága, melynek száma 1872-ben 420 volt, 1879-ben, az árvíz évében már elérte a 850-et s 1898-ban a maximalis számot, a 860-at. Az igazgató neve és tekintélye pedig a környező társadalomban egyre nőtt; 1873-ban, midőn Dáni Ferencz főispán a Dugonics-szobor ügyét kezébe vette, a szobor-

bizottság elnökéül Magyar Gábort választották meg s az ő népszerű működése eredményekép a 14,500 forintba került izléses szobrot már 1876. augusztus 19-én leleplezhették. Az 1876-iki Szegeden tartott országos iparkiállítás közművelődési osztályának Magyar Gábor volt az alelnöke. 1881-ben Szeged város közgyűlése a Somogyi-könyvtár igazgatójává is a gymnasium igazgatóját választotta meg.

Az 1879-iki árvíz, mely a legnagyobb magyar várost hullám-sírba temette, tette igazán próbára Magyar Gábor szervező és teremtő erejét. Nem szólok itt azon nehéz helyzetről, melybe a gymnasium egy víz alá temetett városban természetszerűleg került, nem szólok azon nyomorúságról, melylyel egy ósdi, az árvíz folytán tetőzetig nedves, egészségtelen épületben elhelyezett népes intézetnek vezetése és gondozása járt, csak rámutatok az igazgatónak ügyes és okos működésére, tekintélyének és tapintatának diadalára, hogy Szeged város közgyűlése 1883-ban már megszavazta az iskolának és a piarista tanároknak a fejedelmi új hajlékot. S az a szép új épület, mely 1886. évi októberben adatott át rendeltetésének, hatalmas arányaival, kitűnő beosztásával, egészséges, világos és szép termeivel s folyosóival, tökéletes felszerelésével kőbe vésett emléke igazgatója tudásának, gondosságának és körültekintésének.

A tanári testület, érdemes igazgatójával az élén, fokozott erővel folytatta áldásos munkáját az új épületben. E munka közben jött el az 1892. év január 10-ike, mely napon Magyar Gábor életének 50-ik évét töltötte be. S ez idő volt egyszersmind tanárkodásának 30 éves, szegedi működésének 25 éves és igazgatóságának 20 éves fordulója. A tanári testület, az ifjúság, Szeged és a Délvidék társadalma egyaránt sietett üdvözölni a főgymnasiumnak érdemekben gazdag igazgatóját. A tanári testület „Emléklapok” kiadásával, az ifjúság megható iskolai ünnepélylyel, a régi tanítványok 500 forintos alapítvánnyal, az intelligens társadalom fényes bankettel adott kifejezést a kiváló tanférfiú iránt érzett tiszteletének és rokonszenvének. Érdemeinek híre aztán eljutott a legmagasabb helyre s ő felsége a király 1893. január 8-án Magyar Gábort a Ferencz József-rend lovagkeresztjével tüntette

ki. Rendtársai az 1894-iki nagygyűlésen kormánytanácsosnak választották meg, majd ismét ő felsége 1896. november 16-án címzetes főigazgatóvá nevezte ki.

S mindezen kitüntetések a szeretetreméltó, mindenkor férfias gondolkodású igazgatón nem változtattak semmit; továbbra is a régi szíves, jólelkű, gondos és tapintatos igazgatója maradt az intézetnek, egész 1898. július hó 11-ig, mikor rendtársainak bizalma őt a rendfőnöki székbe, de terhes székbe ültette.

Szeged városa mélyen sajnálta kedvelt igazgatójának távozását s hogy a büszke, nagy magyar város mennyire becsülte és szerette Magyar Gábort, azt 1899. márczius 8-án mutatta meg, midőn az érdeemes szerzetes igazgatót egyhangúlag díszpolgárává választotta.

S hogy ne csak a munkatárs szőljon, kiben a hosszú évek során lefolyt együttműködés alatt folyton nőtt a tisztelet és rokonszenv igazgatója iránt, megszólaltatom a közvéleményt s idézem a Szegedi Napló Magyar Gábornak díszpolgárrá való megválasztása utáni napon megjelent gyönyörű vezércikkének¹ bevezető sorait. „Rómában a haza atyjának nevezték azt, aki békében, avagy háborúban az állam hajóját úgy irányította, hogy a polgárok biztonsága és jóléte a veszedelmekből nagyobbodva és erősödve került ki. Szeged szabad királyi város szabad polgárai a város díszpolgárává avatták azon férfiút, aki városunk szellemi életének fejlesztésében az utóbbi harmincz éven át a munkának oroszlánrészét viselte vállain, viselte szeretettel, viselte a legnagyobb sikerrel. Kimondani is sok: a közszolgálatban eltöltött harminczkét év. S pedig oly közszolgálatok mezején, hol a munkában elhullott veritéket nem jutalmazta anyagi kincs; hol az ajkáról elhangzott lelkesítő szó nem aratta a tapsok és éljenek sokak által annyira áhított zaját. A földnek mély ölében rejlő természeti törvények ismeretlen ereje teremti meg általunk nem tudott módon a vakító fényű gyémántot, a ragyogó aranyat. Ez a kép vázolja teljes valósággal Magyar Gábornak egy emberöltőn túl nyúló munkásságát. Az iskolának szentelt s a profán világ előtt elrejtett magányában, ott termette az ő bölcs, kitartó

¹ Díszpolgárság. Szegedi Napló. 1899. 67.

szerepével zománczozott tevékenysége, az igazság és tudás által megvilágosult elméket, a szépnek és nemesnek szeretetére fölgyuladt kedélyeket, az élet küzdelmeire, a jellemes férfiúi munkásságra megedzett tetterőt, a hűségre kész s a hazafiságért lán-goló sziveket.“

Ez Szegednek és az Alföldnek ítélete. S a szegedi főgymnasium tanártestülete tisztelettel hajtja meg lobogóját Magyar Gábor előtt, úgy is mint jóságos rendfőnöke előtt, úgy is mint felejt-hetlen igazgatója előtt, úgy is mint az igazi férfiú és a szeretett rendtárs előtt.

Váradi Károly.

TELEGDI MIKLÓS ÉLETE ÉS MŰVEI.

IRODALOMTÖRTÉNETI TANULMÁNY.

ÍRTA

BOTH FERENCZ.

ELŐSZÓ.

*

A XVI. században nagy vallási harcz játszódott le a népek életében. E harcz megosztja az emberiség hitét, fejleszti gondolkozását, neveli erkölcsi érzékét. Hatása megérzik a művelődés minden egyes ágán s kihat a legfontosabbra is: az ember jellemfejlődésére. Ezt érezzük ma is, három század leforgása után, beszédes bizonyságául a vallás leghatalmasabb nevelő erejének.

A zivataros, öldöklő században a toll különböző iránya, a vallási nézetek eltérése egymással farkasszemet néző táborokat teremt, melyeknek bajnokai élesre kifent fegyvereiket viszik a harczba.

A lezajlott nagy harcznak munkásait úgy katolikus, mint protestans részről homály fedi. Keveset tudunk a főszereplőkről, kevesebbet, sőt majdnem semmit sem a kisebbekről. Eltűntek, mint a mesebeli csodás lények, csontjaikat magába olvasztotta az anyaföld, szellemök, hatásuk azonban örökké él.

E század írói közé tartozik Telegdi Miklós, a Pázmány vármegyéjének nagy fia, Bornemisának, a nagy reformátornak méltó ellenfele. Legnagyobb katolikus író és hitvitázó a XVI. században. Dolgozatunk életével és munkáival foglalkozik, de az „audiatur et altera pars“ elvéből kiindulva, tekintettel van Bornemisza működésére is.

A teljes tárgyilagosság, a tiszta igazság lebegett szemünk előtt. „Sine ira et studio“ törekedtünk megítélni a tényeket. Figyelembe vettük a kornak mozgató, egymásraható eszméit. Iparkodtunk feltüntetni a katolicismus helyzetét a XVI. században. Kis korszakot festve rámutattunk mély süllyedésére és lassú emelkedésére. Dolgozatunkban behatóbban ismertettük a nagyszombati katolikus iskola állapotát, szervezetét, ügyrendjét, XIII. Gergely hatását a katolikus egyházra, Miksának és Rudolfnak a protestantismus és katolicismus iránt táplált érzületét. Telegdi életét levéltári kutatások alapján több eredeti adattal gazdagítottuk, eddig kevés figyelemre méltatott munkáit tanulmány tárgyává tettük s az író jellemét a történetírók munkái alapján domborítottuk ki.

Dolgozatunkkal szoros összefüggésben van Bornemisza működése is, kitérünk tehát az elveszett Fejtegetés töredékének összeállítására.¹

¹ A Fejtegetés töredékét itt nem közöljük.

Munkánkban teljesen új Telegdi pereinek tisztázása, katekizmusának összevetése az eredetivel, mely a kátét nem fordításnak tünteti föl, mint eddig hittük, hanem átdolgozásnak. Új a felfogásunk a Fejtegetés és a Felelet kölcsönös vonatkozásáról, nemkülönben Bornemisza felekezetiességéről. Munkáinak dogmatikai vizsgálata bizonyosság arra, hogy nem lett Kalvin követője, hanem megmaradt Luther hívének.

Szükségesnek tartjuk itt megjegyezni, hogy a mennyire az anyag engedte, kitűzött célunk volt lehetőleg élvezhető alakban írni, nem ragaszkodva szorosan a száraz előadáshoz, az oklevelek sorainak szóról szóra való közléséhez.

A Heinrich Gusztáv szerkesztésében megjelenő Régi Magyar Könyvtár nemzeti irodalmunk régi, ritka, vagy nyomtatásban meg nem jelent termékeit a tudományos kutatás számára hozzáférhetőkké iparkodik tenni. Ugyanitt a XII. szám alatt jelent meg Telegdi Miklós legértemesebb munkája: Felelete, Bornemisza Péter Fejtegetés című könyvére. Mivel e munka kortörténeti szempontból bevilágít a század szellemi mozgalmaiba, azért nem mulaszthatom el, hogy e helyen fel ne hívjam reá a szives olvasó figyelmét.

I.

Korállapotok. — Telegdi Miklós született 1535-ben Mezőtelegden, származása, szülei, nevelése. — Pártfogója Illosvai István. — Nagyvárad elfoglalása Varkócs Tamás által. — A nagyváradi képtalan Nagyszombatban húzza meg magát. — A külföldi iskolázás. — Telegdi külföldön. — A krakkói iskola.

*

A XVI. század irodalma protestáns kor néven ismeretes, mert az új szellem rányomja letörölhetetlen bélyegét az egész század szellemi termékeire. A protestantizmus mint futó tűz elterjed a hazában s megváltoztatja a nemzet szellemi életét, erkölcsi és hazafias irányát. Átalakítja a bűnébe erősen lesüllyedt zivataros századot, a mikor a nemzet maga is elismeri és törvénybe iktatja, hogy bűneiért veri az Isten a magyart.

És valóban, elrettentő idők voltak azok! . . . Telegdi és Bornemisza művei jelzik, mikép lepték meg a sokféle bajok e szegény magyar hazát. Nyakunkra jött a törökkel a veszedelem. A haragos Isten ostorát küldötte a nemzetre, mert „ . . . Bűneink miatt gyúlt harag kebledben s elsujtád villámidat dörgő fellegedben.“ Éhség, földindulás, drágaság, döghalál, nemzeti ellenségeskedés tetézi a török és német pusztítást. Ezen bajokból fakadt bánatát a nemzet még a század második felében is lantosok, hegedősök, síposok s egyéb örvendeztetők gyönyörűséges hallgatásán enyhíti.¹

Ne csodálkozzunk tehát, ha annyi baj láttára néphitté vált az a sejtalem, hogy ime, itt az ítélet napja. A hitében megoszlott nemzet a veszedelemért egymást okolja s nem lát a dolgok mélyére. A régi vallás mindinkább kialszik a népek szívéből és Bornemisza szavaival szólva, a rettenthetetlen lelkű predikátorok szerte-széjjel járva az országban, Istentől megszentelt zengzetes magyar nyelven hirdetik az ígét.

Céljok a nép megjavítása, a bűnből való felemelése. Szavuk, mint az ágyúdörej, messze hängzik s utánok iskolák, könyvsajtók, mintha csak a földből teremnének, oly gyorsan létesülnek. A népek könyvet könyv után vesznek kezökbe,

¹ Bornemisza evangéliumi magyarázatainak V-ik része. Sempte és Detrekő, 1579.

velők kelnek és fekszenek, velők áhítatoskodnak. Főurak és jobbágyok, öregek és ifjak, férfiak és nők a szent könyvek olvasásában találják egyedüli örömüket.¹

A kor a népek szükséglete folytán megteremtette a biblia-fordítást, az erkölcsstani munkákat, elbeszélő és történeti műveket, az agendákat. A mozgalmas események megtermékenyítik a történetírást, a jogot ismerni nem akaró korban megszületik a mese; a vitázó szenvedély és főúri pártoskodás jó talaj és anyag a drámának. Végre Bornemisza Péter tanítványának, Balassa Bálintnak kalandos természete és költői tüze meghozza a magyar irodalom számára a szerelmet. Telegdi Miklós és paptársai hiába sorolják a kárhozatos bűnök sorába a virágénekeket. Mindhiába kérdezik gyóntató székeikben a bűnbánó lelkektől: „Említettél-e, vagy hallgattál-e virágénekeket, melyekben testi szeretetről és buja dolgokról van szó.”² A szerelmi költészet katolikus és protestáns egyházi férfiak szigorú tilalma ellenére is virágzott, világos bizonyságául annak, hogy azt még a legrajongóbb korszak sem tudja elnyomni.

A nagy harcznak eredménye: a nemzet erkölcsi és irodalmi újjászületése, a nemzeti nyelv fejlődése. A küzdelem nehéz tusájában megoszlik ugyan a nemzet, de azért a hazaszeretet tüze valláskülönbség nélkül lobog a pártok szívében.

A meglepett katholicismus a végveszéllyel küzködik s csak a század vége felé kezd új erőre kapni, a mikor a protestantismus fegyvereivel szellemileg és erkölcsileg megtisztulva felemelkedik s Magyarország ismét a „Regnum Marianummá” lesz.

A magyar katholicismus e sivár korszakában élt és működött Telegdi Miklós, a szónok, a hitvitázó, tanító-főpap, kinevezett pécsi püspök és esztergomi érseki helyettes. A protestánsok példáján okulva, a szellem hatalmával küzd, tanít, szónokol, könyveket nyomtat az alvó katholicismus felrázására és a protestantismus terjeszkedésének meggátlására. E nagy férfiúnak élete munkás és elismerést érdemel, mert az irány, melyet követett, nemes volt. Fejleszti és pártolja a hazai tudományosságot; munkáit egészséges, tőzsgyökeres magyaros nyelvezettel írván meg, a XVI. században a magyar prózairodalomnak egyik kiváló mesterévé emelkedik.

Telegdi Miklós szülőhelyéről, szüleiről, gyermekéveiről, mint a XVI. század sok más írójáról, nagyon keveset tudunk. Családfáját az irodalom 1886-ig, téves utakon járva, a nemes Csanád-nemzetségben kereste, a mely már a középkorban is jelentékeny szerepet játszott hazánk történetében. De Telegdi Miklósunk nem e nemes nemzetség sarja, hanem a szegény jobbágyosztály egyszerű gyermeke, a kit írói tehetség, szigorú kötelességtudás, nagy szónoki képesség és vallásos buzgalom emelt fel a nagynevű férfiak sorába. Kortársa a nagy úri nemzetségű Telegdy Miklósnak, de nevén kívül, melyet születése helyéről, Telegdről nyert, más rokonság nem fűzi hozzá.

¹ Többen adják e korban, kik mint az istenfélő Somi Borbála asszony, Bánffy László hitvese, éjjel-nappal a szentírást forgatták s abból cselédciket oktatni, megvigasztalni törekedtek.

² Telegdi. Agendarius. Nagyszombat, 1583.

Telegdi 1535-ben látta meg a napvilágot Mezőtelegden, Bihar vármegyében. Apját Mártonnak, testvérét Györgynek hívták. Édes apja a Dózsa-lázadásban elvérzett Telegdy Miklósnak, Telegdy István kincstartó unokájának volt jobbágya, ki két kezével kereste mindennapi kenyerét. Testvére, György, idők folytán az esztergomi érsekség szolgálatában a legnagyobb valószínűség szerint szabó mesterséget űzött s innét nevezték „Szabó“-nak.

Apja azonban, ha jobbágy volt is, nem tartozott a tanulatlan emberek közé, mert neve mellett a „litterator“ név szerepel. Mint a fiatal s öreg Telegdy Miklósnak jobbágya, némi kis vagyonra tevén szert, nem volt földhöztapadt szegény. Telket még az öreg Telegdy Miklós adományoz neki, a melyen ő Telegdy városában saját költségén házat épít. Voltak neki szántóföldjei, a melyek részint eredetileg is a házhoz tartoztak, részint pedig saját szerzeményéül tekinthetők. Volt ezeken kívül három szőlőskertje.

Telegdi Miklós apja uraihoz nagy ragaszkodással viseltetett, ezért földesurai nem is maradtak iránta háladatlanok. Nem fogták őt a nehéz munkára, hanem a könnyebb foglalkozásokat végezte, a melyeket az egykorú irat „csendesebb foglalkozások“-nak nevez. Azért a jó bánásmódot, melyben az öreg és fiatal Telegdy Miklós részesítette, mind nekik, mind gyermekeiknek — őszinte nyilatkozata szerint — örök hálaival tartozik. Erről tesz bizonyosságot vagyónáról szóló rendelkezése. Kis jószágát az öreg, mielőtt a sürgető hívásnak engedve, nagynehezen fiai után Telegdről Nagyszombatba megy és az istenadta földtől elszakad, saját jószántából Telegdy Miklósnak, a főúrnak és örökösének adja el s megváltja a szerzett pénzzel saját magának, fiainak és minden más vérbelijének terhét.

Édes anyjáról semmit sem tudunk, de ha szabad a fiúnak érzületéből következtetni az anya lelkületére, úgy az azon anyák közé tartozott, kiket jószágos, szelid lélekkel áldott meg az Isten. Valószínű, hogy 1567-ben, tehát Telegdi Miklós harminczkét éves korában már nem is volt az élők között, mert az ezen évről keltezett okirat róla említést sem tesz.¹

Megható az a szeretet, mely az apát fiaival összekötötte, példás az a fiúi ragaszkodás, melyet a két Telegdi fiú megöregedett apja iránt tanúsít. A gyermekeket az idők súlyos viszontagságai, a sors szeszélyes játéka bár messze kergette is a családi tűzhely áldó köréből, a védő szárny alól messze vidékre repült ifjak a Telegden élő szegény öregről nem feledkeznek meg. Karöltve hívogatják édes apjukat tartózkodási helyökre, hogy ott közelökből, megérdemlett nyugalomban töltsék el hátralévő napjait. Öreg édes apjuk végre is nem állhatván ellen fiai kérésének, reászánja magát a nagy útra s utánok megy Nagyszombat vidékére.

Az apáról való gondoskodás nagyobb része, mint a fiúi hálának szép megnyilatkozása, Miklósnak jut osztályrészül, a ki miután testvérét az esztergomi érsek udvarában mesterségre segítette, nem nyugszik meg addig, míg apját is oldala mellett nem látja.

¹ Bunyitay. Telegdi Miklós származása. Új Magyar Sion, 1886.

Telegdi Miklós ebben az időben, midőn a szülői szeretetnek ilyen megható tanujelét adta, már férfikorában volt és Nagyszombatban, az esztergomi káptalan ideiglenes székhelyén a hitoktatói tisztet viselte.

Milyen utakon érte el Telegdi fontos állását, mikép vetette meg későbbi munkás életének alapját és milyen benyomások hatottak a fejlődező ifjú lélekre, erre nézve, sajnos, csak gyér adataink vannak. De azokban is felismerhetjük jótevőinek gondos kezét, a szerető gondoskodást pártfogói részéről. Ezek az erőskezű Oláh Miklós, a kiváló műveltségű Verancsics és hazai törvényeink összeírója, Illosvai István. Ez utóbbinak figyelme már korán ráeshetett Telegdinkre, mert Illosvai mező-telegdi plébános volt. Ebben a biharmegyei községben 1524-ben igazgatója a plébánia-egyházban álló Szentlélek Isten oltárának, később pedig ugyanezen egyháznak lelkészévé lett. Mint gondos papot, hívei évtizedek mulva is emlegették Telegdről való elszármazása után. Különösen szólt a beszéd István pap malmáról, melyet ő épített, a gyümölcsöséről, melyet ő ültetett.

Ez a közszeretetlen álló férfiú, a mint gyámja volt a nemes Telegdynek, az 1514-ben felkonczolt István unokájának, úgy ő lehetett az, a ki a jobbágy Telegdi pályájára is döntő befolyással volt. Mint gyermekben felismeri a jeles tehetséget és kiképzetésén buzgón fáradozik. S ha Illosvai örvendező szemekkel nézhette Miklósunkat telegdi lelkészsége korában, később mint a Nagyszombatban megtelepedett esztergomi káptalan nagyprépostja, méltán gyönyörködhetett a tanulmányait szép sikerrel bevégzett ifjában.

Biztos adatok hiányában tehát csak következtetjük, hogy ennek a nemes-szívű férfiúnak, Illosvainak ösztönzésére és segítségével ment ki a huszonkétéves Telegdi külföldi iskolákra, onnan később kellő tanulmánynyal felvértezve, egy év leforgása után hazajön s ugyancsak Illosvait követve, veszi útját ő is Nagyszombat városa felé, hogy ott tehetségét a szorongatott katolicismus oltalmára szentelje.

Telegdi hazajövén a külföldi iskolákról, sem Illosvait, sem a váradi káptalan nem találta már tartózkodási helyén. Mind a kettő Nagyszombatba vonult a protestantismus erős térfoglalása miatt.

Erdély rendei még Izabella visszatérte előtt törvényileg elrendelik, hogy az egyházi javakat a fejedelmi kincstár számára foglalják le s országuk valamennyi káptalanját és klostromát szüntessék meg. A rendek be sem várva a törvény szentesítését, az erdélyi püspök birtokait lefoglalják. A királyné azonban az egyházi javak elidegenítésében még sem akart ily gyorsan eljárni, hanem megkívánta a káptalantól és a szerzetesektől az országgyűlésen megszabott esküt. Az esküre kiszabott határidő 1557. január 6. volt. Ha a kívánt eskünek alávetik magukat, továbbra is helyökön maradhatnak, megtagadás esetén pedig az egyházmegye területéről távoznok kellett.

A váradi káptalan azonban inkább veszélyeztette helyzetét, semhogya az esküt letegye. Erre következett azután Nagyvárad elfoglalása, a káptalan kiűzése. Varkócs Tamás összeírja az egyházi javakat s a káptalan szétoszlik.

Hová máshová vehették volna újtokat a nagyváradai káptalan tagjai, mint Pozsony és Nagyszombat felé? . . . Esztergomig már a török parancsolt, a felvidéken, különösen pedig a bányavárosokban hatalmas tért hódítottak a protestánsok. Nagyszombatban, a hol az esztergomi székeskáptalan tartózkodott, bíztak a legtöbbet. Az esztergomi káptalan már 1543-ban Nagyszombatba menekült, a hol a szent Miklósról nevezett plébánia templomot a primás rendeletére és I. Ferdinándnak, valamint az ország rendeinek helybenhagyó beleegyezésével, ideiglenesen székesegyházzá emelik és az esztergomi rombadőlt anyaegyház kiváltságaival ruházzák fel. Az esztergomi káptalan itt élt háromszáz esztendőszámkivetésben, míg végre 1826-ban ismét visszatér régi székhelyére.

A katolikus egyházra bekövetkezett mostoha viszonyok folytán Nagyszombat és vidéke megtelik menekülő papokkal és szerzetesekkel, a váradai káptalan tagjaival, kik a menekülés évétől két hónapot számítva, már úgy említetnek, mint a kik Ferdinánd országreszében szétszórva élnek. Nagyszombatba húzódtak a váradai kanonokok közül: Derecskei Török János, Garai Márton, Mindszenty András és Illosvai István.¹

Ha a nagyváradai káptalan java része Nagyszombatban telepedett meg, ha ide költözött Telegdinek egykori plébánosa Illosvai, értjük az okot, a mely miatt Telegdi külföldi iskoláztatása után ezt a vidéket, ezt a várost választotta működése teréül.

Azokban ne vágjunk elébe Telegdi pályájának, hiszen a természetben nincs ugrás, hanem vizsgáljuk meg, hol és mint készült el fáradságos pályájára.

Miután itthon szép ismeretet szerzett magának, a magasabb tudományok elsajátítására, a kor szokása szerint, külföldre ment. Mert sajátságos kor volt ez a XVI. század, míg benn a hazában vad féktelenség uralkodott, míg garázdálkodó német katonák, pusztító törökök, saját vérbeli magyarjaink dúlása és fosztogatása következtében az ország anyagi és szellemi tekintetben siralmas állapotba jut, addig künn idegen országokban nagy szellemi csaták játszódtak le. A magyar ifjak siettek ezen csaták színhelyére, úgy hogy magában Wittenbergában a XVI. század dereka táján, hatszáz magyarországi, erdélyi és szlavoniai ifjút jegyeztek be az anyakönyvbe. Wittenberget, Strassburgot, Thornt, Danczigot, Königsberget, Rómát, Bolognát, Bécsset, Krakkót ellepik a magyar ifjak. Mohón szívják magokba a tudósoktól hirdetett nagy eszméket, hogy azokat azután itthon nemzetök körében is elterjeszthessék. Egyike-másika már itt külföldön tiszteletet szerez a magyar névnek, példa reá Thurzó Imre, kit a wittenbergi egyetem rektorává választ. Sok szegény ifjút találunk a vagyonosabbak társaságában.

Telegdi Miklós is a kor szokása szerint külföldön tanult és a krakkói iskolának tanulója volt. 1557-ben iratkozik be a krakkói egyetemre. Kívüle a bursában még nyolcz magyar ifjú volt, kik a borostyánkoszorus Telegdit seniorukká választották.

A magyar ifjak közül ez időben már kevesen keresik fel a krakkói iskolát. Számuk 1537-től kezdve évről-évre apad; 1541-ben már csak négyen voltak,

¹ Bunyitay. A váradai püspökség története. Nagyvárad, 1883—84.

s minthogy nem tudták kimutatni jogcímüket a bursában való tartózkodásra, ki kellett vonulniok. Majd a német bursában vonták meg magukat, a melynek leégése után az ujonnan szervezett új bursában helyezkedtek el. Az új bursa növendékeinek névsorában Telegdi nevével is találkozunk, de számuk csekélysége miatt, helyzetök nemsokára itt is tarthatatlan volt.

A magyar ifjaknak legnagyobb része 1493—1558-ig Krakkóban, a jezsuiták keze alatt nyerte oktatását s hittudományi előadásokat hallgatva a papi pályára készült. Befejezván tanulmányaikat, visszatértek a hazába s papokká szentelték őket, sok esetben már ott helyben felvették az egyházi rendet, sőt nem ritkán mint felszentelt papok indultak el külföldi iskolákra.

Telegdi az értelmes, eszes fiú, a ki bírta társainak szeretetét, miután az új bursát is elvették tőlük, 1558-ban hazájába visszatér és még ugyanazon évben főpásztora, Oláh Miklós pappá szenteli.¹

¹ Fraknói. A hazai és külföldi iskolázás. Budapest. 1873.

II.

Oláh Miklós érseksége 1553—1568. — Telegdi 1559-ben a nagyszombati iskola tanítója lesz. — A nagyszombati iskola a XVI. században, Telegdi ezen iskolában a humaniorák tanítója. — 1561-ben esztergomi kanonok.

*

Ha a korbeli állapotokat ismerve, a dolgot szemügyre vesszük, látjuk, hogy Telegdinek felszentelése Oláh Miklós működésének tevékeny korszakába esik.

Oláh érsekségének korában a reformáció hazánkban már nagy tért hódított. Az új eszmeáramlattól meghódított magyar ifjak hazatérve a külföldi egyetemekről, zengzetes magyar nyelven hirdetve az igét, híveket szereznek zászlójuk alá. Hangsúlyozzák a katolikus papok romlottságát, szemök közé vágják a fegyelem hiányát és erős csapást mérnek a mohácsi vész által különben is erősen meggyöngült katolikus egyházra.

Már 1545-ben az erdői zsinaton, mely a protestáns lelkipásztorok alatt tartatott, elválásukat a katolikus egyháztól ünnepélyesen kimondották. A protestánsoknak 1559-ig tartott zsinataik mind élő bizonyosság hazánkban az új tannak erős megszilárdulására.

Oláh Miklós esztergomi érsek hatalmas kezekkel ragadta meg az egyház kormányzatát. Látta a katolikus egyház mély süllyedését s a bajnak teljes tudatában rajtuk segíteni törekedett. Tevékeny munkálkodásának, mindenre kiterjedő figyelmének tudhatja be a tények rideg vizsgálója is, hogy korában a katolikus egyház Ferdinánd országgrószében jobb helyzetben volt, mint akár Verancsics, akár Telegdi alatt.

Oláh 1557-ben Nagyszombatba maga elé idézte a még fennálló négy nagyprépostság tulajdonosait, tizenhárom benczés és cisztercita apátot. Kérdőre vonja őket az iránt, vajjon állásukba a törvénykövetelte módon iktatták-e be őket s javadalmukat törvényes uton, törvényes patronustól kapták-e? Kutatja törvényes korukat, elrendeli a papi ruházat viselését. Ugyanezen módon jár el még több

apáttal, préposttal, plébánossal és ha napvilágra került valamely törvényellenesség, az illetőt megfosztotta javadalmától. Minden áron rendet akar teremteni saját egyházi hatalmával, vagy, mivel az nem volt elég, az állam fensőbbtségével. A pozsonyi országgyűlés határozata folytán a főpapoknak zsinatra kellett összejönniök s ha találkoztak olyanok, akiket uraik nem akartak elbocsátani, azok részére az érsek királyi oltalmat eszközölt ki. A királyparancs erejénél fogva a jogtalanul bitorolt egyházi javakat jogos tulajdonosainak visszaadhatja s az egyházi állásokba csak érdemes papokat iktat be.

A zsinat az érsek hívására 1560-ban Nagyszombatban jött össze; ez az első érdemleges lépés a katolikus egyházban meglazult fegyelem helyreállítására. Ezen a gyűlésen harmincznyolcz pontban körvonalozzák az egyház sürgős teendőit s gyökeres javítást határoznak.¹ Oláhnak tehát egész működése az egyház újjászervezésének nehéz munkájára irányul, de szép terve a törökidulás, a papság hiánya s a hatalmasan terjeszkedő reformáció miatt nem valósulhatott meg.

Oláh Miklós érseksége idején aggasztók voltak az egyházi állapotok. Neki hitbuzgó, tanult papokra volt szüksége célja elérésére s ilyen egyént talált a fiatal Telegdiben. Azért is pappá szentelése után érseke Nagyszombatban ad neki egyházi hivatalt, kinevezvén őt a nagyszombati iskola tanítójává.

Oláh Miklós a katolikus tanügynek a XVI. században hatalmas pártfogója volt. A nagyszombati iskolát kiváló figyelemben részesíti s midőn észreveszi, hogy saját papjai a tanítás tisztének eleget tenni nem tudnak, 1561-ben Nagyszombatban letelepíti a jezsuitákat s egyszersmind megbízza őket az iskola vezetésével.

A jezsuitáknak Nagyszombatba jövetelekor épen Telegdi vitte az iskola igazgatói tisztét. A szerzeteseket saját házába fogadja s egy darabig velök folytatja a tanítást. Telegdinek tehát Krakkóból való hazajövele után mindjárt tanítói minőségben kellett szerepelnie s így érdemelhette ki rövid idő leforgása alatt azt a kiténtetést, melyben a nagyérdemű érsek — megbízván az iskola igazgatói tiszttel — részesítette. Egyszersmind e tényállás világosan bizonyítja, hogy neki a szükséges tudomány és tapintat birtokában kellett lennie, ha érseke őt fiatal korában már ily díszes állásra érdemesíti. Mert Oláh Miklós, ki az iskola újjászervezésétől várta a súlyedő katholicismus felvirágzását, bizonyára jól megnézte emberét, mikor őt huszonöt-huszonhat éves korában az iskola élére állítja.

A katolikus tanügy a XVI. században szomorú viszonyok között volt. Míg a külföldről hazájukba visszatérő protestáns férfiak az új eszme hirdetésére számos iskolát emelnek, a magyar tanszékekre a külföld jeles tanárait hívják meg és iskolák tekintetében messze megelőzik a katolikusokat, addig katolikus intézetnek csak a nagyszombati maradt. A zágrábi, egri, pozsonyi katolikus iskolák papi tanítók hiánya miatt az alapítók várakozásának többé már nem feleltek meg; tanítványaik, tanítókik megfogytak a fogyó katholicismussal és iskoláik ajtóit bezárultak.

A hiány a katolikus nevelés és oktatás terén annyira érezhető volt, hogy az országgyűlés elé került az iskolák ügye. A tanácskozás után a rendek egye-

¹ Fessler. Die Geschichten der Ungarn und ihrer Landsassen. Lipse 1812—1826.

nesen a királyhoz folyamodnak, hogy elhagyott apátságok, megürült szerzetesházak javait az iskola céljaira, tudós férfiak tartására fordítsa. Törekvésök azonban az udvari kabinet akaratán hajótörést szenvedett.

Az iskola alapításának és gondozásának tiszte tehát kizárólag a főpapoké, főuraké és városoké maradt. Magára Oláhra szakadt a nagyszombati gymnasium gondozása s Telegdi ennek a nagyszombati intézetnek tanítója, azon kevesek közé tartozott, kik a katolikus tanügynek a XVI. században buzgó munkásai voltak.

Oláh 1558. február 20-án adja ki a nagyszombati iskola igazgatásának új rendjét, ezen a címen: *Modus et Ordo Regendae Scholae Tyrnaviensis*.¹ Azon érveléssel, hogy a káptalant részint az istentisztelet, részint a javadalmak kezelése úgy is eléggé megterhelvén, az iskoláról kellően nem gondoskodhatik, leveszi válláról az iskola gondozásának tisztét. Elrendeli, hogy a jövőben a prímás és a káptalan együttesen ápolja az iskolát. Nevezetesen három tagot választanak a káptalan kebeléből, kikre az iskola összes anyagi és szellemi részét rájuk ruházzák.

A szabályzat szerint az iskolának van egy főfelügyelője (*praefectus*), három tanítója (*magister*) és több segédtanítója (*collaborator*). A főfelügyelő egyszersmind tagja az esztergomi káptalannak, kinek a mestereket és a segédtanítókat ellenőrizni szigorú kötelessége. A tanítókat alkalmazás előtt az esztergomi káptalan három tagja vizsgálat alá veszi s csak azon esetben erősíti meg állásukban, ha őket alkalmasnak találja. Ezeknek a tanítóknak orthodox katolikusoknak kellett lenniök, kikhez az eretnokségnek még a gyanúja sem fér. A tudományokban és a jó erkölcsökben semmi kívánni valót ne hagyjanak hátra.

Tekintsünk csak bele ebbe az iskolába, vizsgáljuk az oktatást. Az iskola hű képe a kornak, szelleme, tanmenete sok mindenre világot vet.

A rendtartás értelmében a tanulóknak a kórusba való belépéséről az igazgató és nem a főfelügyelő gondoskodik.

Az igazgatónak jártasnak kell lennie a magyar nyelvben és mint az első osztály főnöke, tanítja a latin nyelvet, Ciceró leveleit, Terentiust, Vergiliust, Caesárt, vagy más latin szerzőt értelmez. A másik tanító a görög remekírókból ad elő és az előadottakból mindennap kikérdezi a fiúkat. Ugyanez tanítja a dialektikát is. A harmadik tanító a retorika mestere, de tanít mellette latint és görögöt is és ha ért héberül, erre is oktatja a fiúkat.

Gondoskodik az iskola a zenei képzésről is. Erre a célra a mai tanítási rendszerrel homlokegyenest ellenkezően, a reggeli órákat használják fel. A zene előadójának kötelessége volt előírás szerint az egyházi ének mellett a világit is tanítani. A reggeli órán kívül az énekekre még más szabad időt is felhasználnak.

A segédtanítók oktatják a fiúkat az írásra, olvasásra, latinul és görögül ejtegetni és hajlítani, fő foglalkozásuk azonban arra irányul, hogy a fiúk szorgalmasan előkészüljenek az előadásokra.

¹ Esztergomi primási levéltár.

Ezen oktatás, mint látjuk, humanistikus oktatás, a hol főleg latin remekírók művei szerepelnek, de jelentékeny része van a zenének is.

A görög nyelv és irodalom tanítása a nagyszombati iskola tantárgyai közül nincs teljesen kiküszöbölve,¹ csak másodrangú volt. Mert az Oláhtól kibocsátott rendelet egyik pontja: a második tanítót egyenesen a görög nyelvnek és dialektikának előadására rendeli.²

A reál tárgyak teljesen hiányzanak. Nagy gondot fordítanak az elmeél kicsiszolására, a fiúknak a korusban való megjelenésére. Az egész tanítást azonban a vallásos nevelés hatja át és kitűzött cél: a vitatkozásban való jártasság megszerzése. A magister elnöklete alatt már a dialektikából, retorikából is rendeznek vitatkozási gyakorlatokat. Eljárásuk a következő: Egyet felszólítanak a tanulók közül, felvetik neki a kérdést, mire az kifejti nézetét; azután következik a többi tanuló és a jelenlevő tanítók hozzászólása. A kérdés meghányása után az egész vitát egy tanuló ismétli.

Ha már a retorikából és a dialektikából is ilyen vitatkozásokat rendez a nagyszombati iskola, a század szelleme szerint annál nagyobb mérvet öltött a vitatkozás a vallástan köréből. Az új rendelet az iskola főfelügyelőjének kötelességévé teszi a vallási vitákról való gondoskodást. Nevezetesen szigorúan lelkére köti, hogy minden évben háromszor vitatkozzanak a tanulók a hitről s figyelmök különösen az újhit követői ellen irányuljon. Gyakorolják, edzzék magukat a tanulók a katolikus tan védelmében. Az ilyen vitatkozásoknak természetesen csak tekintélyt kölcsönzött a primásnak vagy helyettesének megjelenése, kiknek a szabályzat szerint a vitatkozások meghallgatásával kötelességök volt a tanulók szorgalmát emelni. A tanulók közül azokat, a kik a vitatkozásban elég erősnek és ügyesnek mutatták magukat, a latin és magyar szónoklatban való jártasság megszerzése végett, az egyes plébánosok mellé küldötték.

A tanítók gondosan őrködtek a gyermekek erkölcsi fölött, figyelték vallásos irányukat; ellenőrizték tanulmányaikat és olvasmányaikat. A főfelügyelő minden hónapban megvizsgálta a tanulók könyveit s ha azok között az újtan követőjétől írott könyvet talált, az ilyennek tulajdonosát kizárták a többiek közül s a könyvét elégették. Vagy ha rögtön nem is nyultak ilyen szigorú büntetéshez, de a rendbontó tanulót mindenesetre egy bizonyos meghatározott napig a többiek társaságából kizárták.

Ezen szellemben nevelték az ifjakat az Oláhtól új szervezetet nyert nagyszombati iskolában, melynek akkor felügyelője Doktor Illicinus volt. Az iskola bentlakással volt összekötve. Ha ezt egyéb adatokból nem tudnók, világosan bizonyítja az a feljegyzés, a mely szerint az igazgató (rektor) fizetésének egy része azon gyermekek tandíjából kerül ki, kik csak nappalra járnak az intézetbe. A város, a káptalan, a primás vállvetve buzgólkodik az intézet felvirágoztatásán. Számára

¹ Fináczy Ernő. A magyarországi középiskolák multja és jelene. 18. l. Budapest, 1896. (Oláhnak 1554-ben kiadott szabályzatát ismerteti.)

² Secundus Magister doceat literas Graecas et interpretetur auctorem Graecum et alium et examen quotidie. Legat etiam quotidie dialecticam et tradat breve examen. Esztergomi primási levéltár.

a primás a királytól kiváltságot eszközölt ki. Baccalaureatust és magisterséget osztothat a tanulók ügybuzgalma növelésének érdekében. Van az intézetnek könyvsajtója is, a melyen a katolikus irányú munkákat a felügyelő és a tanítók ellenőrzése mellett kinyomatják.

Az ifjakat, kiket 17—25 év között vettek fel, elsősorban a nagy tért vesztett catholicismus védelmére neveltek a nagyszombati iskolában. A szárnyra kelt ifjaknak az életben akár mint papok, akár mint világiak működtek, lelkükbe vészték a vallás védelmezését. Három évet elegendő képzési időnek tartottak azokra nézve, kik később az egyházakban nyertek alkalmazást, de ezen idő leforgása előtt senkit sem bocsátottak ki az intézet falai közül.

A mi Telegdink is a nagyszombati újjászervezett iskolában nyert alkalmazást, a melyben az alapszabályok értelmében két tudós magister működött. Ezek egyikének a szláv, másikának pedig a német nyelvben, vagy mindkettőben az előírás szerint jártasnak kellett lennie.

Telegdit az okiratok mindig mint tudós magistert és jámboréletű férfit említik, tehát abban a kor szellemének megfelelő irányval felruházott iskolában a magisteri, majd pedig az igazgatói tisztet viselte. Forrásunk alapján állítjuk, hogy Telegdi a nagyszombati intézetben a humaniorák tanítója volt.¹

A nagyszombati iskola irányánál fogva elhatározó befolyással volt Telegdi életére. Ezt bizonyítják postillái és vitakozó iratai. Itt mutatta ki Telegdi rátermettségét az egyházi, tanítói ügyességét a nevelői pályára, vallásos buzgóságát, vitakozó képességét pedig a protestánsokkal felveendő küzdelemre. Ebből az iskolából emelkedik az egyszerű tanító nagyra. 1561-ben január 25-én csaknem hihetetlenül huszonhat éves korában esztergomi kanonokká lesz. Ez az év az, a melyben a jezsuiták nagyszombati collegiumának alapkövét leteszik s a rend hazánkban megtelepedik.

Az ellenreformációnak egész Európában intézői és szervezői a jezsuiták voltak. Ez a rend bámulatos a maga szervezetében, csodálatra méltó tagjainak működésében. Mint gyóntatók, mint tanítók, mint hitszónokok a világ bámulatának tárgyai. Kötelességök, lelkesedésök heve nem egyszer elragadja őket, de mind e mellett óriási munkásságuk és önfeláldozásuk előtt tisztelettel kell meghajolnunk. „Mindazokból a pontokból, ahol lábukat megvetették, nagy messze járnak, kelnek. Értenek hozzá, hogy kell a tömeget lebilincselni, templomaik a leglátogatottabbak, s mindig a legszembetűnőbb nehézségekkel próbálkoznak meg. Ha van valahol egy bibliás lutheránus, akinek ítéletére adnak valamit a szomszédok, hát mindent elkövetnek, hogy azt megnyerjék. A vitakozásban való gyakorlottságuknál fogva ritkán is vallanak kudarcot. Segítenek, ahol kell, betegeket gyógyítanak, ellenségeket igyekeznek kibékíteni, szent esküvéssel kötelezik le a legyőzötteket. Mindenfelé búcsúhelyekre a népek az ő zászlójuk alatt zarándokolnak.”¹ A pápaság történetének kitűnő írója, a protestáns Ranke ezt a szép jellemzést adja róluk.

¹ Timon. Epitome Chronologica. Claudiopoli, 1764.

¹ Ranke. Die römischen Päpste in den letzten vier Jahrhunderten. Berlin, 1854—57.

III.

A jezsuiták Ausztriában 1551. — A jezsuitákat Nagyszombatba hozza Oláh Miklós 1561. Telegdi továbbra is a nagyszombati iskolában marad. — Kellemetlensége a nagyszombati tanácsossal Elbl Volfgang tanuló miatt. — A nagyszombati tanuló gyermekek részére lefordítja Canisius kátéját 1562. — E káté története és összeretése az eredetivel. — Telegdi katekizmusa nem fordítás, hanem átdolgozás. — A jezsuiták kivonulnak Nagyszombatról 1567. — Telegdi a nagyszombati iskola főintézője Verancsics alatt.

*

A jezsuiták éppen azon időszakba teszik be lábukat Magyarországra, a mikor a protestantismus hazánkban és Németországban teljes uralomra jutott. Különösen Németország volt az a hely, a hol a XVI. század ötvenes éveiben a protestantismus teljes diadalát üli. Itt az egyházi javakat elkobozzák, a tanintézeteket ellepik a protestáns ifjak s a katholicismus végvonaglásban van.

Magyarországon Ferdinánd uralkodása alatt terjed a reformáció. 1554-ben lutheránus férfit választanak nádornak. Bár e király alatt szigorú rendeleteket hoznak az új tan követői ellen s azokat az uralkodó iparkodik is fogatosítani, mit bizonyít az, hogy az egy szín alatt való áldozás kárhóztatása miatt kétszáz lutheránus papot üzetett ki Csehországból, mit sem törődve a kedélyek felzaklataásával.¹ Rendeletei azonban nálunk legtöbbször csak papíron maradtak. Mint buzgó katolikus, követői által a tridenti zsinaton erősen sürgeti az egyház reformját, de rendet minden jó szándéka mellett sem tudott teremteni. A vallási zavarokat betetőzte uralkodása alatt a törökök óriási terjeszkedése s Salamon Ferencz szerint közel volt azon idő, a mikor a török hódítás befejezettnek tekinthető hazánk történetében.²

Mennyire megváltozott azonban a helyzet Németországban és Ausztriában 1551. után egy tized alatt! . . . Ebben az évben jöttek be a jezsuiták Bécsbe s villámgyorsasággal elárasztják egész Németországot. Bécsből elterjednek Kölnbe,

¹ Timon. Id. m.

² Salamon. Magyarország a török hódoltság korában. Pest, 1864.

Ingolstadtba, el Cseh-, Morva- és Magyarországra. Mindenütt, a hova csak lábukat beteszik, nagy gondot fordítanak a vitatkozásra, mely nélkül saját bevallásuk szerint, holt minden tanítás. Csodálatos kor volt ez! Az apa megütközéssel nézett fiára, mikor a bőjti napokon a húsételt érintetlenül hagyta, a fiú megbotránkozott az apa közönyében, az apa kedvetlenül szemlélte fiának ájtatosságát az olvasó mondásában. Nemsokára Ausztriában az egyetemeken sem tanárok, sem hallgatók nem létezhetek a professio fidei aláírása nélkül.

De ha Németországban és Ausztriában az ötven és hatvanas években nagy tért hódítottak is vissza a jezsuiták, Magyarországon ez idő szerint nem sokra tudtak menni.

Oláh díszes egyházi hivatalából kifolyólag több ízben megfordult Bécsben s figyelemmel kísérte a jezsuiták működését. Bécsben elért sikereiken buzdulva, behívja őket Nagyszombatba. A jezsuiták meghívását el is fogadják. A szerzetnek hazánkba való letelepedésekor tagjai voltak: Canisius Tódor a grammatika, Héró Gellért a humaniorák tanítója, Tóth Tamás, a magyar mester, a szónoklattant adta elő. A vallástanítás Busaeus Péter kezében volt. Az első tagok után még számosan jöttek hazánkba, de tanításukat, szónoklatukat, hittérítői munkásságukat hat év alatt nem sok siker koronázta.

Oláh intézkedéseinek buzgó felkarolója volt Telegdi; tehát a jezsuitákat, mint kartársait, szives-örömezt fogadja a tanítói pályán. Az 1561. év nyarán kezdtek meg tanításukat, melyet a székesegyház egyik kápolnájában három napon keresztül rendezett hittudományi és bölcsészeti vitatkozás előzött meg. Legnagyobb jótévőik a kanonokok voltak és Telegdi Miklós, a ki lakóházat ajándékozott nekik. Horváth Gáspár pedig kertjét engedte át a jezsuitáknak. Míg collegiumuk fel nem épült, iskoláik két osztályát ideiglenesen a plébánián, a harmadik osztályt pedig a városi iskolában helyezték el.

Telegdi mint kanonok is tovább tanított, sőt még később, mint nagyszombati plébános is részt vett az iskola életében. Pályájának azonban nemcsak rózsáit szaggatta, hanem korán kezdte érezni töviseit is. Bizonyítja azon érdekes adatunk, a melyre bukkantunk a nagyszombati városi levéltárban. Az eset 1564-ben játszik, a mely évben lesz Telegdi plébános s ezután nemsokára meg is válik a tanítástól.

Több nagyszombati polgár keresetet indít ellene, a gyermekekkel tanusított szigorú eljárása miatt. Űgye annyira súlyos volt, hogy esetét a tanács a király elé terjeszti. Zimmer János és a többi nagyszombati tanácsos előtt megjelent egy bécsi születésű gyermek, névszerint Elbl Wolfgang, Elbl Gáspár gyermeke. Ez az Elbl Gáspár Bécsből került Nagyszombatba s fiát tanulás végett Telegdi Miklós-nak ajánlták. Telegdi a feljegyzés szerint rosszul bánt a fiúval. Valamely csin miatt Elbl Wolfgangot magához hívatta, letérdepeltette, megkötöztette és szájába bort öntött. A gyermeket oly kegyetlenül megkínozta, hogy vér csordult ki erein s majdnem behalt a büntetésbe. A Telegdi kezei közül kiszabadult ifjú a nagyszombati tót hitszónokhoz futott s az ügyet neki bejelentette, mire ez kérdőre vonta a plébánost cselekedetéről.

A hitszónok eltávozása után Telegdi a fiút újból megdorgálta és megfenyítette. Erre az erősen megfenyített fiú a városi tanács elé vitte ügyét. Panaszt emelt mestere erős bánásmódja és szigorúsága miatt, melyet — a fiú vallomása szerint — Telegdi az intézetnek több növendékével is éreztetett. Nevezetesen egy özvegy asszonynak a gyermeke szintén panaszkodott miatta Velekinus György kanonoknál. Elbl Wolfgang ügyének megvizsgálására a tanács három választott egyént küldött ki.¹

Vajjon volt-e a fiú panaszának alapja s mit határozott a tanács, arról az adatok hiánya miatt semmit sem szólhatunk. Mindenesetre azonban érdekes epizód Telegdi tanítóskodási éveiből. Ha az adatnak teljesen hitelt nem adunk is, annyit azonban levonhatunk belőle, hogy Telegdi szigorú volt a gyermekek iránt. Szigorúságára szükség is volt s tettét, a melyet a feljegyzés túlozva ad elő, nem szabad a mai műveltnak nevezett kor neveléstani iránya szerint elbírálni. Mert, ha nehéz a nevelő tanár pályája ma, mikor társadalmi műveltséggel dicsekedünk, mennyivel fáradtságosabb lehetett Zápolya öldöklő századában. Hiszen a kor embe-reinek jogi és erkölcsi fogalma oly alacsony színvonalon állt!

Telegdi erélyes tanítója volt a nagyszombati intézetnek, de szigorúságát jósággal és szeretettel párosította. Mert lehetetlen, hogy az a meleg hang sugározék ki olyan férfú Katechismusának előszavából a nagyszombati tanuló gyermekek iránt, kinek képét csak az elbeszélt eset után próbálnók megrajzolni. E műve előszavában a kis gyermekeket szerelmes fiainak nevezi s céljút, törekvését szépen fejezik ki szavai: „Nagy szorgalmatossággal igyekeztem mindenkoron azon, hogy nemcsak tanultságokban, hanem a keresztény hitnek vallásában is vezérek lennék.“

Szinte hihetetlennek is tetszik, hogy az a szelíd Telegdi, ki hatalmas szókimondó ellenfelével, Bornemiszával szemben annyi kíméletet tanúsít, kinek műveit inkább szelídség, mint haragvó, pattogó hang lengi át, a gyermekek iránt ilyen kegyetlen eljárást tanúsított volna. Vezére, barátja, igazi atyja volt annak az ifjúságnak, melyet érseke, Oláh Miklós bízott gondjaira.

A nagyszombati iskolának gyümölcse első kis munkája. Telegdi a szükség-től kényszerítve aránylag fiatalon, huszonhétéves korában veszi kezébe az írói tollat. Elöljárója parancsa, a szükség nyomasztó kényszere, nemes törekvése mind közreműködnek arra, hogy a jezsuita Canisius katekizmusát zengzetes magyar nyelvre lefordítsa.

Bécsben 1562-ben Hofhalter Rafael könyvsajtójában jelent meg: „A Kereszténységnek Fundamentomirólvaló rövid könyvecske. Ki az Szent írásnak, külömb-külömb heleiből, kérdés es felelet keppen irattatotes Telegdi Miklos mester által, Deac nyelvből Magyar nyelvre forditatot.“

Munkáit következőképen osztályozhatjuk. Van neki egy átdolgozott műve: Canisius katekizmus, három vaskos evangéliumi magyarázat, három vitázó mű, két szertartás könyv. Ezekon kívül részes a magyar törvények összegyűjtésében.

¹ Nagyszombati városi levéltár.

Katekizmusáról maga is megemlékezik Bornemisza könyvére a Fejtegetésre adott válaszában. Nyilatkozatát ellenfele csalta ki belőle, mint a ki Fejtegetésben reáfogja, hogy katekizmusában a tizparancsolatot, a hiszekegyet, miatyánkot, a keresztségnek és urvacsorájának igéjét meghamisította.¹

Telegdi válaszában az ellenfél vádját nem hagyja megjegyzés nélkül és kérdi tőle: „Csinált-e ő katekizmust? Soha nem! Mert a canisiusi katekizmust még ifjúkoromban fordítottam magyarra, de hogy csináltam volna, még eddig nem csináltam egyet is. Mert nem is volt szükség, mivel egynéhány fő és jeles tudós emberek, kiknek tanítványok is alig lehetnék, eleget csináltak. Canisiusnak két katekizmusa volt. Egyet csinált az apró gyermekeknek, mást a nagy öregeknek. A kicsiben, kit én megtolmácsoltam, csak röviden írja az első parancsolatot.“

A katekizmus az apostolok hitét és az anyaszentegyház tanítását nyújtja. A gyermekek vallásos érzületét neveli s a tévtanok ellen óv. „Nem új hit ez, kire én téged tanítlak. Nem az tegnapelőtt találtatott evangeliumot tanítjuk, nem Wittenbergából, sem Augusztából, sem Genuából támadott tudományt hozunk te neked, hanem a szt. Péter hitit, ebbe maradj és azokat eltávoztasd, kik e tudománynak kivüle járván, szakadást szereznek.“

Telegdi katekizmusa a nagyszombati iskola új rendjének a kor szükségletének, Ferdinánd rendeletének eredménye. Protestans férfiak: Gálszécsi István, Székely István, Heltai Gáspár, Melius Péter, Beythe István, Főlegyházi Tamás kátékkal árasztják el Magyarországot. A protestans káték megszaporodásuak kell betudni Ferdinánd ama rendeletét, mely 1560. december 10-én kelt dekrétumával kötelezővé teszi Canisius kis katekizmusának tanítását, nehogy a protestans káték megvesztegessék az ifjúságot.²

Canisius Péter, ki a katolikus vallás főbb tételeit Bécsben és Ausztriában közzétette, nevezetes egyéniség a XVI. század történetében. V. Albrecht úgy nyilatkozott róla, hogy egyedül csak neki köszönheti azt, amit az isteni tanból tud. A tridenti zsinat végzéseit megbízás folytán ő viszi el az egyes fejedelmek udvarába; Mainzba, Trierbe, Kölnbe, Würzburgba.³

Katekizmusát sok nyelvre lefordították. A magyar irodalom dicsőségére legyen mondva, nálunk a kitüntetés Oláh Miklós megbízása folytán, már hivatalánál fogva is Telegdit érte. Mert a nagyszombati intézet új rendje megkívánta, hogy az egyes osztályokban a felügyelő olvassa a katekizmust és mondja el a szentírásnak leczkéljét. Nagyobb osztályokban pedig az igaz hitet a tévtanok czáfolatával fejtsse ki.⁴

Canisius érdeme a hitkérdések egyszerű, világos meghatározása, a miért még ma sem vesztette el könyve értékét, hanem újabb és újabb kiadást ért.

¹ Felelet a Fejtegetésre. Nagyszombat, 1580.

² Szilády. Jegyzetek Telegdi Miklós mester katekizmusához. 120. l. Budapest, 1889.

³ Ranke. Id. m.

⁴ A nagyszombati gymnasium igazgatóságának új rendje. 1558. Esztergomi primási levéltár.

Telegdi katekizmusának egész kis története van. E munka 1882-ig nem volt ismeretes. A Felelet alapján csak azt tudtuk róla, hogy létezett. Egy szerencsés lelet azonban ismét visszaadta nekünk a már véggkép elveszettek hitt könyvet. Benkő István református hittanhallgató a bási egyetem könyvtárában találta meg 1882-ben.

Több jeles férfiú szerzett magának a kis munka figyelembe vételében érdemet, és nem tudjuk, vajjon Kiss Áronnak, Benkő Istvánnak, Szabó Károlynak, vagy Csonthosi Jánosnak adózzunk-e nagyobb köszönettel? Az első a bűvárkodási szellemet kelti fel tanítványa lelkében a nemzet szellemi termékei iránt, a másik mestere szavaitól tüzelve, idegen földön kutat a nemzetnek ismeretlen kincsei után; a két utóbbi pedig a hazai tudományosság előtt iparkodik ismertté tenni a kis művet. Útját egyengetik a kikölcsonzésnek és a másodlat 1883-ban elkészül. Ugyanezen évben Majláth Béla mutatja be az akadémiának, majd megjelenik a Régi Magyar Könyvtárban is.

Majláth rövid ismertetésében kiemeli a fiatal papnak csekély kivétellel következetesen keresztülvitt helyesírását, az alaktan régi formáinak alkalmazását. Tiszta, világos értelmű mondatfűzései oly szépségeket tüntetnek fel, melyeknek megismerése egy magokra nézve is kívánatosná tesz a teljes szövegnek újból kiadását.¹

E rövid történeti ismertetés után pillantsunk bele Telegdi katekizmusába. Nézzük a munka felosztását és vessük össze az eredetivel, azután állapítsuk meg a fordítás érdemét.

A munkát meleg hangon írt előszóval nyitja meg és ugyancsak olyan utóhanggal zárja be. Az elején kifejti műve célját, mely nem más, mint: a kis diák gyerekek oktatása. Öt része van művének: Az első rész szól a hitről, a keresztény ember hitének summájáról, a hiszekegyről. Második a reménységet és imádságot tárgyalja. A harmadikban a szeretetet és a tízparancsolatot adja elének. A negyedik a szentségekről nyújt rövid ismertetést. Az ötödik pedig a keresztényi igazságnak tiszteire oktatja az ifjakat.

Majláth ismertetésében nem vette észre a munka főérdemét, mert nem nézte, hogy mikép hajtotta végre Telegdi a fordításnak, különösen a dogmák hű visszaadásában nagyon is nehéz mesterségét. Mi összehasonlításokat tettünk és azokból kiderült, hogy Bornemisza vádjának alapja van. Telegdi munkája nem a szó szoros értelmében vett fordítás, hanem átdolgozás.

Főlélegesen itt a teljes munkát közlünk, teljes összevetésünkben csak mutatókat közlünk, melyek világosan bizonyítanak.

¹ Majláth. Telegdi Miklós mester magyar katekizmus 1562-ik évből. Budapest, 1884.

Canisius katekizmusa.

Licetne sanctos colere et invocare?

Licet, non ad eum quidem modum, quo iubemur Deum colere et invocare, tanquam Creatorem et Redemptorem et Largitorem bonorum omnium; et longe inferiori gradu, nimirum veluti dilectissimos Dei amicos, nostrosque apud ipsum intercessores et patronos.

A zárójelben lévő rész Telegdi sajátja és legszebb példa a megtoldásra.

Quid in sacramenti huius sumptione servandum?

Quod fides et auctoritas sanctae matris ecclesiae docet: videlicet christiano laico sat esse sub una specie panis totum Christum accipere; et ex hac sumptione consequi, ut qui non indigne accesserit, ingentem Dei gratiam atque aeternam quoque vitam obtineat, qui verus et integer sacramenti huius fructus existit. [Eoque fit efficacior, quo saepius sacra atque salutaris illa communis iteratur.]

A zárójelbe tett részt nem fordítja, példa tehát az elhagyásra. Canisius katekizmusát megigazítja és a kérdéseket megőrvidíti.

Telegdi katekizmusa.

Illik-e a szenteket tisztelnünk és segítségül hívnunk?

Illik, de nem akképen, mint az Istent, kit tartozunk tisztelnünk és segítségül hívnunk, úgy mint teremtőnk, megváltónkat és minden javainknak adóját; hanem sokkal alább való módon: tudnya illik, mint Istennek választott barátit, fiait és örökösit, minékünk pedig Isten előtt való esedező ótalmunkat. [Mely tisztelettel a Christus Jézusnak dicsősége és nagy méltósága, nemcsak hogy nem kisebbedik, de még neveltetik. Mert ebben tetszik meg a mi üdvözítőnknek kiváltképpen való ereje, hogy nem csak ű magában, hanem szenteiben is hatalmas, dicsőséges és csodálatos. Hogy tiszteli az ő szolgálait és mind e földön s mind mennyországban tiszteltetni akarja, hogy ezek által sok jót osztogat mi nekünk. Miképpen olvasuk Ábrahámról, Izsákról, Jákobról, Dávidról, Hieremiásról, kik holtok után is használtak e földön való embereknek. Miképpen továbbá, a kik híven és alázatosan Christus nevébe nekik szolgálnak, naponkint érzik magokba a szenteknek segítségét.]

Mit kell az oltári szentségnek vételében tartanunk?

Azt, a mire anyaszentegyházunk hiti és méltósága tanít minket, hogy a községnek igaz elég a kenyérnek személye alatt a telyjes Christust hozzá venni, mely vétellel valaki nem méltatlanul járul hozzá Istennek bőséges malasztját és örök életet nyer. Mely két dolog az oltári szentségnek hasznának és gyümölcsének méltán és igazán hivatik.

Quid imperat tertium praeceptum?
[Memento, ut diem sabbati sanctifices.]

Vult sabbatum, seu diem festum in ecclesia piis operibus celebrari, quod fit adeundo templum et audiendo missam. Laborare vero hoc tempore et occupationibus deditum esse servilibus plane interdicat.

A zárójelbe tett részek közül az egyik Telegdinél, a másik Canisiusnál nincsen meg.

Canisius mondatait szét szaggatja.

Például:

Quare peccatum fugiendum?

Quia Dominum Deum offendit, summum bonum eripit et summum malum affert peccanti, dum divinam tollit fruitionem nunquam recuperandam et poenas aerumnasque accersit sempiternas.

Eltér Canisiustól a hittételek meghatározásában.

Quotuplex est peccatum?

Duplex: originale et actuale.

Quid est originale?

Quod ab ortu nobis congenitum per baptismum in Christo condonatur.

Quid est actuale?

Dictum, factum, vel concupitum contra vel praeter legem Dei aut ecclesiae.

Quotuplex est actuale?

Duplex: mortale, quod ideo sic dicitur, quia mortem animae praesentem affert. Anima enim, quae peccaverit, ipsa morietur. Et veniale, ut cui venia facile tribuitur et sine quo, ne iusti quidem vivunt.

Telegdinél elől van a bűn meghatározása; a többi részeket pedig megváltoztatva adja.

Az egyes tételeket magyarázattal kíséri és némely helyen az egész szöveget átalakítja. Például:

Quae peccata in Spiritum Sanctum committi dicuntur?

Ea, quae sua malitia sic divinam excludunt gratiam, ut neque in hoc saeculo, neque in futuro remittantur.

Mit parancsol a harmadik?

Parancsolja, hogy az ünnepnapokat jó cselekedetekkel megszenteljük; az az ünnepnapokon jó cselekedetekbe foglaljuk magunkat. Egyházhoz menjünk misét és [prédikációt] halljunk. Kézi munkától pedig és külső foglalatosságtól teljességgel megtilt.

Miért kell a bűnt eltávoztatni?

Mert az Úr Istent megbántja. Továbbá a bűnös embert megfosztja a megfoglyhatatlan jótul, az Istennek színe látásától és az örök veszedelemre viszi.

Micsoda a bűn? Istennek törvényének ellene való kívánság, szólás és cselekedet.

Hányféle bűn vagyon? Háromféle. Eredeti bűn, ki velünk születik és a keresztségbe Christusnak érdeméből nekünk megbocsáttatik.

Halálos bűn, melyet azért szoktunk ilyen névvel nevezni, hogy a lölköt jelen való halállal illeti. Mert valamely lélek vétkezik, meghal érte.

És bocsánandó bűn, kirül könnyen megengeszteltetik az Isten és ki nélkül még az igazak sem élhetnek ez világon.

Mikor mondatik az ember a szent Lélek Isten ellen vétkezni?

Mikor nem emberi gyarlóságból, (ki az Atya Isten ellen való bűnnek mondatik) mint szent Péter vétkezik: sem

Az egyes fogalmakat magyarázza, ezen eljárás Canisiusnál nincsen meg.

Quot sunt peccata in Spiritum Sanctum?

Sex praesumptio de misericordia Dei, vel de impunitate peccati, desperatio, agnitae veritatis impugnatio, fraternae caritatis invidentia, obstinatio et impenitentia.

tudatlanságból, (mely véték az Fiú Isten ellen való bűnnek nevezetetik) mint szent Pál: hanem tulajdon csak gonosz akaratból és szándékból, mint az írástudó és szerzetes Sidók!

Hány Szentlélek Isten ellen való bűn vagyon?

Hat; első, mikor az ember vakmerőképen gonoszul él Istennek irgalmasságával: [az az fölöttébb bizván irgalmasságába és igazságáról elfeledkezvén bátorsággal minden gonoszt megmível, azt gondolván magába, hogy irgalmas az Isten, megbocsátja.]

Második, kétségbeesés. [Mikor valaki az Istennek irgalmassága felől minden reménységét hátra veti.] Harmadik, az megismert igazságnak tulajdon lelki ismerettednek ellene való ellenzése.

Negyedik, Isten ajándékának felebarátunkba való nevelkedésének irigysége. Ötödik, A gonosz életbe tudva és kemény szívvel való megmaradás.

Hatodik, Mikoron az ember bűneiről poenitentiát nem tart, nem is vagyon szándéka reá, hogy soha tartson.

Ime, itt közöltünk részletes összevetésünkből egy pár helyet, melyek mind véleményünk mellett szólnak. Telegdi nemcsak fordítja a katekizmust, hanem meg is igazítja. Betoldásokkal, elhagyásokkal, értelmezésekkel segít magán. A hittételek meghatározásában nagyobb szabatoságra törekszik Canisiusnál. Ő nem azt tanítja, hogy hiszszük azt, a mit az egyház pásztorai és doktorai hinni tanítottak, hanem hiszszük azt, a mit az egyház pásztorai és igazgatói „közönséggel a szent Léleknek ihliséből elvégeztenek.“ Nem elég neki csak úgy hirdetni az igét, hogy az ünnepnapot templomba menés által megszenteljük, hanem hozzáteszi: „prédikációt“ is hallgassunk. Canisius kátéja arra oktat, hogy bűneidet tulajdon papodnak, vagy annak engedelmével másnak meggyónd, Telegdié pedig arra, hogy „az anyaszentegyház törvénye szerint való egyházi embernek.“

Nem egyez meg Telegdi Canisiussal az egyes részek felosztásában. Canisius például a bűnöket két részre osztja, Telegdi háromra. Canisius katekizmusában felveti a kérdést és mindjárt a kérdésre megadja a feleletet, a felelettel ellátott kérdésre következik azután a tulajdonképeni felelet. Telegdi a gyermek eszéhez mérten egyszerűsít. A kérdésre rögtön rákövetkező feleletet elhagyja, a mondatokat szétszaggatja, rövidíti.

Kitűnő érzéke van a hosszú, latin mondatok egyszerű, találós visszaadására. A megfelelő helyes magyar kifejezést könnyen megtalálja. Milyen szépen fordítja a simul adoratur-t, egyetembe imádni-val; az intercessio-t esedezés-sel; a genitrix vitae nobis exstitit-et örök életünk szerzőjével; az occupatio servilis-t, külső foglalatossággal; a studere-t, erőlködni-vel; a rei alienae participatio-t, gonoszul keresett marhával. A placet nála kellemetes, a quae propter Deum homini exhibetur, kivel engedünk Istennek emberért. A caro spiritui non subiiciatur, a test a lélek ellen ne rugdalózhasson; a malum fugere et a peccato declinare egyszerűen csak megoltalmazni; omni invidia, aemulatione et cupiditate vivamus, irigység nélkül élünk, quarto és postremo, negyedszer.

Telegdi katekizmusa nyelv tekintetben a legjobb összes művei között. Egy pár latinismust nem számítva, ma is élvezetes. Mondatai valóságos aranymondatok. Mély értelemben fogja fel Canisius katekizmusát, s azon felülemelkedve, lehányja róla a fölösleges sallangot, azért műve jobb, mint Canisiusé. Már itt mutatkozik az egyházatyákra való hivatkozás szeretete, a magyaros észjárás és a nevelői tapintat. Mintha csak a magáét adná, anyyira hatalmában van a krisztusi tannak, az előszó és végszó a tartalommal nyelvbileg teljesen megegyez, s ha nem jelezné művén a fordítást, az olvasó itéletét könnyen megvesztegethetné.

Telegdi fiatalságának aranyos zománczát mutatja e mű. Mikor ezt készítette, maga is fiatal, űde kedélyű volt, mint a gyermekek, azért műve természetes. Mikor ezt írta, huszonhatodik évét járta, elméjét még nem töntte meg az egyházatyák és a szentírás véghetetlen számú idézeteivel, magyaros nyelvét még nem fertőztették meg latin nyelvű olvasmányai. Ezek a sajátságok Canisius művének magyar nyelvre történt átültetését, a nagyszombati iskola pompás kis magyar tankönyvét nyelv tekintetben a XVI. század elsőrangú munkái közé emelik.

Az átdolgozáson kívül van Telegdinek még egy más érdeme. Katekizmusának több fejezete átment a későbbi korba és idő leforgásával a köztudatba.

Összevetésünkben használtuk a baseli másolatot és Canisius kátéjának két latin kiadását. Az egyiket párhuzamos héber és görög szöveggel Mayr György adta ki¹ 1622-ben; a másik meg Kalocsán jelent meg 1883-ban, Bányik Ignácz kiadásában.² Ez utóbbi a végén már új részeket tartalmaz, a héber szöveget azonban már elhagyja.

Mayr kiadásában a szöveg nem változott, mert a jezsuita rendfőnök engedelmével készült a könyv és a szerzőnek célja, saját bevallása szerint, csak a párhuzamos görög és héber szöveg elkészítése volt. Meg különben is, ha Bányik kiadásában a latin és görög szöveg három századon keresztül egy betűt sem változott, annál kevésbé változhatott az meg Mayrnál hatvan év leforgása alatt. Telegdi előtt tehát műve készítésénél az a szöveg feküdt, melyet mi is az összevetésnél használtunk.

¹ Mayr. Petri Canisii societatis Jesu theologi catechismus Catholicus, cum interpretatione Graeca et Hebraica. Dilingae, 1622.

² Mayr-Bányik. Beati Petri Conisii societatis Jesu Catechismus Graeco—Latinus. Colocae, 1883.

Telegdi 1564. után a jezsuitákkal együtt tanított. Hero jezsuita atya vette ekkor kezébe a humaniorák oktatását, de azért Telegdi nem vált meg egészen az intézettől és mint nagyszombati plébános, már hivatalánál fogva is részt vett az iskola életében. Brösztel azon gyanítását, hogy 1562-ben, vagy 1564-ben válik meg az intézettől,¹ az 1564. év végére igazítjuk ki, mert pöre Elbl Volfgang tanulóval ebben az évben játszik.

A jezsuiták vezetése mellett folyt ezután a tanítás 1567-ig. Az a hat év, melyet ez idő szerint hazánkban töltöttek, nem volt elegendő a rend megszilárdulására és elterjedésére. Csapás csapás után érte őket. A pestis tagjai számát megtizedelte, javadalmaikat: a bényi és széplaki apátságot részint a törökök, részint pedig az újhit követői foglalták el.

A rend szigorú rendszabályaihoz való merev ragaszkodása miatt összeütközésbe jött a nagyszombati káptalannal is. A legnagyobb csapás azonban 1567-ben zúdult fejükre. Ezen esztendőben Nagyszombatban tűz támadván, a városnak ötven háza a jezsuita rendházzal együtt a lángok martaléka lett. Erre azután Borgia Ferencz a városból kiharcolta a rendet, mert a rendház felépítésére semmi segílyt nem kapott. A király és érsek, a magyarországi zavart viszonyok között megfogván jövedelmük, nem tudott rajtuk segíteni. Kivándorlásuk 1567. év őszére esett. Ingatlan jószágokat visszaadták a kegyes adományozóknak és a mit megmenthettek a lángok elől, kiosztották a szegények között, vagy más nemes czélra fordították. A telket és a tűz által nagyobb részt elhamvasztott épületet Telegdi Miklós vette meg atyja és hozzátartozói részére.

A jezsuiták kivonulása után a nagyszombati iskola ismét visszaszállt a káptalanra s Telegdi Verancsics érseksége alatt újból az iskola élére kerül. Verancsicsal váltott levelei világot vetnek arra az állapotra, a melybe az intézet a jezsuiták után került. E levelek egyszersmind mutatják az érsek nagy szeretetét és bizalmát Telegdi iránt. Egy atya sem részesíti fiát nagyobb figyelemben, mint a melylyel Verancsics Telegdit elhalmozza.

Veleváltott levelei² csaknem mindegyikében van vonatkozás az iskolára. Verancsics tudós tanárokkal iparkodik a papnevelő intézetet és a gymnasiumot ellátni. Belga Nicasiust, majd Pataviust akarja megnyerni az intézetnek s Telegdinek meg társainak lelkére köti, hogy a tanítók szerződötése ügyében tudós férfiakkal tárgyaljanak. Az érseknek Telegdihez intézett leveléből tudjuk meg, hogy miért válik meg Doktor Illicinus az iskolától. Könnyelműsége és idegen származása miatt ott tovább nem maradhat. Mikor Hedricius tanítót az érsek el akarja bocsátani; ügye megvizsgálását Telegdire bizza, ha pedig — fűzi hozzá Verancsics — Davilát, ezen ügyes és a papnevelő intézetre nézve nagyon is hasznos embert zavarná, úgy rögtön küldje el. Kutassy Jánosnak az intézet tanítójául való megszerzésén a főpap örömét fejezi ki és helybenhagyja Telegdi választását.

¹ Brösztel. Telegdi Miklós, Katholikus Szemle. Budapest, 1895.

² Szalay-Venczel. Verancsics minden munkái. Pest, 1856—65.

A hetvenes években a káptalan és a város között az egyetértés mindinkább megzavarodott, mert a tanács az újhit követőinek nagyon sokat engedett meg. A sakramentárius Gallus fia, Dávid iskolát nyit Nagyszombatban, melyben elég szép számú gyermeket oktat. A tanács elnézte a kisdedeknek protestáns szertartás szerint történt keresztelését. Úgy, hogy az érsek a király hatalmára kénytelen hivatkozni, nehogy ebben a városban az Isten és annak egyháza a felekezettől kigúnyoltassék. A világiaknak az egyházi teendők végzését megtiltja, az egyházi tisztség bitorlását megakadályozza.

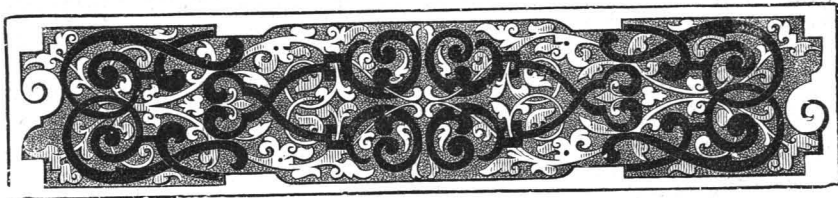
A nagyszombati iskola igazgatóját a nagyszombati polgárokkal szemben nem is akarja inteni kötelessége határára, mert a tanítók úgy is jól tudják, hogy a polgároknak fiaik tanításán kívül semmivel sem tartoznak.

Az érsek ezen erős figyelmeztetésére a tanács szolgálatott okot. Ez mindinkább bele akart avatkozni az iskola ügyeibe, előljárói választásába és az igazgató választását már 1572-ben nem akarja jóváhagyni. Verancsics Telegdire bizza az ügy elintézését. Figyelmezteti, hogy tapintatosan járjon el. „Értsék meg eljárásodból a nagyszombati polgárok saját hatáskörüket. Tudják meg, hogy a káptalan nekik nincsen alávetve azon dolgokban, melyek az egyházat illetik és viszont világi ügyeiket saját magok intézzék el. Kutassyt a polgárok beleegyezése nélkül válaszld meg rektornak s ha valamit a polgárok jogtalanul merészelnék cselekedni, jogosan ezután Miksa előtt beszéljenek vele.”¹

Mint látjuk, a nagyszombati iskola Telegdinek, a főintézőnek sok gondot adott s az újhit szellemétől meghódított polgárokkal szemben minden erejét latba kellett vetnie.

¹ Ugyanott. Telegdi Miklósnak Verancsics Antal 1572. decz. 15.

IV.

Telegdi 1562-ben zólyomi főesperes. — A tridenti zsinat harmadik ülése 1562-ben; fontossága az egyház történetében. — Telegdi 1564-ben nagyszombati plébános lesz. — Nagyszombat a XVI. században. — Telegdi viselkedése a polgárokkal és az újhít követőivel szemben. — Nagyszombati magyar hitszónok. — A nagyszombati magyar, német, tót ajkú katolikusok összetűzése az istenige hallgatása miatt. — A nagyszombati papnevelő 1567.

Telegdi a szeminárium első felügyelője és tanítója.

*

Telegdi Oláh 1562. február 26-án zólyomi főesperessé nevezte ki. A főesperesség a XVI. század embercinek vallásbeli megingása miatt megtisztelő, de nagyon is kényes állás volt. Úgy világiak, mint egyháziak áttérése gyakori dolog volt. Csak a nagytudományú, kiváló ékesszólású Dudich Andrást említjük fel például. A pápság bizalma arra érdemesíti, hogy a tridenti zsinaton Kolozsvár Sándorral a magyar püspöki kart képviselje. Ékesszólásával elragadja a zsinat tagjait és mégis elszakad a pápai széktől.

A katolikus papoknak hitbeli lanyhasága miatt nehéz kötelesség háramlott a kerületi esperesekre. Elengedhetetlen kötelességük volt a meghatározott időben meglátogatni a főesperességük alá tartozó espereseket és plébánosokat. Az ingadozókat megszilárdították a hitben, az elosztogatott vagy elrablott egyházi javakat, a mennyire rajtuk állt, visszaszerezték.

Oláh a nagy Telegdi Miklósban, mert így nevezik őt a kéziratok, teljesen bizott. Tiszta élete, a tudományban való jártassága miatt érseke figyelme Zaythay Balázs halála után feléje irányul és zólyomi főesperessé nevezi ki. Senki más alkalmasabb egyént nem talállok — írja a többek között — ezen állásra, tehát téged ezen hivatalban megerősítünk. Állandóan a mi egyházmegyénkbe tartozol lakni, nekünk és törvényes utódainknak mindenben engedelmeskedni. Az egyház ellen támasztott titkos tanácskozásokban részt nem vész, de ha azoknak a mi létünk ellen irányult célját megtudod, rögtön értesítesz bennünket róla. Terveinket senkinek sem fogod kinyilvánítani.¹

¹ Esztergomi primási levéltár.

Telegdinek zólyomi főesperessé való kinevezése a tridenti zsinat harmadik ülésére esik. IV. Piusnak 1562. január 18-án annyi követet és püspököt sikerült összegyűjtenie Tridentben, hogy a már kétszer félbeszakított zsinatot harmadszor is meg lehetett kezdeni.

A tridenti zsinatnak célja volt az egyházat fejeiben és tagjaiban újjáalkotni, a szakadást megszüntetni. Mindenekelőtt terve volt az egyház belső reformját hitágazatok és fegyelmi határozatok alapján létesíteni.

Ferdinánd különös figyelembe részesíti a zsinatot és követei által sürgeti, hogy fontosabb kérdésekben minél előbb határozzanak.

A tridenti zsinat a Krisztus szavaira és az apostoli hagyományokra alapított tant tisztán megmagyarázza, melyet azután a papoknak és a népeknek zsinór-mértékül állítanak fel. A megjelentek véleménye szerint a népeknek elfogulatlanul szemök elé kell állítani azt a tant, melyet a különféle felekezetek vallanak. Ki kell mutatni, mi bennök a jó és mi a rossz. Küszöböljenek ki az egyház szertartásaiból minden babonás és megbotránkoztató vonást. Törvényt szab a püspökökre és az államügyekbe való beavatkozásukat szűkebb korlátok közé szorítja. Meghatározza teendőiket a zsinatokra nézve, tárgyalja a székhely kérdését. Heves vitát keltett azon kérdés, vajjon isteni törvény-e, hogy az úrvacsorát két szín alatt osztogassák.

Draskovics, a császári követ, Ferdinándnak kívánságát huszonhét pontban nyújtotta át a pápai követnek, melyek közül a legfontosabbak ezek: A zsinat vegye tekintetbe Magyarország kívánalmát és az úrvacsorát két szín alatt osztogassák. Alkossák újjá a pápai udvart s haragot előidéző felmentvényeket ezután ne osztogassanak. A kolostorok a püspökök alá tartozzanak. A püspökök ezután ne helyetteseikkel végeztessék teendőiket, látogatásukat pontosan végezzék s a zsinatot minden évben tartsák meg. Az emberi intézmények sokaságát kevesbiteni kell. A breviarium és a missale tisztáztassék. A pozitív jog kívánalmaiból engedni kell és az úrvacsora kérdésében a nemzetek kívánalmait vegyék tekintetbe. A bőjt szigorú enyhíttessék. A papi tisztségek adományozásában a jövőben nem kell egy nemzetnek sem kedvezni. Lelkére köti a püspököknek az iskolák építését, a hittudósok nevelését. Az egyes országokban elpusztult püspökségek helyébe újakat emeljenek a gazdagabb szerzetes házak adományaiból. A világi célra használt egyházi javakat vegyék vissza.¹

Ezeknek a jogos kívánalmaknak szemügyre vételéből levonhatjuk a következtetést az egyház állapotára. Különösen hű képe a magyar viszonyoknak, mert az indítvány szerzői valószínűleg Staphylus Frigyes, Oláh Miklós vagy Draskovics voltak. A magyar követek a hit bensőségének emelésével a szigorú elveket azon jobb jövő érdekében akarták enyhíteni, hogy ezáltal az elpártoltakat a régi táborba sikerül visszaszerezniök.

Tagadhatatlanul a tridenti zsinat készíté elő az egyház újjáalakulását, de az is bizonyos, hogy a római kuria szűkkeblűsége tömérdek bajt hozott az egyes nemzetekre.

¹ Fessler. Id. m.

A tridenti zsinatnak fontosságát a XVI. század történetében azért véltük röviden körvonalozni, mert Telegdi életébe belevág, mint a ki a tridenti zsinat háttérainak Magyarországon érvényt szerez. Könyveivel is a tridenti zsinaton hangoztatott hiányokat pótolja; a pápai udvar parancsait hűen teljesíti, a miért a pápa dicséretét is kiérdemli.

Telegdit főpásztorra Nagyszombatban magyar hitszónokká és 1564-ben a tanítói pályán szerzett érdemei miatt ugyanott plébánossá nevezi ki.

Nagyszombat fontos város volt a hitvitázás idejében. Ma itt minden csendes és a város sok templomát vizsgáló késő unokák nem is sejtik, hogy milyen ádáz vallási tusák játszódtak itt le. A diszes székesegyházban hallgatagon is sokat beszélve állnak azon főpapok emlékkövei, kik a vallási harcokban éltek és működtek.

A káptalan sas szemekkel őrködött ezen város katholicismusa felett, mert előre látta, hogy ha egyszer Nagyszombat is elpártol a katolikus hittől, vele együtt pusztul onnét a káptalan is. Bornemisza, Huszár, Gál, később Zsibolti ezen város ellen intézték támadásukat. Az újhit követői, Telegdi értesítése szerint, Nagyszombatban és vidékén birtokukba vették a templomot s a hetvenes években nagy hatalmat vívtak ki.

Megható, fájdalmas az a levél, melyet ő később érseki helyettségére idején a pápához írt. Elő tárja benne a magyarországi egyházi állapotokat, az újhit terjedését, a török pusztítását, a székes káptalan veszedelmes helyzetét. „A protestantismus napról-napra jobban terjed, félni kell tehát, hogy a katolikus vallásnak még a neve is kivész. Félek — úgy mond — hogy az egész nép el fog pártolni a római katolikus hittől, ha a főegyház letiporva tönkremegy.”¹ A pápát 1576-ban arról értesíti, hogy az új szellemtől megmételyezett polgárok már az előtt is törekedtek a protestantismusnak a városba való behozatalára.

A hetvenes és nyolczvanas években már a város tanácsa is nagyobbbrészt protestánsokból állott. 1576-ban Xenodiusnak házat jelöltek ki, melyben az újhitet hirdesse. Majd a tanács protestáns iskolát állít fel s ezen tette miatt Telegdi a királynak tesz jelentést s orvoslást kér. A király megint a város intéző férfait. Ügyök a pozsonyi országgyűlésen is szóba került, a mint arról az egyházi rendeknek 1576-ban Miksához intézett felirata értesít bennünket. Ebben a rendek kéri a királyt, hogy a nagyszombati újhit követők ellen, különösen pedig a predikátorok ellen az 1562-ben szentesített intézkedéseket újra napirendre hozza s a tanácshoz intézze.²

Telegdi 1579-ben megint a nagyszombati tanácsot s kérdést intéz hozzá, hogy miért segíti a protestáns predikátorokat és miért tart számukra külön iskolát. Jövőre az iskolát királyi rendelet kieszközlésével betiltja és tudatja velők a király, hogy lelkieken továbbra is a pécsi püspökké lett Telegdi fennhatósága alatt kell maradniok, kit legfőbb hitszónokul és lelkipásztorul kell elismerniök.

¹ Fejér. Codicillus diplomaticus, Budaë, 1847. Az újhitet tanító papok a nagyszombati főegyházban megtelepedni igyekeznek. 1576.

² Stelzer. Geschichtliche Darstellung der sehr merkwürdigen Schicksale und Glaubenskämpfe in Tirnau. Pest, 1870.

Telegdi résztvett a nagyszombati üldözésekben; a királyi rendeletek kieszközléseiben, a melyek elég sűrűn vétettek igénybe. Így II. Rudolf többször elrendeli, hogy Nagyszombat városából az eretnekek minden halasztás nélkül kiűzessenek.¹

Bornemisának nevezetes műve, az Őrdögi Kísértetekről szóló könyve. Pázmány Péter, a katolikus visszahatás vezére, Hodegusában megemlíti e munkát és korához mért tuzással, szenvedélyes hangon ítéel róla: „Bornemisza Péter, nevezetes Predikátor, az ő gaz Prédikációinak Negyedik részében, az Őrdögi Kísértetekről, olly rút motskos dolgokat írt, hogy az Őrdög sem írhatot szemérem nélkül illy mosdatlan otsmányságokat.“² Ebből az érdekes és a viszonyos igazság szempontjából is borzalmas könyvből tudjuk, hogy Telegdi nagy ellenfele, a reformácziónak óriási munkásságot kifejtett vezére szintén megjelent Nagyszombatban, a Balassiak házában. S Bornemisza, ez az igazán kalandos lélek maga beszéli el fent idézett munkájában, hogyan járt ő Nagyszombatban. „Mikor itt prédikáltam s a mennyitő köveket említeném az istentelenek büntetésére, úgy üté a derék anyaszentegyházat, hogy a fafesület apróra rontatnék. És az uraim ajándékon küldöznék a morzsalékját. Ki miatt mind nekem, mind a szombatiaknak sok bajuk volt; de ártalom nélkül nagyobb épületünkre. Mert ez után Sybolti (Syboldi) Demetert Isten esztendeig predikáltatá mindennap az Ispítal kápolnájában.“ Telegdi Bornemisza ezen állítását megczáfolja Feleletében: „Megütötte — írja — a mennyitő a sz. Miklós egyháza Sanctuariumának orrozatját, de csak egy néhány cserépben tött kárt a héjazaton. A fesületnek peniglen, a mely a nagy oltár megett egy szegen állott, megérte és meghasította volt a keresztit, de el nem rontotta és a keresztben való fesület képét csak meg sem körönzelte.“

Telegdi nem jó szemmel nézte Bornemisza működését. Midőn ez Nagyszombatban fogságba került, egyenesen a szószékről hirdette ki elfogatását és intette a többi predikátort is a megtérésre, nehogy hasonló sorsra jussanak. S a mint üldözte Bornemisát, úgy ellensége volt Zsiboltinak is és Rudolf uralkodása alatt ki is kergetteti Nagyszombatból. Az újhit követői Telegdinek ezen erős támadása után (1578.) nem mertek Nagyszombatba belépni, senki sem merte az igét sem nyíltan, sem titokban hirdetni.³

Akadtak ugyan egyesek a nagyszombati polgárok közül, a kik Zsiboltit védték, névszerint: Kádas Fülöp, Olasz Mátyás, Nagy Márton, Kalmár Imre, Lankanz János, Lingh Kristóf és Dobronoki Péter nagyszombati főtanácsosok. Telegdi Pozsonyba idézteti őket, hol azután Rudolf határozata folytán a tömlöczben majdnem félévig ülnek.⁴

Rudolf 1577. deczember 10-én nagyon erős hangú rendeletet intéz Nagyszombat városa tanácsához. Megparancsolja, hogy az újhitű szónokokat rögtön bocsássák el, mert különben Nagyszombat városa összes kiváltságát elveszti,

¹ Stelzer. Id. m.

² Pázmány. Hodegus. Pozsony, 1613. Nagyszombat, 1766. 245 l.

³ Liber Ruber. Esztergomi káptalani levéltár.

⁴ Ugyanott.

a kamarának és a fiscusnak pedig huszonötezer ducátot köteles fizetni. Majd királyi rendeletre Zsibolti pártfogói közül Bodok Józsefnek, Hibner Jánosnak, Theököly Sebestyénnek is meg kellett jelenniök Pozsonyban.¹

Telegdi Nagyszombatban királyi pártfogással, erővel és szóval visszaveri a protestánsok támadását. E városban tizenhat évig hirdette az evangéliumot a régi zsinatok és a szentatyák tanítása alapján. Postilláiban figyelmezteti híveit az új tanítók tanításának kárhovatosságára. Erre czéloz Postillája második részében, midőn a következőket írja: „Azt mívelték nemrégén egynéhányan e városban is (Nagyszombat), kik elindulván a Baálnak után, sokakat a veszedelemnek útjára vinnének. Némelyeket peniglen, a kik igazán juhok voltanak, mert, hogy nem engedtek nekik, kisebbséggel illetének, megaláztatván sok hosszú beszédekkel. Nagy öldöklő bak (Bornemisza) az, a ki egy szegény, alázatos, hű keresztényt avval fenyeget vala, hogy az anyja teje is keserű lesz neki. Semmiért nem egyebért, hanem csak azért, hogy bátorsággal merészle vallani, hogy az igazi pásztortul el nem akar szakadni, és az idegent holtig soha nem akarja hallgatni.“

Fájdalommal nézi Telegdi Nagyszombat városában a tanács szellemének irányváltozását s kebeléből a régi hit mellett maradottnak kiküszöbölését.

Ezen tények után elképzelhetjük Telegdinek hitszónoki fontos és nehéz állását. Oláh ismerte nagy szónoki képességét, megbízott benne. És Telegdi, „a népgyőző“, meg is felelt a beléje vetett várakozásnak. Itt is, Pozsonyban is, nem egyszer ragadta el hallgatóit szónoki beszédeivel. Az istenige hirdetésében nem ismert akadályt. Azért Káldi György siet is iránta az elismerés adóját leróni. Bár elgyötrötte volt a köszvény, — írja Telegdiről — úgy, hogy csak a székben hordozhatnák, mindazáltal el nem hagyta a hitszónoklást, hanem felvonatta magát nagy fájdalommal a nagyszombati prédikáló székre s úgy beszélt, mintha semmi baja nem lett volna.

Minljárt Telegdi hitszónoki első évében történt a nagyszombati katolikus vallású, de idegen ajkú polgárok összetűzése az istenige hallgatása miatt. Nagyszombat tót, német és magyar ajkú polgárai a beszéd idejét, melyet Oláh Miklós 1563-ban megszabott, nem tartották be. Természetesen e miatt zavar támadt, a melynek megszüntetése végett mind a három ajkú polgárok képviselőket küldöttek az érsekhez, hogy ebben a dologban minél előbb intézkedjék.

Az érsek félvén a polgárok között a béke és a keresztény szeretetnek felforgatásától, elrendeli, hogy a német ajkú lakosság válaszsza azt az időt, a melyik neki tetszik. Ez reggeli hét óraker kivánta hallgatni a beszédet, nagyobb ünnepek alkalmával pedig még tizenkettőtől egyig is volt szónoklat német nyelven. Reggel fél hatkor volt a magyar beszéd, a mely kerek egy óráig tartott. Ennek végeztével rögtön első csendítettek a német és tót nyelvű híveknek. Mire a magyarok énekszó mellett a templomból kivonultak és a második csendítéskor kezdődött német és tót nyelven a szónoklat. Ez a dolog semmi nehézségbe nem

¹ Stelczer. Id. m.

ütközött, mivel mind a szlávoknak, mind a németeknek külön szószékük volt a sz. Miklósról nevezett templomban.¹

Így küzdöttek a hívek a XVI. században a templomért. Nemcsak az újhit követői a régi hit védőivel szemben, hanem maguk a régi dogma mellett megmaradt hívek is egymás között. Egyik nap az egyik felé, másik nap a másiké volt a templom, amelynek elfoglalásában nem egyszer folyt a vér.

Telegdi a nagyszombati plébániai hivatalban Monoszlói András után következett. Monoszlói a plébánia házat 1558-ban újjá építteti és asztalánál német, tót és magyar nyelvű hitszónok nyer élelmezést. Telegdi e minőségben a magyar hitszónoklat székét a dominikánus rendű apácák épületéből a plébánia templomba tette át s ott a legelső magyar hitszónoklatot tartotta.²

Telegdi bár sok irányban fejtette ki erejét, nem volt nélkülözhető azon fontos intézmény létrehozásánál sem, a mely Oláh Miklós utolsó éveibe esik. A katolikus papok, bár kevés számmal voltak, hivatalukban nagyon restül jártak el. Az egyház tehát napról-napra több lelket veszített. A papok sem maguk nem prédikáltak, sem másokat nem taníttatnak, hanem inkább csúfokra, bolondokra, hamis hizelkedőkre, tobzódásra, vendégeskedésre költötték azt, a mivel az Isten ígéjének „folyását“ kellett volna elősegíteniök. „Ki azt mondja közülök, hogy én érsek, ki azt, hogy püspök s annyi sok gondba foglalatos, hogy nem érkezhetik a predikáláshoz, avagy a pástorságnak egyéb dolgaihoz, annak okáért azokat vikariusokra, avagy másképenbeli személyekre bizzák. De azonképen ügyessége van mindenkinek a jövedelem beszédéséhez, a tisztartóktól való számvételre. Szeretik az érsekséget és püspökséget és egyéb efféle tisztségeket, noha a terhet nem szeretik. Ha valaki a dézsmát meg nem akarja adni, vagy jövedelmekhez nyúl, tudnának arról pörölni és ellene tusakodni. Ha a farkas a Krisztusnak juhait ragadozza, az ellen, mint néma ebek, nem tudnak ugatni.“³

A tridenti zsinat mindenekelőtt a papnevelést sürgeti. V. Pius 1566-ban buzdítja az esztergomi káptalant és a többi magyarországi főpapokat kollegiumok és papnevelő intézetek emelésére. Mert csak úgy tud az egyház ellenségei ellen hathatósabban fellépni, ha katolikus ifjúságot és buzgó papságot nevelnek.⁴

V. Pius felszólalásának meg lett a maga eredménye. Ennek hatása alatt Magyarországon papnevelők keletkeznek és a nagyszombati szeminárium 1567-ben megnyílt. Egylőre tíz fiatal papnövendék két tanárral nyert benne elhelyezést. Oláh a tanítást a jezsuitákra akarta bízni, de ezeknek 1567-ben ki kellett vonulniok az országból. Első felügyelője a sz. Istvánról nevezett papnevelő-intézetnek Telegdi Miklós volt. Oláh halála után nehéz helyzete volt az intézetnek. Mert míg egyrészt a kamara az alapító levélben megígért kétszázötvennyolcz forintot sem akarta kifizetni, másrészt a széplaki és bényi javadalmakat is el akarta tőle venni. A válságtól csak a pápai követ közbenjárása mentette meg az intézetet.

¹ Nagyszombati városi levéltár.

² Esztergomi káptalani levéltár. Kovachich-féle kézirat.

³ Telegdi. Az evangéliumok II. része. Nagyszombat, 1578.

⁴ Timon. Id. m.

A jezsuiták kivonulása után Telegdi Miklós és Novák Miklós voltak az intézet kormányzói és tanítói. Sőt Verancsics halála után 1573. Telegdi ismét a hittani intézet élére áll és szerény irodalmi munkásságával is emeli a káptalani iskola hírnevét, a magyar főpapok nevelő intézetét. Innét emelkedtek Fraknói szerint legtöbbször az ország főpásztori székére.¹ Felbomlásakor Telegdi és kanonok társai tőlük telhetőleg mindent megtesznek az intézet fentartására, de ez minden ügybuzgalmuk mellett sem sikerül nekik.

Telegdi nemcsak alapjában szemléli ezen intézetet, hanem látja bukását is. Főntjár Novák Miklós kartársával megerősítése ügyében a királynál s esedezve kéri II. Miksát Oláh nevében, hogy mindazt, a mi levelökben benne foglaltatik, erősítse meg. Filléreivel ott szerepel az alapítók sorában is.² Létrejöttekor pedig belé helyezték bizalmukat kanonok társai, mint a kikre a felügyelők választása bízva volt.

Oláh Miklós a válságos időben az egyház ügyein tehetsége szerint segíteni törekedik. Nem csügged, nem retten vissza. Minél zavarosabbak az egyház ügyei — kiált fel — a mi gondoskodásunknak annál hathatósabbnak kell lenni. Szükséges, hogy minden egyházmegyében állítsunk papnevelő intézeteket. Mert a mai időben ennél hasznosabb dolgot nem vihetünk véghez. Telegdinék és Nováknak előjárókká való kineveztetésük alkalmával lelkőkre köti, hogy mindent jámborul, igazságosan, hűen, a tridenti zsinat határozata értelmében hajtsanak végre. Mert a felelősség mindenért csak őket terheli s munkájokért a hatalmas Istentől várják a jutalmat.³

Az érsek Telegdit a legféltettebb helyekre állítja, mert bízik szép tehetségében, bízik engedelmességében. Telegdi neki köszönhette felkarolását, gyors emelkedését, azért a hála nem is maradt el részéről. Szeretettel viseltetett ahhoz a főpaphoz, ki a korhoz mérten nagyon sokat tett a katolikus vallás védelmére, de természetesen neki, a gyarló embernek az idő gyorsan haladó kerekét, az eszme-áramlat útját nem sikerült megállítania. Telegdi pompás kis katekizmusa az agg főpap arcképével jelent meg, korának hatvanhetedik évében, feje körül ezen felirattal: „Tu es spes et refugium et protector meus Domine.“⁴ De viszont Oláh is megbecsülte Telegdi munkásságát, mert végrendeletében sem feledkezett meg róla. Neki hagyja könyveit, mert csipős megjegyzése szerint kanonok társai úgy sem tartják érdemesnek még a port sem letörölni róluk. 1568-ban hal meg Oláh, három évvel kimúlása előtt Telegdit 1565-ben olvasó kanonokká nevezi ki, a ki azután 1570-ben Verancsics érseksége alatt Graecus Mátyás után káptalani nagyprépost lesz. Érseke 1572-ben a prépostság kormány-

¹ Fraknói. A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. Budapest, 1873.

² Esztergomi primási levéltár II. Miksának kiváltságos levele, mely által a nagyszombati papnevelőt 1567-ben megerősíti. Hozzá van csatolva az apostoli breve is.

³ Esztergomi primási levéltár. Oláh Miklós rendelkezése a nagyszombati papnevelőről és a reá vonatkozó költségekről. 1566.

⁴ Oláh Miklós 1493-ban született Nagyszébenben, Telegdi kátéját 1562-ben adja ki. Az arckép a körirat szerint az érsek hatvanhetedik évében készült, tehát 1560-ban, két évvel Telegdi kátéjának kiadása előtt.

zását egy időre azon kijelentéssel, hogy szeretete nem hidegült meg iránta, mert csak olyan az, mint volt azelőtt, megvonja tőle.¹ Tette pedig ezt Verancsics Telegdinek a káptalannal való viszálya miatt. De mihelyt ügye tisztázva volt, ismét visszahelyezte régi tiszttségébe. Ezek után a nagyprépostság adományozása Telegdinek kárpótlás nem lehetett,² mert az adománynyal csak előbbi hivatalát hozták folyamatba.

V.

Verancsics érseksége 1569—73. — Telegdi viszálya a nagyszombati polgárokkal 1569. — Telegdi Miklósnak és Garai Mártonnak közös ügye hamis privilegium kiállítás és hűtlenség miatt az esztergomi káptalannal. — Verancsics halála 1573. — Nyomasztó egyházi állapotok 1573. — Verancsics Telegdít teljhatalommal kinevezi érseki helyettesévé.

*

Oláh halála után egy évig üresedésben volt az esztergomi érseki szék. Miksa az 1569-iki pozsonyi országgyűlésen, engedve a rendek sürgető kéréseinek, Verancsics Ántalt tudományáért és a haza szolgálatában szerzett érdemeiért esztergomi érsekké nevezte ki.

Verancsicsnak az érsekségbe való beiktatása elé azonban a pápai udvar akadályokat gördített. Új hivatalában nem akarta megerősíteni, mert bár Verancsics a római szék leirata értelmében két püspökségnek: a pécsinek és egrinek már ügyvis főpásztora, mégis sok éven keresztül egyetlen egy misét sem mondott. Megkülönböztetve is nagyon tág lelkiismeretű.¹

De mintán a reá szabott egyházi büntetést Bécsben a jezsuitáknál imádsággal eltöltötte, az esztergomi érsekségben megerősítették. Az udvari kamara, melynek ravasz politikája az volt, hogy Magyarországot csak annyiban kell védeni a töröktől, a mennyiben Ausztriának védőbástyául szolgál, a magyarországi egyházi javakat saját céljaira használta fel. Hiába szólaltak fel ismétlenül a rendek e miatt a pozsonyi országgyűlésen, az üresedésben lévő egyházi állások betöltetlenül maradtak. Verancsicsnak teljes erejét latba kellett vetni a kamara csel-szövényei ellen s csak így tudta az esztergomi főpapot megillető összes javakat biztosítani.²

¹ Szalay-Venczel. Id. m.

² Ugyanott.

Verancsicsnak bűnül nem tudhatjuk be egyházi teendőinek elhanyagolását, tekintetbe véve nehéz és fontos szerepét, utazásait, követjárásait, melyekkel hazánk jólétének emelésén fáradozott.

Oláh Ferdinánd pártfogása mellett hozott üdvös újításaival a reformáczióknak ellenállni nem tudott. A protestáns hithez hajló Miksa uralkodása alatt Verancsics szelídséggel, szeretettel akarta az ellentétes nézeteket kiegyenlíteni. Szívesen társalog protestáns tudósokkal és az újhit követőit nagyobb figyelemre méltatja. Honter Jánost, Stöckel Lénárdot, Wagner Valentint, Pomárius Christiánt tudományuk miatt tiszteli és barátjaivá fogadja. Tehát érseksége idejében az 1560. és 62-iki tarzali és tordai zsinatok óta a saját kebelökben is meghasonlott protestáns felekezetek szabadabban terjeszkedhettek.

Miksa is mérsékletet mutat irántuk. Már koronáztatása alkalmával vonakodott az ünnepélyes szent mise alatt az Úr testét magához venni, majd Rudolf koronázása alkalmából mondott eskü sem elégítette ki s abból a boldogságos Szület és a mindenszenteket kihagyni parancsolta; nyíltan elárulván így a protestáns valláshoz való rokonszenvét és szítását. Uralkodása alatt a protestánsok jobb helyzetben voltak, mint Ferdinánd, vagy Rudolf idejében.¹

Telegdi Miksa uralkodása alatt (1564—76.) és Verancsics érseksége alatt (1569—73.) megmaradt régi hivatalában és munkás életet élt. De ha Oláh életében, leszámítva a nagyszombati deák gyerekekkel történt esetét, békességben munkálkodott, annál több csapás zúdult fejére Verancsics négy évig tartó érseksége alatt. Az élet nagy iskolájának keserű napjai következtek be reá. Mint a szép, fejlődésnek indult sudár fát, növekedése, izmosodása legszebb korszakában éri az ég villáma s megsértődve, örökre elpusztul, Telegdit is élete java erejében éri a csapás és a reátornyosuló hullámok majdnem egészen eltemetik a munkás és nagyon is használható férfit. Nagy lelke azonban a csapások alatt nem törött meg és az igazság győzedelmeskedett.

Azok a viszályok, melyekbe Telegdi részint a káptalannal, részint pedig az újhit követőivel keveredett Nagyszombatban, ez ideig csak félig-meddig voltak ismereteseek. Verancsics Antal levelezéseiből tudtunk, a mennyit tudtunk ezen ügyekre vonatkozólag. Viszálya a törvényszék elé kerül és közte meg a káptalan, valamint a nagyszombati polgárok között lebonyolított per nem egy természetű, mint eddig hittük. Mindkettő súlyos és egymástól elütő.

Telegdit a nagyszombati polgárok 1569-ben papi becsületében (diffamatio) erősen megtámadják. Kilencz nagyszombati polgár rágalmozó híreket koholt papi életéről. A bűn súlyos volt, mert az iratok csak czélozgatnak reá, de nyíltan átalják az esetet megnevezni. Az ügy, mely négy évig folyt, a helytartó tanács elé került. Egymaga képtelen lett volna elhárítani fejről e veszedelmet, de mellette állt a nagybefolyású érsek, a ki Miksánál egész befolyását érvényesíti, hogy Telegdit megmentse. Erre ösztönzi szeretete, becsülése Telegdi iránt. Levelei elárulják, mily aggodó lélekkel kísérte ügyét. Óvatosságra inti azon reményben,

¹ Fraknoi. Magyar országgyűlési emlékek, I—X. kötet. Budapest, 1873. V-ik kötet.

hogy minden jóra fog fordulni. „Hallgass reám, írja hozzá egyik levelében, és ezen az úton, melyet mutatok, haladj ügyedben, úgy állandó pártfogásomra számíthatsz.“¹

Verancsics közbeléptére a vizsály 1573-ban békés úton nyer elintézését. Kölcsönösen békejobbot nyújtanak egymásnak és sajnálattal veszik tudomásul az esetet. Verancsics előkelő egyházi és világi emberek jelenlétében megfogja Telegdinek s a kilencz nagyszombati polgárnak jobbját, a béke s barátság jeléül egymásba teszi és minden írást elégetnek, hogy a pernek még neve se maradjon meg. Velekinus György érseki helyettes, Derecskey János honti, Garai Márton nógrádi, Novák Miklós zólyomi, Mindszenty András sasvári főesperesek, a szepesi püspök és kanonokok, hét előkelő állású nagyszombati polgár ünnepélyes megjelenésével történt meg a kibékülés.²

Az események szálait fűzzük össze akkor, midőn szoros összefüggést látunk az 1573-ban Verancsictól lebonyolított eset és Rudolfnak 1577-ben kiadott rendelete között. A tanácsosok közül, kik Pozsonyba megjelentek, az elhíresztelésnél mint vádlottak szerepeltek: Kádas Fülöp, Olasz Mátyás és Lingsz Kristóf, a tanúk között találkozzunk még Nagy Márton és Kalmár Imre nevével. Ez a tényállás Telegdi nagy hatalmát mutatja Nagyszombat városában, de egyszersmind bizonyítja erős elégtételvételeit, mondhatni bosszúállását az ellene forralt jogtalanságokért, mert Rudolf királyi pártfogása mellett a kölcsönt hasonló kölcsönrel fizeti vissza ellenfeleinek.

A bűn szántszándékos elhallgatása és közbejátszott körülmények azt sejtetik velünk, hogy ime ez azon vétek, melyre Bornemisza Péter hivatkozik az Ördögi Kisértetekről-címzett könyvében; „Telegdi nagyprépost, kinek okossága, nyelve, tanúsága, vigyázása nem kicsiny, de hova nagyobb, annyival poklabb. Ez nagy tisztet érdemlett volna, de az Úr csodaképpen állott ellene. Kiről Arotis Péter, doctor iuris, procurator levén, sok dolgokat beszélt, mint forgott ügye a császár és az egész ország előtt. Midőn a szombatiak vádolták sodomitaságáért és egyéb dolgaiért, kiket nem illik előszámlálnom, kibe Istennek csuda ítéletéből esett . . . Egynehányszor császár és minden püspököt felindított ellenem, de mindenkor eleit vette az Úr Isten.“

Kevés hitelt adunk azoknak a vádaknak, a melyek Telegdit a világiak részéről érték. A pártokra szakadt táborot tekintve, az ellenfél a másíknak vezérént minden áron lehetetlenné akarta tenni s így Telegdi Miklóst, a régi katolikus álláspont hatalmas védőjét, valahogyan elnémítani iparkodott. Másképp állunk azon ügygyel, a mely 1570. után keletkezett. Verancsicsnak Telegdihez irt tizenkét levele egyikéből tudjuk, hogy Telegdinek és Garainak két közös bajos ügye volt, mert az érsek levelében ezeket írja: „Ti, a kik két nagy veszélyes zavarba keveredtetek, elég fonákul újakat törekedtek nekünk szerezni.“³ A káptalan a két

¹ Szalay-Venczel. Id. m. Telegdi Miklóshoz levelet ír Verancsics 1571. január 26. Pozsony.

² Esztergomi primási levéltár. Verancsics protokoluma.

³ Szalay-Venczel. Id. m.

papot törvénybe fogja a törvényszékek alatt kiállított hamis privilégiumért és a hamis tudományok terjesztéséért.¹

A hamis tudományok terjesztése hűtlenségi eset volt a káptalannal szemben. A XVI. században előkelő állású férfiak legtöbbször a haszon kedvéért többször cserélnek zászlót, változtatnak politikát, azért az 1559-iki pozsonyi országgyűlésen törvényt kellett hozni a hűtlenségi esetek nagy száma miatt. A királyok az ilyeneknek javait minden törvényes eljárás megindítása nélkül lefoglalták. A politikai hűtlenségre megszabott eljárást alkalmazták Telegdi és Garaival szemben is.

Az ügy a két ellenfél között egészen elmérgesedett. A káptalan, ha nem szerette Verancsicsot vallásos mérséklete miatt, nem igen rokonszenvezett Telegdivel sem, az érsek egyik legkedveltebb emberével. Ezt a káptalant Verancsics így jellemzi: „Híre jár, hogy ebben a testületben minden titkos gyűlelettől ég. Sokan több gondot fordítanak a magán boszú kielégítésére, mint az állam nyugalomára, mint a szervezetre. Fel kell indulnunk, látva, hogy bennetek semmi buzgalom, semmi odaadás nincsen. A vallásos és istenfélő embereknek bennetek semmi jele, semmi nyoma. Ti vagytok egyedül más emberek tanítói és az égből kétszeres talentumot nyertetek, mégis jobban a földiek, mint az égiek után sóvárogtok. Pedig ha a jámbor életnek jellegétől meg vagyunk fosztva, ne áruljuk el azt legalább az újhit követői előtt, kik tőlünk már az istenigének tanítását sem akarják elfogadni.“²

Verancsics Telegdi és Garai ügyét nagy érdeklődéssel kísérte és 1571. január 6-án köszönetet mond Zazy Andrásnak, hogy arról kedvezően értesítette. Segít rajtuk tehetsége szerint és az 1572. február 24-iki országgyűlésen sikerült a pernek véget vetnie. Telegdi tisztán került ki ebből a zavarból is, mert 1573-ban érseki helyettségé nevezik ki.

A hűtlenségi és hamis privilegium kiállítása címén Telegdi és Garai nyakába akasztott per merőben különbözik az elhíresztelési esettől és okát Telegdire nézve a legnagyobb valószínűség szerint a nagyprépostság adományozásában találja.

Ez a négy év a hitvédő Telegdire valósággal a megkísértés, a szenvedés ideje volt. Ellenségei minden oldalról feléje törnek, de nagyúri pártfogója, Verancsics, nem hagyja elveszni. A veszedelmet elhárítva, nyíltan kiáll a sikra és tizenhárom éven keresztül élete utolsó leheletéig lankadatlanul harcol azon zászló alatt, mely alá esküdt.

Verancsics 1573-ban halt meg. A hazát és az egyházat a legnyomorultabb viszonyok között hagyta maga után. 1572-ben vállára tették a helytartói tisztelet s a reá neheződő egyházi és politikai terhektől leroskadt. Halála után az esztergomi érseki szék a hazának és a katholicismusnak legnagyobb kárára huszonhárom éven keresztül betöltetlen maradt. Ez volt egyik nagy oka a katholicismus süllyedésének s később a nagynevű Pázmány is a protestantismus elterjedésének legfőbb okát a primási szék üresedésének tudta be.

¹ Országos levéltár.

² Szalay-Venczel. Id. m.

Verancsics elhunytja után az egyházban elrémitő állapotok voltak. Felszentelt püspök, ki jogosítva lett volna papokat felavatni, csak kettő volt: Draskovics György és Bornemisza Pál. Verancsics már nem tudott zsinatot tartani; ez a tény már maga is mutatja az idők jelét. Az országban a főurak zsarolása már olyan fokra hágott, hogy az országúton támadták meg a népeket s ha a megtámadottak más vallásúak voltak, mint a támadók, kegyetlenül kirabolták őket. Ezen visszaélés ellen Miksa az 1554-iki országgyűlésen hevesen kikelt.

Az ellenséges áramlatok miatt az esztergomi egyházmegyében Miksa uralkodásakor már csak száz plébános, harmincz apát és ugyanannyi esperes volt.

Verancsics birtokára és hagyatékára a fiscus azonnal reátette a kezét és minden primási telket lefoglalt. Telegdi alig talált utána valami pénzt és az esztergomi káptalannak az infulát és pásztorbot kellett eladnia, hogy az érsek nevét tisztázhassa.¹ Verancsics ugyanis részint utazásai, részint bőkezősége miatt eladósodott.

A püspöki székek ez idő szerint betöltetlenek s az egyházi javak zsákmány tárgyai. De hadd beszéljen itt Katona, a nagytudományú történetíró, ki nagy művében lerajzolja, milyen elszomorítóak voltak 1573-ban az egyházállapotok.² Esztergomot, Magyarország várát és az egyházi javadalom nagy részét a török birja, jövedelmet csak a tized és néhány még meglevő villa szolgáltat. A káptalan Nagyszombatban van, a hol Telegdi, a helyettes, a király neve és tekintélyével az egyházat igazgatja. Az egri egyházmegye mentes a töröktől. A váci teljesen a török kezében van, de mégis az egyházmegye évenként ötszáz forintot fizet főpásztorának. A nyitrai is nagyobb részt a török tartja markában. Jövedelme évenként négyezer forintra rug. A pécsi egyházmegye teljesen a töröké. A veszprémi püspökség mindenik között a legszegényebb s legnagyobb részt a török birja, székhelye pedig épenséggel nincsen. A győrinek van még néhány városa és villája, jövedelme tizenkétezer, harmadrésze felett a török parancsol. A kalocsait, a váradi, a gyulafehérvárit, a vidniczait, a boszniait a török elfoglalta s csak a címök léteznek, a csanádi szintén a töröké. A sirmiai még tisztán áll, de már az erdélyit a világiak foglalták el és lerombolták. A zágrábinak jövedelme nem rug ezer forintra, pedig a török foglalás előtt jövedelme nagyon nagy volt.

Ne csodálkozzunk tehát, ha püspökök nem voltak. Állásuk kinevezésök esetén is csak üres cím lett volna. Ennek az állapotnak természetes következménye volt a teljes szétbomlás. Úgy, hogy a főegyházmegyében Verancsics halálakor még fennálló kilencszáz plébánia, harmincz apátság és ugyanannyi prépostság huszonegy év múlva alig százra apadt le.

A katholikus egyház ezen lesújtott helyzetében Telegdi, mint érseki helyettes, tizenhárom éven keresztül viszi a főegyházmegyei tisztet. Érdemei, erényei,

¹ Schmitth. Archiepiscopi Strigonenses in compendio dati. Tyrnaviae, 1752.

² Katona. Historia critica regum Hungariae stirpis Arpadinae. Pestini, Budae. Tomus XXV.

tudományos képzettsége, a dolgok elintézésében tanúsított tapasztalata birták Verancsicsot arra, hogy Mindszenty András önkéntes lemondása után helyettesévé nevezze ki. Teljes hatalmat ad neki a főegyházmegyében az egyházi ügyek meghallgatására, megvizsgálására s a kihágások foka szerint a méltó megfedlésre. Meghagyja a káptalannak, hogy Telegdinek mindenben engedelmeskedjék s iránta kellő tisztelettel legyen.¹

Képzeltük Telegdi nehéz helyzetét ily ellenséges viszonyok között. Ezen fontos állással való megbízatás után nyiltabban kilép a küzdők sorába, sőt azok élére áll. Majd pedig Rudolf királyi pártfogásától is segítve, mert a puszta elhangzó szó nem volt elégséges igaza megvédésére, evangéliumi magyarázataival, szertartáskönyveivel, vitakozó irataival a protestánsokkal az irodalom terén is felveszi a harcot és elhárítja a katolikus papság fejéről a néma ebek súlyos, de igaz vádját.

¹ Szalay-Venczel. Id. m. Telegdi Miklósnak Verancsics Antal, 1573. febr. 1.

VI.

Határvonat a protestáns felekezetek között. — Telegdi érseki helyettes 1573. — Levele XIII. Gergely pápához. — Perbe fogja Balassa János főurat. — A világi rendek óvást emelnek ellene az 1576-iki pozsonyi országgyűlésen. — Rudolf uralkodása 1576—1608. — A vallásos élet felébredése Ausztriában. — Az 1578. év urnapjának megünneplése. — Telegdi postilláinak első része 1577. — Szózata a magyar püspöki karhoz. — Bornemisza fájó szívvel nézi Telegdi irodalmi munkásságát. — Telegdi egyszerre beszéd tárgya lesz. A Fejtegetés 1577.

*

Mielőtt Telegdinek további működését tárgyalnók, vessünk egy futó pillantást a protestantismus helyzetére. A XVI. század első tizedeiben az egyes felekezetek között nehéz a határvonalat meghúzni. A lutheránusok több helyen megtartották a katolikus vallás szertartásainak nagy részét, megtűrik templomaikban a főoltárt, gyertyát használnak, sőt néhol még misét is mondanak. Találkoznak a katolikusok között is olyanok, kik egyben-másban protestáns elvek szerint járnak el. Rotterdami Erasmus, Müller György, Bognár Bertalan bár aláírják az augustana confessiót, mégis a püspökökkel egyetértésben vannak; Bornemisza György csanádi és később nagyváradi püspök az újhit követőit nem üldözi, sőt szeretettel van irántuk és megengedi nekik a wittenbergi egyházi szabályzat behozatalát.

Kálvin tana terjedésével megváltozik a helyzet. Az úrvacsora kérdése heves vitatkozásokat idézett elő, melyek különösen akkor mérgesedtek el, midőn Luther híveinek kétharmadrésze, csaknem kizárólag magyarok, a Tisza innenső és tulsó részén be egészen Erdélyig Kálvin tanához csatlakozik. A szakadást Magyarország keleti részében az 1562-iki tarczali zsinattól számítjuk, hol kimondják a praedestinatio tanát és az úrvacsorának ostya helyett kovászos kenyérrel való kiszolgálását.¹ Négy évvel később a gönczi zsinaton Kálvin katekizmusát fogadják el;

¹ Kiss. A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései. Budapest, 1882.

kebelökben lehetőleg egyformaságot létesítenek, míg Luther hívei tanításban és kultusban különböznek. Némelyik prédikátor megtartja az oltárt és képeket, mások a templomból kiküszöbölik. A Luther vallását követő főurak és prédikátorok a bajon segíteni akarnak, de törekvésök a biblia tetszés szerint való értelmezése miatt hajótörést szenved.

A protestáns zsinatok a zajos hitviták hullámaival együtt elcsendesedtek, a magyar és erdélyországi protestánsok belsejüket javításán fáradoznak. A hetvenes években még három zsinatot tartanak: a csengerit, a hercegszöllősit és a nagyváradit. Ezen utolsó zsinat után (1577.) tizenkilenc éven keresztül nem tartanak zsinatot.

Magyarország nyugati részén Luther és Kálvin hívei jó hosszú ideig egyesítve maradnak. A felső Duna mentén szakadásról csak az 1591. csepregi colloquium óta lehet beszélni és a teljes szétválás 1612-ben áll be. Nagyszombat városában is Telegdi és Bornemisza idejében együtt voltak az ágostai és helvét vallásu hívek.¹

Nagyszombatban és vidékén a leghevesebb viták és összeütközések a hetvenes években folynak le Telegdi és Bornemisza vezérlete alatt. Bornemisza 1570-ben lesz mátyusföldi superintendens, 1572-ben galgóczi pap és Semptén Tuba Mihály után prédikátor.² Hét évig hirdette Semptén az istenigéjét rendíthetetlen bátorsággal és kitartással. 1579-ben azonban hideg fagyos télvíz idején két kicsi félesztendős gyermekecskéjével együtt kiűzik ebből a városból az Ördögi Kisértetekről írott műve miatt.³ E mű pártfogóinak s hitfelekezetbelieinek rosszalásával találkozott s szerzőjét a különféle helyekről: Trencsénből, Bazinból, Sz.-Györgyből Sempte városába vitatkozásra összehívott prédikátorok a munkában megírt dolgok visszavonására akarták kényszeríteni; de Bornemisza erre nem volt hajlandó, hanem inkább megvált Semptétől.

Semptéről intézte Bornemisza támadását a katholicismus vára, Nagyszombat ellen. Munkái négy kivételével itt jelennek meg. Megjelenik magában Nagyszombatban is, de a híveket visszatartja a várostól és a tilalmát megszegőket keményen megbünteti. Telegdi fel is hányja ezt neki Feleletében: „Vaj, mely igen jól tudod, míg Semptén lakál, hányszor kalodáztanak meg a te késztetésedre sz. Ábrahámon és egyebütt is egynéhány egyígyű paraszt embert, azért, hogy ide Szombatba jöttek gyónni.“

Telegdi tehát Bornemiszával a protestantismusnak Magyarország északnyugati részében leghatalmasabb védőjével és terjesztőjével ellentétbe került. Szóval, tollal, erővel dolgoznak egymás ellen. 1579-ben Nagyszombatban Telegdi erőszakkal viteti el Balassa István asztalától Bornemiszt „azzal a szándékkal, hogy őt megölesse.“⁴ Ellenfele ezen vádjára czéloz Telegdi Feleletében: „Kelemen nevű szolgáltnak, hogy megöljön, fizetést nem ígértem, mert nem is ismerem.“

¹ Stelcer. Id. m.

² Bornemisza ördögi kisértetek. Sempte, 1578.

³ Perneszi András választétele Bornemisza Fejtegetésére. Nagyszombat, 1579.

⁴ Bornemisza prédikációi. Detrekő, 1584.

Ezek az adatok, legyenek bár túlzottak, világosan mutatják a két ellenfél között kigyuladt elkeseredést.

Telegdi mint érseki helyettes Verancsics halála után az esztergomi egyházmegyében lelkieben a legnagyobb hatalommal rendelkezik, a világi ügyeket pedig Zeleméri László intézi. Munkássága sok irányban kiterjed. Erejét igénybe vették az országos ügyek, a török hatalom, de legjobban a Nagyszombat vidékén terjeszkedő protestantizmus és heves ellenfele, Bornemisza.

Mindjárt 1574-ben felszólítja Miksa őt és az esztergomi káptalant, hogy a sz. Benedekről nevezett várat a törökök támadása ellen erősítse meg és a szükséges védelemről gondoskodják.¹ 1575-ben pedig elfogat három prédikátort, a kik felszentelés nélkül hirdették az Isten igéjét. Velök szemben tanusított eljárását annál is érdekesebbnek tartjuk a maga teljességében közölni, mivel ez mutatja, hogy e korban már volt egyházi esküforma, melyre az elfogottakat felesküdtették és ígéretüket vették, hogy a jövőben tartózkodni fognak a papi hivatal gyakorlásától.

Az esküt a szent Benedekről nevezett apátságban tette le Ochtman Benedek, Biliczter György és Schymkó Venczel. Az eskü alakja ez: Én vallom és elismerem, hogy a napokban a nélkül, hogy valamely katolikus paptól felszenteltettem volna, a hitszónoklás és a szentségek kiszolgáltatásának tisztét, bitoroltam. Tettemet sajnálom, hanem esküszöm az élő Istenre, a boldogságos Szűzre, mindenszentekre és kiválasztottakra, a kezemmel érintett evangéliumra, hogy ilyen módon jövőre nem fogok sem tanítani, sem szónokolni, sem a szentségeket nem szolgáltatom ki. Az egyházi tisztségektől távol tartom magam, de szabadságomban áll a püspöktől az egyházi rendet felvenni, ha nem forog fenn törvényes akadály. Így segítsen az Isten, a boldogságos Szűz, Istennek szentei és kiválasztottai, a kezemmel érintett evangélium.²

Hiába lépett fel azonban ily erősen Telegdi, hiába újította fel Rudolf a nagyszombati polgárok ellen hozott szigorú rendeletét, az vagy semmit, vagy nagyon is keveset használt. Három hónapig panaszkodik e miatt a királynak, de mint ezt 1576-ban XIII. Gergely pápához írt levele bizonyítja, eredménytelenül. Tudom, szentséged is értesült arról, hogy Esztergomot néhány évvel ezelőtt a törökök elfoglalták. Ez a hely főpüspökségünknek és káptalanunknak helye volt. Mi száműzve és menekülve, Ferdinánd kegyességéből itt (Nagyszombat) székhelyet nyertünk, hol kezdettől fogva sokat türtünk és szenvedtünk. Midőn az egyházzal gondoskodtunk, nagy költségekbe vertük magunkat és az emberek gyűlöletét tapasztaltuk. Ez elég bizonyosság arra, hogy az újhit követőit megtörni törekedtünk. Tanúskodhatnak erről szentségednek és elődjeinek követői, a kiket annak idejében uralkodónk udvarához küldöttek, különösen pedig a jelenlegi követ, Delphinus Torcellanus. Mindazok, kik engem ismertek, látták nagy buzgalmat a katolikus hit védelmezésében és terjesztésében. Mindezeket még Verancsics életében látta

¹ Szabó-féle kézirat. Esztergomi egyházmegyei levéltár.

² Katona. Id. m.

és nagyon jól ismeri Diotalevius Ferencz, ügyeinknek szentséged udvarában előadója. Az Isten nem hagyott el bennünket, kísér törekvéseinkben, az újhit követőinek megtörésében és megerősít bennünket az incselkedések ellen. Régebben nagyobb eredményt értünk el, mert voltak főpapjaink, kik velünk együtt harczoltak, most azonban elárulva minden segedelem nélkül állunk.¹

Mindenesetre érdekes ez a levél Telegdi érseki helyettesi működésére nézve. Önérzetes, de már-már bizalmat veszített hang szólal meg benne. Fájdalommal telik el szive, látva a csekély eredményt, pedig tehetségétől kitelhetőleg mindent megtett az újhit terjesztésének meggátolására.

Telegdi, bár szigorú intézkedéseivel keveset vitt is ki, azért rendületlenül folytatta megkezdett munkáját. Most már nemcsak az újhit tanítói ellen fordul, hanem a protestantismus legfőbb támaszai, a főurak ellen. Perbe fogja Balassa Jánost, mert Bornemisziát, a háromság tudó prédikátort Nagyszombatba hozta. A protestáns lelkészeket pártoló főurakat ügyészei által az esztergomi egyházi bíróság elé idézte, a meg nem jelenteket azzal fenyegette, hogy karhatalommal fogja őket fenhatóságának elismerésére kényszeríteni. Eljárása ellen a protestáns rendek óvást emelnek az 1576. pozsonyi országgyűlésen és sérelmüket a király elé szándékoznak terjeszteni. Ezt azonban a főpapság az országgyűlési feliratból kirekesztendőnek véli, mire a világi rendek panaszukat külön feliratban tárják a király elé.

A király felterjesztéseket elküldi a főpapoknak, kik azután tüzetesen válaszolnak minden egyes pontra. Kifejtik, hogy az érseki helyettes senkit sem idézett meg azért, mert a hitvalláshoz ragaszkodott. Mikor Turóc- és Liptó megyében látogatását végezte, tapasztalta a lelkészek túnyomó részének a katolikus hittől való elpártolását és az egyházi tisztségnek bitorlását. A felszentelt tanítókat atyailag intette az egyházba való visszatérésre, de szigort nem alkalmazott ellenök. Azokat pedig, kik az egyházi rendet fel nem vették, felhívta, hogy szüntessenek meg papi teendőiket végezni, vagy ha ezt tenni nem akarják, távozzanak az esztergomi egyházmegye területéről. Erre készek is voltak, de földesuraknak, Révay Ferencznek biztatására szándékuktól elállottak. E miatt az érseki helyettes kénytelen volt a királyhoz fordulni, a ki a földesuraknak meghagyja, hogy a fel nem szentelt lelkészeket birtokaikról távolítsák el; de a rendelet nem fogantatott. Ekkor Telegdi a papi hivatal illetéktelen viselése miatt a szentszék elé idézte őket és mikor három idézésre sem jelentek meg, akkor vette ellenök igénybe a világi hatóság karhatalmát, melyet az 1548-iki törvény nemcsak megenged, hanem parancsol is.

Az egyházi rendek kérik a királyt a korábbi törvényekkel és régi szokásokkal ellenkező újítások megakadályozására. A király a feliratra 1576. február 1-én felel és a világi rendekkel szemben vallásbeli türelmére hivatkozik, a miért viszont elvárja tőlük, hogy újítási szándékuktól elállva, mindent a régi állapotban hagynak.

¹ Fejér. Codicillus diplomaticus. Budaë, 1847.

Egyúttal igéri nekik, hogy intézkedni fog az egyházi ügyészek jogkörének határainról.

A világi rendek be sem várva a királyi leiratot, január 30-án a nádori helytartó előtt ünnepélyesen óvást tettek, melyben Telegdit és utódait az egyházmegyei ügyész által indítandó perek tárgyalásától eltiltják. Egyúttal ünnepélyesen kijelentik, hogy a netán hozandó ítéletnek nem fognak engedelmeskedni.¹

Telegdinek merész fellépése Miksa uralkodásának utolsó éveibe esett és kiszámított sakkhúzás volt a protestánsokkal szemben, melyet még a főpapok felterjesztésének sem sikerül elpalástolni.

A protestantismushoz hajló fejedelem halála után szomorú napokra ébredtek az újhít követői. Rudolf a spanyol udvar körében erős vallásosságot szítt magába és vallásos buzgósága miatt nem egyszer állt ellentétben apjával. Maga jár elől jó példával és a jezsuiták segítségével rendezi a katolikus visszahatást Ausztriában. A legnagyobb hidegben hajadon fővel vesz részt a körmenetekben és ájtatosságával az emberek csodálatát vívja ki magának. Különös fényvel, szokatlan részvétellel ünnepli meg az 1578-iki év úrnapiját. Papok, szerzetesek, tolongó népsokaság között kíséri végig az utcán az oltáriszentséget. A régi magyar vallásosságnak szokatlan jelene újul meg most Bécs városában. Ez az úrnapi megünneplése emlékeztet azon körmenetekre, melyek a XVI. század első tizedeiben Magyarországon még előfordultak. Akkor legelőkelőbb főuraink, névszerint Batthány Ferencz, Balassa János, Országh Kristóf, Nádasdy Kristóf stb. legnagyobb kitüntetésnek tartották a körmenetekben hármely csekély szolgálat teljesítését és vallási áhitatukból kifolyólag az oltáriszentség elé rózsákat hintettek.

Ausztriában most ismét lobogni kezd a régi hit lángja. Kezdetét veszi a protestáns lelkészek üldözése. Eltakarítják a könyvkereskedésből a protestáns szerzők könyveit és az 1578-ik évvel Ausztriában a katolikus visszahatás életbe lépett.

Ausztriai állapotok szele megérinti Magyarország nyugati részét is. Telegdi látja a szellemi áramlat megfordulását s munkához lát. Ha széles Magyarországot nem is tudja felrázni, legalább Nagyszombat vidékén, Magyarország nyugati részén hallatja szavát.

Telegdi 1577-ben a főpüspökség újonnan kinevezett administrátora lesz.² Ugyanezen évben megkapja a jogot Ernő főhercegtől postillái kinyomatására, melyek Bornemisza megütközésére nemsokára el is hagyják a sajtót. E közben XIII. Gergely pápa figyelme is feléje fordul és az ausztriai udvarban tartózkodó pápai követ, Delphinus János ajánlására egy évi időtartamra hatalmat nyer bárkit feloldozni az eretnekség bűne alól.³

A király és pápa áll tehát Telegdi oldala mellett, mind a kettő kitüntető figyelemben részesítik. Bátorságot öntenek csüggedező lelkébe s ettől sarkalva,

¹ Fraknoi. Magyar országgyűlési emlékek. Budapest, 1874—90.

² Szabó-féle kézirat. Esztergomi egyházmegyei levéltár.

³ Kovachich-féle kézirat. Esztergomi káptalani levéltár.

megírja bátorító szövegét, csatakiáltását evangéliumi magyarázatának első része előtt az ország főpásztoraihoz. Címe ez: Telegdi Miklós, az esztergomi egyházmegye prépostja az Istentől és a Jézus Krisztustól a magyarországi püspököknek kegyelmet és békét kér.¹

Nagyon nehéz dolog — írja Telegdi — a szent tudományoknak értelmét kinyomozni, vagy ha ezt véghezvittük, csalás és tévedés nélkül megmagyarázni. Mert sokan nemcsak a nép alsó rétegéből vetették el az igaz hitet maguktól, hanem a tudományosan képzett férfiak is kijátszották. A nép csaknem minden tant elhanyagol és a rájuk rótt büntetésekkel iparkodik a tanítóktól szabadulni. Vajjon pedig mi annak az oka, hogy Isten, a mi végökünk, a nagy természet alkotója kijelentést téve Izrael népének, törvény útján szentesítette, hogy az állam, mely a hegyet hozzá közeledve megérinti, nyíl által veszzen el? ... Semmi más, mint az, hogy az Isten sok jellel figyelmezteti az embert: ne törekedjék a nála magasabb dolgok után és senki bölcsőbb ne legyen, mint a mennyire szükséges. Legyen bölcs a józanságig. Ezzel Isten a műveletleneket és gyengéket figyelmezteti, hogy ne merészeljék az isteni kijelentések titkait tudatlan értelemmel vizsgálni, a bizonytalant a biztos, a könnyebbet a nehéz, az emberit az isteni helyett értelmezni és terjeszteni. A miért is már régen gond fordított az isteni törvényről szóló kérdések megszabására és az egész dolog azokra bízott, kiknek tiszte a szent iratokat értelmezni és a belőle keletkezett viszályoknak véget vetni. A mi vallásunk régi idő óta szentesítette, hogy annak, a kit felvesszünk és küldünk, meg legyen a maga működési tere, a ki pedig küldetéssel nem bír, legyen az tudatlan, vagy tudós, a legsúlyosabb rendelettel zárjuk ki az egyházból. Ezért a mi egyházunk, mint a katonának jól rendezett csapata, megalkotja szolgálóinak méltóságban és hatalomban különböző rendjét. Oszoljon meg bár a tisztség, de azért a hatalom birtokosai között szoros összefüggés van, megtartva mindenki tiszteletreméltó hivatalát, hűen és szerényen munkálkodik. Ki nem látja, hogy a doktorok tekintélye az egyházban a legfőbb és tiszteletünk irántuk a legnagyobb. A hivatalt választás és rangfokozati különbség nélkül senki sem gyakorolhatja. Ha küldetés nincs, hogyan lesznek a tanítók, ha hiányzik a hivatás, mikép történik a küldetés. A tanítók, mint Áron választassanak ki, mint Moyses igazuljanak meg. Szent Pál előjogát az égtől nyerte, de azért a kézfeltevés hatalmát mégis elismerte és ezzel az emberi megerősítést szükségesnek tartotta. Fontolják meg a mostani zavaros idők tanítói, hogy a hirdetésre jogot nem kaptak. De ők ezt nem teszik, megvetik az egyház előjáróinak jogát, saját maguktól bátran és helytelenül vállalkoznak az egyházi tisztségekre és mielőtt küldetnének, már szolgálnak.

Mindezeket nekünk, nagytekintélyű főpapok, meg kell fontolnunk, mert kiválóan minket illet az írás ezen szava: Vigyázzatok az egész nyájra, melynek élére titeket püspökök a Szentlélek állított, az egyház igazgatására. Ezért senki

¹ Meg van kéziratban is az esztergomi egyházmegyei könyvtárban. Palkovics-féle kézirat.

se tudja be nekem bűnül, ha én, mint hitszónok az evangéliumok magyarázatát, melyet csekély tehetségem szerint magyar nyelven írtam, nektek, a hitszónokok vezéreinek, az egyház igazgatóinak, a doktorok fejének, a szertartások rendezőinek ajánlom. Ha ezeket olvasgatjátok s ily irányban foglalkoztok, mindjobban megszeretitek e beszédeket s inkább fogtok bennök gyönyörködni, mint a szentírásnak újabb és újabb módon eszközlött értelmezésében. Fogadjátok tőlem, a gyarló embertől, szeretetem és szent vallásom zálogául e csekély ajándékot! Ha pedig valamelyiteknek nem lesz inyére és abba beletekinteni is restel, az tudja meg, hogy én csak kötelességemet teljesítettem és erős hitem szerint művem szerzője lesz mások jobb és alaposabb munkáinak.

Telegdinek ezen szép és meggondolt felhívása, melyet csak főbb vonásai-ban ismertetünk, még latin nyelven készült. Célja nyílt és határozott. A püspököktől vár mindent, várja a katholicismus újjáébresztését, tette készíti őket s figyelmeztet a kötelesség elhanyagolásának súlyos következményeire. Támadja benne az újhít tanítóit, szemökre hányva küldetésök hiányát s azt a nyomós érvet használja, melyet később Pázmány Kalauzában is ellenök fordít.

Telegdinek irodalmi munkássága 1577-től kezdve élete végéig szakadatlanul folyik. Versenyt dolgozik Bornemiszával és vaskos kötetei egymás után hagyják el a sajtót. 1578-ban Nagyszombatban megjelenik evangéliumi magyarázatainak második része a fölséges római császárnak kegyes engedelmeivel és pártfogásával Telegdi Miklós esztergomi prépost házában. A kinyomatási költségek fedezésére Rudolf pártfogását kéri. A király munkáját vallási szempontból hasznosnak és szükségesnek ismervén el, az esztergomi egyházmegye jövedelméből ezer forintnyi segítséget utalványoztat ki neki.¹

Ellenfele, Bornemisza rossz szemmel nézte Telegdi törekvéseit. „Keservesen néztem Maximiliánus császárt azért, hogy a pozsonyi gyűlésben három bolonddal nagy édesdeden mint elterécselt asztala felett. Miként engem meglátta ottan, elküldte előle, azért, hogy az ország előtt a gyűlésben prédikáltam és tiltását meg nem fogattam a Pap tanátsi szerint. Vajha a fejedelmeknek hív tanácsadóik volnának!”²

Bornemisza, a hol csak megfordult, ócsárolta ellenfelét, miért is Telegdi öt a postillák második részének előszavában rossz szomszédjának nevezi.

Most Telegdi egyszerre beszéd tárgya lett, nevét társaságok, vendégeskedések között emlegették. Maga a nagy, fáradhatatlan reformátor beszél el Telegdiről egy ilyen esetet: „1578. tájba, másodnapján az újesztendőnek, valék főnépekkel egy menyekzőbe. Mondának ottan, hogy Telegdi romlott bort kezdett reám. Ennek innen értelme: Telegdi semmi álnoksággal, hamissággal, fejtegetéssel eleit nem vehette annak, hogy én könyveket kezdettem nyomtatni, azután ő kezdett postillát nyomtatni. Én bizony azt véltem, nem láttam, hogy jeles dolgok lennének benne. De mondák az írástudók, hogy úgy előbben mint egy méz, utól

¹ Országos levéltár. *Benignae resolutiones regiae*. 1578.

² Bornemisza. *Órdögi kísértetek*. Szempte, 1578.

csupa méreg. Mert nagy álnokul a mi feleinknek magyarázataiból szép értelmeket szedeget ki az evangélium magyarázására.“¹

Bornemisza vállalkoznék a nyilvános vitára is, ha, mint mondja: „hazugság és tömlőcz nélkül megmutathatná Telegdinek vakságát.“ Munkái egyes részében támadja az érseki helyettest, sőt egész munkát írt ellene Fejtegetés czímen és az 1578-iki pozsonyi országgyűlésen uraknak és nemeseknek mosolyogva osztogatta. Reá Telegdi csak 1580-ban válaszol Feleletével, mert e munkája előtt Perneszi Andrásnak a Fejtegetésre 1579-ben adott válasza kellő czáfolás nem volt.

¹ Ugyanott.

VII.

A katolikusok visszaélései. — A protestantismus hódító fegyverei: az iskola, szószék és a sajtó. — Telegdi 1577-ben Nagyszombatban sajtót állít fel. — Evangéliumi magyarázatainak második része 1578. — E sajtó fontossága a XVI. század irodalmi életében, termékei. — Telegdi 1579. február 6-án pécsi püspök lesz. — A pécsi püspökség képe, Dudich András megbélyegző tette. — Telegdi 1579-ben királyi tanácsos és a Zága falut kapja Rudolftól. — Ordinárius 1580. — Evangéliumi magyarázatainak harmadik része 1580. — Rövid írása 1580. — Felelete a Fejtegetésre 1580. — Egyméhány jeles okai 1581. — A XVI. század babonás vonása. — A postillák és az ordinárius méltatása.

*

A protestantismus a szellem fegyverével végzi diadalmas hadjáratát hazánkban. Jelszavá, melyet zászlóján magasan lobogtatva tart: új és tiszta hitet csöpögtetni a népek kebelébe, a vallásosságot az arczról a szivekbe terelni. A protestánsok meggyőződése szerint az a tanítás helyes, melyet ők vallanak és hirdetnek, mert hívek maradtak a szentatyák és doktorok tanításához, míg a katolikusok messze eltértek attól és emberi intézményekkel árasztották el a papok és szerzetesek a világot. A visszaéléseket erősen ostorozzák és a katolikusok fejére ugyancsak hull az áldás.

Gyűlöltté válik előtök a pápa, mert szerintök ő a legtöbb visszaélés okozója, utálatossá a katolikus egyház sok intézménye. Erősen hangoztatják, hogy a katolikusok az evangéliumi czikkelyeket meghamisították, a szenteket imádják és a bálványozó képeket tisztelik. Ünnepeiket istenkáromlással ülik, az egy Isten helyett sokat gondoltak ki, az egy Jézus Krisztus érdemével nem elégesznek meg, a bűnök bocsánatát és az örökéletet bizonytalannak mondják. A keresztvízhez sót, olajt, gyertyát is toldottak. Az úrvacsorájának csak az egyik részét osztogatják és azt is, mint Istent imádtatják még a falban is, vagy az emberek kezében. Ezek mellett se szeri, se száma nincs azoknak, miket kigondoltak. Sok búcsút, lélek-váltásgot, bájolást visznek végbe és erkölcstelen életet élnek.

Tanításuk terjesztésére és a visszaélések ostorozására tömérdek könyvvel árasztják el Magyarországot.

A katolikus egyházban egyházi férfiak nyilatkozata szerint is sok volt a gyom, sok a visszaélés. A bajok orvoslására Magyarország főpapjainál nem hiányzott az erős akarat, de törekvésök a kivitelben hajótörést szenvedett. Nem voltak jól rendezett iskoláik, hiányoztak szépszavú szónokaik, nyomtató intézeteik.

A főpapság a hatvanas években kezdi belátni, hogy az áramlatnak ellenállni csak szellemi fegyverekkel lehet. Illicinus Péter 1561-ben írja Verancsicsnak, hogy csak két út van az eretnokség kiirtására, ugyanaz, melylyel a protestantismus az Isten templomát lerontotta. Először tudós férfiakat kell nevelni, a kik szóval és tollal az ígét.hirdessék, ellenségeinket czáfolják. Szegény sorsú gyermekeket a papi pályán fel kell karolni. És mert a lutheránusok, sakramentáriusok az evangéliumi magyarázatoknak bővében vannak, rajta kell lenni, hogy az egyházi előljáróktól kijelölt férfiak inkább elemző módon, mint szónoki hangon exegesiseket írjanak. A nyelv magyar legyen. A püspökök kerületeikben ingyen osztogassák szét a könyveket, mert az egyház szolgálói sanyarú helyzetük miatt nem a régi és egyedül helyes munkákat használják, hanem az újhit követőitől kiadott könyvekhez kénytelenek fordulni.¹

Illicinus Pétertől kijelölt irányban halad Telegdi Miklós és nem nyugszik addig, míg a protestantismus elterjesztésének eszközeit meg nem szerzi. Azok között az irigyek között, kikről Bornemisza prédikációjában úgy nyilatkozik, hogy többekről is nagy dolgokat mondhatnék, kik irigykednek reám a nyomtatásért és ugyan érette reám is törtek, volt bizonyára Telegdi is.² Bornemisza sajtója nagy hatalom volt, azért Telegdi azon fárad, hogy ellenfeléhez hasonló nyomtató intézetet létesítsen Nagyszombatban, mert a nagyszombati iskola régi sajtója kisebb-szerű volt.

Erre a kellő alkalom kínálkozott is. A jezsuiták sajtója Bécsben egészen 1565-ig működött, ezután megszűnt. Miksa Ferdinánd halála után a nyomtató intézetnek nyújtott segélyt megvonta és a jezsuiták rendházát Bécsben, az ausztriai rendek kívánságára, bezárják. A használatlanul hevert könyvsajtót Telegdi veszi meg (1577.) és saját házában Nagyszombatban állítja fel.³

Ez a sajtó kizárólag csak katolikus irányban működött és ezen látnak napvilágot a katolikus irodalmi termékek mindaddig, míg Forgách bíbornok Pozsonyban díszesebb betűkkel ékeskedő könyvsajtót nem létesít. Nevezetesen: Telegdi evangéliumi magyarázatainak második részét (1578.) követő többi művei. Ezen nyomják a vitatkozásba beleszóló nemesnek, Perneszi Andrásnak választételét Bornemisza Fejtegetésére 1579. A nagyszombati új könyvsajtón készül el Pécsi Lukácsnak, Telegdi iródeákjának magyar kalendáriuma 1579. Ranzanus magyar története 1579. Sz. Ágoston doktornak elmélkedése 1591. Keresztény szüzeknek tisztos koszorúja 1591. A test környül való hét

¹ Szalay-Venczel. Id. m. Illicinus Péter levele Verancsicshoz. 1561. jan. 1.

² Bornemisza prédikációi. Detrekő, 1584.

³ Ráth. Legelső nagyszombati nyomtatvány, 1588. Magyar Könyvszemle. Budapest, 1890.

irgalmasságnak cselekedetiről 1598. Hasznos orvosság. Kutassy János: Agendariusus. Monoszlói András művei: Apológiája 1588. Az üdvösségre intő képeknek tiszteletéről való tudomány. A szenteknek hozzánk való segítségéről hasznos könyv 1589. Az Isten malasztjáról, a szabad akaratról és az Istennek akaratjáról való tudomány 1591. Itt jelenik meg: Brevis ac Catholica confutatio impiorum novorum Articulorum nuper in Galantha a sacramentariis concinnatorum 1593. A magyar udvar által felállított sz. Háromság congregatiójával feltett tzelunkról való beszélgetés 1590. És végre Pázmány Péternek két könyve: Felelete Magyar Istvánnak az országok romlásáról írott könyvére 1603. A nagy Kálvinus János Hiszekegyistene 1609.¹

Ezek a tények világosan beszélnek és mutatják Telegdi könyvsajtójának fontosságát a XVI. század irodalmi életében. A század végén felpezsdült katolikus irodalomnak gyorsan működő gépe ez és még a rideg történetírás szempontjából tekintve is a dolgot, nem tudjuk eléggé méltányolni, mert a későbbi katolikus visszahatás talpatzatát itt Nagyszombatban ezen a sajtón rakták le. Az érseki helyettes áldozatkészségéből jelennek meg rajta mások művei is, szép kiállításal, csinos, gömbölyű betűkkel, a melyek a sajtónak becsületére válnak.

Pécsváradi Péternek a XVII. század első felében működő reformátornak keserves panasza a nagyszombati sajtó műhelyébe vezethető vissza. „Elsőben eltanulták tőlünk — kiált fel, — hogy a hallgatókat nem elég idegen nyelven oktatni, hanem magyarul, németül, lengyelül és egyéb nemzetek között is egyéb nyelven kezdenek prédikálni és tanításokat tenni. Érsekek, püspökök és egyéb előljárók bokros tulajdon kézírással mint osztogatnak szabadságot a könyvek olvasására és mint hordozzák nyalábban és általvetőben a pápista könyveket Biharvármegyében és osztogatják ajándéku a főembereknek.”²

Ráth György kimutatta, hogy az evangéliumi magyarzatok második része a nagyszombati sajtónak nem első, hanem második terméke.³

Telegdi könyvsajtójának munkásai közül Pécsi Lukács Kalendáriuma czimlapján Ottmár Bálintot nevezi meg. Minden esetre nem volt egyedül s mikor a királytól bizonyos személyek fentartására 1582-ben segílyt kér, ezek alatt a sajtó személyzetét kell értenünk.⁴ A sajtó a tulajdonosa halála után a káptalanra, majd pedig a jezsuitákra szállt át.

Telegdit fáradhatatlan buzgalma és irodalmi munkássága jutalmául 1579. február 6-án a pécsi egyházmegye megyés püspökévé nevezik ki. A pécsi püspökök sorában a negyvenegyedik és Monoszlói után következik, ki zágrábi érsek lett. A római szék még ugyanezen év május 15-én meg is erősíti. Elísméri érdemeit,

¹ Szabó Károly. Régi magyar könyvtár I. és II. kötete. Budapest, 1879—85.

² Pécsváradi Péter Felelete Pázmány Péternek két könyvecskéjére, melyeket a szentírásról és az anyaszentegyházról írt. Debreczen, 1629.

³ Ráth. Id. m.

⁴ Országos levéltár.

de mivel nála a püspökségre képesítő kellékekből egy „a doktoratus“ hiányzik, azért felmentéssel nevezi ki és eljárását azzal okolja meg, hogy a doktori címet Magyarországon nem szokták felvenni.

Díszes hivatala azonban neki a címnél egyebet nem hozott. Legfeljebb tekintélye emelkedett az egyháziakkal és világiakkal szemben és méltósága révén magasabb kiküldetéseknek lett részese. Székhelyét az ellenséges viszonyok miatt nem foglalhatta el, de még csak meg sem látogathatta.

Egyházmegyéjének képe Telegdi főpásztorsága korában elszomorító látványt nyújt. A Dráva és Száva közt fekvő részen a török uralkodott. A főpásztorok a legtöbb esetben nemcsak hogy ott meg nem jelentek, hanem még csak nem is gondoskodtak róla. Az egyházmegyének másik része, mely a Dráva és a Duna között terült el, még jobban nyögte a törökök rabigáját. Erdélyből a katolikus vallás romlására átszivárgott az áriánizmus és erős gyökeret vert. A katolikus vallású szolgák nagy üldözéseket szenvedtek. A törökök az áriánusoknak, mint a kikkel a hitben jobban egyeztek, kegyet mutatnak, a katolikusokat pedig gyűlölik. Luther hívei szintén elszaporodtak a vidéken.¹

E mostoha viszonyok következtében a pécsi egyházmegye papjai egészen elszegényedtek; a lelkészeknek alig volt meg a mindennapi kenyerök. Az esztergomi egyházmegye igazgatásával ugyanis eléggé megterhelte Telegdi, az új pécsi püspök, egyházmegyéjét nem látogatta meg.

A római szék gondos figyelme azonban ide is elhat. Bonifáczius püspököt küldik ki, hogy a hitet és keresztény szellemet az egyházmegye tagjaiban megerősítse. Az új életre kelt plébánosok 1581-ben XIII. Gergelyhez levelet írnak és esedezve kérik, hogy a támasz nélkül álló egyházmegyét követői által gyakrabban részesítse figyelemben. A papok számának szaporítása végett István plébánosnak, a hittudományok előadójának, nemkülönben az őt követő utódnak a pápa adjon hatalmat papok felszentelésére.

Telegdit semmi vád nem terhelheti az egyházmegye meg nem látogatásáért. A távolból is őrködik felette. Mint püspök első teendőjének ismeri a pécsi püspökség elrablott kincseit és egyházi ruháit visszaszerezni. Dudichot, a volt pécsi püspököt, ki alatt a kincsek eltűntek, vagy zálogba kerültek, törvény elé idézi és visszatérítésre kötelezi. Az elrablott jószágok ügyében levelet ír a pécsi egyházmegyéhez tartozó, de Draskovicstól Pozsonyba letelepített kanonokokhoz. Kérdést intéz hozzájuk, hogy van-e tudomásuk azon kincsekről, melyeket Draskovics a káptalan kezére bízott és 1563-ig meg is voltak. Nyilatkozzanak, vajjon bizonyosak-e, hogy Dudich azokat átvette Draskovicstól.²

Az igazság szigorú nyomozása folytán kiderült, hogy Dudich az egyházmegye kincseivel csakugyan lelkiismeretlenül bánt. Telegdi a jogtalanul eltékoztolt vagyonról tehát gondoskodott s a mit e téren Radétiusz megkezdett, azt ő tapintatosan bevégezte.

¹ Koller. Historia Episcopatus Quinqueecclesiensis. Posonii, 1782—1806.

² Ugyanott.

Pécsi püspökké történt kineveztetésekor több rendbeli kitüntetések érték. II. Rudolf 1579-ben királyi tanácsossá nevezi ki hű emberét; nagyon természetesen ez a kitüntetés csak közelebb hozta Telegdit Rudolffhoz. A salariatus czímen élvezett jövedelem, melyet sok esetben folyamodással kénytelen előre felvenni, bizonyosága szűkes anyagi viszonyainak és vele szemben a király jóindulatának. A király hivatkozva Telegdinek a dynasztia iránt tanúsított hűségére, eleget tesz kérésének.¹

A tanácsosi cím évenként háromezer forintot hozott neki, de tekintve a nyomtatás költségeit, rokonai felsegélését, a pécsi püspöki szék sivár állapotát, anyagi helyzete kedvezőtlen volt. Ezen is segít Rudolf s 1579-ben a Zága falut, a tizeden kívül, minden megfelelő járulékkal neki adományozza. A haszonélvezés joga azonban felerészben Zelemérit, az esztergomi főgyházmege jószágkormányzóját illette meg, azonkívül Telegdi a tized kárpótlására a főgyházmegetől nyolczszáz forintot kap.²

Anyagi helyzetének javulásával karöltve jár egyházi hatalmának növekedése is. Ezen évtől kezdve kiváltságos joga van kisebb jövedelmű kanoniákat, kápolnák és oltárok javadalmait az arra érdemes egyházi embereknek saját tetszése szerint adományozni.³

Irodalmi munkássága is, mely eddig javarészen a hívők lelki szükségleteinek kielégítésére vonatkozott, növekedő félben van és 1580-ban eléri tetőpontját. Ebben az évben gyors egymásutánban négy munkát ad ki: Ordinárius officii divini-t latin nyelven, az Evangéliumi magyarázatok harmadik részét. Kibocsátja két gyakorlott vitaközö tehetségről tanúskodó munkáját, melyek közül az egyik: Rövid írás, melyben megbizonyítatik, hogy a pápa nem Antichrisztus, de azok, kik ütöt annak nevezik, az Antichrisztusnak tagjai. A másik pedig: Telegdi Miklós pécsi püspöknek Felelete Bornemisza Péter Fejtegetés című könyvére. Az elsőben általában a protestánsokra vág, a másodikban pedig Bornemisza s neki a Semptről szégyenszemre eltávozó rossz szomszédnak most három év után adja meg a választ. Egy év múlva elkészül a harmadik és utolsó vitaközö munkája is. Címe ez: Egy néhány jeles okai, melyekért nem veheti és nem akarja venni Luther Mártonnak és maradékának tudományát. 1581.

A XVI. században Magyarországon az erkölcsi lazulás nagy tért hódított. Főurak és „áros népek“ egyaránt mélyen süllyednek a bűnben. Az általános romlottság között bűbájosság, babona, ördögösség szállotta meg a lelkeket; a kor felfogása alapján Bornemisza az ördög egész leírását adja, a poklot pedig vergiliusi ecsettel színezi ki: „Nyerítő, felrugó és harapó kemény állatok azok. Fejeiken arany szabású koronák valának, arczok, emberhajok olyan, mint az asz-

¹ Nemzeti muzeumi levéltár.

² Országos levéltár. 1579. Neoregestrata acta.

³ Országos levéltár. Liber regius.

szonyoké, foguk olyan, mint az oroszlánoké és vaspánczéluk vala. Szájuk zúgása olyan vala, mint a szekérnek zergése, midőn sok lovak az ütöközetre száguldanak. Farkok hasonlít a skorpiók farkához.¹ És ha tanítása szerint az örök halál nem egyéb, mint az ördögök társaságába jutni, természetesen a népek iparkodtak a díszes gyülekezettől megmenekülni.

Mekkora volt a népeknek az ördög megjelenésében való hite, arra nézve Bornemisza beszél el egy érdekes esetet: „Nyitra vármegyében voltam Babindali házánál, a hol a gonosz lelkek a szobában egymást hagyigálták. Este vacsora mellett ült vala mellettem a szolgáló, azt úgy hagyítá, hogy ottan betörök a feje, egyebeket is hagyigált, de nekem csak a ruhámat sem illette. Míg ott voltam, szép dicséreteket mondottam és nálok hattam a könyörgő imádságot, hogy a szerint segítségül hívják az Urat.”²

E feljegyzés műveltségtörténeti adat és mutatja, hogy Bornemisza könyörgést készített az ördög elűzésére.

Prédikációjában pedig a bájolásról emlékezik meg. „Sok számtalan bájolást láttam csak én is, hogy a foghagymára Lőrincz nevet kell írni, fogfájástul kór-ság ellen, hasrágás ellen, csúz, farkasmarás ellen sok istentelen imádságokat érttettem.”³

A babonás felfogás egészen beleette magát a nemzet véérébe és ettől a vezető férfiak sem mentek. Bornemisza a rajta történt dolgok között említi, hogy tud olyan napot, midőn a Sátán elkezdte a haragra való buzdítást. Aznap job-bágyaim ellenem felrohantak, . . . feleségem megháborított, . . . hol egyik, hol másik gyermekem szófogatatlan volt, . . . azon nap könyvnyomtatóim reám részegettek, . . . könyvkötőim bocoztak. Még az ebek is a tyukokat kergették, . . . oskolamestereim és udvarló deákim étel felett szomorítottak.⁴

Telegdi nem hisz e kor babonáiban, sőt kora gondolkozásán felül emelkedve, másokat is iparkodik belőle kijózanítani. Agendarius a egyik pontjának utasítása szerint a pap köteles volt a bűnbánó lelkektől megkérdezni: „Hittál-e ördögöt segítségül. Bűbajos, babonás, varázsló, ördögös tudományt tanultál-e, vagy egyebeket tanítottál-e reá? Hittél-e álomnak, bűvölőknek, varázslóknak, jövendőmondóknak. Értekeztél és kérdeztél-e tőlük, folyamodtál-e valami szükségben hozzájuk?”

Az újtan hírdetésére, a régi megvédésére, a vallásos érzület nevelésére és az erkölcsök javítására írják Bornemisza és Telegdi evangéliumi magyarázataikat. Ezeknek készítése terén is a reformator mutatja meg Telegdinek az utat. A ki e két nagy író munkáit időrend szerint egymás mellé állítja és munkáikat tanulmányozza, az szoros kapcsolatot lát közöttük. Egyszersmind észre fogja venni, hogy Telegdi irodalmi működése végelemzésben Bornemiszára vihető vissza, azért e két író egymás nélkül méltatni lehetetlen.

¹ Bornemisza. Ördögi kísértetek. Sempte, 1578.

² Ugyanott.

³ Bornemisza prédikációi. Detrekő, 1584.

⁴ Bornemisza. Ördögi kísértetek. Sempte, 1578.

Bornemisza evangéliumi magyarázatainak már mind az öt része elkészül 1579-ig, míg Telegdi 1580-ban nyomatja ki harmadik és utolsó kötetét feleletül és kiáltó ellentétül ellenfele magyarázataira. Ha Bornemisza végig magyarázta az evangéliumokat, hogy ne maradjanak hátra hívei, megteszi ugyanezt Telegdi is.

A három vaskos kötet közül az első tartalmazza a vasárnapi evangéliumokat adventtől húsvétig, egy néhány ünnepnek evangéliumával és az oltáriszent-ségről szóló három prédikációval együtt. A másik húsvéttól kezdve adventig a vasárnapi evangéliumokat és egynéhány ünnep evangéliumát fejtegeti. A harmadik a szentek ünnepén olvastatni szokott evangéliumokkal foglalkozik. A czímlapján ezen idézet van: „Meg nem hamisítjuk az Istennek igéjét, hanem az igazságnak kijelentésével ajánljuk magunkat minden embernek lelkiismereténél az Isten előtt.“

A postillák felölelik a kor összes irányát. Telegdi első sorban a hívők lelki üdvén munkálkodik s helylyel-közzel ki-ki tér a prédikátorok tanítására és védelmezi velők szemben álláspontját. Bornemisza postilláiban elemző módon, népies nyelvezettel minél több tárgyról szól, hasonlóan tesz Telegdi is. Ellenfele az evangéliumok magyarázatánál először felveszi a napi evangéliumot és epistolát, majd kifejti mindkettőnek rövid értelmét, csak ezek után következik a tulajdonképeni beszéd, az evangélium nyiltabb magyarázata és a beszéd végén külön pont alá sorolja a tanúságokat. Telegdi is így jár el, de felosztásában már egyszerűsít, mert ő csak az evangéliumot veszi fel, ezt magyarázza is, az epistolát és értelmezését pedig elhagyja. A beszéd tárgya három részre oszlik nála és a tanúság nem tesz külön pontot.

Beszédei többnyire erkölestani prédikációk. Van köztük több hitágazati és szertartástani beszéd is. Hogy sok mindenre kitérhessen, a beszéd paraenetikus faját választotta. És mert neki is, épen úgy mint ellenfelének czélja a szentíráshoz való hű ragaszkodást kimutatni, gyakori náluk és néha lapokra terjed a sok idézés, az egyházatyákra és apostolokra való hivatkozás. Ezen törekvésök a nyelvet megrontja és a beszéd kerekdedségét megzavarja.

Telegdi evangéliumi magyarázata szerint azért hatalmasodott el rajtunk a pogány ellenség, mert a régi keresztény egyháznak tudományát megutáltuk. Azért sújt bennünket a hatalmas Isten boszúálló keze, mert nincsenek istenfélő embe-reink. A főnépek annyira elmerültek a bűnben, hogy semmi jót ember tőlük nem hallhat. Mind az asztaloknál, mind kamarájukba, mind úton, mind házaknál csak az Istent boszantó undokságok származnak szájukból. Régente az uraknak udvaruk tisztességnek, emberségnek és jóságos cseledeknek iskolája volt. Most mit tanulnak — szégyen mondani! A míves népeknél és műhelyökbe az ember ha bemegy, rágalmazásoknál, gonosz beszédeknel és sok éktelenségtől egyebet nem hall. Most igen keveset látunk Isten szerint való férfút, mert nagy része az embereknek teljesen elszakadt az Istennek gyümölcsöző kertjétől.

A papok Krisztus szolgálai ugyan, de csak névleg, mert mindenre van gondjuk, csak a kötelességre nem. Az újhit követői támadnak bennünket, pedig másban

semmben sem értenek egyet egymás között, mint az egyház ostromlásában. Megoszoltunk s nincsen az országban két úr, kik egymást tiszta szívből szeretnék s mi ennek eredménye? Letűnt az ország dicsőségének napja. A török elvette tőlünk az aranyalmát, a minden gazdagságnak és hűségnek földét kirabolta kezünk közül.

Íme Telegdi evangéliumi magyarázataiból egy pár szép gondolat. Nem mondja ő, hogy ártatlan, de viszont merészen odakiáltja az ellenfélnek, de hát ki fed meg engem közületek a bűnről. Búsul a haza sorsán, a hitmegoszláson, a vallástalanságon és nemzete tekintetét a nagy ősök buzgó vallásosságára irányozza. Nézete szerint a hitszakadás oka minden bajnak, mert az hozta reánk a törököt. Kikel az urak rablása ellen és kéri a népeket, hogy ne legyenek immár gyermekek, kik tétova haboznak, hanem kövessék az igazságot és a szeretetet.

A postillákban két szép vonás ragad meg bennünket, különösen: a hazaszeretet érzelme és a papság sülyedésének nyílt és bátor bevallása. A miért küzdött, az lelkének szent meggyőződése volt, azért azon kevesek közé tartozott, kiktől ellenfelek sem tagadhatták meg a becülést és elismerést. És bár Bornemisza úgy nyilatkozott róla, „hogy a postillák magyar nyelven történt kinyomatása előtt más reménységben volt felőle, mert üti-veti az igazat és a mi atyánkfaink írásiból alkalmas érveket szedeget, de azt is mintha bottal vernék ki belőle“,¹ mégis megijedt az evangéliumi magyarázatok megjelenésétől, mint a melyek hitújításának nem kis akadályul szolgáltak.

A postillák hangja általában szelid, néha azonban megfélekedve magáról, erősebb kitételekhez folyamodik. Ki kell emelnünk bennök a világosságot, rövidséget, érthetőséget. Egyaránt szól a szívhez és észhez, a beszéd készítésében gyakorlott és néha a szószéken rögtönözve is beszél. Ezen tulajdonságok Telegdit az egyházi szónoklat megteremtőjévé teszik és nagynevű szónokaink között méltán foglal helyet.

Az evangéliumi magyarázatokkal egy célt szolgált az Ordinárius. Azok az egyház szolgálóinak vezérelvül szolgáltak az ige hirdetésében, ez kézikönyv volt a szertartások végzésére. Az egyházban ugyan mindig gondoskodtak a szertartások végzésére szükséges segédkönyvekről, de azokra különösen a XVI. században volt égető szükség, mert e téren is nagy zavar és hiány támadt. A papok hiánya és az isteni tisztelet elhanyagolása miatt állt elő ezen áldatlan állapot.

Nagyon ritkák voltak ebben az időben az ilyen könyvek, mert Oláh Miklós 1560-ban kiadott Rituáléja előszavában kiemeli, hogy kevés hely van, ahol ilyenekkel élnek. Nem csoda tehát, ha a szertartások végzésében nagy eltérések mutatkoztak. Telegdi Agendáriusa előszavában kijelenti, hogy bizonyos módot kell megszabni a szertartások végzésében s így ne csak a hitvallásban legyen egység, hanem a külső istentiszteletben se mutakozzék eltérés. Ezt a célt szolgálja Ordináriusa is, melynek czime: *Ordinarium officii divini secun-*

¹ Őrdögi kísértetek. Sempte, 1578.

dum consuetudinem Metr. Ecclesiae Strigonensis a mendis purgatum et editum opera et expensis Rmi D. Nicolai Telegdini Eppiscopi Quinqueecclesiensis 1580.

Ez a kis munka már azért is figyelmet érdemel, mert e téren első hazai nyomtatványunk. Két része van. Első fele naptár, a másik a tulajdonképeni ordinárius. A naptár tekintettel van ez egyház ünnepeire, a mise szertartásaira, az ordinárius pedig utasításokat ad a zsolozsma végzésére. Utolsó lapja pedig külön a főegyházmegye szertartásaihoz csatol kortörténeti szempontból érdekes adatokat. Nevezetes e könyv azért is, mert már tekintettel van V. Piusnak 1568-ban kiadott rendeletére, melylyel az egyházi szertartásokat szabályozta.

Telegdi könyveit, különösen postilláit hamarosan elkapkodták, mert forgatták azt nemcsak a katolikusok, hanem a protestansok is. Még Bornemisza is prédikációjában a jócselekedetről szólva könyve szélén utasításul adja hiveinek: ez iszonyatosságról a mai evangelium magyarázatára olvasd meg Telegdi pópás pap postilláit. 1638-ban tisztább nyelvezettel sajtó alá rendezi azokat Telegdi János, azonkívül négy prédikációt adott ki belőlök Pesten 1803-ban a nemzeti lélek tüzes élesztője Virág Benedek.

VIII.

Telegdi czáfóló művei. — A Fejtegetés alapjának távolabbi oka Telegdi postillái, közelebbi pedig a septuagesima vasárnapra írt evangélium. — A Fejtegetés töredékben is összefüggő egész Telegdi Feleletében. — A Fejtegetés és Felelet kölcsönös vonatkozása. — A Felelet katolikus részről a hitvitázó irodalom első érdemleges terméke. — Bornemisza Péter Luther hívei közé számítandó. — Telegdi másik két kisebb czáfóló munkájának ismertetése. — Az Igaz istentisztelet világos tüköre című könyvnek nem Telegdi a szerzője.

*

A XVI. században a vallási ellentétekből heves vitatkozások fejlődtek ki. Bele nevelik az ifjúságot s előkészítik az élet nagy harczára. A nagyszombati iskola tanrendje is főfontosságot tulajdonít a vitakozó tehetség kifejlesztésének és ennek természetes következménye volt, hogy a gyakorlat folytán a vitakozó tehetség Telegdiben, a tanítóban is megerősödött.

Már a XVI. században mutatkozik a Pázmány idejében divatos eljárás, hogy az ellenfelek egymás művei ellen, nagy vaskos köteteket írnak. Legtöbbször erős, szenvedélyes hangon szólnak és kíméletlen személyeskedésekkel.

Magyarország nyugati részén Telegdi és Bornemisza között is megindul a vitakozás. 1577-ben bocsátja ki a jeles reformator csomózó Fejtegetését Telegdi postillái és egész működése ellen.

A Fejtegetés keletkezésének eredeti alapja Telegdi postilláinak első részében rejlik. Maga Telegdi is Felelete előszavában azt vallja távolabbi oknak: „Az marja a te lelket, hogy kőfalul vetem magamat te ellened Izraelnek házáért. Bánod hiszem, hogy sem a te társaidnak, sem neked nem engedtetik olyan nyilván és szabadon hintenetek Szombatba a konkolyt, mint ti kívánnátok.“ Közelebbi oka pedig a septuagesima vasárnapra írt evangélium, melyben Telegdi a jócselekedetek érdemét magyarázza. Bornemiszának feltett szándéka első sorban a septuagesima vasárnapi evangéliumról szólni s csak azután Telegdi egyéb tévelygéseiről, de czéljáról mihamar megfélekedezik és a jócselekedetek jutalmáról szóló fejtegetése közé sok mindent beleszó.

A megigazulás tana köztudomás szerint a XVI. században a legnagyobb mozgalmakat és átalakulásokat teremtette, ezen akadt meg Bornemisza is. A Luther-féle megigazulás megkívánja a belső ujjászületést, elismeri, hogy jót kell cselekedni, de az isteni megkegyelmezést egyedül a Krisztus érdeméből származtatja és tana: a hit egyedül üdvözít.

A tridenti zsinat az ember megigazulására szintén szükségesnek mondja Krisztus érdemét, de a megigazulást csak annyiban tulajdonítja annak, a mennyiben a belső ujjászületésnek és a jócselekedetnek létrehozója. Ez a kérdés húzódik végig a Fejtegetés első részén, a többiek pedig, mint az emberi csontvázra a szervezetet fenntartó anyagok, reá rakodnak. Luther álláspontját Bornemisza, a tridenti zsinat tanát pedig Telegdi védi. Mindkettőnek nagy a heve, a szent tudományokban való jártassága. Bornemiszának főtekintélye szent Pál, Telegdié szent Ágoston.

A Fejtegetésre adott Feleletnek címe: Telegdi Miklósnak Peechi Pispöknec Felelete Bornemisza Péternek Fejtegetés Nevű Könyvére. A Melyben Főképpen Az Jó Chelekedetek nec Jutalmáról való Keresztyéni Tudománt Oltalmazza, Jóllehet Egyébre Is Mindenre Választ Teszen, Valamiben Péter Az Ű Vallását Ellenzi. Nyomattatot Nagyszombatan 1580. esztendőben.

Telegdi ezen munkájának köszönhetjük, hogy az elveszett Fejtegetést ma legalább töredékben birjuk. A czáfoló munkák írásánál az íróknak nagyon kellett ügyelni minden szavukra, a válaszadásnál az ellenfél könyvét magok előtt nyitva tartották s belőle szórul-szóra idéztek. Így Telegdi is Feleletében nemcsak a Fejtegetésből, hanem a septuagesima vasárnapra írt beszédéből is szóról-szóra idéz egyes részeket, miről az író nyilatkozata is kezeskedik. Mert Telegdi Feleletében így ír Bornemiszához: „de hogy sok szóval ne tarchalac tégedet, véget vetek a te szitkozódásidról való panaszolkodásnac, arra hagyván a bosszuállást, a ki igazán íté, közelben járulok a dologhoz, a mely előttem vagyon.“

Ha a Feleletből azon részeket, melyeket Telegdi a Fejtegetésből idéz, összeszedjük és egymás mellé rendezzük, egész kis munka kerekedik ki belőle, a mely mint töredék sem veszi el becsét.

Három része volt a Fejtegetésnek. Az első a jócselekedetek jutalmáról szóló katolikus tannak a czáfolata, a második Telegdi katekizmusának egyes tételeit bírálja. Ez neki keze ügyére is esett, mert Bornemisza a Fejtegetés megjelenése évében írta kátéját: Négy könyvecskét a keresztyény hit tudományáról, nem engedni tehát el, hogy a Fejtegetésben Telegdi katekizmusának egyes helyeit meg ne bírálja. A harmadik részben, mely egészen elveszett, Luther tana szerint magyarázta a septuagesima vasárnapi evangeliumot.

A Fejtegetés nagy port vert fel és erősen suhogtatta a katolikusok feje fölött az ostort. Támadja az egyház ünnepeit, bűjtjét, kikel a szentírás cikkeit, melyeknek meghamisítása ellen. Nem ért egyet a katolikusokkal az úrvacsora vétel-

ben, gúnyolja a szerzetesi életet és a tridenti conciliumot. Telegdi szerint rakva van undok rágalomokkal, melyekkel nemcsak én magamat, hanem velem egyetemben püspököket és minden rendbeli egyházi embereket rútit és undokít.

Bornemisza előszavában kijelenti, hogy nem bosszúságból ír, hanem csak az Isten akarta Telegdit általa megszólítani. A nagyszombati ellenségeskedésre a feledés fátyolát borítva mérsékelten akar válaszolni, de higgadtságát a munka folyamatán nem tudja megtartani.

Bornemisza tanítása szerint a tridenti concilium álnok decretum, de Telegdi bebizonyítja neki, hogy azt nem is látta, mert nem 1566-ban hanem 1563. karácsony havának negyedik napján készült. Bornemisza hibáztatja Telegdi postillájában a septuagesima vasárnap elnevezését és véleménye szerint tévesen tanítja Telegdi, hogy valamint az izraeliták epedve várták szabadulásuk határvét: a hetvenedik esztendő, úgy az egyház gyászt öltve várja a hetedik vasárnapot, a laetare-t s akkor örül. Telegdi visszavág Bornemiszának és kimutatja, hogy félremagyarázza a megigazulásról szóló evangéliumnak nevezetét. Mert az egyház ezen vasárnapot nem azon hasonlóság miatt hívja septuagesimának, a mely van az izraeliták babiloni fogsága és az egyháznak ezen vasárnapra beállott állapota között. A katolikusok nem a hetedik vasárnapot várják, hanem az ítélet napját és az egyház nem is rendelte hét vasárnapra az ítélet várását.

Bornemisza kifogásolja a síró és örvendező napokat, mert azok a szentírással ellentétben állanak, Telegdi a szentírás határozott parancsának jelenti, tehát nem a katolikusok vétének a biblia ellen, hanem a protestansok. A katolikusok hét vasárnap alatt csak farsangolnak, mely az ő találmányuk, bűjtöt pedig nem tartanak. Mert kérdi, vajjon bűjt-e az, midőn csukát, vizát, tokot főborokkal, jeles fűszerszámokkal tíz-húsz képen rántva, sütve torkig esznek, isznak. Telegdi kifejti Bornemiszának, hogy a bűjtörről hibásan gondolkozik, mert az nemcsak a tiltott ételektől való megtartóztatásban áll, hanem inkább a bűn kerülésén alapszik. Nem szabad a bűjtöt az ember szabad akaratára hagyni, mint Bornemisza teszi, mert ennek ellene szól a szentírás. Isten bizonyos napokat rendelt, melyeken megparancsolja a bűjtölést nemcsak egyszer, hanem többször is az esztendő folyamán.

Az oltáron való áldozat fölösleges, mert sz. Pál tanítása értelmében Krisztus egyetlenegy áldozata szerezte meg nekünk a bocsánatot. Telegdi erre úgy felel, mint Menalcas Damoetésnek, a kérdést kérdéssel veri vissza. Hol tanultad Bornemisza, hogy csak azt kell hinni, a miről írott parancs van? A szentírás, a régi conciliumok, a régi doktorok tanítják, hogy sok dolgot élő szóval tanulunk meg, mindazonáltal azt, mint az isteni tudománynak egy részét kell fogadni. A mise pedig a keresztfán végbe ment áldozattal egy. Hiszen te is aláírtad az augusta confessiót, melynek szerzői Károly császárnak kifejtették, hogy hamisan fogták rájuk a misének eltörlését.

A Fejtegetés megrójjá a katolikusok szertartásait, mert közéjük bolond supersticiókat keverték. A septuagesima vasárnapon ugyanis gyász színt ölt az

egyház s kihagyva a miséből az örvendező részeket, kesereg. Ezek emberi találmányok, a melyeket sz. Pál és Timotheus szemfényvesztő isteni tiszteletnek nevez. A szertartások, írja Telegdi, nem supersticiók, mert az Isten lelkének rendelése a keresztények között kezdettől fogva szokásban voltak. Sz. Pál is nem mi rólunk, hanem olyan világi bölcseskről szól, mint a minő Bornemisza, ki az embereket el akarja attól téríteni, hogy Jézus Isten volna.

Az igaz anyaszentegyház nincs a katolikusoknál. Mert Krisztus egyházának jele a folytonos háborgatás és a szentírás tanítása mellett való megmaradás. A katolikusok toldozták, foldozták a szent könyveket, nyugodtan élnek, mi pedig szenvedünk. A pápa anyaszentegyháza hamis, mert Isten igéjét álnokul magyarázza, a tízparancsolat közül a másodikat és tizediket megváltoztatta. Ezen szavakat: „ne csinálj magadnak faragott képet“, a másodikból a katolikusok kihagyták, a tizedikből pedig kettőt csináltak. A tízparancsolat náluk csak kilencz. A miatyánkot a szenteknek mondják, a szívek bizodalját egyedül a Krisztus haláláért nem tartják elégségesnek. Az úrvacsorának pedig az egyik részét ellopták. A házasságot a többi szentségekkel egy sorba hamisan helyezik, mert az úrvacsora és a kereszttség Isten kedvéről látható bizonyosságot tesznek. Hazugul hiszik a katolikusok, hogy minden emberben megvan az akarat, mind a jó, mind a rossz cselekedetekre. Telegdi anyaszentegyháza nem lehet az igaz anyaszentegyház, mert azt a gyilkosság jellemzi. Csak a prépostot említtem, ki Nagyszombatban életemre tört.

Telegdi Bornemiszával szemben az anyaszentegyház ismertető jelétül tekinti a szentséget, az apostoliságot, az egységet, a katholicitást. A protestansok egyek nem lehetnek, mert nincsen egység közöttük. Nem szentek, mert maguk sem merik annak mondani magukat. Egyházuk nem is közönséges, mert csak Európában létezik, Ázsiában, Afrikában nem mutathatnak híveket. Hiányzik püspökeik törvényes sora, tehát nem apostoli. Pedig az apostoliság annyira fontos sajátsága az egyháznak, hogy sz. Ágoston egyedül csak ennek köszönhette az egyházban való megmaradását. A pápa anyaszentegyháza nem hamis és nem gyilkos. Hamisnak azért mondom Bornemisza, mert Krisztus parancsát mind az utolsó pontig meghamisítottam. De hát akkor a septuagesima vasárnapi evangéliumnak egy cikkelyét miért hagytad helyben és miért mondta főd Luther Márton, hogy a pápistáknál igaz szentírás van?! . . . A tízparancsolatot egyik helyen kilencznek, a másik helyen tíznek mondd; de úgy-e, a mi tíz, az nem lehet kilencz? És habár igaz volna is, hogy a másodikból valamit elloptunk, a tizedikből pedig kettőt csináltunk, úgy sem kilencz parancsolat van a katolikus egyházban, hanem tíz. Meg azután hitsorsosaid Luther Márton, Urbanus Regius, Erasmus, Melancton, Georgius Maior mind így számlálják a tízparancsolatot. A szenteket nem imádjuk, mert tőlük az imádság által nem kérünk semmit. A szentségnek poharát el nem lopjuk, hanem jó és méltó okokból veszi a község egy személy alatt az urvacsoráját. A házasság szentség és kedves dolog az Isten előtt, kitészik ezen szavából az Urnak: növekedjete és sokasodjatok. Gyilkosok sem vagyunk, mert Péter uram soha sem akartalak én téged láb alól

eltenni, szolgálát meg nem is ismerem. Azt hányod-vetel szemünkre, hogy nem háborgattatunk, hiszen csak egy néhány évvel ezelőtt űzték ki a szerzeteseket Erdélyből, le is öltek egynéhányat közülök. Ha csak azért vagytok igaz egyház, hogy titeket tömlöczöznek, akkor a törökök is azok, mert ezeket is kergetjük. Dávid sectáját, meg az anabaptistákat is háborgatják, még sem tartod egyházukat igaznak. Ezen egyéb tévelygések egészítik ki a Fejtegetést, melyeket röviden és fő vonásokban a Fejtegetés első és második részéből állítottunk így egybe.

A Fejtegetés főtételében, a megigazulás tanában szemére veti Bornemisza Telegdinek, hogy a katolikusok a Krisztus vigasztaló szavát meghamisítják, mert az örök életet saját munkájoknak tulajdonítják, majd kicsavarják állításukat és azt vallják: Krisztus által nyerjük az örök életet, de a mi munkánkra nézve. Krisztus vigasztaló szavát ti hamisítjátok meg Bornemisza, mert Isten az ígélet értelmében nekünk jutalommal tartozik és megfizet minden kicsiny cselekedetünkért. Hiába csavarod beszédemet, hogy Krisztus által nyerjük az örök életet, de a mi munkánkra nézve, mert azt én nem mondtam, hanem vitatom, hogy Krisztusra nézve a mi cselekedetünkbe, reá való tekintetből van valami érdeme a mi munkánknak. Nem mi cselekszünk, hanem a Krisztus malasztja mi velünk.

Bornemisza tévelygőnek nevezi Telegdit, mert a jócselekedetek érdemét az írás szavaival bizonyítja, a mely szegődséget és bért emleget. De akkor, kérli tőle: Máté, Zacheus és több istentelen emberek, miért igazultanak meg ingyen és miért tartoznak csak a megigazulás után jót cselekedni? . . . Torkát vered tehát Telegdi a sz. Pálnak és csapdosod a Krisztust, ha azt állítod, hogy az örök élet elnyerésére szükséges jót cselekedni. Szt. Pál csak a hitet és kegyelmet tartja a megigazulás szükséges kellékének.

A Felelet erre okul adja: ha Krisztus bért ígért és szegődséget, ez csak a jócselekedetek érdeme mellett szól, mert Krisztus magát meg nem csalhatja. Nem tagadom én Bornemisza, hogy Máté és Zacheus ingyen igazultak meg, sőt ebben veled egyetérték, de ugy-e te is elismered, hogy a megigazulás után jót kellett cselekedniök, melyeket Isten jutalom nélkül nem hagyott. Krisztus Lukácsnál is nem arra tanít, hogy ne cselekedjünk jót, hanem tiltja a dicsekedést ezen szavaival: Ha mindent megmíveltek is, mondjátok, hogy haszontalan szolgálk vagyunk. Szent Pálnak mondását nem én hamisítom meg, hanem te Bornemisza megcsontítod, mert hiányosan idézed. Minden kereszténynek jót kell cselekedni, bizonyítja Hieronymus. Ha pedig szent Pál a hitet emlegeti, ezt csak azért teszi, mert ott az újonnan születtekről szól, kik nem a jócselekedetek által igazultak meg, hanem kegyelemből. Tehát a Krisztust nem én verem arcul, hanem te, ki malasztjának cselekedő és gyümölcsöző erejét tagadod. Ingyen sem adta Isten az örök életet, mert ellene mond ennek szent Pál, ki szerint félclemmel és rettegéssel cselekedjed a te üdvösségedet, de bízzál is.

A Fejtegetés az örök életet Krisztus ígéleténél fogva bizonyosnak hirdeti és ha érdemre ígerte volna, úgy nem is remélhetnénk határozottan. Nem áll állításod Péter bátya, mert Isten ítélete conditionalis: Si vis ad vitam ingredi, serva mandata.

A Fejtegetés lehetetlennek tartja a parancsolatok teljes megtartását, melyekből Telegdi a jócselekedetek szükségességét bizonyította. Mert Krisztus Máténál a felfuvalkodott ifjúnak így szól: Ha be akarsz menni az életre, tartsd meg a parancsolatokat. Ezt azért teszi, hogy ismerje meg, vajjon teljesen betöltötte-e a parancsolatokat, ha pedig nem, akkor Krisztus érdeméből várja üdvösségét. Az utolsó ítéletre való krisztusi mondásban is csak a hit külső gyümölcseről, mint annak látható jeléről van szó.

A Felelet a parancsolatok megtartására szigorúan kötelez, mert Krisztus a felfuvalkodott ifjúnak nem gúnyosan, hanem a szó igaz értelmében szól. Megengedi, hogy Krisztusnak az utolsó ítéletre való mondásában a hit külső gyümölcseről van szó, de midőn ő Ábrahám fiait hívja, nem azt mondja nekik: jöjjetek, mert hittetek, hanem, mert cselekedtetek. Bornemisza tana szerint Krisztusnak mondásából: a mely fa jó gyümölcsöt nem terem, kivágatik és földre vettetik, nem lehet bizonyítani a jócselekedet szükségességét, mert a vad fának jó gyümölcse nem lehet. Elismeri, hogy jót kell cselekedni, de nem az üdvözülés végett, mert ez egyedül Krisztus tisztessége és csak, ha az ember Krisztus fiává lesz, cselekedhetik jót. Szégyen ezt nem tudni Telegdinek, a ki prépost és már sok év óta prédikátor, a ki meghamisítja az igét, hozzátold, de a jócselekedetek érdemének főokát elhagyja.

A Felelet tiltakozik ezen mondás ellen: a vad fának jó gyümölcse van. Telegdi kijelenti, hogy ezt nem mondta és Krisztusnak is megadja a tisztességet, mert ajándékát hasznosnak tartja. Ezen részt: „ha üdvözülni akarsz“, nem én tettem hozzá, hanem az írásban találtam. Hiába tekered tehát állításodat, mert Krisztus a jócselekedetet nem egyedül a hitnek bizonyságául tekinti, hanem, mint olyat, melyért jutalmat kapunk Krisztus által, de nem munka nélkül.

A Fejtegetés hibáztatja Telegdit, mert a szőlőbe való hivatás munkájáról azt beszéli, hogy a tizparancsolat és holmi bálványozó cselekedet követése tiszte a munkásoknak. Pedig nem az, hanem az Isten fiának igaz ismerete, a melyet Telegdi figyelmen kívül hagy és Krisztust prófétává alacsonyítja le. A felelet tiltakozik ezen vád ellen. Mert az Isten fiának ismerete az első parancsban benne értendő. Hogy rekesztem ki — kérdi Telegdi — az Isten fiának ismeretét, mikor az első parancsban benne rejlik, hogy az Istent, az Atyát, a Fiút és a Szentlelket ismerjük?! . . . Krisztus érdemét magasztalom és prófétává nem teszem, mert a próféták közül egyik sem volt Isten fia. Ő egyedül, ki a keresztfán függött, lefizette minden adósságunkat.

Bornemisza az örök életet Isten ajándékának hiszi szent Pál után, melyet nemcsak a munka árán kapunk. Mert ha így nyernénk el, az esetben kinek tartozunk azt köszönni, a mi munkánknak-e, vagy Isten irgalmasságának? Nem prédikálom én — feleli Telegdi — hogy a munkások egyedül munkájokért nyerik az örök életet, hanem csak azt hirdetem, hogy tartozik Isten az ő malasztjából lett cselekedeteket érdem szerint megjutalmazni.

Az örök életet ajándéknak és bérnek nevezi Telegdi, pedig az a Fejtegetés

szerint nem bér, hanem csak ajándék. Az örök élet ajándék. Ezt én is vallom, írja Bornemisza. Te Bornemisza vagy, tehát azt hiszed, hogy mindenkor józanul beszélsz, rólam pedig, a ki bort iszom, azt gondolod, hogy soha sem vagyok józan. Nem akarod az örök életet elfogadni bérnek, pedig szent Ágoston is vallja, hogy azokért a jócselekedetekért, melyekbe Isten bennünket alkotott, bért nyerünk. Atyádfia, az evangélikus Melancthon is érdemet tulajdonított a jócselekedetnek. Tehát Krisztus bérrrel tartozik nekünk ígérete beváltására.

Ha azt állítod Telegdi, hogy az örök élet azért bér, mert Isten csak azoknak ígérte, kik futnak érte, akkor kisebbited a Krisztus ígérését, mert a pályafutás nem az, amit te mondasz, hanem első a hit, második a jó lelkiismeret. Elismerem — feleli Telegdi — hogy első az igaz hit vallása, a második pedig a jó lelkiismeret, de azt fejtsd ki Bornemisza, mi a jó lelkiismeret? Ugy-e bár jámborság? Sz. Pál is bizonyítja ezen szavaival: Jó bajt vívtam, a hitet megtartottam, végezetre eltétetett nekem az igazság koronája, melyet megad nekem az igaz bíró.

Az üdvösség nem a te érdemed Telegdi, meg a Krisztusé, hanem egyedül csak a Krisztusé, a lator is egyedül csak érette üdvözült, a bérrrel pedig Isten csak serkent téged és szolgálatára int. Nem azért bér, mert a mi cselekedetünkért adja az Úr, hanem mert híven megfizeti azt, amit ígért. A Feleletben Telegdi kimutatja, hogy Bornemisza is szükségesnek tartja a munkát, de arra inti híveit, hogy a kiknek Isten megkegyelmezett, ingyen Krisztus érdeméért üdvözülnek. Ugy van Péter bátya, csakhogy ezek az ujonnan szülöttek. A lator is, ha a megtérés előtt nem munkálkodott, munkálkodott utána. Tehát Krisztus parancsa az örök élet elnyeréséért jót cselekedni, a parancsolatokat megtartani. Hogy a bér csak serkentés volna, azt állítod, de be nem bizonyítod. Különb is Kemniczius a többi nem evangélikus atyádfiaival egyetemben elismeri a bért a jutalomért, mert Isten Krisztusért jutalmazza jócselekedettünket.

Rám fogod, hogy tőled tanultam a postillának írását, de te így nem ítélsz, mert a gyűlölség elvakította szemedet.

A közönséges egyházi fejedelmek rágalmazására megfelel neked sz. Pál, mondván: Ki vagy te, hogy megítéled a más szolgáját. Te, aki az Ördögi Kisértetekről szóló könyvedben annyi szörnyűséges rútságot gyűjtöttél egybe, hogyan mered a püspököket és a káptalanokat erkölcsteléneknek mondani.

Végezetre, ne bánd Bornemisza, ha kedved szerint nem esett az írásom, mert ingyen sem igyekeztem arra, hogy ártsak, hanem csak azon voltam, hogy ti ne ártatok az anyaszentegyháznak. A kegyelmes Úr Isten szent lelke legyen veled és vezéreljen minden jóra.

A válasz, melyet főbb vonásaiban ismertettünk, Telegdi tollát dicséri. Az írók, kik előtte éltek és működtek, jobbára latin nyelven írtak, kevés vitatkozó tehetséggel. Egri Lukács: de controversia fidei quaestionibus, Ellebodus Nicasius: de auctoritate et necessitate ecclesiae, Oláh Miklós: Catholicae religionis Capita című munkáikat adják ki.¹ Majd Perneszi András, Pécsi Lukács, Monoszlói

¹ Katona. Id. m. Tanus, XXV.

András. Dudich András szolgálják a katolikus irodalmat és ez utóbbiak már nagyobb részt magyar nyelven írnak.

Telegdi irodalmi fellépése előtt legnagyobb figyelmet Draskovics György érdemel, a ki lefordította Lactantiust és Lirinai Vincze igen szép könyvét. Neki művével már bevallott célja van. Utasításokat ad, mihez kell a keresztény embernek magát tartania a vitatkozásban és irányt mutat a szentírás értelmezésére.

A pécsi püspöknek Felelete nagy haladást mutat a XVI. század katolikus irodalmában és a vitázó irodalom első érdemleges terméke a protestans áramlattal szemben. Telegdi a szentírás súlyával a protestans írók nézeteivel, az apostolokkal és egyházatyákkal czáfol és bizonyít. Mély theologiai felfogással értelmez és arra törekszik, hogy ellenmondásokat mutasson ki ellenfele szavaiban. Szeméreveti hiányos idézeteit, visszahárítja ráfogásait, az erős támadást erőssel viszonzozza. Lapnyi idézeteket közöl a szentírásból és a gúny fegyverével is él. S bár, a hol kell, bevallja az egyház gyengeségét, mégis kicsinyeskedésbe merül. Hiába hordja száján, hogy a szelidség lelkével felel, hiába nevezi ellenfelét jó Péter bátyjának, a vitatkozás hevében ő is megfélekedzik magáról és helylyel-közzel csak úgy hánykolódik, mint Bornemisza. A Felelet nagy gonddal és ismerettel készült és Telegdinek ha nem is a legnagyobb, de korában legszámottevőbb munkája volt.

*

A Felelet több érdekes adattal szolgál Bornemisza felekezetiiségére, azért alkalmoszerűnek találjuk nézetünket a már sokat vitatott kérdésre vonatkozólag nyilvánítani.-

A XVI. század reformatorainak vallását a kor változó vallásos iránya miatt nehéz megállapítani. A prédikátorok közül sokan elhagyják Luther táborát s Kálvin tanait fogadják el, majd az unitárius valláshoz csatlakoznak. Ott van például Dávid Ferencz, ki 1560-ig Luther híve, de akkor az úrvacsora kérdésében Kálvin felfogását fogadja el, 1565-ben pedig Szentháromság tagadóvá lesz.

Legtöbb vitatkozást és szakadást az úrvacsora kérdése idézett elő katolikus és protestans részről egyaránt. A két szín alatt való áldozást országok követelték és kérésök teljesítésétől vagy megtagadásától teszik függővé megmaradásukat a katolikus vallásban. Albrecht herczeg huzamos ideig sürgeti a pápánál és a zsinatnál a két szín engedélyét, a clevei Vilmos herczeg katolikus volt, mindamellett kápolnájában két szín alatt áldozott.¹

Magyarországra Ferdinánd 1561-ben kiadott rendeletével az egy színnel való élést rendeli el, mindamellett sokan voltak nálunk, a kik nem törődve az egyház rendeletével, két szín alatt áldoztak. IV. Pius a két szín vételét korlátok között engedélyezi, de V. Pius ismét szigorúan elrendeli az egy színnel való élést. Kálvin hívei az 1562-iki tarczali zsinat óta az úrvacsora osztásában kovászos kenyeret használnak ostya helyett.

¹ Ranke. Id. m.

Bornemisza semptei superintendens volt, Lampe bizonyítja,¹ Telegdi is rámutat Rövid írásában. Papokat avat fel, azért mondja Telegdi: „Ha némelyeket Döbröczönbe, némelyeket Kolozsvárt, némelyeket Semptén s egyebütt választanak a tisztségre az ott lakó superintendensek által, akkor értem ezeknek, kiktől adott a hatalom.”²

A felvidéknek sok városát bejárta, házánál sokan megfordultak a kor férfiai közül, a többek között Alvinczy György is, Dávid Ferencznek Kolozsvárt iskolamestere. Zólyomból idéztek fel a császár elé: „Eleinte azzal vádoltak, hogy oltárt rontottam és eretnek vagyok és észvesztő. Végre, hogy szembe kelék, azt kezdék kérdezni, miért házasodtam meg, miért nem vöttem el tőlök a papságot, miért az úrvacsoráját kenyérrel szolgáltatom, miért azt nem imádtatom . . . Ez alatt titkon erősen mesterkedtek, hogy megfogassanak. De nem tölt volt be cursusa az én tisztemnek, Isten tovább rendelte, hogy tanítsak.”³

Bornemisza Péter felekezetiége már sokakat foglalkoztatott és az egyik fél Luther, a másik pedig Kálvin hívének nevezi, úgy hogy rajtok bajos eligazodni. Ribini megtartja Luther hívének: Az volt a gyanú némelyek részéről, hogy Bornemisza időfolytával Kálvin pártjára állt, a melyről azonban én semmit sem tudok, mert ezen váddal abban az időben többeket sújtottak.⁴

Ujabbban Thury Etele kijelenti, hogy majd Luther, majd Zvingli híve, míg végre 1564-ben Kálvin követője lett, mert az úrvacsorát ekkor már kenyérral osztja.⁵ Nézete elterjedt az irodalomban.⁶

Bornemisza Péter vallásának eldöntésében csak tanainak dogmatikus megvizsgálása mutathat utat. Elég figyelembe venni a két legfontosabb hittételt: az úrvacsora és a praedestinatio tanát, ezeken kívül ellenfelének Telegdinek véleménye is nyom a latban.

Az úrvacsorát Bornemisza két szín alatt osztja. Tanítása szerint az külső jel, de egyszersmind hangsúlyozza, hogy a kenyérben és borban a hívő Krisztus valóságos testét és vérének veszi magához. Beszéli „hogy 1578-ban Szereden Sempte mellett vala egy parasztember. Mikor az Úrvacsoráját szolgáltattam neki, maga kezébe vette tőlem az Úr kenyerét és így szólt: Hiszem, hogy az Úr én érettem is adta az ő testét s ezt megeszem a halálnak emlékezetére.”⁷

Másik munkájában 1584-ben pedig így ír: „Hogy bizony vére és teste adassék az úrvacsorájában a Krisztusnak, nincsen ebben semmi kételkedés.”⁸

Az úrvacsora vételében Bornemisza mennyire nem ért egyet Kálvinnal, ime egy példa: „Némelyek a bölcs írástudók közül úgy becsüli az úrvacsorát, mint

¹ Lampe. *Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylvania*. Utrecht, 1728.

² Rövid írás. Nagyszombat, 1580.

³ Bornemisza. *Ördögi kísértetek*. Sempte, 1578.

⁴ Ribini. *Memorabilia ecclesiae aug. confessionis*. Pozsony, 1787—89.

⁵ Thury Etele. Bornemisza Péter dunavidéki első reformatus püspök élete és munkái. Budapest, 1887.

⁶ Szinyvei. *Magyar írók élete és munkái*. Budapest, 1890—99. Bodnár. A magyar irodalom története. Budapest, 1891.

⁷ Bornemisza. *Ördögi kísértetek*. Sempte, 1578.

⁸ Bornemisza prédikációi. Detrekő, 1584.

bálványt s ótalmazni akarta magát amaz nagy sz. jámbor Luther Mártonnak írásával. Vannak, kik azt mondják, hogy e kenyér és bor nem Christus teste és vére, csak emlékeztető jel (Kálvin tana), bizonyítani akarván Kálvin írásával. Maga még azok is az Úrnak kenyerét és a bort felyebb becsülték.¹

„Noha pedig mint a kenyérbe, mint a borban egyaránt részesülünk ő vele. De minthogy ő külön a kenyérben testét ajánlotta, azért módja is nagyon külön azok által, mint egyesítse magát mi velünk. A mint ígérte magát, úgy élünk vele. Ily értelme van a régi sz. doktoroknak és az utánvaló istenfélő tanítóknak Luther Mártonnak, Philep Melanchtonnak. Nem sokban különböz, noha különböz Calvinus János írása is ebben, hogy az Úr valóban részesíti magát velünk.“ Ugyanitt egy másik helyen így nyilatkozik: „Tévelyegnek azok, kik csak külső kenyérnek és bornak mondják az úrvacsorát.“²

Az úrvacsora lutheri felfogására nemcsak ezt az egypár helyet, hanem többet is idézhetnénk Bornemisza műveiből. A kenyér használata, melyet Thury a kálvini felfogás igazolására felhoz, jelentéktelenebb, mint az úrvacsora vételében Krisztus valóságos testének és vérének vallása, mert az csak külső alak, ez meg a lényeg.

A praedestinatio tanát a tarczali zsinat Kálvin híveinek zsinórmértékül állítja fel, de ezt a tant Bornemisza nem követi: „Bolondság — írja 1574-ben — a választásról úgy gondolkodni, mintha Isten eleitől fogva azokat, kik jót cselekednének, az ő jó cselekedetek érdeme szerint választotta volna az üdvösségre. A választás ez, hiszed-e, hogy Istennek fia a te bűneidért halt meg és hiszed-e, hogy érette a te bűneid megbocsátattak és általa immár te megigazultál és az üdvösségnek örököse lettél.“³

Élete végén, 1584-ben pedig így ír: „A választást némelyek Istennek olyképen tulajdonították, hogy okának is merik Istent mondani a bűnnek. Egyik feje, Bucerus Márton így tanít: Isten, a mit örökké elrendelt, csak azok lesznek. És így az mindörökké eltökéllette, kik üdvözüljenek és kik kárhozzanak. Sőt ha el is vetette tőle, így most is taszítja, ha szinte hozzá térnének is. És őket nemhogy lágyítaná, hanem megkeményítené és megvakítaná a bűnben, hogy a veszedelembé esnek. Ezt noha az okosság javasolja, de az egész szentírás ellene szól. Ezekből kitetszik, hogy a választásról nem jó úgy szólnunk, hogy Istennek bizonyos számú kiválogatott személyei vannak, kiket üdvözítsen. (Kálvin tana.) És kik nem azok közébe valók, csak kár vigyázniok. Isten nem hagyott nekünk ilyen válogatást prédikálnunk. A választásnak kísértetiről fogadd meg Luther Márton tanítását.“⁴

Nézzük ellenfele, Telegdi mikép vélekedik Bornemisza vallásáról. Telegdi működése Bornemisza ellensúlyozására irányult. A nagy reformátor személyesen

¹ Bornemisza. Második része az Evangeliumokból és Epistolákból való tanuságoknak. Sempte, 1575.

² Bornemisza prédikációi. Detrekő, 1584.

³ Bornemisza. Második része az Evangeliumokból és Epistolákból való tanuságoknak. Sempte, 1575.

⁴ Bornemisza prédikációi. Detrekő, 1584.

megfordult Nagyszombatban, ott tanított, tehát az érseki helyettes szavai is tekintélyvel bírnak e kérdés tisztázására.

Telegdi műveiben Bornemisztát mindig mint Luther hívét és nem Kálvinét támadja. Művei közül különösen a Felelet gyakori vonatkozással van Bornemisza vallására. Így a többek között ezeket mondja: „Mikor az igéket fejtegetem, a ti atyátok fiainak az evangélikusok írásokból alkalmas érveket szedegetek, azt mondod Bornemisza.“¹ Másik helyen pedig így ír: „Jó lett volna Georgius Maiortul értekezned, ki főember volt a te evangélikus rokonaid között.“²

A Felelet Bornemisztát következetesen evangélikusnak nevezi és evangélikuságát a nem evangélikusokkal szemben kiemeli: „Mért futsz ilyen igen a bérnék jutalmától és érdemnek nevédtől, ha Kemniczius a több nem evangélikusokkal örömet él vele. Atque in Apologia confessionis Augustanae, in confessione Vittenbergensi, in aliis notrorum scriptis usurpatur vocabulum meriti. [Ex Apologia confessionis Augustanae.]³

Másik hely ez: „Ha nem veszed elég néven én tülem az én válaszomat, im ottan a te szép evangélikus atyádfiával, Melanchtonnal bizonyítom, talán úgy inkább meghiszted a jámboroknak beszédeket.“⁴

Telegdi, ha kétségbe is vonja Bornemisza igaz lutheránusságát, sohasem mondja határozottan Kálvin követőjének. Szinleg reáfogja, hogy nem hiszi az augustana confessiót és társai kálvinisták; gyanúsítja, hogy eben gubát cserél, de ez Telegdi részéről csak ellenérv lehetett a reformátorral szemben. Ingatagnak nevezi, mert Kálvin követői iránt türelmes.

De kérdem, vajjon ha Bornemisza Kálvin vallására tért volna át, lehetséges-e az, hogy ezt a vallásváltoztatást Telegdi 1580-ban megjelent czáfoló munkájában szeme közé ne vágja?!... Telegdi azonban arról határozottan sehol sem vádolja, sőt egyenesen mint Luther hívét támadja és 1581-ben megjelent munkájának: „Egynéhány jeles okai, melyben nem veheti és nem akarja venni Luther Mártonnak és maradékának tanítását“, az éle, ha nyíltan nem is, de alattomban Bornemisza ellen irányul.

A Feleletben általánosan evangélikusnak nevezi, már pedig ez alatt úgy a XVI. században, mint ma lutheranus, vagy ágostai hitvallású embert értünk. Bornemisza védi a lutheri megigazulást és Telegdi idézi az augustana confessiót, vele érvel ellene. De ha Bornemisza 1580-ban Kálvin híve lett volna, azt hisszük, nem az augustana confessióval, hanem a Bézáéval bizonyított volna ellene.

Thury Etele szerint 1564-ben már Kálvin híve, de Bornemisza csak a hetvenes években került Nagyszombatba, a hol vegyesen voltak már ezen időben Luthernek és Kálvinnak hívei,⁵ tehát, ha Bornemisza Kálvin részén áll, Telegdi bizonyára erről az oldalról támadja ellenfelét.

¹ Telegdi. Felelet a Fejtegetésre. Nagyszombat, 1580.

² Ugyanott.

³ Ebből idéz Telegdi.

⁴ Ugyanott.

⁵ Stelczer. Id. m.

Kevésé nyomós bizonyíték, de azért mégis tekintetbe jöhet, hogy Magyarország északnyugati részének reformátora egyetlen egy protestans, mondjuk Kálvin híveitől szervezett zsinaton meg nem jelent.¹ Azonkívül Thury is elismeri, hogy pártfogói a Nádasdyak és Salmok ágostai hitűek voltak.²

Ezen okoknál fogva a nagy lírikusnak, Balassa Bálintnak nevelője, a XVI. század nagy hitvitázója egész haláláig, 1584-ig megmaradt Luther hívének. Bizonyítékok: munkáinak dogmatikai vizsgálata, saját nyilatkozata, ellenfelének czáfoló munkái. Megengedjük, hogy nincs tisztán kialakult tana és lényegtelen dolgokban, teszem az oltár, a gyertyák, a mise használatában hajol Kálvin felé, a kit munkáiban nem bánt, de az is bizonyos, hogy a két leglényegesebb hitkérdésben Luther híve maradt. Ezért Bornemisza Péter, az újhit magvának Magyarország északnyugati részén a legszorgalmasabb elültetője Luther hívei közé számítható.

*

Telegdi másik két kisebb vitatkozó munkájának iránya hasonlít a Feleletéhez. Az egyiket, mikor a Feleletet kiadja, már nyomtatják Nagyszombatban. Megjelenését Telegdi már előre jelzi válaszában: „Dániel az Antikrisztusról szól, kinek ti vagytok tagjai. Megbizonyítottam azt én kis rövid írásomba, melyet szintén most nyomtatnak, mikor ezt írom.“

Bornemisza Fejtegetésében és evangéliumi magyarázataiban a pápát Antikrisztusnak mondja. Ennek a vádnak czáfolására jelenik meg a: Rövid írás. Melyben megbizonyíttatik, hogy a pápa nem Antichristus. De azok, a kik ütöt annak nevezik, az Antichristus tagjai.“ E munkához is, mint Telegdi legtöbb könyvéhez, Péchi Lukács írta meg az előszót.

A pápa nem lehet az antikrisztus, fejtegeti Telegdi, mert már több, mint kétszáz pápa volt és ellenkezésbe nem jöttek a Krisztussal. Az antikrisztus a templomban imádatja magát, a pápa pedig servus servorum Dei. Ha a pápa volna a fő antikrisztus, akkor az eretnekek, mivel mind antikrisztusok, vele tartának. Már csak azért sem lehet a pápa antikrisztus, mivel több mint ezer éve, hogy pápák vannak, az antikrisztus pedig a világ vége előtt jön el.

Nem a pápa, hanem az eretnekek fejei az antikrisztusok, mert Lutherrel együtt, mind saját nevökben jöttek. Isten pedig szolgálit kétképen küldötte, némelyeket maga, másokat pedig eszközei, az apostolok által. De titeket ki küldött? . . . Ha némelyeket Kolozsvárt, némelyeket Semptén, némelyeket egyebütt hívtak a tisztre az ott lakó superintendensek, ezt csak akkor érteném, ha megmagyaráznátok, ezeknek kitől adatott a hatalom az egyházi szolgálk választására. Félek rajta, hogy titeket nem az ajtón, hanem másunnét hánytanak be az akolba.

¹ Lampe. Id. m.

² Thury Etele. Sibolti Demeter élete és munkái. Protestans egyházi és iskolai lap. 1888.

A Rövid Írás után reá egy évre jelent meg a harmadik kis vitázó könyve: Egy néhány jeles okai, mellyekért Telegdi Miklós, peechi püspök nem veheti és nem akarja venni Luther Mártonnak és az ő maradékinak tudományát.

Műve fő tárgyává saját magát teszi, mint a kit a hitujítók magukhoz át akarnak csalogatni, de mikor ismételt felszólításra sem hajlandó a katolikus egyház kebeléből kilépni, szemére lobbantják, hogy a püspök nagyon is jól tudja az igazságot, de a gazdag javadalom fogva tartja.

Erre a könyvre Dávid János felelt ismeretlen munkájával. Vele szemben a harcot Monoszlói András veszi fel, a tudós pozsonyi prépost, 1599-től pedig veszprémi püspök. A nagyszombati iskolának volt ő is tanítója s Telegdi halála után 1588-ban írja meg a pécsi püspök helyett válaszát Dávid munkájára és folytatja a harcot, melyet Telegdi megkezdett. Apologia a közönséges keresztyén hit ágazatainak: és az anyaszentegyház bizonyos fő vallásinak ótalma Dávid János felelete ellen, ki ellenzete Telegdi Miklós, Peechi Püspök írását, mellyben nem akarta Luthernek vallását venni . . . Valaki vagy te új tudomának mestere, kérlec tégedet a Rómaiaknak hagy békét, engedgy a hitnek, mely az Apostol által dichértetett. „Ez elmúlt időkben pécsi püspök, Telegdi Miklós a jámbor híveknek oktatására bocsátott vala ki egy könyvecskét, melyben ő magából Luther Márton vallásából bizonyítja, hogy nem méltó legyen egy jámbor keresztyénnek is annak tudományához hajolni. És Luthernek írásából is oly jeles okokat hozott elő, hogy a ki érti magát és kívánja idvösségét, nagy könnyen megismeri, hogy Luthernek hamis és szédelgő tudománya lett legyen. De tekénthetdsze, mint midőn az mérges kigyónak fejét megnyomják, fulánkját kiszorétják, mégis farkával ártani igyekszik; azonképen lesz dolga püspök urannak: jól kinyomatá Luther Márton tanításának mérget, hogy ne árthatna sokaknak; de ime az pokolbeli ördög még az kigyónak farkával kezdé sértegetni az együgyűeknek lelkeket.“¹

Telegdi a színlelt ráfogások ellen huszonegy okot hozott fel és kifejti, miért marad továbbra is a katolikus egyház tagja. Érvei közül a legfontosabbak: Nem akar bálványt imádni, az eretnekek pedig azt imádnak, mert mindeniküknek tulajdon Istene van. Nem hajlandó az ördöggel társalkodni, az eretnekek pedig vele nyá-jaskodnak. Luther is bevallotta, hogy bátorsággal volt iránta az ördög és egy véka sónál többet ettek meg együtt. Oly egyház tagjává nem lesz, melyben a szentírást meghamisítják. A protestansok pedig ezt teszik, mert a szentírás következő részéhez: „arbitramur iustificari hominem per fidem sine operibus“, Luther még hozzá toldja a „tantum“-ot is.

Nem lessz olyan egyház híve, melynek tagjai fejetlen lábok, nem tudják ugyanis az apostolokra visszavinni eredetöket, vallásuk pedig a régi eretnekek tanításának keveréke. Luther tanítása nem is krisztusi és saját bevallása szerint maga sem hitte, a mit tanított.

¹ Monoszlói. Apologia. Nagyszombat, 1588.

A protestánsok fegyverei a katolikusok ellen a hazugság. Tanításuk homiokegyenest ellenkezik a krisztusi hittel, mert Luther Krisztust nem tartja szabadítónak és vallásuk beigazolására nem tudnak csodákat mutatni. Ha hozzájuk hajlanék, a régi sz. atyákat, kik az apostolok után Lutherig éltek, mind kárhozattania kellene. Okulhatnak ebből a korabeli hív keresztények is a hamis próféták ellen. Köztük visszavonás, versengés van, már pedig az írás szavai szerint a hamis prófétákat gyümölcseiről ismerik meg. A törökök fegyvere is Luther evangéliumának a gyümölcse, mert velök áradt el hazánkban és velök veri Isten a magyart.

Telegdinek két kisebb vitázó munkája kerek egész és a maguk nemében érdekesek. Messze elmaradnak azonban a Felelet mély, dogmatikai felfogásától. Ezek a nép szívéhez szólnak, amaz a tanultabbak eszéhez és ha nem is nevezi meg Telegdi a személyt, de az egészből kivehetjük, hogy tulajdonképen itt is ellenfelét czáfolja. A Rövid írásnak alapjául az antikrisztus vádjának megczáfolása szolgál, az Egynehány Jeles Okáinak pedig Bornemisza postillái és a Fejtegetésnek a Feleletben vissza nem vert tételei voltak szülőanyja.

Ipolyi Arnold tanulmányában megemlíti, hogy az Igaz istentisztelet világos tüköre című könyv azon példányán, amely a bécsi pázmányintézet régi könyvtárából került az akadémia könyvtárába, ez volt felírva: Telegdi Miklós esztergomi kanonok műve.¹

Ipolyi megjegyzése arra ösztönzött bennünket, hogy a munkát vizsgálat tárgyává tegyük. Mert bár 1638-ban jelent is meg ez a könyv Pozsonyban, ez a körülmény még nem zárja ki Telegdi szerzőségét. Esetlegesen új nyomtatvány is lehet. Jelen-esetben Telegdi szerzősége nem jöhet szóba, mert ha nem is tekintenénk arra, hogy a munka fejlettebb nyelvet, élénkebb vitatkozó tehetséget árul el, már az 1609-ben történt eseményre való hivatkozás a könyvet a XVII. század munkái közé sorozza.

¹ Ipolyi. Veresmarty élete és művei. Budapest, 1879. 631.

IX.

XIII. Gergely hatása a magyar katolikus egyházra. — Bonomus Ferencz pápai követ 1582-ben meglátogatja Magyarországot. — A katholicismus lassan-lassan emelkedik. — Telegdi 1582-ben saági prépost lesz. — 1583-ban adja ki Agendáriusát. — Telegdi munkáinak nyelvazete. — Részt vesz az ország ügyeinek elintézésében, a nyolczados törvényszékeken (octávák) bírászkodik. — Ennek gyümölcse a Decreták, a Corpus Juris Hungarici első kiadása, melyeket Mossóczy Zachariással együtt szerkeszt. — Telegdi 1584-ben Rudolf-tól kizárólagos könyvkiadási engedélyt kap egész Magyarországra. — Végrendelete és halála 1584. — Párhuzam Telegdi és Bornemisza között. — Telegdi jellemzése.

*

Telegdi Miklós püspöksége és érseki helyettesége XIII. Gergely (1572—85.) pápasága idejére esik. E pápa a szentéletű V. Pius utódja volt s elödjének az egyház újjáalkotására czélzó intézkedéseit nagy eredménnyel folytatta. V. Pius nem ismert kiméletet a fegyelmezetlen papokkal szemben s az egyház szertartáskönyveit vizsgálat tárgyává teszi; a missálet, a breviáriumot rendezi, a katekizmust közzéteszi, a papnevelést új mederbe tereli.

XIII. Gergely V. Pius nyomába lép, a jezsuitákat és a papnevelést még nagyobb figyelemben részesíti, mint Pius. Rómában tulajdonképen ő alapítja meg a kollegium germanikumot. Figyelme hazánkra is kiterjed; a kolozsvári papnevelő-intézetet pénzzel segíti. Szántó István magyar jezsuita sürgeti XIII. Gergelyt, hogy Rómában tiszta magyar kollegiumot állítson papok nevelésére, hit-térítők és hitszónokok kiképeztetésére. Terve azonban holtan született és csak a magyar-német kollegium létesült. Céljai elérésére jelszava szerint szövetkezik a fejedelmekkel, kiket bőkezű adományokkal magának lekötölezt. XIII. Gergely törekvését siker is koronázza, mert a katholicismus napról napra izmosodik, a protestantismus pedig erősen gyengül.

A magyar püspökökkel, különösen Telegdivel összeköttetésbe lép s követe révén erősen kopogtat Rudolf király ajtaján. Az érseki helyetteshez írt levelében dicséri buzgóságát és kitartását a mostoha viszonyok között. Bátorítja, megigéri

neki segítségét ott, a hol valamit kivihet. Sürögösen követeli Telegditől, hogy társaival együtt, különösen az esztergomi főegyházmegye fejének megválasztásáról gondoskodjék.¹

XIII. Gergely 1582-ben követét, Bonomus Ferenczet küldi Rudolf udvarába s vele is sürgeti a magyar püspöki székek betöltését. Fellépésére a király egy pár püspökséget be is tölt, de a főegyházmegyei szék, bár a rendek a pozsonyi országgyűlésen is ismételve sürgették, még mindig üresedésben marad és mikor ezen eljárás iránt a királyt kérdőre vonták, válasza az volt, hogy ő sem Draskovicsot, sem Radetiust nem akarja megsérteni a kinevezéssel, azért egyelőre e dologban nem intézkedik.

A pápai követ belenyugodott a király feleletébe s a magyar püspökök nagy megbotránkozására, Telegdit továbbra is meghagyta érseki helyettesnek; eljárását azzal okolván meg, hogy ismert nagy buzgalmától várja az egyházban lábra kapott visszaélések megszüntetését, a tartományi zsinat szervezését, a tridenti zsinat határozatainak végrehajtását.

Bonomus Ferencz, a pápai követ Bécsből lejött Magyarországra is, hogy az egyház állapotáról saját szemével szerezzen tudomást. Megérkezésekor Telegdi és az esztergomi káptalan kitüntető fénynyel fogadta. Bejárja Magyarország nyugati részét, különösen Nagyszombatot és Győrt. Nagyszombatban megnézi a jezsuiták részére ismét kijelölt telket s ezután visszatér Bécsbe, a hol azonban nem időzik soká, hanem Rudolf ösztönzésére elmegy Szlavoniába és mindenütt, a hol megfordul, kihirdeti az új rendeleteket, melyeket nálunk annak idején csak Nagyszombatban hirdettek ki, de ott is az egyházi fegyelem csak lassan-lassan fogamzott meg.²

V. Pius a „Coena Domini“ hires bullát új toldalékkal szaporította és szigorította, XIII. Gergely simit rajta és követe az egyes nemzetekhez viszi. Magyarországra jöttkor Telegdinek adta a bullát, a mely Európában sok kellemetlenséget szült, sok viszálynak eredete volt.

XIII. Gergely hatása a magyar katolikus egyházra áldásos volt. 1583-ban már több püspökséget betöltenek. Ez idő szerint van főpapja a kalocsainak Draskovics Györgyben, az egrinek Radetiusban, a zágrábinak Monoszlói Jánosban, a váradinak Bornemisza Györgyben, a pécsinek Telegdi Miklósban, a nyitrainak Mossóczy Zachariásban, a tinininek Heresinczi Péterben, a veszpréminek Fejérvölgyi Istvánban, a csanádinak Pető Mártonban. Az esztergomi, sirmiai és boszniai püspökségek üresek.³ Ebből láthatjuk, hogy Verancsics halála után, Rudolf és XIII. Gergely közbelépése folytán mennyire javultak az állapotok.

Telegdinek irodalmi munkálkodása felemésztette összes anyagi erejét, csekély jövedelméből alig tudja fedezni könyvsajtója költségeit, de szerencsére anyagi viszonyai Rudolf kegyessége folytán megjavulnak. A királytól 1582-ben alázattal

¹ Koller. Id. m.

² Fessler. Id. m.

³ Schmitth. Archiepiscopi Strigonienses in compendio dati. Tyrnaviae, 1752.

kéri jövedelme szaporítását.¹ Kérésének meg lett az eredménye, mert Rudolf tekintetbe véve Telegdi isteni adományait, melyekről saját tapasztalatából is meggyőződött, neki a boldogságos szűzről nevezett saághi prépostságot adományozta, mert arról Poklossy Máté, a javadalomnak élvezője, hajlott kora miatt úgysis leköszönt. A király a javadalmat most Telegdire ruházza azon kikötéssel, hogy Poklossy élete fentartására a megfelelő rész biztosíttassék.²

Telegdi munkássága sok irányban kiterjedt, azért a király 1582-ben egy jogban járatos férfit rendel mellé, a kinek fizetést a főegyházmegye ad.³ Mindamellet folyton dolgozik és 1583-ban új munkájával lepi meg paptársait. Ekkor adja ki Agendariusát a következő czímen: *Liber continens ritus et caeremonias, quibus in administrandis Sacramentis, benedictionibus et aliis quibusdam Ecclesiasticis functionibus parochi et alii curati in Dioecesi et provincia Strigoniensi utuntur. Quibus additae sunt lingua vernacula, pia et catholicae aliquot exhortationes ad eos, qui utuntur Sacramentis et qui eorum administrationi intersunt.*

E könyvvel Telegdinek célja volt egységet és rendet teremteni a szertartások végzésében és arra törekedett, hogy a hívek a szertartásokat s azok jeleit könnyen megértsék. A szertartások végzésének módját latin nyelven írta, de a hívőkhöz intézendő beszédek magyar nyelven szólnak. A beszédek magukon viselik a kor képét, mert Telegdi ki-kitér bennök az újhit hiveinek szertartásaira és azoknak a katolikus-egyháztól való eltérését magyarázza. Nagyon fontosnak tartotta Telegdi, hogy a főegyházmegye e téren is például szolgáljon a többieknek, azért ajánlja neki munkáját. „Mert úgy illik, hogy más egyházbéliek ebben a tekintetben is a főegyházmegyét kövessék.“ Agendariususa szakít a régi szokással és a tridenti zsinat határozataihoz simul, sőt itt-ott egyenesen reá is hivatkozik.

Az Agendariusnak ismertetése után szükséges röviden egy pár szót szólalnunk Telegdi munkáinak nyelvezetéről. A zajos hitvitáknak, a tollforgatásnak természetes eredménye lett a nyelv fejlődése, az irodalmi nyelv kialakulása, a mely a protestantismusnak kétségén kívül igen nagy érdeme.

Telegdi nyelve a XVI. században határozott fejlődést mutat. Sajátságai: a ragok nála még nem hasonulnak: harmadszer, regvel. A harmadik személyű tárgyraghoz igen sok esetben „ja“, „je“ ragaszték járul: tanolnája. A birtokos ragnak meg van a régi alakja: ün köztük. A birtokrag „i“ helyett „k“-val fordul elő nála: vakoknak szemek. A visszamatató névmást népiesen használja. Kötőszavai közül felemlítjük a következőket: tahát tehát); kedig (pedig); viszontag (mégis); maga (de); tudnyailik (tudniillik); miolta (mióta). Egyes szóknak a mai nyelvtől eltérő vonzata van: félek rajta; benne adni, fellyebb szeret (jobban szeret); attul könnyebben stb. Sok szót olyan jelentéssel használ, melylyel ma

¹ Országos levéltár.

² Országos levéltár. Res ecclesiasticae. 1583.

³ Országos levéltár. Benignae resolutiones regiae.

nem ismerjük: allétani (hinni); aránzok (hiszek); jó falka idő (hosszú idő); esztrágmadar (gólyamadar); dögleti (vesztegeti); íres ruha (flastromos ruha); hátravetni (megbánni); holtal kelve (holnapra kelve); kezbeteni (képzetni); ésmég és esmét (ismét); frissen lakik (lakomát tart); meghívétá (alázá); mindjárást (mindjárt); mevetni (nevetni); meghorgasit (meggyöngít); nőszni (nősülni); ösztövér (sovány); orcázni (pirongatni); ölgyelteni (ártani); pagona (pogány); pántolódni (mérgeskedni); rabotas szolga (rabszolga); ravókat (róvni, rovás); sobrákul (fonákul); sutton (szöglet); szenvedetes (töredelmes); tatája (keresztapja); testova (ide s tova); varas (piszkos); vaj bizony (igen bizony); vadnak (vagynak); vohora (vacsora); üressége van (ideje van); üszögös szent Péter (bőjti nap). A névrágokra nézve Telegdinél ból, ból-t találunk, de mindig tul, túl van.

A latin szavakat magyarosítja: credencia (hitlevél); evangelium (víg izenet); confirmatio (erősítő szentség); instructio (követségi utasítás). Különös szeretettel használja az e-t az i helyett, az ü-t pedig i betűvel cseréli fel: tanét (tanít); mives (műves). A nyílt hangzókról legtöbbször elhagyja a vesszőt és sokszor balról jobbra dülő kis vesszőt rak rájuk: postillámat. Az e néha ee, máskor e. A cs nála mindig ch; a j-t a szó közepén i-vel, néha y-al írja. A k a szó végén c, a g néha gy, az lj helyesírásában lly. A d helyett néha t-ét találunk. Az o-t háromféleképpen jelöli: ű, eo és ev-vel. Az ő-t és az ü-t így jelöli: ô, ú; a betű elhagyását egy kis vesszővel: hog (hogy). A névelőre jobbról balra dülő vesszőt tesz: à. A végzett jelent egy t-vel írja: szedegetet.

Telegdi népies nyelven írt. Előadása élénk, hasonlatai gyakoriak. Nincs meg nyelvében a simulékonyság, de van benne erő és természetesség. Bihar vármegyében szívta magába, mint Pázmány a magyar nyelv tiszta szellemét, melyet sem a külföldi iskolázás, sem a latin nyelven írt munkák olvasása nem tudott lelkéből kitörülni, legfőlebb hatott reá Nagyszombat és vidékének tájszólása. Nyíltan, minden habozás nélkül leírta a gondolatot, a mely felöltött elméjében, épen ezért a nyelvbéli választékosság nem sajátja. És mert e korban a nyelv erejét is a győzelem egyik jelének tartották, az erős kifejezések használatában ő sem maradt a másíknak adósa. Bornemisza nyelve is minden zamatja és festősége és költői ékessége mellett is csak úgy hemzseg az útszéliségektől, mint Telegdié. Mindamellert Telegdi munkái nyelvöket tekintve, Pázmány művei mellé állíthatók és ma is élvezetes olvasmányul szolgálnak.

Telegdi a főpap díszes hivatala erejénél fogva kivette a maga részét az ország ügyeinek elintézéséből is. A pozsonyi országgyűlésen többször megjelent, mióta pécsi püspök lett. A király és a rendek bizalma többször feléje fordul; 1582-ben résztvett abban a küldöttségben, a melyet a rendek Rudolphhoz menesztettek, hogy az országgyűlésen jelenjék meg. Ugyancsak ő helyettesíti 1583-ban a beteg Draskovics Györgyöt és helyette az országgyűlésen felolvassa a királyi határozatokat, április 8-án pedig az alsó és felső tábla között támadt nézeteltérések kiegyenlítésén fáradozik. Az alsó tábla tagjai ugyanis a létező sérelmek orvoslása előtt vonakodtak tanácskozásba bocsátkozni, erre a főrendek az alsó

táblához Máthésy Istvánt, Révai Ferenczet, Forgách Imrét és Telegdi Miklóst küldik ki. Ez utóbbi felszólítja a tábla összes tagjait a dolog érett megfontolására. Vegyék tekintetbe, hogy a király a rendek kívánságára négy fontos végvárba magyar kapitányokat rendelt. Egyúttal tudatja velök a főrendek szándékát, kik az alsó táblához küldendő javaslatokat fognak szerkeszteni. Április 10-én az alsó tábla a városoktól benyújtott kívánságok tárgyalását folytatta. Itt megjelentek a főrendek küldöttei: Istvánffy Miklós, Révai Ferencz és Telegdi Miklós. Bemutatták a főrendek felirati javaslatát, melyet az alsó tábla beható tanácskozás után több lényeges módosítással másnap visszaküldött. Az adó megajánlására nézve a főrendek üzenetét bevárni az alsó tábla már reggel összejött, de csak kilencz órakor érkezett meg a főrendek hat tagból álló küldöttsége. Telegdi kérve kérte a követeket ellenkezésök beszüntetésére, de szavai eredmény nélkül hangzottak el. A király április 15-én reggel hét órakor közölte válaszáat a rendekkel és latin nyelven rövid beszédet intézett hozzájuk, melyet Telegdi püspök, a helyettes cancellár magyar nyelven ismételt. A felső táblától az alsóhoz adómegszavazásra kiküldött bizottság tagjai voltak: Batthány Boldizsár, Pálffy Miklós és Telegdi Miklós.¹

Telegdi kisebb körű küldöttségeknek már 1570-ben tagja volt, a mikor az esztergomi káptalan a Tapolcsány testvérek között keletkezett birtokviszály kiegyenlítésével bízta meg. 1573-ban pedig Garai Márton nógrádi esperessel együtt a Garam környékén fekvő benedekrendi kolostor és az esztergomi káptalannak Berzencze faluhoz tartozó jobbágysai között szolgáltatott igazságot.²

Tekintélyes egyházi hivatalánál fogva részt vesz a magyar törvényhozásban és a felállított nyolczados törvényszékeken többször bíraskodik. Ezeket az ország összes megyéi részére évenként kétszer tartották többnyire Pozsonyban, Nagyszombatban és Eperjesen. Idejök a sz. György és sz. Lukács ünnepek nyolczadára esett. A Duna kerületén felállított nyolczados törvényszéken Mathésy István győri püspökkel működik. A törvényszék 1582-ben Nagyszombatban tartotta üléseit, a hol a felső vidék minden ügye, ha mindjárt a helytartóhoz tartozott is, bírálat alá esett. A bírák főpapokból és főurakból kerültek ki. A felebbezési hatósághoz választott bírák nevei között találjuk Telegdi Miklósét is; jelen van a pozsonyi törvénykezéseknél és midőn Magyarország Ausztria és Lengyelország között határvillongások támadnak, Telegdit a magyarok és morvák között támadt zavarok békés elintézésére küldik ki.³

Az ország elsőkelő urai körében történt megjelenése még nagyobb alkalmat szolgáltatott neki az ige hirdetésére, a mint maga is reá mutat Postillái második részében: „Tizenhat éve múlik immár, hogy a nagyszombati egyházban a Christus Jézusnak evangeliumát prédikálom. Jólehet közönsleg egyebütt is, a hova érkezten, kiváltképen peniglen Pozsonyban, az országgyűlésen és a közönséges törvényke-

¹ Fraknói. Magyar országgyűlési emlékek. Budapest, 1874—90.

² Esztergomi egyházmegyei levéltár. Palkovics-féle kézirat.

³ Katona. Id. m. Tomus 26.

zéseken, melyeket octáváknak híttak, kereskedtem az Istentől nekem adott girával és igyekeztem az én Uramnak nyereséget szerezni.“

Bírói működésének gyümölcse a magyar törvények összegyűjtése és kiadása. Reá valóban nagy szükség volt. Az állami rend megszilárdítására Ferdinánd és Miksa a bírói hivatalt rendezni törekednek, mindamellett törekvésök a főurak ellenszegülése, vagy a királyi kiküldöttek hanyagsága miatt hajótörést szenved, vagy ha történetesen a bírák lelkiismeretesekek voltak is, a törvények labirintjában nem találták meg az Ariadne fonalát. Verbőczy 1517-ben Hármaskönyvével megteremti a magyar közjogot, de munkája nem volt bevégzett, mert bár a törvényeknek kimeríthetetlen forrása volt, sok elavult, sok ellenmondó törvény minden rend nélkül keveredett belé, szelleme pedig ellenkezett a főnemesség törekvéseivel, tehát nem igen használták.

A rendek nagyon érzik ezt az égető bajt és sürgetik Ferdinándot, hogy segítsen rajta. Uralkodása alatt a Hármaskönyvet jogtudós férfiak átvizsgálják és a Négyeskönyv el is készül, de a királyt és a nemzetet illető közjogi tételei miatt használatba nem kerül. Sürgetik az országgyűlési végzések hivatalos összegyűjtését is, de ez ismételt sürgetés után sem jött létre, végre is Telegdi Miklós és Mossóczy Zachariás 1584-ben kiadott magángyűjteményét fogadták el, melynek címe: *Decreta, Constitutiones et Articuli in clyti Regni Hungariae, ab anno Domino millesimo trigesimo quinto ad annum post sesqui millesimum octogesimum tertium publicis comitiis edita. Cum rerum indice copioso. Tyrnaviae.*

Ugyanazon évben, melyben Ágendariusát kiadta, már nyomtatták Nagyszombatban a dekretákat.¹ A munkát a törvényről és jogról II. Rudolphhoz intézett nagyszerű előszó nyitja meg. Kifejtik benne a törvény keletkezésének szükségességét és kimutatják, hogy mindenkinek szükséges hazája törvényeit ismerni, nemcsak a régiek történetének megismerése végett, hanem azért is, hogy tudjuk, mit kell nyilvánosan és magánúton tennünk, mit kell kerülnünk. Értsük meg, mit kell cselekednünk életünk rendezésére, nyugalmára, a király tiszteletére, mert az ember, a mint minden állat között a legtökéletesebb, úgy törvény és igazságszolgáltatás nélkül a legrosszabb. Élni a jogok teljes ismerete nélkül lehetetlen. A törvényeket tehát összegyűjtik, nehogy valamely ember tudatlansága vagy csalásága által, úgy mint eddig mindenkinek lehetséges volt, megrontassanak.

Illosvai István nagyprépost és egi vicarius 1543-ban kezdte meg a magyar törvények gyűjtését és vitte egészen Ferdinánd uralkodásának tizennyolcadik évéig. Telegdi és Mossóczy ezt folytatják egészen 1583-ig. Batthányi Ádám erdélyi püspök és Kollár Ádám megrójják a két magyar Treboniust; szemökre vetik, hogy az egész munkát kiirták Illosvainak 1548-ban kiadott munkájából és más fáradságának jutalmát elrabolták. Vádjukat a történetírók igaznak ismerték el, mert a Decreták az Illosvai-féle szöveghez való erős ragaszkodás, több kézirat

¹ Ugyanott.

összevetésének hiánya, a kritikai érzék teljes nélkülözése miatt használatba nem kerültek; a hivatalos bíróságok pedig semmire, vagy igen kevésre becsülték.¹

Telegdinek és Mossóczynak célja nemes volt, de a czélt megvalósító eszközök tekintetbe nem vétele miatt munkájok becse nagyon alászállott, használhatósága pedig végkép tönkrement. Reánk nézve mindezen hiányok mellett is becsesek a Decreták, mert a Corpus Juris Hungarici első önálló kiadásául tekintendők.

A decretához az előszót Mossóczy írta, mert magáról a bevezető részben mindig első személyben szól. A könyv Telegdi házában készült el, az összegyűjtés nehéz munkáját és a kiadás költségeit pedig ketten együtt viselték.

Telegdi irodalmi munkálkodásának utolsó éve volt az, a melyben a Decretákat kiadta. Ez az év reá és az ügyre nézve, melynek buzgó harczosa volt, a legfontosabb. Nagy hatalom birtokosa lesz, mert Rudolftól egész életére könyvnyomtatási engedélyt kap és a királyi határozat szerint egyedül élvezi a könyvkiadás jogát Magyarországon. A nyomtató-intézetek veszedelmes szerek voltak az uralkodók szemében: már II. Miksa alatt csak felsőbb engedéllyel állíthattak fel könyvsajtót, Rudolf pedig a jog megadását egyenesen királyi hatáskörébe vonta.

Telegdi kérelmére megkapja Rudolftól a könyvnyomtatási engedélyt, de ugyanakkor a király a többi sajtót, mely engedelem nélkül fészkelődött be az országba, betiltja. A püspök élettartama alatt kiadott könyveket engedelve nélkül semmiféle könyvkereskedőnek nem volt szabad terjeszteni, az ország más részébe elvinni; ha pedig egyesek tilalma ellenére cselekednének, az ilyenektől a könyveket vagy maga, vagy hivatalos közegek útján rögtön lefoglalhatja, elárúsíthatja, sőt tiz arany márkáig bírságot is vethet rájuk. Csak azt köti ki a király, hogy a püspöktől engedélyezett könyvekben semmi olyan ne forduljon elő, a mi a jó erkölcsökkel, az igaz egyház tanításával, vagy a birodalom rendeletével ellenkezik. Kötelességévé teszi ezenfelül, hogy minden kiadandó könyvből a lehető leggyorsabban három-három példányt küldjön saját költségén a királyi udvarba vagy kancelláriába, ha pedig ezt nem cselekszi meg, a könyvnyomtatási engedélytől rögtön fosztassék meg.²

Rudolf tehát még egyrészt Telegdi könyvsajtóját királyi ellenőrzés alá veszi, másrészt a többi könyvsajtókat és könyvárusokat a pécsi püspök korlátlan hatalma alá rendeli. Célja nyilvánvaló előttünk. Ezen rendelettel a protestans irodalmat elfojtani, a katolicusokét pedig emelni volt szándékában, tehát a protestantismus elnyomását és a katholicismus felvirágzását czélozta.

Hatalmával nem élhetett vissza az a szelidlelkű Telegdi, kinek mérsékletét sok jeles férfiú elismeri. Legyen elég itt csak Ballagi Aladárra hivatkoznunk, ki a Magyar Könyvnyomdászati Története című művében Telegdiről igen elismerőleg nyilatkozik: „A tulzón merész álláspontot és durva erő művét a bibornok oldalán egy párt mérsékli, élén Telegdi érseki helyetnessel.“

¹ Podhraczký. Telegdi Miklós élete. Magyar Sion, V. 17—20. l.

² Országos levéltár. Könyvnyomtatási engedélyt kap Telegdi.

A négyözöd püspök 1584. után már nem forgatta a tollat, hanem Bornemiszával együtt elhallgatott, két évre reá pedig jobblétre szenderült. 1586-ban, április 22-én életének 51-ik évében temették el Nagyszombatban a szent Miklósról nevezett templomban lévő boldogságos Szűz oltára elé. Sírja fölött piros márványkő ragyog. Végrendeletében meghagyta, hogy temetése nagyon egyszerű legyen, mert kevés pénzével még a mindennapi élet költségeit is alig tudja fedezni és középszerű fényt sem tud kifejteni. A kiket szeretett, mindeniknek hagy egy-egy emléket, így Rudolfnak egy pár képet és értékes poharat. Kutassyt a király figyelmébe ajánlja és mert Magyarországon hozzá fogható hitszónokot nem ismer, nagypréposttá való kinevezését kéri. Megemlékezik még Mossóczyról is, a Decreták társszerzőjéről. Telegdi Györgynek épített házat és más jószágát testvére gyermekeinek, Telegdi Jánosnak és Erzsébetnek hagyja, az újhít követői ellen írt könyveket pedig a már épülő jezsuita kollégiumnak. Végső perceiben is az egyház jövője lebeg szeme előtt és azon hő óhajával zárulnak le szemei, hogy a király csak érdemes és magyar papokat nevezzen ki kanonokokká.¹

* * *

Telegdi Miklós és Bornemisza Péter Magyarország nyugati részén a hitvívó irodalom legnagyobb alakjai a XVI. században. Mozgalmas életökben, lázas működésökben sok az egyező vonás. Mindakettő külföldön végzi iskoláit és a távol idegenből szakad Magyarország nyugati részébe. Mintha csak a sors szeszélyes játéka fűzte volna őket össze! Tanult ember mindakettő, könyvet könyv ellen írnak, sajtót sajtó ellen létesítenek. Egyiknek is, másiknak is hatalmas pártfogói vannak. Telegdinek Illosvai, Oláh Miklós, Verancsics Antal és Rudolf fogta pártját, Bornemiszáat a Balassák, Salm Gyula, Bánffy László, Ungnád Kristóf, Enyingi Török István segítik.

Átszenvedik az élet nehéz küzdelmeit, betegségek lepik meg őket, saját hitfeleik üldözik. Telegdi támadja az elvilágiasult papokat, Bornemisza a léha és erkölcstelen életű predikátorokat. És ha Bornemisza veszedelmes ellensége volt a katolikusoknak, Telegdi is azzá nőtte ki magát a protestánsok szemében.

Telegdi lelkének alapvonása a szelidség, a mérséklet. Bornemisza rettenthetetlen, hevesebb, indulatosabb, kalandos természetű ember, épen e miatt háromszor hurcolják börtönbe, de a fogság nem töri meg, ott is szakadatlanul ír és dolgozik.² Csak úgy dőlt belőle a szó, könyvei hatalmas vaskos kötetek és Toldi szerint ezernégyszáz nyomtatott ívet tesznek ki.³ Nagyobb író Telegdinél, de azért az érseki helyettes neki méltó ellenfele és míg a pécsi püspök egyéb munkáival versenyezhet Bornemiszával, ez énekes könyvével és predikációival diadalt arat rajta.

¹ Ugyanott. Telegdi végrendelete.

² Bornemisza prédikációi. Detrekő, 1584.

³ Toldi. Magyar költők élete. (Bornemisza Péter.) Budapest, 1870.

Bornemiszára egész erejökkel rávetik magukat a katolikusok és szeretnék visszatéríteni egyházukba, a bécsi püspök, a császár és a herczeg szavával fenyegetik, ha nem tér át a pápai hitre, de ő hajthatatlan marad.¹ Telegdi hanyatló korában már látja a katholicismus feljövő napjának derengő fényét, Bornemisza a protestantismus hódításának leáldozó napját. Telegdi Rudolf iránt tanusított tántoríthatatlan ragaszkodását és szeretetét sírjába viszi, Bornemisza iránt végső napjaiban pártfogói meghidegülnek. Mindenesetre sokat ártott neki a fejedelem személyének megtámadása, a mely miatt Semptérol is, Salm Gyula köréből távoznia kellett.² Predikációja egyik helyén maga is erre czélozva írja: „Egy pár főnépek mást is erősen intettek arra, hogy a császár ellen házába ne tartsa a prédikátort, ki elszaladott a császár távollétéből.“ Másik helyen pedig arról értesít bennünket, hogy mennyi fáradságába került a prédikációk kinyomtatása és mily csekély már a pártfogása. „Ez időben (1584) írja, egynél több nem volt, ki a könyvnyomtatást valóban segítette volna.“ Téved tehát Kiss Áron, mikor azt állítja, hogy Bornemisza pártfogóit nem vesztette el, mert véleményének ellene mond Bornemisza saját nyilatkozata.³

A XVI. század két nagy írójának harcza a szellemnek küzdelme volt egymás között, a katolikus és protestans egyház két nagy vezéralakjának összemérkőzése, mivel pedig Bornemisza Péter ez időben a hazánk nyugati részén székelő főegyházmegyét, a fejet támadta meg, azért az összes reformatorok között a legveszedelmesebb lehetett volna a katolikusokra nézve.

Telegdi Miklós, a biharmegyei egyszerű jobbágy fia, a nagyszombati iskola igénytelen tanítója, buzgalomával, nagy szónoki és írói tehetségével a legmagasabb egyházi állásra emelkedett. Oldala mellett a papok közül sokan megfeledeznek apostoli küldetésükről, de nem úgy Telegdi. Ő virraszt, örködik, dolgozik, fárad, nem csügged, mert az az édes reménység dagasztja kebelét, hogy ború után derül az ég. Az élet nagy iskolájában kemény megpróbáltatása volt. Pályája derekán több oldalról törnek reá ellenségei és csaknem elveszti lába alatt a tért, de szeretett pártfogója Verancsics megmenti.

Átéltte Oláhnak az egyház megmentésére irányzott, nemes törekvésekben gazdag érsekségét, látta Verancsics alatt a katholicizmus hanyatlásának legkésőbbbejövő korszakát; tanúja volt a főpapok szövetkezetének, kik Verancsics érseksége alatt ünnepélyesen megesküdtek, hogy az egyház ellenségei ellen mindkét karddal felkelnek.⁴ A katolikus Ferdinánd, a protestantismushoz hajló II. Miksa, a katolikus érzelmű Rudolf uralkodásának, a török pusztításnak és a szegény ország siralmas romlásának szemlélője volt.

A XVI. század katolikus szellemű termékei között az oroszán rész az övé, egymaga tíz munkával szolgálja az egyházat, hazát és irodalmat, a vitatkozás és czáfolás terén hitfeleinek irányt mutat. Tehetsége, a kor szelleme, egy benső

¹ Bornemisza prédikációi. Detrekő, 1584.

² Perneszi. Választétel Bornemisza levelére. Nagyszombat, 1579.

³ Kiss Áron. Bornemisza Péter élete. Budapest, 1891.

⁴ Esztergomi primási levéltár.

isteni erő, Rudolf anyagi támogatása, Ausztriában a katholicismus új életre ébredése, a nagyszombati iskola iránya, íróvá teszük. Írói munkálkodásának rugói között legfőbb azonban Rudolf segítségével, ezt megfontolva lehetővé válik nekünk, hogy írói pályájának kezdete és folytatása között lepergett kerek tizenöt évet 1562-től a Canisius katekizmusának fordításától 1577-ig az evangéliumi magyarázatok első részének megjelenéséig áthidalva lássuk. Nem volt olyan tekintélyes állása, mint Oláhnak és Verancicsnak, de irodalmi működésének értéke meghaladja mindakettőt.

Alázatos szívú, csendes lélek, ki ha néha el is veti a sulykot, a szelídség lelkével ír és beszél. Élete végén gyönyörűségét rokonaiban leli, kik közül Telegdi László 1577-ben sásvári esperes, Miklós pedig 1586-ban nyitrai főesperes lesz.¹

Az aránylag csekély eredményt, mely fáradozását kísérte, betudhatjuk egyházi hatáskörének, mert hiszen a főegyházmegyére nézve, mind végig csak helyettes maradt, leginkább pedig a kor viszonyainak. Azt azonban nem szabad tőle megtagadnunk, hogy Pázmány Péter működésének előfutára volt. A biboros magyar Cicero útját ő készítette elő és erősen hiszszük, hogy Pázmány Telegdi evangéliumi magyarázataiból és vitakozó irataiból nyert törekvéseire példát és lelkesedést és benne Telegdinek az evangéliumi magyarázatok előszavában a magyar püspökökhöz írt prófétai víziója leginkább testet öltött. Mindkettő ép, egészséges, romlatlan nyelvet visz magával Biharvármegyéből, munkáikat zengzetes magyar nyelven írják meg, a miért Telegdi a magyar prózairodalomnak a XVI. században, Pázmány a XVII-ikben nagy mestere.

Nem rendez Telegdi katolikus visszahatást, de ennek csíráját elülteti, inkább védekezik, mint támad és ez a puszta védekezés is mily nagy szó volt a XVI. században a bukás szélén álló, tönkrement katolikus egyház álláspontját védő hitbuzgó főpap részéről! . . . Nagyszombat és vidékét megmenti a katolikus egyháznak; irodalmi életet teremt, úgy, hogy Pázmány ott már felpezsdült vallásos és irodalmi életet talált.

A mély álomból való felébredés, a fegyverkezés már Pázmány előtt megkezdődött. Ez az érdem egyenesen Telegdié, azért, ha irodalomtörténetünkben a katholicismus és protestantismus szellemi harcáról beszélünk, a nagy Telegdi Miklósról, a XVI. század Cátó Censoriusáról soha se feledkezzünk meg.

¹ Esztergomi káptalani levéltár. Liber ruber.

FÜGGELÉK.

Telegdire vonatkozó irodalom és használt források:

Telegdi Miklós és Bornemisza Péter munkái.

Adalékok Szabó Károly Magyar Könyvtárához. Magyar Könyvszemle, 1882. Budapest, 1876—1890.

Ballagi Aladár. A magyar nyomdászat történelmi fejlődése 1472—1877. Budapest, 1878.

Brösztel Lajos. Telegdi Miklós élete. Katholikus Szemle. Budapest, 1895.

Brüsztle József. Recensio universi cleri Dioecesis Quinqueecclesiensis. Quinque-Ecclesiis 1876—80.

Bunyitay Vincze. A váradai püspökség története. Nagyvárad, 1883—84. — Telegdi Miklós származása. Új Magyar Sion, 1886.

Dankó József. Az ordináriusok. (Magyar egyházi bibliografiai érdekességek.) Budapest, 1889. — Magyar szertartási régiségek. Esztergom, 1871.

Az erdélyi muzeum V-ik kötetében van néhány szó Telegdi Miklósról.

Fejér György. Iurium ac Libertatum Religionis et ecclesiae catholicae in regno Hungariae partibusque connexis codicillus diplomaticus. Budaë, 1847.

Fessler Ignác Aurél. Die Geschichten der Ungarn und ihrer Landsassen. Lipcse, 1812—1825. (8-ik kötet.)

Fraknói Vilmos. Pázmány Péter és kora. Pest, 1868. — A hazai és a külföldi iskolázás a XVI. században. Budapest, 1873. — Magyar országgyűlési emlékek. I—X. kötet. Budapest, 1874—90. — Bibliografiai apróságok. Magyar Könyvszemle, 1881. Budapest, 1876—90. — Szántó István élete. Budapest, 1887.

Ipolyi Arnold: Veresmarthy Mihály élete és művei. Budapest, 1879. (631. l. A nagyszombati iskola a XVI. században. Katholikus Szemle I. kötet. Budapest, 1887.

Katona István: Historia critica regum Hungariae stirpis Arpadinae, Pestini, Budaë, 1779—94. (XXIV., XXV. és XXVI. kötete).

Kiss Áron: A XVI. században tartott magyar reformatus zsinatok végzései. Budapest, 1882. — Bornemisza Péter élete. Budapest, 1891. (Külön lenyomat a protestans Szemléből.)

- Knauz Nándor: A magyar egyház régi szokásai. Esztergom, 1867.
- Koller József: *Historia Episcopatus Quinqueecclesiensis. Posonii 1782—1806.*
- Lampe Frigyes Adolf: *Historia Ecclesiae Reformatae in Hungaria et Transylvania.* Ember Pál írta e munkát, de Lampe saját neve alatt adta ki Utrechtben, 1728.
- Lányi Károly: A magyar katolikus klérus érdemeinek történet igazolta emléke. Pozsony, 1848.
- Majláth Béla: Telegdi Miklós mester katechismusa 1562-ik évből Budapest, 1884.
- Mihályfi Ákos: A papnevelés története. (I. kötet, 183. l.) Budapest, 1896. Mindenes gyűjtemény. 1879. Telegdi Miklós.
- Nagy Gyula: Telegdi Miklós pécsi püspök könyvtára 1586. Magyar Könyvszemle. Budapest, 1880.
- Nyomatott szertartáskönyvek a római rituále behozataláig. Magyar Könyvszemle, (165. l.). Budapest, 1890.
- Pauer János: Az egyházi rend érdeme Magyarország történetében. Székesfehérvár, 1855.
- Podhraczy József: Telegdi Miklós élete. Magyar Sion V. (17—20. l.)
- Protocolum Antonii Verancsics. (Telegdi perére nyújt adatokat. Esztergomi primási levéltár.)
- Ranke Lipót. *Die römischen Päpste in den letzten vier Jahrhunderten.* Berlin, 1854—1857. Magyarra fordították Lehr Albert és Acsády Ignác. Budapest, 1886.
- Ráth György. Legelső nagyszombati nyomtatvány. (1588.) Magyar Könyvszemle. Budapest, 1890.
- Ribini János. *Memorabilia ecclesiae aug. confessionis.* Pozsony, 1787—89.
- Rupp Kornél. Telegdi és Bornemisza. Budapest, 1898. — Telegdi Miklós pécsi püspöknek felelete Bornemisza Péter Fejtegetés című könyvére. Budapest, 1898. (Régi Magyar Könyvtár XII-ik száma.)
- Stelczer. *Geschichtliche Darstellung der sehr merkwürdigen Schicksale und Glaubenskämpfe in Tirnau.* Pest, 1870.
- Szabó Károly. Régi Magyar Könyvtár I. és II. kötete. Budapest, 1879—85.
- Szalay László és Venczel Gusztáv. Verancsics Antal minden munkái. Pest, 1856—65.
- Schmitth Miklós. *Archiepiscopi Strigoniensis in compendio dati. Tyrnaviae, 1752. — Episcopi Agrienses. Tyrnaviae, 1768.*
- Szilády Áron. Jegyzetek Telegdi Miklós mester katekizmusához. Budapest, 1884.
- Szinnyei József. Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1890—99.
- Thury Etele. Bornemisza felekezetisége. Prot. lap, 1888. — Bornemisza Péter élete és munkái. Budapest, 1887.
- Timon Sámuel. *Epitomae rerum Hungaricarum et Transilvanicarum.* Claudio-poli, 1764.
- Toldy Ferencz irodalmi arcképei és újabb beszédei. Pest, 1856. — Magyar költők élete. Budapest, 1870.
- Tudományos gyűjtemény. 1817. (X-ik kötet, 74. lap. Néhány szó Telegdi Miklósról.)
- Walter Gyula. A kereszténységnek fundamentumiról való rövid könyvecske. Új Magyar Sion, 1885.
- Zelliger Alajos. Egyházi írók csarnoka. Nagyszombat, 1893.

Zilinszky Endre. Polemikus irodalmunk a XVI. és XVII. században. Budapest, 1881.

Felhasználtam ezeken kívül a következő iratokat: Kovachich-féle kézirat. (Esztergomi káptalani levéltár.) Liber Ruber. (Esztergomi káptalani levéltár.) Palkovics-féle kézirat. (Esztergomi egyházmegyei levéltár.) Szabó-féle kézirat. (Esztergomi egyházmegyei levéltár.)

Kutatást végeztem az esztergomi egyházmegyei, káptalani és primási, a győri káptalani, a nagyszombati káptalani és városi, a nemzeti múzeumi, a pozsonyi városi és káptalani levéltárakban és az országos levéltárban.

Adatok a főgymnasium történetéhez az 1898—99. tanévben.

A) Az intézet állapota.

1. *A tanári személyzet.* Főgymnasiumunk ifjúságának nevelés-oktatásával az 1898—99. tanévben 30 egyén foglalkozott, kik közül 17 rendes, 5 helyettes, 3 rendkívüli, 1 óraadó és 4 hittanár.

A tanári kar személyi viszonyaiban az 1898—99. tanév mélyreható változást jelez. *Magyar Gábor*, ki 32 éven át szolgált Szeged város közoktatásügyét s 27 évig állt főgymnasiuma élén, mely idő alatt azt keresetté, virágzóvá és mintaszerűvé tette, megvált az intézettől, hogy mint a kegyes-tanítórind h. főnöke, az egész rend vezetését vegye át. Fájdalomtelt szívvel váltunk meg egykori vezérünktől, kihez a tisztelet és szeretet oly erős szálai kapcsolak. Mindannyian, kik szerencsések voltunk az ő vezetése alatt az intézetben-több-kevesebb ideig működni, nemes alakját annyi szépben és jóban láttuk kimagaslani, hogy elszámlálni szinte lehetetlen volna. Széles körű tapintattal vezette iskolánk ügyeit a legváltóságosabb körülmények közt is, soha sem lépve át a bölcs mérséklet határát. Azt a szívélyes viszonyt, melyet e nemes város és rendünk között talált, midőn ezelőtt 33 évvel ide jött, nemcsak megőrizte, hanem a családias bensőségig fokozta. Nemeslelkű barátja volt mindnyájunknak s ezen barátság folytán vele együtt karöltve, lelkesedve és buzgósággal teljesített a tanári kar mindent, a mi csak az intézet felvirágzására vezetett. Ügybuzgalmát hirdeti az intézet minden szükségletet felkaroló beosztása és felszerelése. És még ez nem minden, a mi érdemét elévülhetlenné teszi, hanem az a szellem, melyet ez intézet életébe átültetett s a szeretet kitartó türelmével ápolt.

A kegyes-tanítórindnek július hó 11. s következő napjain tartott kormánytanácsi ülésein az új rendfőnök gondoskodott úgy utódjáról, a szegedi főgymnasium igazgatói állásának betöltéséről, mint tanári karának az 1898—99. tanévre szóló megállapításáról. Az új igazgató *Cserép Sándor*, a szegedi főgymnasium legrégibb tanára lett. De a kegyes-tanítórind viszonyai és a szolgálati érdek a tanári testületben is négy személyváltozást követelt. Ugyanis *Pap nep. János* kormánysegéd és a szegedi ház főnöke, ki 15 éven át kiváló

tehetségével, széles körű képzettségével s tanári rátermettségével egyik legkiválóbb tagja volt a tanári testületnek, Budapestre távozott, hogy az új rendfőnök mellett mint tényleges kormánysegéd a rend kormányzásában érvényesítse jeles tehetségét. *Vörös Mátyás*, ki csak egy évig volt tagja a szegedi főgymnasium tanári karának, a lévai kegyesrendház vezetésével és a főgymnasium igazgatásával bízott meg. *Varjú János*, ki 10 éven át lankadatlan működésével, a társadalmi téren kifejtett lelkes tevékenységével, élénk, barátságos természetével az egész Szeged városának tiszteletét és szeretetét szerezte meg, Vácra, hol gyermekéveit tölté, helyeztetett át. Végre *Pécsi Ödön* dr., ki a helybeli főgymnasiumban 3 évig működött, a trencsényi főgymnasiumban nyert alkalmazást.

Az így megüresedett tanári állásokat a rend kormánytanácsa *Simonides István*nal, a class. philologia okleveles rendes tanárával Nagy-Kanizsáról, *Finda Antallal*, a történelem és földrajz okleveles rendes tanárával Rózsahegyéről, *Frank István*nal, a mennyiségtan és természettan okleveles rendes tanárával Nagy-Becskerekéről, továbbá *Both Ferencz* és *Prelogy József* h. tanárokkal töltötte be.

Itt felemlítjük még, hogy intézetünk egyik buzgó tanára *Zvér Endre*, házfőnök, megrongált egészsége miatt február hó elején kénytelen volt a tanítással felhagyni. Nehogy e miatt a tanításban zavar vagy fenakadás történjék, a kegyesrend kormánya szakszerű helyettesítésről gondoskodott s Floderer Imre IV. éves egyetemi hallgatót küldötte intézetünkhöz kiegészítőül, ki a beteg kartárs tantárgyait február 3-ikától a tanév hátralevő részében tanította.

Ezen kívül helyettesítést *Both Ferencz*, *Várad* Károly és dr. *Jászai Rezső* vettek igénybe különböző időben egy-egy hetet. *Both Ferencz* szakvizsgálatát végezte a kolozsvári tud. egyetemen. Ugy az ő, valamint a két beteg kartárs óráit az osztályban működő tanárok látták el. A torna tanítása *Timina Ödön* tornatanár betegsége miatt május hó 8-ától június hó 7-ig szünetelt.

2. *A tanulók.* Az 1898—99. tanévre a fölvételi, javító és pótló vizsgálatokat augusztus hó két utolsó napján tartottuk. Fölvételre jelentkezett más intézetből 9 tanuló, kik a vizsgálatot sikerrel kiállván, az intézetbe felvételtek. Javító vizsgálatra bocsátottunk 72 tanulót, kik közül azt sikerrel kiállotta 64, megbukott 8. A beírások szeptember öt első napján történtek. A két első napon csak helybeliek iratkoztak be; a többi napokon pedig helybeliek és vidékiek a jelentkezés sorrendje szerint. A létszám betelése után elutasított az I. osztályból 47, a II. osztályból 32, az V. osztályból 20, a VI. osztályból 8, mire aztán többen nem is jelentkeztek.

A kimaradt tanulók távirati folyamodására a nm. miniszterium szept. 6-ikán 61,518. sz. a. rendeletével akként intézkedik, hogy a 3 párhuzamos I. osztályba 195 (à 65), a két II. osztályba 150 (à 75), az V. osztályba 75, a

VI. osztályba 70 tanuló vehető fel első sorban helybeliek és convictusbeliek; de az ekként engedélyezett létszám is csakhamar betelt, egyeseknek ezen felül még külön kellett kérni felvételüket. Így október 6-ig 828-an vétettek föl, mely szám az évközi felvételekkel és magántanulókkal együtt 844-re szaporodott.

Említésre méltó, hogy az ujonnan megnyílt állami főgymnasium I. osztályába 92 tanuló iratkozott be. Minthogy azonban a ministerium az osztály párhuzamosítását nem volt hajlandó megengedni, az állami főgymnasium igazgatója szeptember 7-ikén jelenti, hogy ministeri rendelet folytán a beírt 92 tanuló közül a 73. számtól kezdve 15-öt visszaküld intézetünkbe. (A többi egyszerűen elbocsátották volna.) De néhány napra rá, a nméltóságú ministerium párhuzamosítván az osztályt, ez intézkedés tárgyalanná vált.

Intézetünkben összesen 13 osztályt nyitottunk meg, a négy alsóbb osztályt párhuzamosítván az idén is; még pedig az I. osztályt három osztályllyal.

Az összes beírt tanulók létszámát tekintve a múlt tanévhez képest 16 főnyi apadás mutatkozik. Különösen a vidékiek száma kisebbedett a tavalyihoz képest, minek okát abban a körülményben kell főleg keresnünk, hogy az új állami főgymnasium szeptember 1-én tényleges működését megkezdte s velünk a munkatöbbletet megosztotta; továbbá hogy épen ez okból a párhuzamos első osztályokba az idén már csak 60—60 tanulózt vettünk fel, összesen 30-al kevesebbet, mint az előző évben s az elutasítottak mindannyian vidékiek voltak.

A vizsgálatot tett 825 tanuló közül 559 (67.75%) helybeli, 226 (32.25%) vidéki.

A IV. statisztikai táblázat szerint a vidékiek közt legnagyobb számmal van képviselve Torontálmegye 130 tanulóval; de e mellett jelentékeny számú tanulózt kaptunk más megyékből is: Bács-Bodrog 26, Csanád 18, Csongrád 15, Temes 64.

Az 1898—99. tanévben 18 tanuló maradt ki az intézetből. Ezek részint szüleiknek áthelyezése folytán távoztak, részben pedig a tanári kar tanácsára tehetségüknek megfelelőbb, gyakorlatias irányú pályára léptek. Az ellenőrző értekezletekből kifolyólag ugyanis sohasem mulasztottuk el figyelmeztetni a szülőket, hogy tehetségtelen és hanyag gyermekeiket ne erőltessék a tudományos pályára, hanem igyekezzenek szerényebb tehetségükhöz mértten elhelyezni.

A magánvizsgálatokat a f. tanévben május 5. és 6-ikán, az érettségi vizsgálatok előtt, továbbá június 24. és 26-án tartottuk. Összesen 14 magántanuló jelentkezett, kik közül 1 megbukott, 13 sikerrel tett magánvizsgálatot.

A megvizsgált tanulók közül vallásra nézve: 567 (68.73%) róm. kath., 2 (0.24%) gör. kath., 31 (3.75%) ev. ref., 19 (2.30%) ág. ev., 168 (20.37%) izraelita, 36 (4.37%) gör. kel., 2 (0.24%) unitárius.

Anyanyelvre nézve: 641 (77.70%) magyar, 159 (19.28%) német, 8 (0.97%) román, 1 (0.12%) tót, 14 (1.69%) szerb-román, 2 (0.24%) bolgár. A tanév végén mindannyian tudtak magyarul.

A tanulók nyelvismeretére, szülőiknek polgári állására vonatkozólag részletes adatokat nyújtanak az I. d) e) statisztikai táblázatok. Az előbbiből kitűnik, hogy tanulóinknak 60%-a csak magyarul beszél s így a német nyelv tanítása nagy részben az intézetre nehezedik; az utóbbiból pedig az látszik, hogy leginkább a középosztályhoz (önálló őstermelő, iparos, köztisztviselő, értelmiség) tartozó szülők küldik gyermekeiket intézetünkbe, kik aztán az iskoláztatással járó terheket is könnyebben viselhetik.

Az intézet egészségi viszonyai az egész tanévben kielégítőek voltak. Tek. dr. Gyuritzsa Sándor, I. ker. tiszti orvos a tanulókat egészségi szempontból több ízben megvizsgálta. A hivatalos szemvizsgálatot az ifjaknak az intézetbe való belépésükkor, szeptember 15-én, az év derekán január 25-én s az ifjaknak az intézetből való távozásuk előtt, június 6-án tartotta meg. Trachoma-eset összesen ötnél fordult elő, kik már régebben szenvedtek e bajban s azóta folyton gyógykezelés alatt állanak. Follicularis szemhurutot constatált 2-nél, szempillalobot 1-nél. Ezek házi gyógykezelésre utaltattak. A vizsgálatok alkalmával a haj- és bőrbetegségekre is kiterjesztette figyelmét; de betegségi eset nem fordult elő. A védhimlőoltást október 5-ikén végezte az első és újraoltásra kötelezett tanulókon az intézetnek e célra kirendelt helyiségében. Járványos betegség csak szőrványosan adta elő magát; egyesek azonban a családjukban fölmerült fertőző betegségek (vörheny, kanyaró) miatt a tiszti főorvos intézkedése folytán több napra eltiltattak az iskola látogatásától; de a kellő óvintézkedések szigorú alkalmazása mellett az intézetbe nem hurczolták be a bajt. Jun. 5-ikén dr. Faragó Ödön tiszti főorvos úr is meglátogatta az intézetet s az orvosi jegyzőkönyvben foglalt betegségi esetek alapján fölülvizsgálta a tanulókat.

Haláleset egy fordult elő. Valentiny Károly V. oszt. tanuló, január 22-ikén jobblétre szenderült. Kedves, törekvő, jó tanuló volt, de testszervezetére gyöngé. Temetésén az igazgató és az osztályfőnök kíséretében iskolatársai jelentek meg s ravatalára szép koszorút helyeztek, szüleihez pedig részvétiratot intéztek.

3. *Intézeti szolgálak.* Két bennlakó szolgálja van az intézetnek, kik közt úgy a tisztogatás, mint más egyéb szolgálat arányosan van megosztva. Ezekhez járul a téli hónapokban egy fűtőszolga.

4. *Az épület és a butorzat.* Az épület, mely 1886. óta áll fenn, az igényeket minden tekintetben kielégíti. Minden oldalról szabad lévén, a helyiségek világosak, könnyen szellőztethetők s általában az egészség követelményeinek megfelelőek. A tornaterem az iskola udvarán külön épületben van elhelyezve; nyári tornahelyül szolgál az épület 1480 m² udvara, mely az utcza felől két sor fával van szegélyezve.

A tornacsarnok kideszkázása és téli ablakokkal való ellátása, mit a tankerületi főigazgató úr hivatalos látogatásai alkalmával folyton sürgetett, e tanév augusztus havában megtörtént. Eddig a medium cserhéjjal volt megtöltve, úgy, hogy a falak mellett csak mintegy $1\frac{1}{2}$ méternyi deszkázat maradt. Így az ifjúságnak nem volt szabad mozgásra tere, a cser pedig vagy porzott, vagy locsolás és fűtés következtében erjedésnek indult, penészsé és bűzhödtté tette a levegőt. Most a deszkázott teremben a tornaoktatás jobban fejleszthető s a rendgyakorlatokat is könnyebben és sikeresebben lehet végezni. Az átalakítás mintegy 800 frtba került, melyhez még az új berendezés költségei járultak. Erre Szeged város tek. tanácsa október 3-án tartott üléséről 30095/1898. sz. a. 301.12 frtot szavazott meg. A felszerelési munkálatokat november 25-ikén kezdték meg Ádok István építőmester munkásai és december 1-én fejezték be. Ezen munkálatok az eszközölt javításokkal együtt a mérnöki hivataltól jóváhagyott számla szerint 327 frt 14 krba kerültek s így a kiadás az előirányzott összeget 140 frt 18 krral túlhaladta.

A költségtöbbletet részben az eredeti tervtől való eltérés okozta. De míg az eredeti tervvázlat szerint a tornacsarnok az idén csak felerészből, a másik rész pedig a következő évben épült volna ki, addig a mostani kiépítés teljes s a mászópózná-készülék tolosín szerkezetével a célnak megfelelőbb.

Bútorzataink teljesen jó állapotban vannak. Ez évben két új szekrény készült a természetrajzi múzeum részére, 1 a rajzsztár s 1 a tanári könyvtár számára.

5. *A tanszerek.* A tanszerek évről-évre szaporodnak, az elavultak celszerűbbekkel cseréltetnek föl. A város, mint az intézet fentartója, az intézetről elismerésre méltóan gondoskodik. A tornacsarnok a követelményeknek megfelelő fölszerelést nyert. Tanári könyvtárunk elég tartalmas, folyóiratokkal gazdagon el vagyunk látva. Ifjúsági könyvtárunk tetemes szaporodást mutat. Történelmi, földrajzi, geometriai, szabadkézrajzi eszközök dolgában nincs hiány. Természetrajzi, természettani szertáraink évenként bőven gyarapodnak. A vegytani szertár a gymnasiumi oktatás igényeinek eléggé megfelelőleg van berendezve. A művészeti ízlés fejlesztése s a műreemek megérthetőségéhez szükséges előképzés szempontjából a megfelelő szemléltető képek beszerzéséről évről-évre gondoskodunk.

6. *A költségek.* Az intézetet Szeged városa tartja fenn, de hozzájárul az állam s a kegyesrend is; amaz évenként annyi ezer frittal, a hány a párhuzamos osztályok száma, de négyenél nem többel; emez minden kötelezettség nélkül évenként egy meg nem határozott összeggel. Ezen összeg e tanévben 4770 frt volt.

Szeged szab. kir. város 1899. évi közköltségelőirányzata szerint az 1898—99. tanévre kiadások címén fölvetetett: tanárok fizetésére 23,585 frt,

szolgák fizetésére 730 frt, épület fentartására 1316 frt, helyiségek fűtésére 1180 frt, iskolai szerelvényekre 377 frt, irodai- és házi-átalányra 1176 frt, tanszerátalányra 1700 frt. Összesen: 30,024 frt.

Bevétel tandíjból 468 helybeli tanuló után à 15 frt . . .	7020 frt — kr.
„ értesítő és könyvtárdíj 468 helyb. tan. után à 80 kr.	374 „ 40 „
„ tandíjból 245 vidéki tanuló után à 30 frt . . .	7350 „ — „
„ értesítő és könyvtárdíj 245 vidéki tan. után à 80 kr.	196 „ — „
Összesen . . .	14940 frt 40 kr.

7. *Segélyezési ügy.* a) Részint a város, részint az egyházmegyei hatóság, vagy a szegedi k. r. ház által kezelt alapítványokból e tanévben 10 ifjú nyert jutalmat 328 frt értékben. A legnagyobb jutalom 100 frt, a legkisebb 1 frt volt; b) Idegen ösztöndíjat élvezett 18 ifjú 2732 frt 93 kr. értékben. A legnagyobb 416 frt 66 kr., a legkisebb 60 frt volt; c) A tanuló ifjúság kebelében fennálló segélyző-egyesület 56 ifjút segélyezett 378 frttal, továbbá 128 tanulót 1167 drb használatra adott tankönyvvel.

Dr. Kiss János, pápai kamarás, egyetemi tanár ez évben is 150 frtot küldött egy szegény ifjú segélyezésére; Debreczeni János apát, egri kánonok 10 drb arannyal járult az ifjúság viseletének és szorgalmának fokozásához. Ugyanezen célra ajándékoztak még: Szeged-Csongrádi Takarékpénztár 60 frtot, a Szegedi Kereskedelmi és Iparbank 20 frtot, a Szegedi Takarékpénztár és Hitelrésztársaság 10 frtot, Szénásy György, m. kir. államasági ellenőr 5 frt 80 krt, a szeged-belvárosi róm. kath. plébánia Pádúai sz. Antal tiszteletére gyűjtött jótékony adományból 12 frtot, Lampel Róbert-féle könyvkereskedés 5 kötet ifj. iratot 9 frt értékben.

B) Az intézet működése.

1. *Fegyelem.* Az ifjak erkölcsi magaviselete az évvégi osztályozás szerint összegezve: 811 nyilvános rendes tanuló közül 542 jó, 269 szabályszerű. Nagyobb kihágások, melyek egyenes kizáratást vontak volna maguk után, nem fordultak elő, de az iskolai rendszabályba ütköző magaviselete miatt 3-at igazgatói megrovásban kellett részesíteni, kik közül később 2 tanács folytán távozott az intézetből.

A beírások alkalmával minden szülő és gyám tudomást szerzett az intézet rend- és fegyelmi szabályairól, melyeknek kinyomott példányait a tanulók közt nemcsak kiosztottuk, hogy láttatás végett a szülőknek bemutassák, hanem osztályonként értelmi fejlettségükhöz képest meg is magyaráztuk. Az eljárás egyöntetűsége tekintetéből mindjárt az első alakuló ülésben úgy a házi rend és fegyelem, mint az oktatás és nevelésre vonatkozó szabályokat megállapítottuk s jegyzőkönyvbe foglalva a főigazgatósághoz fölterjesztettük.

A tanári testület kiváló gondot fordított a nevelésre, mely a középiskolában a tanítástól elválaszthatatlan. Iparkodott minden észlelt bajt azonnal orvosolni.

A vallás-erkölcsi alap lévén a nevelésnek egyedüli és biztos alapja, a tanári testület súlyt helyezett rá, hogy ennek ápolására felhasználjon minden felmerülő alkalmat. Mivel az imádság a legközvetlenebb gyakorlása a vallásnak, imádsággal kezdtük és végeztük az előadásokat. A róm. kath. vallású ifjúság hétköznapiakon, a téli időszak kivételével, fél 8 órakor szentmisét hallgatott, úgyszintén minden vasárnap és ünnepnapon, mely után keresztény tanításban részesült s a vallási tanok fejtegetése kapcsán vallási, iskolai, társadalmi stb. kötelmeinek teljesítésére buzdítottatott. Az előírt időben elvégezte a szent gyónást és áldozást, megtartotta a nagyheti szent gyakorlatokat, jelen volt az anyaszentegyházról rendelt minden nyilvános ájtatosságon és körmeneten, a farsang három utolsó napján tartatni szokott szentségimádáson; testületileg vett részt szeptember 17-én, a királyné temetése napján Szeged város gyászistentiszteletén, október 4-én apostoli királyunk ő Felsége névünnepén a hálaadó istentiszteleten és június 8-án ugyancsak ő Felsége koronázási emlékünnepe alkalmából tartott öröm-istentiszteleten. Ünnepélyes istentisztelettel ültük meg Felséges királyunknak 50 éves császári jubileumát december 2-án.

Mivel a hazaszeretet és vallásosság csak együtt virulhat a szívben, istentisztelettel vették kezdetüket az október 6-án, márczius 15-ikén és ápril 11-ikén tartott hazafias ünnepélyek is, melyeket azonfölül vallásos költemények szavalása vagy ily tárgyú felolvasások által iparkodtunk az ifjúság erkölcsi érzületére gyümölcsözőkké tenni.

Végre a tanári testület azon meggyőződésből indulva ki, hogy a vallásos érzelmeknek kiváló részük van a szív nemesítésében; hogy az közös szüksége az emberiségnek, mert a lélekhez van forrva s attól elválaszthatatlan; s hogy annak hiányát nem pótolhatja semmi, legkevésbé pedig az okoskodás és büntetés: azért oda törekedett, hogy egyrészt nemes példaadással hasson a tanulók erkölceire, másrészt intés és buzdítás által szívébe oltsa a tiszta szereteten alapuló s az embert egyedül boldogító vallásosságot.

Nem kath. vallású ifjaink saját lelkészeiktől nyertek vallási oktatást s mindnyájan tartoztak a saját vallásuk szerint rendezett istentiszteleten szoros ellenőrzés mellett megjelenni.

A 15,745 mulasztott óra közt 25 volt, mely nem igazoltatott. A vizsgálatot tett tanulók mindegyikére átlag 18 mulasztott óra esik, 3-al kevesebb, mint a múlt iskolai évben. A 25 igazolatlan óramulasztás 10 tanuló közt oszlik meg.

A mulasztott órák számát tetemesen növelte az a körülmény, hogy a családban előforduló járványos betegségek alkalmával a városi tiszti főorvos a házban lakó nem beteg tanulókat is eltiltotta az iskola látogatásától.

2. *Oktatás.* a) Az oktatásban a vall. és közokt. ministeriumtól kiadott tanterv és utasítások voltak az irányadók. Az előírt tananyagot állandó tanmenetünk értelmében minden osztályban az összes tantárgyakból elvégeztük.

b) Tankönyvekül kizárólag engedélyezett könyveket használtunk, melyek általában jóknak bizonyultak s a tanítást megkönnyítették.

c) A tanítás eredményét: hány tanuló volt osztályonként és együttesen jeles, jó, elégséges, egy, két és több tantárgyból elégtelen, az Értesítő II. a) statiszt. táblázata tünteti föl.

Az osztályozás eredménye az 1897—98. tanévvel összevetve, a következő: A múlt tanévben (mikor az év végén a létszám 839, vagyis 14-el nagyobb volt) minden tárgyból jeles volt 57, most van 56, minden tárgyból legalább jó volt 205, most 173, minden tárgyból legalább elégséges volt 445, most 419, egy tárgyból elégtelen volt 73, most 76, két tárgyból elégtelen volt 22, most 30, több tárgyból elégtelen volt 37, most 71.

A II. b) statiszt. tábla százalékszámai legjobban igazolják, hogy a jelen tanévi eredmény is megnyugtató; ugyanis 825 osztályozott tanuló közül fölépíthet 648 (78·54%), egy tárgyból bukott, tehát felsőbb engedély nélkül javíthat 76 (9·21%), ismételni tartozik 95 (11·52%), nem ismételhet 6 (0·73%).

A szellemi nevelés terén elért eredmény tehát, tekintve az alsóbb osztályba belépők egy részének a tannyelvben való járatlanságát, továbbá azon kevés érdeklődést, melyet sok szülő gyermeke évközi szorgalma iránt tanusít, kielégítőnek mondható.

A testi nevelés terén elért eredmény szintén megfelelő. A tornaoktatás céljaira jól felszerelt téli helyiség és elég tágas udvar áll rendelkezésünkre s ezért intézetünkben a tornaszat oktatása épp oly folytonos, mint az elméleti tárgyaké.

A művészi és esztétikai érzés nevelése céljából az V—VIII. oszt. növendékei márczius 22-ikén az igazgató és rajztanár vezetése mellett megtekintették a Magyar Salon által kiállított képtárlatot, az iskolai év végén pedig Nováky Bertalan rajztanár a tanulók egész évi rajzaiból rendezett kiállítást, mely az intézet rajztermében a tanuló ifjúság és a szülők érdeklődése mellett június 4-ikén volt látható.

Főlemlítendőnek tartom, hogy az 1890: XXX. t.-cz. alapján az V. osztály 75 növendéke közül 14, a VI. osztályban 76 közül 34, a VII. osztályban 65 közül 17, a VIII. osztályban pedig 57 közül 19, összesen 84-en tanulták a görög nyelv és irodalom helyett a nevezett törvényben előírt tárgyakat.

d) A tanárok közreműködése a tanításban:

A tanári testület minden egyes tagja iparkodott megfelelni feladatának, kötelességét kellő buzgalommal és lelkiismeretességgel teljesítette.

A testület tagjai közül többen az intézet falain kívül is érvényesítették munkásságukat: így *Fekete Ipoly*, dr. *Jászai Rezső* és *Váradi Károly* a

helybeli állami főreáliskolában a latin nyelvet tanították; *Timina Ödön* az iparos tanulók iskolájában a számtant és a közismereti tárgyakat adta elő; *Schandl Miklós* pedig mint a meteorologiai állomás vezetője működött.

Mások irodalmi munkásságot fejtettek ki; így *Kovács ev. János* több kisebb költeményt tett közzé részint a lapokban, részint önállóan ily címeken: „Erzsébet királyné emlékére.“ „Guyon papja.“ „Kanda István sírjára.“

Váradi Károly külső munkatársa a Budapesti Hirlapnak s ily címen: „Magyar Gábor“ írt a jelen Értesítőben.

Dr. Jászai Rezső irodalmi értekezései: Úti rajzok, I—IV. (Barsi Ellenőr, 1898. 33—34. sz.) Régi magyar élet, I—VIII. (Népszövetség, 1898. 49—52. és 1899. 1—4. sz.) „Boldog újévet.“ (Népszövetség, 1899. 1. sz.) „1899. január 1.“ (Barsi Ellenőr, 1899. 1. sz.) Emlékbeszéd Erzsébet királyné halálára. (Megjelent a jelen Értesítőben.) „Három röpirat 1790—91-ből.“ (Székfoglaló értekezésésként felolvastatott a Dugonics irodalmi társaság 1899. január 29-iki ülésén.) „Petőfi és a szabadságharc.“ (Felolvastatott a Dugonics irodalmi társaság 1899. márczius 15-iki Petőfi-ünnepélyén.) „Az örök béke.“ (Független Ujság, 1899. 24. sz.) „Az örök béke az irodalomban.“ (U. o.) „Az örök béke a történelemben.“ (Barsi Ellenőr, 1899. 25. sz.)

Divényi Gyula kisebb elbeszéléseket és költeményeket közölt a váci és veszprémi hirlapokban.

Both Ferencz nagyobb tanulmányt tett közzé „Telegdi Miklós élete és művei“ címen a jelen Értesítőben, mely bővített tartalommal külön is megjelent.

e) Érettségi-vizsgálatot szeptember, december, márczius és június hónapokban tartottunk, melyekről külön kimutatást adunk az Értesítő III. statiszt. táblázatán.

f) Nem kötelezett tantárgyakul előadattak: a francia nyelv, a gyorsírás, a szabadkézi rajz és a műének; a három első mérsékelt díjért, az utóbbi pedig egészen díjtalánul, a mennyiben a tanítót a város díjazza évi 150 frittal. A francia nyelvet Simits Ferencz, főreáliskolai tanár, a gyorsírást Jakab Lajos, okl. gyorsíró-tanár tanította.

g) Az ifjúság a könyvtárt szorgalmasan látogatta. A könyvtár ügynevezett kisebb és nagyobb könyvtárra van elválasztva; amazt az alsóbb, emezt a felsőbb osztályok növendékei használták. Mindegyiknek külön-külön tanár-gondnoka és ifjúsági könyvtárnoka van.

h) Az önképzőkörnek 114 rendes tagja volt, (VII. és VIII. oszt.) kik Sáfrán József tanár vezetése alatt buzgalommal dolgoztak és sok irányú munkásságot fejtettek ki. A kör működéséről részletes képet nyújt az Értesítő F) pontja, melyből kitűnik, hogy a kör tagjai nemcsak a szépirodalom, hanem a komoly tudományok terén is tettek kísérleteket, szavaltak, classicusokból fordítottak, kivonatokat készítettek, stb. A szaktanárok pályakérdéseket tűztek ki, azok kidolgozásához utasításokat adtak s a dolgozatokat meg is bírálták.

Az önképzőkörnek külön könyvtára és külön énekkara van, mely utóbbi Sáfrán József tanár vezetése alatt áll.

C) Általános ügyek.

1. A szegedi tankerület kir. főigazgatója, ngs és főtiszt. dr. Platz Bonifác úr a tanév folytán több ízben szerencsétlenül intézetünket látogatásával: szeptember 12—13., december 20., márczius 16. és június 19—23. napjain, midőn a pótló, javító és rendes érettségi vizsgálatokon elnökölt, továbbá márczius 5—10. napjain, midőn hivatalos évi látogatását végezte. Ez utóbbi alkalommal többször meghallgatta minden egyes osztályban úgy a tanárok előadásait, mint a tanulók feleleteit, tüzetesen megvizsgálta az igazgatói ügyvezetést, a könyv- és szertárakat s ezeknek felszereléseit; áttekintés végett bekérte a tanulmányi és fegyelmi naplókat, a beíratási és főnévkönyveket, az ifjúság írásbeli dolgozatait, rajzmunkálatait. Hivatalos látogatása utolsó napján értekezletet tartott a tanári karral, melynek tárgyát a tanítás menetére, egyöntetűségére, módszerére vonatkozó kérdések tüzetes megvitatása képezte. E végből némely dologra felvilágosítást kért, másokra viszont ő adott s egyúttal a tapasztaltak fölött való megelégedését fejezte ki.

Dr. Németh Antal, győri tanker. kir. főigazgató úr október 11-ikén d. e. 11—12 óra közt meglátogatta intézetünket, annak helyiségeit az igazgató kíséretében nagy érdeklődéssel nézte végig s az uralkodó tisztaságról elismerőleg nyilatkozott.

Június hó 11-én pedig dr. Fraknói Vilmos, cz. püspök úr ő méltósága dr. Lázár György országgyűlési képviselő úr kíséretében tisztelte meg látogatásával intézetünket s különösen meglepte annak palotaszerű épülete.

Főgymnasiumunk tanártestülete a kartársi összetartásnak és szeretetnek adott kifejezést, midőn a főreáliskolának, mint testvérintézetnek november 12-én tartott családi ünnepén részt vett. Csonka Ferencz, főreáliskolai tanár ünnepelte tanügyi munkásságának 25 éves fordulóját s az intézet képviseltette magát úgy a főreáliskola tornatermében délelőtt lefolyt iskolai ünnepélyen, mint az este megtartott lakomán.

2. *Nyilvános iskolai ünnepélyek.* Az ifjúság hazafias érzületének fejlesztésére, lelkesedésének és kegyeletének ápolására több ünnepélyt tartottunk.

Azon megrendítő gyászeset alkalmából, hogy Felsőszeg nagyasszonyunk, Erzsébet királyné borzalmas gyilkosságnak esett áldozatul, a tanári kar mélyen érzett fájdalmának a szeptember 23-án tartott gyászünnepélyen adott kifejezést, midőn a legjobb, a legdicsebb fejedelemasszony emlékezetét iskolai ünnepel ülte meg. Az ünnepély az intézet dísztermében folyt le, az

Értesítő élén közölt programm szerint. Az emlékbeszédet dr. Jászai Rezső tanár mondta, élénken állítva az ifjúság elé azt a nagy csapást, mely a nemzetet a megdicsőült királyasszony elhunytával érte. Az intézet 30 napig gyászt viselt; megjelent testületileg szept. 17-én Szeged város gyászistentiszteletén; hogy a szoborállítás kegyeletes tényében is részt vegyen fillérei-vel, a maga körében gyűjtést rendezett, melynek eredményeképp az intézeti igazgató 58 frt 78 krt küldött el október 15-én a tanker. főigazgatósághoz, hogy azt rendeltetési helyére juttassa.

Iskolai ünnepélyt tartottunk még márczius 15-én, az 1848. márczius 15-iki események emlékére; továbbá április 11-én, mint az 1848-iki korszakalkotó törvények szentesítésének évfordulóján.

Végre az önképző-kör saját kebelében több kiváló írónk, költőnk kegyeletes emlékét ujította föl, június 4-én pedig nyilvános évzáró ünnepélyt rendezett, mely számos előkelő vendég jelenlétében az intézet dísztermében folyt le. Mindezekről bővebb tudósítás az Értesítőnek „Önképzőkör“ cz. fejezetében található.

A tanévet június 29-én ünnepélyes „Te Deum“-mal zártuk be, mely után a tanulóknak kiosztottuk az odaitélt jutalmakat, továbbá a bizonyítványokat és Értesítőket.

D) Felsőbb hatóságoktól érkezett fontosabb leiratok.

1898. évi 1094. főig. sz. A címeres nemzeti lobogónak nyilvános ünnepek alkalmával való kitzzése tárgyában kiadott belügyministeri körrendeletet s mellékleteinek kivonatát közli a tanker. kir. főigazgatóság.

1898. évi 54,917. min. sz. A nm. vall. és közokt. m. kir. ministerium fölmerült eset alkalmából akként határoz, hogy a vizsgálatok előtt kimaradt s így nem osztályozott tanuló a következő évben ismétlőnek tekintendő.

1898. évi 27,832. tanácsi sz. Szeged város hatósága a magántanulók tandij kötelezettségét akként szabja meg, hogy azok is, a nyilv. rendes tanulók tandij illetékét fizessék.

1898. évi 61,518 min. sz. A nm. vall. és közokt. m. kir. minister távirati rendelettel a tanulók számfeletti felvétele tárgyában úgy intézkedik, hogy a három parallel I. osztályba 195, a két parallel II. osztályba 150, az V. osztályba 75, a VI. osztályba 70 tanuló vehető fel első sorban helybeliek és convictusbeliek.

1898. évi 62,194. min. sz. A VI. osztályba még néhány tanulónak számfeletti felvéte engedélyeztetik.

1898. évi 1386. főig. sz. Intézkedés az ifjúság külső gyászának miként való kifejezésére vonatkozólag felséges királyasszonyunk szörnyű végzete alkalmából.

1898. évi 1453. főig. sz. A francia nyelvnek mint rendkívüli tárgynak tanításával Simits Ferencz főrealisk. tanár bizatik meg.

1898. évi 1151. f.őig. sz. Tanker. kir. főigazgató úr rendeletileg fölszóltja az ifjúságot, hogy a megdicsőült királyné szobrára ki-ki tehetségéhez mérten adakozzék.

1898. évi 1605. f.őig. sz. Tanker. kir. főigazgató úr értesít, hogy ő cs. és kir. apostoli Felsége a születésnapja alkalmából a tanári kar részéről nyilvánított üdv- és szerencsekívánatokat köszönetének kifejezése mellett tudomásul vette.

1898. évi 44,459. min. sz. A nm. vall. és közokt. m. kir. minister rendeletéből Bacsó Gyula volt VI. oszt. tanuló a szegedi összes iskolákból kizáratik.

1898. évi 4196. eln. sz. A nm. vall. és közokt. m. kir. minister nov. 19-ét az állandó iskolai ünnepek sorába iktatja s elrendeli, hogy e napon méltó gyászünnepélyvel ujjtsuk föl a mi elvázertt Patronánkknak, Erzsébet királyasszonynak emlékezetét.

1898. évi 65,840. min. sz. Koplies Döme az újvidéki kir. kath. főgymnasiumba járó, ösztöndijas tanuló a jövő iskolai évben a szegedi városi főgymnasiumba köteles beiratkozni.

1898. évi 5035. eln. sz. A nm. vall. és közokt. m. kir. minister elrendeli, hogy ő cs. és kir. apostoli Felsége uralkodásának 50. évfordulója alkalmából az ifjúság istentiszteleten vegyen részt.

1899. évi 186. f.őig. sz. Körrendelet az intézet közvagyonát képező alapítványok és gyűjtésekre vonatkozó okmányok őrzéséről.

1899. évi 1513. min. sz. Rendelet a középiskolai tanulók házi feladatainak megszorítása tárgyában.

1899. évi 8270. min. sz. Rendelet az ifjúság művészi izlésének fejlesztése érdekében.

1899. évi 20,979. min. és 454. f.őig. sz. A nm. vall. és közokt. m. kir. minister tanker. főigazgató úrnak a szegedi kegyesrendi főgymnasiumban tett hivatalos látogatásáról szóló jelentését örvendetes tudomásul veszi.

E) Ifjúsági segélyző-egyesület.

A segélyző-egyesület 1898. október 4-én alakult meg és 1899. május hó 21-én tartotta zárógyűlését. A lefolyt iskolai évben a következő választott tisztviselők végezték az egyesület munkáját: elnök: Bohn Antal, VIII. oszt. tanuló; főjegyző: Bosnyák László, VIII. oszt. tanuló; titkár: Gombos Lajos, VIII. oszt. tanuló; pénztárnok: Schaar Kornél, VII. oszt. tanuló; ellenőr: Andrassy Kálmán, VII. oszt. tanuló; aljegyzők: Wagner Gyula és Malina Lajos, VI. oszt. tanulók; alkönyvtárnok: Pallmann Péter, V. oszt. tanuló.

Ezen iskolai évben a segélyző-egyesületnek tagjai voltak a **VIII. osztályból**: Bohn Antal, Bosnyák László, Dragon Gyula, Dráigits Vladimír, Erőskövi Dezső, Gábrriel János, Gombos Lajos, Katona András, Kelemen Kálmán, Kovács Samu, Knöpfler Rezső, Kőhegyi Andor, Krzepelka Jenő,

Ladányi Vincze, Leichnam Miklós, Lulay Mátyás, Mayer György, *Márki Imre*, Orbán Károly, Peckl Mihály, *Reöck István*, Rósa Ernő, *Schaar Elemér*, Vőneki Antal, *Widter Hermann* és Zsótér Ferencz. **A VII. osztályból:** Acsády Sándor, *Andrássy Kálmán*, *Árva Ferencz*, Balta Coriolán, Bistyák Ferencz, Böck Rezső, Bundi János, Donavell János, Domokos László, Fráter Zoltán, *Grasselly Károly*, *Huszka Ernő*, Kállai Emil, *Löffler Géza*, Lukhaub Gyula, Mogán István, Paulovits Sándor, Rózsa József, *Schaar Kornél*, Sümegi Ödön, Telbisz Géza és Tóth Gyula. **A VI. osztályból:** Ardeleán János, Bizek Dezső, Büchler Géza, Gedeon Richard, Hernádi Lajos, Herczogh Gyula, Hubacsek Kálmán, Issekutz Gergely, Katona Dávid, Kertész Ferencz, Landesberg Jenő, Landgráf Rezső, Latinovits Marius, Laux József, *Malina Lajos*, *Nagy László*, Návay László, Rostos Nándor, *Szigeti Ernő*, Schwartz Béla, Srányi János, *Sümegi Gyula*, *Szell Ákos*, Szivessy Lehel, Tóth Gyula, Vadász Imre, Vedres Béla, *Wagner Gyula*, Uitz Jakab és Zápoly Viktor. **Az V. osztályból:** Bokor József, Bogdán Ödön, *Eisner Manó*, Gottlieb Arthur, Gräber Gyula, Grünbaum József, Hartner József, Heim Ernő, Janosevity Miklós, Konrád Alajos, Kovács József, Landgráf Tivadar, *ifj. Nagy István*, *Pallmann Péter*, Popper Nándor, Rosenfeld Arthur, Schattelesz Ferencz, Skultéty Árpád, *Szivessy Tibor*, Varga Lukács és *Weil Jenő*. **A IV. A) osztályból:** Deák István, Dragon István, Dragon János, Kohn Ignác, Köller János, Laczkó János, Magyar János, Mannheim Andor, Molnár János, *Pálmai Gyula*, Plesz Mór, Schneider Gyula, Ürmösi Sándor és *Winkler Imre*. **A IV. B) osztályból:** Burger Ferencz, Dögl Adolf, Foszt Péter, Juhász Antal, Korpási Elemér, Mann Kálmán, Mogán Béla, *Móga László*, *Podmaniczky Károly báró* és Pohl Károly.

Az egyesület tőkéje, mely a Szeged-Csongrádi Takarékpénztárban van elhelyezve, ezen iskolai évben 276 frt 61 krral gyarapodott, a mely összeggel az alaptőke 10844 frt 16 kr-ra emelkedett; e gyarapodást jótékony adományok és tagdíjak teszik.

Az adományok ezen iskolai évben a következők: a Szeged-Csongrádi Takarékpénztártól 60 frt, a Szegedi Kereskedelmi és Iparbanktól 20 frt, két rendbeli gyűjtés maradéka 31 frt 61 kr., Drágits Vladimir és Hacker Ödön VIII. oszt. tanulók 2—2 frt, összesen 115 frt 61 kr.

A tagdíjakból 123 tag után 2 frtjával befolyt 246 frt, mely összeg — a segélyezésre fordított 85 frt levonásával, 161 frt — és az ajándékok a jelen évi gyarapodást tüntetik föl.

Az egyesület tankönyvtárát használható könyvajándékaikkal növelték: Finda Antal főgymn. tanár úr 2 drb., Spett Gyula plébános úr 8 drb., Singer és Wolfner budapesti könyvkiadó cég 3 drb., Hornyánszky Viktor könyvkiadó cég 2 drb., Lampel Róbert könyvkiadó cég 8 drb., Lauffer Vilmos könyvkiadó cég 48 drb., Gombos Lajos VIII. oszt. tanuló 19 drb., Schaar Elemér VIII. oszt. tanuló 22 drb., Návay László VI. oszt. tanuló 6 drb.,

Podmaniczky Károly báró IV. B. oszt. tanuló 6 drb., Prokesch Mihály I. C. oszt. tanuló 4 drb., Vedres Béla VI. oszt. tanuló 3 drb. iskolai könyvvel.

Az egyesületnek segélyezés czéljából rendelkezésére állottak: az alapítóknak a múlt évre eső kamatai, 418 frt 26 kr., a jelen évi tagdíjakból 85 frt, összesen 503 frt 26 kr., a mely összegből 56 tanulót segélyezett 378 frttal, a megmaradt 125 frt 26 krt pedig tankönyvek vételére és bekötésére fordítja; ezenfölül 128 tanulóknak 1167 drb. tankönyvet osztott ki használatra.

Kedves kötelességünknek tartjuk itt is kifejezni köszönetünket azon nemeskeblű emberbarátoknak, a kik a hazai műveltség előmozdításához ez úton is hozzájárulni szivesek voltak.

F) Önképző-kör.

Az önképző-kör 1898. október 2-án kezdte meg működését 114 taggal, a kik elismerésre méltó szorgalommal és eredménnyel használták föl az eszközöket, melyeket az önképző-kör nyújtott. A körnek ügyeit az alakuló gyűlésen választott tisztviselők intézték, elnök: Schütz Antal, VIII. oszt. tanuló, jegyző: Márki Imre, VIII. oszt. tanuló, pénztárnok: Simon Kálmán, VIII. oszt. tanuló, főkönyvtárnok: Traum Péter, VIII. oszt. tanuló, titkárok: Szabó József és Hochstrasser Miklós, VII. oszt. tanulók, alkönyvtárnok: Sebestyén István, VII. oszt. tanuló.

Az ifjúsági önképző-körnek czélszerű és sikerrel járó munkájában hathatós támaszul és buzdításul szolgált a tanári karnak érdeklődése a kör ügyei iránt, a mennyiben tanácsaival és útmutatásaival elősegítette az önmunkálkodás eredményét és gondoskodott arról, hogy a rendes tanítás közben fölmerült elvek és megjelölt irányok itt is érvényre jussanak. Ezekon kívül voltak a körnek olyan jótévedői is, a kik az ifjúság szorgalmának és előmenetelének jutalmazásához anyagi áldozatokkal járultak; névszerint: a Szegedi Takarékos és Hitel-Részvénytársaság 10 frtot, Szénássy György úr, m. kir. államvasuti ellenőr 5 frt 80 krt., Czapik Gyula úr, helybeli könyvkereskedő 2 drb. könyvet, ft. Szinger Kornél, főgymn. tanár úr 2 drb. aranyat, mások 15 frt 20 krt. ajánlottak föl a körben kifejtett munkálkodás jutalmazására. Ezekhez járul még az önképző-köri pályamunkák jutalmazására tett „Bakos Pali-alapítvány“-nak a jelen iskolai évre eső kamata, 8 frt.

Ezen több részről nyilvánuló érdeklődéstől kisérve végezte az önképző-kör működését az október 2-án tartott alakuló gyűléstől kezdve 27 gyűlésen át 1899. június 4-ig, a mikor munkálkodását ünnepélyes gyűléssel fejezte be. Mint az elmúlt iskolai években, úgy a mostaniban sem hiányoztak egyes jelentékenyebb mozzanatok, melyek a kör beléletére és tevékenységének fokozására élénkítő hatással voltak; így november 20-án ünnepélyes gyűlést szentelt *Dugonics András* emlékezetének, december 18-án a magyar költők

fejedelmét, *Vörösmarty Mihályt* ünnepelte, február 26-án a nagy ódaköltőnek, *Berzsenyi Dánielnek* érdemeit méltatta, április 16-án pedig *Madách Imrének*, a nagy philosophus-költőnek emlékezetét újítá föl. Ezen önképzőköri ünnepélyek a következő tárgysorozatok szerint folytak le:

I. A szegedi főgymn. önképző-kör *Dugonics-ünnepélyének* tárgysorozata 1898. november 20-án d. u. 2 órakor.

1. *Dugonics emlékezete*. Irta és fölolvassa Schütz Antal, VIII. oszt. tanuló.
2. Kovács ev. János. *Dugonics*. Szavalja Simon Kálmán, VIII. oszt. tanuló.
3. *Dugonics magyar nemzeti jelleme*. Irta és fölolvassa Gönczi Lajos, VIII. oszt. tanuló.
4. Szász K. *A Dugonics-szobor leleplezési ünnepén*. Szavalja Sőregi Mátyás, VIII. oszt. tanuló.
5. *Dugonics Bátori Máriája*. Irta és fölolvassa Peckl Mihály, VIII. oszt. tanuló.
6. *Részlet Dugonics Bátori Máriájából*. Szavalja Traum Péter, VIII. oszt. tanuló.
7. *Dugonics. A tudakosság könyvei*. Irta és fölolvassa Mihályffy László, VIII. oszt. tanuló.
8. *Dugonics. Etelka*. Irta és fölolvassa Szabó József, VII. oszt. tanuló.
9. Nagy S. *Dugonics emléke*. Szavalja Árvay Ferencz, VII. oszt. tanuló.
10. *Dugonics. Példabeszédek és jeles mondások*. Irta és fölolvassa Márki Imre, VIII. oszt. tanuló.

II. A szegedi főgymn. önképző-kör *Vörösmarty-ünnepélyének* tárgysorozata 1898. december 18-án d. u. 2 órakor.

1. *Vörösmarty költő nagysága*. Mondja Schütz Antal, VIII. oszt. tanuló.
2. *Vörösmarty. A magyar költő*. Szavalja Reöck István, VIII. oszt. tanuló.
3. *Vörösmarty. Cserhalom*. Széptani fejtegetés. Irta és fölolvassa Kőhegyi Andor, VIII. oszt. tanuló.
4. *Vörösmarty. Kemény Simon*. III. rész. Szavalja Blau Henrik, VII. oszt. tanuló.
5. *Vörösmarty kisebb elbeszélő költeményeinek alapeszméi*. Irta és fölolvassa Traum Péter, VIII. oszt. tanuló.
6. *Vörösmarty. Kemény Simon*. IV. rész. Szavalja Sebestyén István, VII. oszt. tanuló.
7. *A sötétebb hangulat Vörösmarty lyrájában*. Irta és fölolvassa Hochstrasser Miklós, VII. oszt. tanuló.
8. *Vörösmarty. Jóslat*. Szavalja Rósa Ernő, VIII. oszt. tanuló.
9. *Vörösmarty mint epikus*. Irta és fölolvassa Eidenmüller Elemér, VIII. oszt. tanuló.
10. *Vörösmarty. Árpád ébredése*. Részlet. Szavalják Márki Imre és Simon Kálmán, VIII. oszt. tanulók.

III. A szegedi főgymn. önképző-kör *Berxsenyi-ünnepélyének* tárgysorozata 1899. február 26-án d. u. 2 órakor.

1. *Berxsenyi jelleme.* Irta és fölolvassa Schütz Antal, VIII. oszt. tanuló.
2. *Részlet Kölcseynek Berxsenyi fölött mondott emlékbeszédéből.* Szavalja Márki Imre, VIII. oszt. tanuló.
3. *Berxsenyi. A közelítő tél cz. költeményének széptani fejtegetése.* Irta és fölolvassa Domokos László, VII. oszt. tanuló.
4. *Berxsenyi. A magyarokhoz.* Szavalja Mihályffy László, VIII. oszt. tanuló.
5. *Berxsenyi és Horatius.* Irta és fölolvassa Peckl Mihály, VIII. oszt. tanuló.
6. *Berxsenyi. A temető.* Szavalja Löffler Géza, VII. oszt. tanuló.
7. *Berxsenyi elegiái.* Irta és fölolvassa Traum Péter, VIII. oszt. tanuló.
8. *Berxsenyi. Wesselényi hamvaihoz.* Szavalja Mogán István, VII. oszt. tanuló.
9. *Berxsenyi mint óda-költő.* Irta és fölolvassa Simon Kálmán, VIII. oszt. tanuló.
10. *Berxsenyi. A felkölt nemességhez. (1805.)* Szavalja Szabó József, VII. oszt. tanuló.

IV. A szegedi főgymn. önképző-kör *Madách-ünnepélyének* tárgysorozata 1899. április 16-án d. u. 2. órakor.

1. *Madách egyénisége és az Ember tragédiájának conceptioja.* Irta és fölolvassa Schütz Antal, VIII. oszt. tanuló.
2. *Madách. Dalforrás.* Szavalja Reöck István, VIII. oszt. tanuló.
3. *A tragikum az Ember tragédiájában.* Irta és fölolvassa Sőregi Mátyás, VIII. oszt. tanuló.
4. *Vörösmarty. Gondolatok a könyvtárban.* Szavalja Traum Péter, VIII. oszt. tanuló.
5. *Az Ember tragédiája és Faust.* Irta és fölolvassa Schaar Elemér, VIII. oszt. tanuló.
6. *Madách. Az angyal útja.* Szavalja Árvay Ferencz, VII. oszt. tanuló.
7. *A nő az Ember tragédiájának V. színében.* Irta és fölolvassa Hochstrasser Miklós, VII. oszt. tanuló.
8. *Madách. Nabukodonozor álma.* Szavalja Blau Henrik, VII. oszt. tanuló.
9. *Adám, mint az emberiség képviselője az Ember tragédiájában.* Irta és fölolvassa Becker János, VIII. oszt. tanuló.

10. *Madách. Danton beszéde.* Szavalja Márki Imre, VIII. oszt. tanuló.
Ezekon kívül az önképző-kör márczius 15-én az összes ifjúság jelenlétében hazafias ünnepélyt tartott a következő tárgysorozattal:

1. *Erkel. Hymnus.* Zenekíséret mellett éneklé az önképző-köri énekkar.

2. 1848. márczius 15. Fölolvassa Márki Imre, VIII. oszt. tanuló.
3. *Volkmann. Soliman.* Előadja az önképző-köri zenekar.
4. *Rudnyánszky. Nemzeti riadó.* Szavalja Mogán István, VII. oszt. tan.
5. *Magyar népdalok.* Éneklí az önképző-köri énekkar.
6. *Szabadság és törvény.* Fölolvassa Schütz Antal, VIII. oszt. tanuló.
7. *Talpra magyar.* Éneklí az önképző-köri énekkar.
8. *Induló.* Előadja az önképző-köri zenekar.
9. *Kozma. A szabadság napja.* Szavalja Simon Kálmán, VIII. oszt. tanuló.
10. *Egressy. Szózat.* Zenekíséret mellett éneklí az önképző-köri énekkar.

Az önképző-kör munkássága dícséretes szorgalomról és eredményről tesz tanúságot. A tagok munkakörét 339 tárgy tölté ki; ezek között van 8 szónoki beszéd, 110 komoly prózai fölolvasás: értekezés, elmélkedés, fejtegetés, méltatás és ismertetés, 49 költemény, 63 bírálat, 7 ellenbírálat, 89 komoly és 13 víg szavalat. A tagok közül leginkább kitüntek szorgalmukkal a VIII. osztályból: Benisch Arthur, Gönczi Lajos, Kőhegyi Andor, Márki Imre, Mihályfy László, Peckl Mihály, Schaar Elemér, Schütz Antal, Simon Kálmán, Sőregi Mátyás és Traum Péter; a VII. osztályból: Árvay Ferencz, Blau Henrik, Blau Lipót, Domokos László, Hochstrasser Miklós, Szabó Gyula, Szabó József és Sebestyén István. Az önképző-kör tagjai elismerésre méltó buzgalmat fejtettek ki az ének és zene terén is, a mennyiben az ünnepélyes gyűlések tárgysorozatát az alkalmakhoz mért s egyéb szép darabok előadásával tették változatosabbá; a megtanult zene és énekdarabok száma 21, a melyeknek megtanításában Fischer Aurél, VIII. oszt. tanuló dícséretes buzgóságot fejtett ki.

A kör május hó 7. és 8-án szavlati versenyt rendezett, melyen 11-en komoly, 4-en víg darabokkal léptek föl; az előbbieket közül 4 jutalmat, 1 dícséretet, az utóbbiak közül 1 jutalmat, 3 pedig dícséretet kapott. A komoly szavlatok közül első volt Simon Kálmán, VIII. oszt. tanulóé, jutalma Arany Toldi-trilogiája, a második helyen Márki Imre, VIII. oszt. tanuló Tóth Béla „Mende-mondák“ című könyvét kapta, a harmadik volt Szabó Gyula VII. oszt. tanuló, a negyedik Sebestyén István, VII. oszt. tanuló, az előbbi Jakab Ödön „Pásztortüzek“, az utóbbi Radó Antal „Dalok és történetek“ című könyvét nyerte jutalmul, Mogán István, VII. oszt. tanuló pedig dícséretben részesült. A víg szavlatok közül Blau Lipót, VII. oszt. tanulóé jutalomra méltó volt, Tompa összes költeményeit kapta, Ackermann János, VIII., Blau Henrik, VII. és Fuchs Imre, VII. oszt. tanulók pedig dícséretben részesültek.

Ezeken kívül a tanári kar, hogy az ifjak munkálkodását az iskolai tanulmányokkal még inkább kapcsolatban tartsa és a követendő irányt a tárgyak meghatározásával még biztosabban megjelölje, a különböző tanszakok köréből pályatételeket tűzött ki.

A meghatározott időig 15 tételről 53 dolgozat adatott be, melyek közül 18 jutalomra, 21 dicséretre érdemes, 14 figyelmen kívül maradt. A tételek és pályanyertes kidolgozóik a következők:

1. *Melyek a vallásos engedelmisség főbb eszközei s mi ezen engedelmisség lelki haszna?* Három dolgozat foglalkozott a kérdéssel, kettő sikerrel, egy siker nélkül. Az előbbieket közül az első az, melynek jeligéje: „Az én igám édes“, jutalma 5 frt, szerzője: Schütz Antal, VIII. oszt. tanuló. A másodiknak jutalma 4 frt, jeligéje: „Ki engedelmes, szabad és erényes.“ Szerzője: Traum Péter, VIII. oszt. tanuló.

2. *Kisfaludy Károly vígjátékai.* Három dolgozat pályázott. Egy jutalomra, kettő dicséretre érdemes. Az elsőnek jutalma 4 frt, jeligéje: „Fenn van időt múló szelleme műveiben.“ Szerzője: Traum Péter, VIII. oszt. tanuló. A két utóbbinak jeligéi: „Égve hönért bizton nézzen előre szemünk“, „A magyar vígjáték apostola.“ Az egyiknek szerzője: Domokos László, VII. oszt. tanuló, a másiké: Koczka Elemér, VII. oszt. tanuló.

3. *Vörösmarty óda-költészet.* Öt sikerült dolgozat adatott be. Az elsőnek jutalma a „Szinger-Bakos Pali alapítvány“ ez iskolaévi kamata 8 frt, jeligéje: „Ember vagyunk a föld és az ég fia.“ Szerzője: Schütz Antal, VIII. oszt. tanuló. A másodiknak jutalma 5 frt, jeligéje: „Boldoguljon a magyar hazája.“ Szerzője: Traum Péter, VIII. oszt. tanuló. A többi három dicséretre érdemes. Jeligéik: „Még neked virulnod kell óh hon“, „Neked virulnod kell óh hon“, „Hazádnak rendületlenül.“ Az elsőnek szerzője: Kállai Emil, VII. oszt. tanuló, a másodiké: Domokos László és a harmadiké: Csonka Ferencz, VII. oszt. tanuló.

4. *Eötvös: „A falu jegyzője.“* Széptani fejtegetés. Három jó és egy silány dolgozat pályázott. A jók közül az elsőnek jutalma 1 arany, jeligéje: „Szép mű és tett.“ Szerzője: Schütz Antal, VIII. oszt. tanuló, a másik kettő dicséretet kapott. Jeligéik: „Az ég egy kincset ad“ és „Regény az újkor hősköltevénye.“ Szerzőik: Domokos László és Csonka Ferencz, VII. oszt. tanuló.

5. *A haza- és szabadságszeretet Schiller Tell Vilmosában.* Három dolgozat pályázott, de egy sikertelenül. Az elsőnek jutalma 2 frt, jeligéje: Kämpft für Euer... Szerzője: Hochstrasser Miklós, VII. oszt. tanuló; a másodiknak jutalma dicséret, jeligéje: „Schiller a szabadság dalnok.“ Szerzője: Nekich Richard, VII. oszt. tanuló.

6. *Mignon alakja Goethe „Wilhelm Meisters Lehrjahre“ cz. regényében.* Egy jutalomra érdemes, egy dicséretre méltó és egy hibás dolgozat adatott be. Az elsőnek jutalma 1 arany, jeligéje: „Sie war gut.“ Szerzője: Hochstrasser Miklós, VII. oszt. tanuló; a másodiknak jeligéje: „Hervadása liliomhullás volt.“ Szerzője: Domokos László, VII. oszt. tanuló.

7. *Hor. Carm. III. 29. Tyrhena regum.* — Tartalmi, régiségtani és esztétikai taglalás. Egy gyöngye és egy jó dolgozat pályázott. Ez utóbbinak

jutalma 3 frt, jeligéje: „Omnia mea mecum porto.“ Szerzője: Schütz Antal, VIII. oszt. tanuló.

8. *A római szónoklat az irodalom aranykorában, főtekintettel Ciceróra.* Öt dolgozat foglalkozott a tétellel, melyek közül egy figyelmen kívül maradt. A jók közül az elsőnek jutalma 2 frt, jeligéje: „Labor omnia vincit.“ Szerzője: Dragits Vladimir, VIII. oszt. tanuló; a másodiknak jutalma: „Aranykalászkok Eötvös műveiből“ cz. könyv, jeligéje: „Quidquid agis.“ Szerzője: Domokos László, VII. oszt. tanuló. A többi kettő dícséretre érdemes; jeligéik: „Sic itur ad astra“ és „Ipse dixit.“ Szerzőik: Simon Kálmán, VIII. és Kállai Emil, VII. oszt. tanuló.

9. *Az istenek pártoskodása a trójai háborúban.* Négy értekezés tárgyalta e tételt, melyek közül kettő sikerült, kettő nem. Az elsőnek jutalma 2 frt, jeligéje: „A Te szemöldököd ronthat s teremthet.“ Szerzője: Domokos László, VII. oszt. tanuló. A második dícséretre méltó, jeligéje: „Ὅβρ ἐὰν Κρονίδης.“ Szerzője: Hacker Ödön, VIII. oszt. tanuló.

10. *Az Odysseiában szereplő személyek ethikai méltatása.* Két fölletes és három komolyabb dolgozat pályázott. Az elsőnek jutalma 2 frt, jeligéje: „Ἄνδρα μοι ἔννεπε“, szerzője: Sebestyén István, VII. oszt. tanuló; a másik kettő dícséretes, jeligéik: „Verba volant“ és Homér, bámulatos szép. Szerzőik: Szabó Gyula és Koczka Elemér, VII. oszt. tanulók.

11. *Hazánk és a keresztes hadjáratok.* Egy hibás és három jó dolgozat adatott be. Ez utóbbiak között az elsőnek jutalma 2 frt, jeligéje: „Isten úgy akarja.“ Szerzője: Hacker Ödön, VIII. oszt. tanuló; a másodiknak jutalma Arany kisebb költeményei, jeligéje: „Harczolni kell.“ Szerzője: Gábrriel József, VII. oszt. tanuló; a harmadik dícséretet kapott, jeligéje: „Vedd fel a keresztet.“ Szerzője: Simon Kálmán, VIII. oszt. tanuló.

12. *A keletindiai út felfedezésének fontossága.* Négy dolgozat foglalkozott a tétellel, egy közülök siker nélkül. Az elsőnek jutalma 2 frt, jeligéje: „Már ott hajóznak.“ Szerzője: Gábrriel József, VII. oszt. tanuló. A többi kettő dícséretre méltó, jeligéik: „Él magyar“ és „Θάλασσα.“ Szerzőik: Sőregi Mátvás, VIII. és Hochstrasser Miklós, VII. oszt. tanulók.

13. *A folyadékok nyomásának gyakorlati alkalmazása.* Két dolgozat pályázott, az egyiknek jutalma 2 frt, jeligéje: „43. Eppure.“ Szerzője Kállai Emil, VII. oszt. tanuló; a dícséretes dolgozat jeligéje: „44. Eppure.“ Szerzője: Domokos László, VII. oszt. tanuló.

14. *A másodfokú egyenletek.* Egy jutalomra és három dícséretre méltó dolgozat fejtegette a tételt. Az elsőnek jutalma 2 frt, jeligéje: „Az egyenlet a legérzékenyebb mérleg.“ Szerzője: Lukhaub Gyula, VII. oszt. tanuló; a többinek jeligéi: „Imádság és munka“, „ $ax^2+bx+c=0$ “ és „Ember, küzdj és bízza bízzál.“ Szerzőik: Niklos Károly, Domokos László és Szabó Gyula, VII. oszt. tanulók.

E dolgozatok jutalmazására a kör 45 frtot, 2 drb aranyat és 2 drb

könyvet fordított, a mely jutalmak közül 8 frt alapítványból, 6 frt és a szavالاتok jutalmazására fordított 5 drb könyv az önképző-kör vagyonából, a többi ajándékból került ki.

A pályázatok eredményét a június hó 4-én tartott ünnepélyes zárógyűlésen hirdettük ki, a mely a nagy számú érdeklődő közönség jelenlétében a következő tárgysorozat szerint folyt le:

1. Verdi. *Egyveleg a Traviata cz. dalműből.* Előadja a főgymnasiumi önképző-köri zenekar.

2. *Beszéd.* Mondja Schütz Antal, VIII. oszt. tanuló.

3. *Bihari kesergője.* Hegedűn játsza Huszka Ernő, VII. oszt. tanuló; kíséri az önképző-köri zenekar.

4. Schumann. *Az ifjú vándor.* Énekli az önképző-köri énekkar.

5. *Titkári jelentés.* Fölvolvassa Márki Imre, VIII. oszt. tanuló.

6. Erkel. *Egyveleg a Bánk-Bán cz. dalműből.* Előadja az önképző-köri zenekar.

7. *Vörösmarty mint óda-költő.* Fölvolvassa Szabó József, VII. oszt. tanuló.

8. Kenedi. *Találkozunk.* Cellón játsza Vajda János, V. oszt. tanuló; kíséri az önképző-köri zenekar.

9. *A pálya dolgozatok eredményének kihirdetése.*

10. Heine. *A kewlári búcsú.* Szavalja Simon Kálmán, VIII. oszt. tanuló, zongorán kíséri Eidenmüller Elemér, VIII. oszt. tanuló.

11. *Othello Szatymazon.* Szavalja Blau Lipót, VII. oszt. tanuló.

12. *Zengjen a dal.* Énekli az önképző-köri énekkar.

A pálya-dolgozatok eredményének kihirdetése után a főgymnasium igazgatója elismeréssel emeli ki a kör egész munkálkodását s azt a buzgalmat és eredményt, melyet a pályamunkálatok elkészítésében fölmutatott, majd köszönetet mondott a kör jótévőinek adományaikért, ezek között buziási Eisenstädter Róbert urnak, továbbá a megjelent nagyszámú közönségnek megtisztelő érdeklődéseért s a kör vezető tanárának fáradozásáért. Az önképző-kör tevékenységében kifejtett nagyobb szorgalmukért jutalomban részesültek: Schütz Antal, VIII. oszt. tanuló az önképző-kör ezüst-érmét, Márki Imre, VIII. oszt. tanuló a „Kisfaludy-díjat“, 21 frt értékű magyar szépirodalmi művet, Simon Kálmán, VIII. oszt. tanuló az önképző-kör bronz-érmét kapta. A gyűlés végeztével a közönség a rajzterembe vonult, hogy ott a főgymnasium ifjúságának közszemlére kiállított rajzait megtekintse.

Az önképző-kör tagjainak elég gazdag és változatos tartalmú könyvtár állott rendelkezésükre, mely a mult iskolai év végén 1161 művet tartalmazott 1785 frt 22 kr. értékben, a jelen évi gyarapodás 14 mű 40 frt 60 kr. értékben s így a könyvtár jelenleg 1175 műből áll 1825 frt 82 kr. értékben. A könyvtár gyarapodásának részletes kimutatása az „Ifjúsági könyvtár“ czím alatt van közölve.

A kör ezen iskolai évben előfizetett a Magyar Nyelvőrre, a Századokra, a Történelmi Életrajzokra, a Philologiai Közlönyre, a Természettudományi Közlönyre és Pótfüzeteire és tagja volt a M. T. Akadémia könyvkiadó-vállalatának.

Ezekben tüntettük föl röviden az ifjúsági önképző-kör jelen iskolai évi működését.

G) Gyorsíró-kör.

A már 22 éve működő s a Gabelsberger-Markovits-féle gyorsírást követő főgymnasiumi gyorsíró-kör szeptember 18-án tartotta meg XXII. alakuló gyűlését az igazgató, mint a kör védnöke jelenlétében, ki a kör vezetését s a gyorsírás tanítását *Jakab Lajos* okl. gyorsírás tanítóra bízta. A kör tisztviselőivé választottak: ifj. elnök: *Schütz Antal* (VIII.), alelnök: *Kállai Emil* (VII.), titkár: *Gönczi Lajos* (VIII.), jegyzők: *Widter Hermann* (VIII.) és *Lukhaub Gyula* (VII.), pénztáros: *Timcsák Béla* (VIII.), ellenőr: *Strubert Jakab* (VII.), könyvtárosok: *Szabó József* (VII.) és *Makai Endre* (VI.), levelező: *Traun Péter* (VIII.), előadók: *Schütz Antal* (VIII.) a haladóknál, *Kállai Emil* (VII.) a kezdőknél.

A gyorsíró-körnek 36 haladó és 61 kezdő, összesen 97 tagja volt. A tanév folyamán tartott a kör egy alakuló- és egy záró-gyűlést, egy ünnepélyt és havonként egy beszámoló ülést. A haladók és kezdők 26 gyakorló órában foglalkoztak a gyorsírással. A körnek 22 év alatt 1919 tagja volt.

A kör bevételeiből annak összes kiadásai fedeztetvén, az év végén 15 frt tiszta jövedelem maradt, mely összeg takarékpénztárba helyeztetett.

Nevezetesebb mozzanatok a kör ez évi történetében:

1. A budapesti Országos Magyar Gyorsíró-Egyesület írásversenyein körünk tagjai az idén is dicséretesen helytálltak, a mennyiben az *őrszi írásversenyen* *Timcsák Béla* (VIII.) a percenként 180 szótagos dictatum leírásáért dicséző oklevelet, a 150 szótagosnál pedig 1 drb. 10 koronás aranyat kapott. Ugyanezen versenyen *Gönczi Lajos* (VIII.) a 150 szótagos dictatum leírásáért díszkönyvet és elismerő okiratot nyert. A *tavaszi írásversenyen* a 220 szótagos versenynél *Schütz Antal* (VIII.) 1 drb. 10 koronás aranyat és a 180 szótagosnál *Kállai Emil* (VII.) a dictatum gyors és szabatos leírásáért és közönséges írásba való hibátlan áttételéért szintén 1 drb. 10 koronás aranyat kapott.

Ugyancsak az Orsz. Magyar Gyorsíró-Egyesület által rendezett *szabatos vitairási versenyen* *Kállai Emil* (VII.) nyerte el az első díjat, egy darab 10 koronás aranyat s munkája, mint minta stenogramm, a „Budapesti Gyorsíróban“ közöltetett. Ezenkívül első díj fejében még négyen kaptak könyveket, vagy folyóiratokat: *Schütz Antal* (VIII.), *Timcsák Béla* (VIII.), *Szabó József* (VII.), *Lukhaub Gyula* (VII.); második díj fejében könyveket kapott

Fischer Ödön (VI.), dicsérő oklevelet pedig *Sebestyén István* (VII.) és *Thomay Béla* (IV. A.) nyertek.

2. A „Temesvári Gabelsberger Gyorsíró-Egyesület“ correct levelezési frásversenyén *André János* (VI.) a harmadik díjat kapta, míg *Valentiny Antal* (VI.), *Szigeti Ernő* (VI.) és *Szigeti Andor* (IV. B.) dicsérő oklevelet nyertek.

3. A Gabelsberger-émlékünnepet, mint az előző években, úgy az idén is megtartottuk (február 26-án), melyen megnyitó beszédet a körvezető tanár mondott s utána *Kállai Emil* (VII.) olvasta fel ezen alkalomra írt „Gabelsberger“ című értekezését, majd *Traum Péter* (VIII.) szavalta el *Cserey József* „Apotheosis“ cz. költeményét. Az ezután lefolyt frásverseny eredménye a következő: A kezdőknél az I. díjat *Magyar János* (IV. A.), a II. díjat *Kertész Ferencz* (VI.), a III. díjat *Berecz János* (VI.) nyerte el. A haladóknál a *látványos versenyen* (percenként előolvasott 120 szótag leírása és azonnali felolvasása) az I. díjat *Vadász Imre* (VI.), II-ikat *Fischer Ödön* (VI.), III-ikat *Sebestyén István* (VII.) nyerte. A *rendes versenyen*, a percenkénti 120 szótag leírásánál az I. díj *Benisch Arthúré* (VIII.), a II-ik *Szigeti Ernőé* (VI.), a III-ik *Thomay Béláé* (IV. A.) lett. A 150 szótagos versenyénél az I. díj *Gönczi Lajosnak* (VIII.) II-ik *Szigeti Ernőnek* (VI.), III-ik *Benisch Arthúrának* (VIII.), a 180 szótagos dictatumnál pedig az I. díj *Timcsák Bélának* (VIII.), a II-ik *Kállai Emilnek* (VII.) és a III-ik *Gönczi Lajosnak* (VIII.) íteltetett oda.

4. Az évenként megtartatni szokott *Markovits-ünnepély* az évváró vizsgálatnál (június 11.) kapcsolatotott össze, hol *Sebestyén István* VII. oszt. tanuló szavalta el *Varjú János* „Markovits emlékezete“ című költeményét. Az ezen alkalommal tartott versenyírás eredménye a következő: a kezdőknél az I. díjat *Kertész Ferencz* (VI.), a II-át *Szilágyi Ferencz* (IV. B.), a III-át *Magyar János* (IV. A.) kapta. A szabatos és szépírástért *Szücs Imre* (IV. B.) 2 korona jutalomban részesült. A haladóknál a 120 szótagos versenyénél I. díjat nyert *Fischer Ödön* (VI.), II-át *Szigeti Andor* (IV. B.), III-át *Vadász Imre* (VI.); a 150 szótagosnál I. díjat nyert *Benisch Arthur* (VIII.) II-át *Makai Endre* (VI.), III-át *Fischer Ödön* (VI.). A 180 szótagosnál I. díjat nyert *Vadász Imre* (VI.), II-át *Szigeti Ernő* (VI.), III-át *Makai Endre* (VI.). A 200 szótagos versenyénél I. díjat (1 drb 10 koronás arany) nyert *Schütz Antal* (VIII.), II-át *Timcsák Béla* (VIII.), III-át *Kállai Emil* (VII.).

Ezen kívül az évközben kifejtett kitartó szorgalmukért többen kaptak részint gyorsírási, részint szépirodalmi műveket.

5. A kör könyvtára 179 cím, 305 kötet. Az idei gyarapodás 19 cím, 25 kötet és füzet. A könyvtárt 67-en használták. A használati forgalom 291 műre terjedt ki.

6. A kör a következő szaklapokat járatta: *Budapesti Gyorsíró* (4 példány), *Gyorsírási Lapok* (4 péld.), *Debreczeni Gyorsíró* (1 péld.), *Soproni*

Gyorsíró (1 péld.), Népszerű Gyorsíró (1 péld.), Emellett állandóan tagja az Országos Magyar Gyorsíró-Egyesületnek.

7. A főgymnasium alsó osztályaiban 10, a felsőbb osztályokban 46 tanuló alkalmazza a gyorsírást.

A kör tagjai közül a praxis terén *Kállai Emil* (VII.) működött, a ki a Dugonics-Társaság díszgyűlésein Enyedy Lukács és Hock János orsz. képviselők előadásait gyorsírta a Társaság megbízásából. Ugyan ő vette fel *Löw Immanuel* főrabbinak Szegeden és a vidéken bold. Erzsébet királyasszony halála felett mondott gyászbeszédeit, melyek kötetbe foglalva e feljegyzések alapján jelentek meg. Eszközölt ezenkívül gyorsírási felvételeket gyűlésekről, tárgyalásokról stb. Szakcikkeket közöltek tőle a Budapesti Gyorsíró és a vidéki gyorsírási lapok.

8. Körünket ez évben a következő szives adományokban részesítették: *Bódogh János* úr, az orsz. magy. gyorsíró-egyesület ügyvezető igazgatója a Bódogh-féle alapítvány idei kamata fejében 5 frtot, *Varjú János* úr főgymn. tanár, körünk volt elnöke 10 drb gyorsírási művet adott a körnek. *Szalay Károly* máv. ellenőr úr 2 koronát, *Klinger Albertné* úrnő 2 koronát, ifj. *Kotányi Manó* máv. ellenőr úr 2 koronát, *Schulhof Lajos* tanító úr 2 gyorsírási művet, *Rostos Samu* máv. ellenőr úr 1 koronát, *Rostos Samuné* úrnő 1 koronát, *Weinberger Ferencz* tanuló egy gyorsírási munkát és 40 fillért, *N. N.* 40 fillért, *Sugár Ödön*, III. A. oszt. tanuló 1 koronát, *Sch. K.* 1 koronát adományoztak. Fogadják a szives ajándékozók hálás köszönetünket.

9. Tanulóink közül nyolczan német gyorsírással is foglalkoztak.

10. *Kállai Emil*, VII. oszt. tanuló a Gabelsberger német gyorsírásón kívül még áttanulta a Stolze-Fenyvessy és Nagy Sándor-féle gyorsírási rendszereket is.

H) A főgymnasium ösztöndíjas és jutalmazott tanulói az 1898—99. tanévben.

a) Ösztöndíjasok:

1. Benisch Arthúr, VIII. oszt. tanuló, a Makra-féle alapítványból évi 77 frt 44 krral.

2. Csonka Ferencz, VII. oszt. tanuló, a Kárász Anna-féle alapítványból évi 416 frt 66 krral.

3. Divényi Károly, V. oszt. tanuló, a győri kir. árva-alapítványból évi 100 frttal.

4. Domokos László, VII. oszt. tanuló, a Gervay Mihály-féle alapítványból évi 100 frttal.

5. Dögl Adolf, IV. B. oszt. tanuló, a budai Mária Terézia-féle alapítványból évi 120 frttal.

6. Janosevity Miklós, V. oszt. tanuló, a Kosztics Péter-féle alapítványból évi 300 frttal.

7. Jungen Emil, VI. oszt. tanuló, a Rózsa Ferencz-féle alapítványból évi 100 frttal.

8. Korom Pál, III. A. oszt. tanuló, a Vetró Sándor-féle alapítványból évi 62 frt 83 krral.

9. Laczkó János, IV. A. oszt. tanuló, a Jövedéki birság alapból évi 100 frttal.

10. László Gyula, III. B. oszt. tanuló, a Mária Terézia-féle alapítványból évi 120 frttal.

11. Luczay Livius, VIII. oszt. tanuló, az Elena-Ghiba-Birtha-féle alapítványból évi 200 frttal.

12. Mihályffy László, VIII. oszt. tanuló, a Jettim-féle alapítványból évi 100 frttal.

13. Sőregi Mátyás, VIII. oszt. tanuló, a Rózsa Ferencz-féle alapítványból évi 100 frttal.

14. Schütz Antal, VIII. oszt. tanuló, a Bonnaz-féle alapítványból évi 96 frttal.

15. Szűcs Endre, VI. oszt. tanuló, a millenniumi ösztöndíj alapítványból évi 100 frttal.

16. Takács Ernő, VI. oszt. tanuló, a Némethy Ignác-féle alapítványból évi 60 frttal.

17. Venetianer Frigyes, V. oszt. tanuló az ifj. báró Rudics József-féle alapítványból évi 400 frttal.

18. Zacharia Emil, VII. oszt. tanuló, a Gozsdú-féle alapítványból évi 180 frttal.

A mult 1897—98. tanévben a Makra-féle ösztöndíjat Benisch Arthur, VII. oszt. tanuló, a Bonnaz-félét pedig Friedrich András, VIII. oszt. tanuló élvezte.

b) Az intézet jutalmazott tanulói az 1898—99. tanévben

I. A vallásban tanúsított jeles előmenetelért:

Becker János, VIII. oszt. tanuló, az Ebner-féle alapítványból 6 arannyal.

II. A magyar nyelvben és irodalomban tett jeles előmenetelért:

Márki Imre, VIII. oszt. tanuló, a Kisfaludy-Társaságtól alapított Kisfaludy-jutalomból 21 frt értékű magyar szépirodalmi művekkel.

III. A magyar nyelv elsajátításában tett jeles előmenetelért:

Schütz János, III. B. oszt. tanuló, a „Magyar Gábor 30 éves tanári működésének emlékére régi tanítványai által tett alapítvány“-ból 22 frt 50 krral.

IV. A magyar történelemben tanúsított jeles előmenetelért:

Schütz Antal VIII. oszt. tanuló a „Szinger Kornél és Bakos Pali alapítvány“-ból 25 frttal.

V. Jó magaviselet és előmenetelért :

1. Traum Péter, VIII. oszt. tanuló, a „Régi szegedi főgymnasiumi tanulók alapítványá“-ból 44 frttal.

2. Kalmár Szilveszter V. oszt. tanuló a Sobay-féle alapítványból 25 frt 20 krral.

3. Szabó József, VII. oszt. tanuló, dr. Kiss János adományából 150 frttal.

4. Makai Emil, VI. oszt. tanuló, a dr. Cajus Gábor és neje Abelesz Regina alapítványából 40 frt 50 krral.

5. Szabó Gyula VII. oszt. tanuló, Debreczeni János, egri apátkanonok adományából 5 aranynyal.

6. Váradi Pál II. B. oszt. tanuló, a Sobay-féle alapítványból 25 frt 20 krral.

7. Nagy Illés IV. A. oszt. tanuló, Debreczeni János, egri apátkanonok adományából 5 aranynyal.

8. Cseh András I. C. oszt. tanuló, a Cserveny-féle alapítványból 1 frttal.

9. Apró Imre II. B. oszt. tanuló, a Pap József-féle családi alapítványból 100 frttal.

10. Csőke Imre, VII., Bozóky Mihály IV. B., Berényi János III. B. oszt. tanulók a szeged-belvárosi róm. kath. plébánia által Pádúai szent Antal tiszteletére gyűjtött jótékony adományból egyenkint 4 frttal.

11. Berecz János VI., Venetianer Frigyes V., Pohl Károly IV. B., Jung Mátyás IV. A., Guth Miklós I. C. oszt. tanulók Lampel Róbert (Wodianer F. és fiai) budapesti könyvkereskedő adományából egy-egy kötet ifjúsági irattal.

12. Schneider Károly IV. A., Szigeti Andor IV. B., Dettre János III. B., Weisz Lajos II. A., Felhő Gábor II. B. oszt. tanulók „Az ezer éves Magyarország multjából és jelenéből“ cz. könyv egy-egy példányával.

TANÁRI KAR.

A) A kötelezett tantárgyak tanárai.

Sorszám	A tanár neve	Tantárgyak, melyeket előadott	Osztályok, melyekben előadott	Illetti óraki- szám	Észrevételek
1	Cserép Sándor	Magyar irod. olvasmányv. görög irod. és műv. tört.	VII. VIII.	4	Igazgató.
2	Bite Béla	Magyar nyelv Latin nyelv	II. A. II. A. IV. B.	18	A II. A. osztály főnöke, az ifj. kisebb könyvtár őre.
3	Both Ferencz	Vallástan Magyar nyelv Latin nyelv	I. A. I. B. II. B. I. C. I. C.	19	Az I. C. osztály főnöke, hitelemző.
4	Divényi Gyula	Vallástan Magyar nyelv Latin nyelv Szépíráás	II. A. I. B. V. I. B. I. B.	19	Az I. B. osztály főnöke, az ifj. kisebb könyvtár őre.
5	Fekete Ipoly	Magyar nyelv Latin nyelv Görög nyelv Magyar irod. olvasmányv. görög irod. és műv. tört. Történelem	III. A. III. A. VII. V. IV. A.	19	A III. A. osztály főnöke.
6	Finda Antal	Történelem Földrajz	III. A. V. I. A. I. B. I. C.	19	A földrajzi szer- tár gondnoka.
7	Floderer Imre	Vallástan Természetradj Szépíráás	I. C. IV. A. IV. B. V. VI. I. A. I. C.	15	Tanított február 3-tól az isk. év végeig; a termé- szetradjai szertár őre.

Sorszám	A tanár neve	Tantárgyak, melyeket előadott	Osztályok, melyekben előadott	Hely- érti- nek száma	Észrevételek
8	Frank István	Mennyiségtan Phys. földrajz Számтан ¹⁾ Szépirás ¹⁾ Mennyiségtan ²⁾	II. A. III. B. IV. A. VI. III. B. I. C. I. C. VII.	19 ¹⁾ 18 ²⁾	A III. B. osztály főnöke.
9	Jászai Rezső dr.	Történelem Földrajz	IV. B. VI. VIII. II. A. II. B. VII.	19	A tanári könyv- tár őre.
10	Kátay Lajos világi	Rajzoló mértan	I. C. III. A. III. B.	7	Főreáliskolai rendes és gym- nasiumi kisegítő rajz tanár.
11	Kovács ev. János	Vallástan Magyar nyelv Latin nyelv	III. A. III. B. IV. A. IV. B. II. B. II. B.	18	A II. B. osztály főnöke, hitelemző.
12	Nováky Bertalan világi	Rajzoló mértan Szabadkézi és geometriai rajz	I. A. I. B. II. A. II. B. IV. A. IV. B. V—VIII.	24	A rajzszertár őre.
13	Orafcsik József	Német nyelv Latin nyelv Görög nyelv	IV. A. VI. VI. VIII.	18	A VI. osztály főnöke.
14	Prelogg József	Magyar nyelv Német nyelv	III. B. IV. B. III. A. III. B. IV. B.	18	A IV. B. osztály főnöke, az ének- kar felügyelője.
15	Rozs Lajos	Számтан Phys. földrajz Vallástan ¹⁾ Szépirás Számтан ²⁾	I. A. I. B. II. B. III. A. III. A. I. C. I. A. ¹⁾ II. B. I. C.	19	
16	Sáfrán József	Vallástan Magyar nyelv és irodalom Bölcséleti előtan	V. VI. VII. VIII. VI. VIII. VIII.	17	Hitszónok, az ifj. önképző-kör veze- tője, az ifj. segélyző egyesület felügyelője, az ifj. nagyobb könyvtár gondnoka.

1) Február 3-ig tanította. — 2) Február 3-tól tanította.

Sorszám	A tanár neve	Tantárgyak, melyeket előadott	Osztályok, melyekben előadott	Heti órái- nak száma	Észrevételek
17	Schandl Miklós	Mennyiségtan Természettan Szépirás	IV. B. V. VIII. VII. VIII. II. A.	18	A VIII. osztály főnöke, a termé- szettani és vegy- tani szertár őre.
18	Simonides István	Magyar nyelv Latin nyelv Magyar irod. olvasmány, görög irod. és műv. tört.	IV. A. IV. A. VII. VI.	18	A IV. A. osztály főnöke.
19	Szalay István	Magyar nyelv Latin nyelv	I. A. I. A. III. B.	19	Az I. A. osztály főnöke.
20	Szinger Kornél	Magyar nyelv és irodalom Német nyelv Történelem	VII. V. VI. VII. VIII. III. B.	18	A VII. osztály főnöke.
21	Timina Ödön világi	Tornázás	I—VIII.	26	A tornaszerek felügyelője.
22	Váradi Károly	Latin nyelv Görög nyelv	V. VIII. V.	16	Az V. osztály főnöke, a philologiai szer- tár őre, értekez- leti jegyző.
23	Zvér Endre	Mennyiségtan Természetrajz	VII. IV. A. IV. B. V. VI.	14	Tanított február 3-ig.

A nem kath. vallású tanulók vallásstanukban saját lelkészeiktől nyertek oktatást.

B) A nem kötelezett tantárgyak tanárai.

Jakab Lajos, m. kir. államvasúti tisztviselő, okl. gyorsíró, tanította a gyorsírást heten-
kinti 2 órában.

Nováky Bertalan, főgymn. rajztanár, tanította a szabadkézi rajzot hetenkinti 4 órában.

Simits Ferencz, főreáliskolai r. tanár, tanította a francia nyelvet hetenkinti 2 órában.

Szögedi Endre, a városi zeneiskola igazgatója, tanította az éneket hetenkinti 2 órában.

Előadott tananyag.

Első A., B. és C. osztály.

Osztályfőnökök: A. osztályban: *Szalay István*, B. osztályban: *Divényi Gyula*,
C. osztályban: *Both Ferencz*.

Vallástan, hetenkinti 2 órában. A hitről. Az apostoli hitvallás. Az Isten tíz- s az anyaszentegyház öt parancsa. A szentségekről s az imádságról. Tankönyv: Nagy katekizmus. Eger, 1881. Tanárok: I. A. és I. B. osztályban: *Both Ferencz*, I. C. osztályban: *Floderer Imre*.

Magyar nyelv, hetenkinti 6 órában. A hangok. A szók jelentés szerinti megkülönböztetése. A névszók viszonyítása. Ragok és névutók használata. A mondatok nemei. A mondat- és beszédrészek megkülönböztetése. Rendszeres igeragozás. Van, lesz-féle igék. Határozott és határozatlan személyragok. Szóképzés összetétel által és képzőkkel. Képzők csoportosítása. Szócsoportosítás jelentés szerint. Kötőszók. Indulatszók. Mesék, elbeszélések, görög-római és hun-magyar mondák az olvasókönyv nyomán. Értelmes és hangsúlyozott olvasás, tartalmi és nyelvtani fejtegetések, versek beemlézése és elszavalása. Kéthetenkint egy iskolai írásbeli gyakorlat. Tankönyv: dr. Szinnyi, Iskolai magyar nyelvtan, I. r. Budapest, 1891. U. a. Magyar olvasókönyv, I. r. Budapest, 1897. Tanárok: I. A. osztályban: *Szalay István*, I. B. osztályban: *Divényi Gyula*, I. C. osztályban: *Both Ferencz*.

Latin nyelv, hetenkinti 7 órában. Írás és olvasás, egyszerű mondatok, a nevek fogalma, a nevek declinációi, a melléknév egyeztetése a maga főnévvel, a melléknévek fokozása, a névmások, a számnevek, elüljárók, a rendes igeajlítás főbb alakjai. A tanultaknak megfelelő fordítások és elemzések. Hetenkint egy iskolai írásbeli gyakorlat. Tankönyv: Pirchala Imre, Latin nyelvtan. Pozsony, 1899. U. a. Latin olvasó- és gyakorlókönyv. Pozsony, 1899. Tanárok: I. A. osztályban: *Szalay István*, I. B. osztályban: *Divényi Gyula*, I. C. osztályban: *Both Ferencz*.

Földrajz, hetenkinti 4 órában. Magyarország és Európa államainak természeti viszonyai; ezek főbb topographiai adatai, a városok és vidékek néprajza a lakosok főbb foglalkozásának ismertetésével, nemkülönb a fel-

tünőbb föld- és kőzetemeknek, jellemző növényeknek s állatoknak szemléltető leírása. Tankönyv: Kőrösi Albin, Földrajz, I. r. Budapest, 1897. Tanár: *Finda Antal*.

Számтан, hetenkinti 3 órában. A tízes számrendszer. A négy számolási művelet egész számokkal és tizedes törtekkel; a számok oszthatósága, a legkisebb közös többes, a legnagyobb közös osztó; a tört, mint bányados és viszony; közönséges törtekkel való számolás. A méter mérték ismertetése: időszámítás. Tankönyv: Mocnik-Schmidt, Számтан. Budapest, 1897. Tanár: *Roxs Lajos*.

Rajzoló mértan, hetenkinti 3 órában. A síkmértani elemek. Pontok, vonalak és szögek fekvései és mérési viszonyai. A síkidomok — három-, négy és sokszögeknek — fontosabb tulajdonságai, területük meghatározása. A kör és ahhoz tartozó nevezetesebb egyenesek ismertetése. Mértani díszítmények rajzolása a mértanban tanult idomok felhasználásával, rendszeresen haladó táblarajzok után rajzeszközökkel, majd pedig szabadkézzel. Tankönyv: Dr. Gerevich. Rajzoló geometria, I. r. Budapest, 1895. Tanárok: I. A. és I. B. osztályban: *Nováky Bertalan*, I. C. osztályban: *Kátay Lajos*.

Szépírás, hetenkinti 1 órában. Folyó magyar írás, kis és nagy betűk. Tanárok: I. A. és I. C. osztályban: *Floderer Imre*, I. B. osztályban: *Divényi Gyula*.

Tornázás, hetenkinti 2 órában. A rendgyakorlatok, egyszerű szabadgyakorlatok, tornajátékok; szerelvényeken: a tám-, függés- s lengés-gyakorlatok, a magas és távugrás. Tanár: *Timina Ödön*.

Második A. és B. osztály.

Osztályfőnökök: A. osztályban: *Bite Béla*, B. osztályban: *Kovács János*.

Vallástan, hetenkinti 2 órában. A kath. egyház szertartásainak magyarázata. Tankönyv: Ivánkovits János, A ker. egyház szertartásainak és ünnepeinek rövid értelmezése. Szeged, 1887. Tanárok: II. A. osztályban: *Divényi Gyula*, II. B. osztályban: *Both Ferencz*.

Magyar nyelv, hetenkinti 5 órában. A tö- és egyszerű mondatok osztályozása, a kijelentés módja és a mondat alakja szerint. Az egyszerű mondat mellékrészei: jelzők és kiegészítők; a határozók különféle fajai és osztályozása; az átvitt és képes értelemben használt helyhatározók. Szóegyeztetés. Szóvonzat. Az összetett mondatok és nemei. A mellé és alárendelő mondatok kötőszavai. Az alanyi, tárgyi, jelző és határozó mondatok. Az igemódok és igeidők használata. A mondatok rövidítése. Elbeszélő prózai és költői olvasmányok az olvasókönyv alapján. Az olvasmányok tartalmi magyarázata és azok tartalmának szabadon való elbeszélése. Költemények szavalása. Két-

hetenkint egy írásbeli gyakorlat. Tankönyv: dr. Szinnyei, Iskolai magyar nyelvtan, II. r. Budapest, 1891. U. a. Magyar olvasókönyv, II. r. Budapest, 1891. Tanárok: II. A. osztályban: *Bite Béla*, II. B. osztályban: *Kovács János*.

Latin nyelv, hetenkinti 7 órában. Az alaktan befejezése, főleg: genuszabályok, teljes coniugatio, a szóképzés elemei. A fő- és mellékmondatok megkülönböztetése kötőszók szerint. Összefüggő olvasmányul: A rómaiak történetéből: A római királyokról, 1—18, továbbá 3 mese fordítása és könyv nélkül való megtanulása. A szókincs megfelelő bővítése egyes mondatok és összefüggő olvasmányok alapján, kapcsolatban a szóképzési csoportok összeállításával. Hetenkint egy iskolai írásbeli gyakorlat. Tankönyv: Pirchala Imre, Latin nyelvtan. Pozsony, 1899. U. a. Latin olvasó- és gyakorlókönyv. Pozsony, 1899. Tanárok: II. A. osztályban: *Bite Béla*, II. B. osztályban: *Kovács János*.

Földrajz, hetenkinti 4 órában. Ázsia, Afrika, Amerika, Ausztrália. Ezek természeti viszonyai, topographiai adatok, a városok és vidékek néprajza, a lakosság főbb foglalkozásának ismertetése, a feltűnőbb föld- és kőzetemeknek, jellemző növényeknek s állatoknak lehetőleg szemléltető leírása. Tankönyv: Kőrösi Albin, Földrajz, II. r. Budapest, 1896. Tanár: *dr. Jászai Rexső*.

Számтан, hetenkinti 4 órában. A négy alapművelet közönséges és tizedes törtekkel; rövidített számműveletek, az u. n. számtani műveletek korlátolt pontossággal. Az arányosság fogalmának fejtegetése, olasz számolásmód, egyszerű hármasszabályhoz tartozó föladatok megfejtése a kettős tétel s aránylatok szerint. Mértani viszonyok és arányok elemei; százalékszámítás és egyszerűbb alkalmazásai. Tankönyv: Mocnik-Schmidt, Számтан. Budapest, 1897. Tanárok: II. A. osztályban: *Frank István*, II. B. osztályban: *Roxs Lajos*.

Rajzoló mértan, hetenkinti 3 órában. Testmértani elemek. Az egyenes és síkok abszolút és relatív helyzete. Lapszögek és szögletek. A fontosabb testek — a kocka, hasáb, gúla, szabályos testek, henger, kúp és gömb — tulajdonságai, hálózata, felületének és köbtartalmának kiszámítása, azok hasonlósága, összeillősége és symmetriája. A fönt elősorolt testek mintáinak előállítása. Síkékmények rajzolása a symmetria fölhasználásával, tollal kihúzva. Tankönyv: Landau és dr. Wohrab, Rajzoló geometria, II. füzet. Budapest, 1890. Tanár: *Nováky Bertalan*.

Szépírás, hetenkinti 1 órában. Magyar írás folytatva, német írás. Tanárok: II. A. osztályban: *Schundl Miklós*, II. B. osztályban: *Roxs Lajos*.

Tornázás, hetenkinti 2 órában. Rendgyakorlatok; egyszerű és összetett könnyebb szabadgyakorlatok; tornajátékok; szerelvényeken: tám-, függés- és lengés-gyakorlatok; magas távugrás. Tanár: *Timina Ödön*.

Harmadik A. és B. osztály.

Osztályfőnökök: A. osztályban: *Fekete Ipoly*, B. osztályban: *Frank István*.

Vallástan, hetenkinti 2 órában. Az ó-szövetség története. Tankönyv: Róder Alajos, Bibliai történet. Eger, 1891. Tanár: Kovács János.

Magyar nyelv, hetenkinti 3 órában. A nyelvtan rendszeres áttekintése. A hangsúlyos vers ismertetése. Összefüggő történeti olvasmány; elbeszélő költemények. Szavalás. Kéthetenként egy írásbeli gyakorlat. Tankönyv: dr. Szinnyei József, Rendszeres magyar nyelvtan. Budapest, 1897. U. a. Magyar olvasókönyv, III. r. Budapest, 1897. Tanárok: III. A. osztályban: *Fekete Ipoly*, III. B. osztályban: *Prelog József*.

Német nyelv, hetenkinti 4 órában. A leghasználtabb szók begyakorlása egyszerű mondatok alapján. Könnyebb szövegű prózai és verses olvasmányok fordítása és betanulása. Ezek alapján a német nyelvtan hang- és alaktani része rövid kivonatban a gyenge és erős ígéhajlítással bezárólag. A nyelvtanból a megfelelő magyar mondatok fordítása németre. Kéthetenként egy iskolai írásbeli gyakorlat. Tankönyv: dr. Szemák, Német nyelvtan, I. r. Budapest, 1897. U. a. Német olvasókönyv, I. Budapest, 1894. Tanár: *Prelog József*.

Latin nyelv, hetenkinti 6 órában. Szókötéstan. Az infinitivusi és participialis mondat szerkezet gyakorlati ismertetése. Az egyszerű mondat rendszeres tárgyalása. Szótanulás, kapcsolatban az olvasmánnyal. Olvasmányok: De Romulo. De Numa Pompilio. De Tullo Hostilio. De Anco Marcio. De Tarquinio Prisco. De Servio Tullio. De Tarquinio Superbo. De mutatione rei publicae. De bellis adversus Tarquinos gestis. A mondattani szabályoknak megfelelő mondatok és összefüggő olvasmányok fordítása magyarból latinra. Hetenkint egy iskolai írásbeli gyakorlat. Tankönyv: Pirchala Imre, Latin nyelvtan. Pozsony, 1897. U. a. Latin gyakorlókönyv. Pozsony, 1896. U. a. Rerum Romanarum liber. Pozsony, 1896. Tanárok: III. A. osztályban: *Fekete Ipoly*, III. B. osztályban: *Szalay István*.

Történelem és politikai földrajz, hetenkinti 4 órában. Az első és második időszakban Magyarország története egészen. A harmadik időszakban: A magyar királyság és Ausztria területe és alkotó részei; a magyar állam népessége, nyelv, vallás és foglalkozás tekintetében. A magyar állam anyagi és szellemi műveltsége, alkotmánya, törvénykezése és közigazgatása. Ausztria koronaországainak áttekintése. Közös ügyek. A monarchia nemzetközi képviselője. Tankönyv: Baróti-Csánki, Magyarország története. Budapest, 1897. Tanárok: III. A. osztályban: *Finda Antal*, III. B. osztályban: *Szinger Kornél*.

Physikai és matematikai földrajz, hetenkinti 2 órában. Physikai jelenségek: halmaz állapotok, erők, nehézkedés, az egyensúly és mozgás

fontosabb jelenetei s főbb törvényei; a vízről, a levegőről. A hőtán, fénytán, továbbá a villamosság és delejesség tanainak alapvonalai. A földterület physikai jelenségei a szárazon, a vízen, a levegőben. A föld, mint csillag, matematikai fölosztása és méretei, mozgásai; földövek, évszakok, klíma. Tankönyv: dr. Schmidt Ágoston, Fizika és fizikai földrajz. Budapest, 1896. Tanárok: III. A. osztályban: *Roxs Lajos*, III. B. osztályban: *Frank István*.

Számтан, hetenkinti 3 órában. Az összetett hármasszabály; kamatszámolás; lerovatszámolás; határidőszámolás; láncszabály; az arányos osztás. Elegyítési föladatok. Tankönyv: Mocnik-Schmidt, Számтан. Budapest, 1897. Tanárok: III. A. osztályban: *Roxs Lajos*, III. B. osztályban: *Frank István*.

Rajzoló mértán, hetenkinti 2 órában. A szerkesztő síkmértán. Az egyenes vonalú idomok — négyzet, dülény, ferdény, stb. — szerkesztése. A hasonlóság, összeillőség és symmetria fogalmának kibővítése. A mértán alkalmazása a rajzolásnál és mérésnél. A területek átváltoztatása, tekintettel azok könnyebb kiszámíthatására. Helyszín-rajzok készítése. Tankönyv: dr. Gerevich, Constructiv planimetria. Budapest, 1898. Tanár: *Kátay Lajos*.

Tornázás, hetenkinti 2 órában. Rendgyakorlatok; egyszerű és összetett szabadgyakorlatok; tornajátékok; szerelvényeken: a tám-, függés- és lengés-gyakorlatok; magas- és távugrás. Tanár: *Timina Ödön*.

Negyedik A. és B. osztály.

Osztályfőnökök: A. osztályban: *Simonides István*, B. osztályban: *Prelogg József*.

Vallástán, hetenkinti 2 órában, Jézus Krisztus élettörténete, az apostolok cselekedetei és Palesztina földrajza. Tankönyv: Róder A., Bibliai történet. Eger, 1891. Tanár: *Kovács János*.

Magyar nyelv, hetenkinti 4 órában. A stílus általános törvényei. A prózai és költői stílus különbségei tüzetesen; a hangsúlyos és mértékes verselés. Költői olvasmány: Arany János Toldi-ja. Prózai olvasmányok: Leírások és elbeszélések, u. m. tárgyrajzok, jelenetek, jellemrajzok, könnyebb életrajzok. Kéthetenkint egy írásbeli házi dolgozat. Tankönyv: dr. Négyesy László, Stiliztika, I. r. Budapest, 1897. — Arany János, Toldi. Magyarázta Lehr A. Budapest, 1892. Tanárok: IV. A. osztályban: *Simonides István*, IV. B. osztályban: *Prelogg József*.

Német nyelv, hetenkinti 3 órában. Szótanulás etymológikus csoportokban. A német társalgási nyelvben leginkább használt kifejezések és szólásmódok, kérdések és feleletek alakjában tárgyak szerint csoportosítva. Könnyebb szövegű prózai és verses olvasmányok fordítása és bemutatása. Ezek alapján a német nyelvtan hang- és alaktani részének rendszeres előadása a szóképzéssel bezárólag. A mondattan elemei. Magyar mondatok for-

dítása németre a nyelvtani anyag begyakorlására. Kéthetenként egy iskolai írásbeli gyakorlat. Tankönyv: dr. Szemák, Elméleti és gyakorlati német nyelvtan, II. r. Budapest, 1897. U. a. Német olvasókönyv, II. r. Budapest, 1892. Tanárok: IV. A. osztályban: *Oraftsik József*, IV. B. osztályban: *Prelog József*.

Latin nyelv, hetenkinti 6 órában. Az idő- és módtannak rendszeres tárgyalása; oratio obliqua; a latin periodus gyakorlati ismertetése. Próza olvasmányok: De bello Punico primo. De bello Punico secundo. De Romanorum post pugnam Cannensem magnanimitate. De situ urbis Syracusarum. De Galliae Germaniaeque moribus. A prosodia és metrika előrebocsátása után költői olvasmány Ovidiusból: A tavasz. Az idő hatalma. Romulus és Remus kitevése. Hetenkint egy iskolai írásbeli gyakorlat. Tankönyv: Pirchala Imre, Latin nyelvtan. Pozsony. 1899. U. a. Latin gyakorlókönyv. Pozsony, 1898. U. a. Rerum Romanorum liber. Pozsony, 1898. Tanárok: IV. A. osztályban: *Simonides István*, IV. B. osztályban: *Bite Béla*.

Történelem, hetenkinti 3 órában. A hajdankori népek rövid ismertetése; a görögök, a rómaiak története és társadalmi élete a császárság koráig. Tankönyv: Vaszary, Egyetemes világtörténet, I. r. Budapest, 1895. Tanárok: IV. A. osztályban: *Fekete Ipoly*, IV. B. osztályban: *dr. Jászai Rezső*.

Természetrajz, hetenkinti 3 órában. Ásványtan: az ásványok külső és belső tulajdonságai; a chemiai összetételre alapított öt főosztály ismertetése s ezekből az ásványrendszer megállapítása főbb vonásokban. Kőzettan: az egyszerű kőzetek megismertetése ásványtani alapon s az összetettebb kőzetek általánosan elterjedt, nevezetesebb fajai. A geologia alapvonalainak ismertetése. Tankönyv: dr. Róth-Szterényi, Ásvány-, kőzet- és földtan. Budapest, 1890. Tanár: *Floderer Imre*.

Algebra, hetenkinti 3 órában. Bevezetés az Algebrába. Összeadás és kivonás egész számokkal. Sokszorozás egész számokkal, kiterjeszkedve a kéttagúak négyzetének és köbének képzésére. Osztás egész számokkal, kiterjeszkedve a geometriai haladványok képletére. Ugyanazon műveletsorozat törtszámokkal. Elsőfoku egyenletek egy ismeretlennel. Arányok és aránylatok. Tankönyv: dr. Lutter Nándor, Betűszámítás. Budapest, 1891. Tanárok: IV. A. osztályban: *Frank István*, IV. B. osztályban: *Schandl Miklós*.

Rajzoló mértan, hetenkinti 2 órában. A szerkesztő síkmértan. Görbe vonalú idomok. A körtan kibővítése és az ebbe vágó főladványok; két kör viszonyos fekvése. A legfontosabb görbe vonalak, különösen a kúpszeletek által képződők és azok szerkesztése. Rövid áttekintése a négy osztályban tanultaknak. Tankönyv: Landau és dr. Wohlrab, Rajzoló geometria, III. r. Budapest, 1891. Tanár: *Nováky Bertalan*.

Tornázás, hetenkinti 2 órában. Rendgyakorlatok; összetett szabadgyakorlatok; tornajátékok; szerelvényeken: a tám-, függés-, föllendülés-, lengés-, forgás-gyakorlatok; magas és távugrás. Tanár: *Timina Ödön*.

Ötödik osztály.

Osztályfőnök: Váradi Károly.

Vallástan, hetenkinti 2 órában. Dr. Titz A., Kath. vallástan. I. r. Alap-tan. Budapest, 1897. Tanár: *Sáfrán József.*

Magyar nyelv, hetenkinti 3 órában. Szerkesztéstan. Az előadás nemei (elbeszélő, értekező és rábeszélő) és formái (folytonos előadás, beszéltetés, dialogus, levél). A szerkesztés két főművelete: I. dispositió. A gondolatok egymásutánja. Az egység, haladás, folytonosság és teljesség a gondolatok sorában. A gondolatcsoportok, a részek rendje (kezdet, közép, vég). Az egyes részek szerkezete, különösen a középső rész (tárgyalás) elrendezése az előadás nemei és formái szerint: a leírásban, a jellemrajzban, az elbeszélésben, az értekező és rábeszélő előadásban, a dialogusban, a levélben és a lyrai költeményben. II. A feltalálás (inventio). Költői és prózai olvasmányok, ezekkel kapcsolatban havonként egy házi írásbeli dolgozat. Tankönyv: dr. Nagyesy László, Szerkesztéstan. Budapest, 1895. Tanár: *Divényi Gyula.*

Német nyelv, hetenkinti 3 órában. A német társalgási és irodalmi nyelvben leginkább használt szók és kifejezések rendszeres tárgyalása és begyakorlása kérdések és feleletek alakjában. Válogatott prózai olvasmányok fordítása és elemzése az alaktalan ismétlésére és a mondattani anyag begyakorlására. Rendszeres mondattan, a megfelelő magyar mondatok fordítása. Herder „Cid“-jéből válogatott románczok fordítása s ezek tartalmának szabad előadása német nyelven. A szebb románczok szavalata. A románcz elmélete és története, Herder élete és működése német nyelven. Fordítás magyarból németre Schack Béla szöveggönyve nyomán. Havonként egy írásbeli dolgozat. Tankönyv: dr. Szemák, Német Olvasókönyv, III. r. Budapest, 1894. Ugyanaz: Német mondattan. Budapest, 1891. Tanár: *Sxinger Kornél.*

Latin nyelv, hetenkinti 6 órában. Nyelvtani ismétlések, irálytani és szóbeli gyakorlatok. Prózai olvasmány: T. Livius XXI. 1—56. — Költői olvasmány: Cn. Naevius: Saját sírjára. Qu. Ennius: Saját sírjára. C. Valerius Catullus: Felajánlás. III. X. XXVI. XXXI. XXXVIII. LXXXIV. CI. P. Vergilius Maro: Ecl. I. Georg. I. 311—350. IV. 149—227. Albius Tibullus: I. 10. Sextus Propertius: IV. 7. P. Ovidius Naso: Trist. IV. 10. M. Valerius Martialis: Lib. Spect. 3. I. 13, 42. IV. 49. A prosodiai és metrikai ismeretek bővítése. Havonként két órában iskolai írásbeli dolgozat. Tankönyv: Bartalmalmosi, T. Livii ab urba condita I. XXI. XXII. Budapest, 1882. Pirchala Imre, Anthologia Latina. Budapest, 1891. — Tanár: *Váradi Károly.*

Görög nyelv, hetenkinti 5 órában. Attikai alaktan elemei: fő- és melléknevek ragozása, igehatározók, névmások és számnevek, az ω-végezetű rendes igeajlítás megfelelő fordítási gyakorlatokkal. Kéthetenként egy iskolai írásbeli gyakorlat. — Tankönyv: dr. Maywald József, Görög nyelvtan.

Budapest, 1895. Ugyanaz: Görög gyakorló-könyv. Budapest, 1893. Tanár: *Váradi Károly*.

Magyar irodalmi olvasmány, görög irodalom és művelődés történelem (Görög nyelv helyett), hetenkinti 2 órában. Szemelvények Révay, Virág, Baróti Szabó Dávid és Berzsenyi verseiből. Kazinczy és Berzsenyi levelezései. Kölcsey: Védelem P. J. számára; Magyar Játékszín; Emlékbeszéd Kazinczy felett; A magyar nyelv ügyében. Kármán munkáiból: Előszó az Urania I. II. kötetéhez. A nemzet csinosodása. Mindezek tartalmi és tárgyi magyarázata, az irodalomtörténeti vonatkozások fölvilágosítása. — Thukydides műve egészének és részének föltüntetése mellett a II. 34—46; 47—54; 59—65. — VI. 8—14; 30—32; VII. 10—17; 42—87. A tartalom kikerekítésén kívül a beszédek szerkezete. A görög állami régiségeknek párhuzamos, időnkint összefoglaló ismertetése, különösen a dórállamok és Athen alkotmányos szerkezete. Tankönyv: dr. Jancsó B., Magyar irodalmi olvasmányok. V. oszt. Budapest, 1890. — Szilasi Móricz. Szemelvények Thukydidesből. Budapest, 1890. — Schill Salamon, Görög régiségek és a görög művészet története. Budapest, 1891. Tanár: *Fekete Ipoly*.

Történelem, hetenkinti 3 órában. A római császárság. A kereszténység alapítása és emelkedése. A barbárok letelepedése a nyugoti birodalomba. A mohamedanizmus. A nyugati császárság megújítása. Új népek bevándorlása és megtelepedése. A hűbériség. A császárság és pápaság küzdelme. Keresztes háborúk. A középkori intézmények bomlása. Tankönyv: Vaszary, Egyetemes világtörténet, II. r. Budapest, 1897. Tanár: *Finda Antal*.

Természetrész, hetenkinti 2 órában. Növénytan. A növények boncz-tani szerkezete általános vonásokban. A virágos növények testének külső tagoltsága, lehetőleg élő példányokban bemutatva. A növények életfolyamának főbb vonásokban. A megismertetett növények csoportosítása a természetes rendszernek megfelelőleg. A nevezetesebb rendszerek s Linné seregeinek megismertetése. A közönségesebb fák s nevezetesebb ipari és gazdasági növények. A növények földrajzi elterjedése, különös tekintettel honunk virányára. Tankönyv: dr. Róth-Schuch, A növénytan alapvonalai. Budapest, 1892. Tanár: *Floderer Imre*.

Mennyiségtan, hetenkinti 4 órában. a) Algebra. Ismétlések. Elsőfokú egyenletek egy és több ismeretlennel. A kéttagúak magasabb pozitív egész hatványai; Pascal-féle háromszög. Számítási haladvány. Számolás gyökjelekkel. Négyzet-gyök és az ismeretlenek kiszámítása másodfokú egyenletekben. Köbgyök. Tankönyv: dr. Lutter Nándor, Betűszámítan. Budapest, 1891. — b) Geometria. A planimetria főtételei. Tankönyv: dr. Lutter Nándor, Mértan. Budapest, 1891. Tanár: *Schandl Miklós*.

Szabadvézi és geometriai rajz (Görög nyelv helyett), hetenkinti 2 órában. Görög szalagdíszek és díszítmények, stilizált levelek. Arabs szalagdíszek és díszítmények; középkori román-, gót-díszítmények; renaissance-

díszítmények. A rajzok egyszerű színezéssel készültek, Vidéki Balló és Hauselmann művei nyomán. Tanár: *Nováky Bertalan*.

Tornázás, hetenkinti 2 órában. A rendgyakorlatok, az alsóbb osztályok anyaga bővítve; összetett szabadgyakorlatok; tornajátékok; szerelvényeken a tám-, nyiktám-, függés-, hajlított karonfüggés-, lengés-, forgás-gyakorlatok, magas- és távugrás. Tanár: *Timina Ödön*.

Hatodik osztály.

Osztályfőnök: Oraftsik József.

Vallástan, hetenkinti 2 órában. Dr. Titz A., Kath. vallástan, II. r. Ágazatos hittan. Budapest, 1898. Tanár: *Sáfrán József*.

Magyar nyelv, hetenkinti 3 órában. Rethorika, a prózai műfajok elméleti ismertetése s megfelelő prózai művek olvastatása. Költői olvasmány: Shakspere Coriolanusa, ennek tartalmi magyarázata a drámai szerkezet föltüntetésével. Havonkint egy házi írásbeli dolgozat. Tankönyv: Névy László, Rethorika. Budapest, 1896. — U. a. Olvasmányok a rethorikához. Budapest, 1894. Shakspere, Coriolanus. Ford. Petőfi, magyarázta Névy L. Tanár: *Sáfrán József*.

Német nyelv, hetenkinti 3 órában. Az előbbi osztály anyagát folytatólag a német társalgási és irodalmi nyelvben leginkább használt szók és kifejezések rendszeres tárgyalása és begyakorlása kérdések és feleletek alakjában. Válogatott prózai olvasmányok fordítása, ezek tartalmának szabad előadása német nyelven, a szöveg elemzése a nyelvtani anyag folytonos ismétlésére. Goethe, Schiller és Bürger válogatott balladáinak fordítása, ezen balladáknak tartalma és széptani elemzése német nyelven. A híresebb balladák szavalata. A ballada elmélete és története a németeknél. A német vers-tan rövid kivonatban. Bürger élete és működése német nyelven. Fordítás magyarból németre Schack Béla szövegkönyve nyomán. Havonkint egy írásbeli dolgozat. Tankönyv: dr. Szemák, Német olvasókönyv, III. r. Budapest, 1894. Tanár: *Szinger Kornél*.

Latin nyelv, hetenkinti 6 órában. Nyelvtani ismétlések és szóbeli gyakorlatok mellett olvastattak: Sall. De coniuratione Cat. 1—61. és De bello Jugurthino. Szemelvények. — P. Verg. Mar. Aen. I. Tartalmilag és szemelvényekben és II. egészen. — Cic. de imperio Cn. Pomp. — Az olvasmányok alaki és tárgyi magyarázata, szebb részletek könyv nélkül. A régiség-tani ismeretek kiszélesítése. A tárgyalt írók élete és irodalmi munkássága az illető műfaj többi művelőinek vázlatos ismertetésével. Havonkint két órában iskolai írásbeli dolgozat. Tankönyv: Bartal-Malmosi, Sall. De Bello Jug. Budapest, 1880. — Pirchala, Verg. Aeneis. Budapest, 1895. — Rác Soma, Cic. De imperio Cn. Pomp. Budapest, 1894. Tanár: *Oraftsik József*.

Görög nyelv, hetenkinti 5 órában. Az egész igetan s az idő- és módtan legfőbb pontjai. — Xenophon élete 1—3. Xen. An. I. 1. 1—8. 2. 1—27. 3. 1—13. 4. 1—9. és 13—18. 5. 1—9. 6. 1 és 9—11. 7. 1—4. 8. 25—29. Mem. I. 5., 6. (1—10.) II. 1. (21—34.) — Tankönyv: dr. Maywald József, Görög nyelvtan. Budapest, 1895. U. a. Görög gyakorló- és olvasókönyv. Budapest, 1896. Tanár: *Oraftsik József*.

Magyar irodalmi olvasmány, görög irodalmi és művelődés történelem (Görög nyelv helyett), hetenkinti 2 órában. Mindszenti Gábor naplója; Kemény János önéletírásából; Cserei Mihály históriájából: Apaffy és Teleky Mihály; Apor Péter Metamorphosisából: Zrinyi Miklós: A török Afium ellen való orvosság; Pázmány Péter: A magunk ismeréséről. Iliasból: I., VI., IX., XVIII., XXIII. és XXIV. ének. Odysseiából: I., V., VI., XI., XVI., XVII., XVIII., XXII., XXIII., XXIV. ének. Görög hitéleti és magánrégiségek, görög művészeti emlékek. Tankönyv: dr. Jaucsó, Magyar irodalmi olvasmányok, II., Budapest, 1891. dr. Csengeri, Homeros Iliása. Budapest, 1891. dr. Gyomlay, Homeros Odysseiája. Budapest, 1891. Schill Salamon: Görög régiségek és a görög művészet története. Budapest, 1891. Tanár: *Simonides István*.

Történelem, hetenkinti 3 órában. Az új kor története a bécsi congressusig. A fölfedezések, a tudomány és a művészet újjáéledése. A vallásos reform. A vallásos és a nemzeti háborúk. A fejedelmi absolutismus kora. A francia forradalom és Napoleon kora. Tankönyv: Vaszary, Egyetemes világ-történet III. r. Budapest, 1896. Tanár: *dr. Jászai Rexső*.

Természetrész, hetenkinti 3 órában. Állattan. Az állat életműködései általában. Az állatok szervezetei és szervrendszerei. A hét típus s az ezek keretében levő osztályok rendszeres tárgyalása. A nevezetesebb állatfajok leírása. Az állatok földrajzi elterjedése. Tankönyv: dr. Róth-Váangel, Az állattan alapvonalai. Budapest, 1892. Tanár: *Floderer Imre*.

Mennyiségtan, hetenkinti 3 órában. a) Algebra. Ismétlések. A hatványozás általánosítása. (Negatív kitevők és alkalmazásuk a tízes számrendszerben, tört kitevők.) Brigg-féle logaritmikusok; log. egyenletek. — b) Geometria. Síkháromszögtan. A hegyes szög függvényei, kapcsolatban a derékszögű háromszög kiszámításával. A szög-függvények értelmezése tetszőleges szögekre. A szögek összegének és különbségének függvényei. Ferdeszögű háromszögek és sokszögek megfejtése. A pont koordinátái. Két pont távolsága. Algebrai kifejezések graphikai ábrázolása. Tankönyv: dr. Lutter Nándor, Betűszámtan. Budapest, 1891. — U. a. Mértan. Budapest, 1891. Tanár: *Frank István*.

Szabadvézi és geometriai rajz (Görög nyelv helyett), hetenkinti 2 órában. Lapminták után: a renaissance, gót, görög és magyar motívumú díszítmények. Domború minták után: mértani és építészeti jellegű testformák, különféle stílusú ékítmények, rozetták, stilizált levelek, virágok stb. A rajzok részint színezéssel, részint árnyékolással irón és krétával készültek.

Vidéki, Balló, Hauselmann, Várdai és az állami paedagogium gypszöntő műhelyéből szerzett domború minták után. Tanár: *Nováky Bertalan*.

Tornázás, hetenkinti két órában. Rendgyakorlatok helyben és meuetközben; összetett szabadgyakorlatok; botgyakorlatok; tornajátékok; szerelvényeken: a tám-, nyiktámlengések, hajlítottkarú függősben lengések, föl- és átlendülések, forgások, magas- és távugrás gyakorlatok. Tanár: *Timina Ödön*.

Hetedik osztály.

Osztályfőnök: Szinger Kornél.

Vallástan, hetenkinti 2 órában. A malaszt eszközeiről. Tankönyv: Makra-Rózsa. A kath. vallás tankönyve, III. r. Temesvár. 1887. Tanár: *Sáfrán József*.

Magyar nyelv, hetenkinti 3 órában. A verstani szabályok áttekintése és alkalomszerű ismétlése. A költői műfajok elmélete, tekintettel történeti fejlődésükre. Költői magánolvasmány mellett megfelelő aesthetikai és poetikai értekezések iskolai olvasása. Remekművek taglaló ismertetése. Havonkint egy házi írásbeli dolgozat. Tankönyv: Névy László, Poetika. Budapest, 1892. U. a. Olvasmányok a poetikához. Budapest, 1885. Tanár: *Szinger Kornél*.

Német nyelv, hetenkinti 3 órában. Goethe, Hermann und Dorothea cz. művének fordítása. A mű széptani elemzése és az egyes énekek tartalma német nyelven. Az idyllikus epos és sajátságai. Goethe élete és működése német nyelven. Schiller Wilhelm Tell-jének fordítása. A mű széptani elemzése és az egyes felvonások tartalma német nyelven. A dráma és sajátságai. Schiller élete és működése német nyelven. Válogatott prózai olvasmányok és versek fordítása, ezek tartalma német nyelven, a szöveg elemzése a nyelvtani anyag folytonos ismétlésére. Szébb versek, nemkülönben az olvasott epos és dráma szébb helyeinek szavalata. Fordítás magyarból németre Schack Béla szövegkönyve nyomán. Havonkint egy írásbeli dolgozat. Tankönyv: dr. Szemák, Német olvasókönyv, IV. rész. Budapest, 1890. Schnabl, Goethes Hermann und Dorothea. Heinrich, Schiller's Wilhelm Tell. Tanár: *Szinger Kornél*.

Latin nyelv, hetenkinti 6 órában. Nyelvtani ismétlések, irálytani s szóbeli gyakorlatok. Prózai olvasmányok: M. T. Ciceronis or. pro Sex. Rosc. Am. — M. T. Ciceronis epist. Ad Att. II. 22. Ad Fam. XIV. 2. Ad Fam. II. 4. Ad Fam. II. 18. Ad Fam. XV. 6. Ad Fam. XVI. 1. Ad Att. VII. 9. Ad Fam. XVI. 11. Ad Att. IX. 11. A. Ad Att. XI. 5. — Költői olvasmány: Verg. Aen. VI—A. IV. énekből szemelvény. Az olvasmányok alaki és tárgyi magyarázata; szébb részletek könyv nélkül. A régiségstani ismeretek kiszéles-

bítése. A tárgyalt írók élete és irodalmi munkássága az illető műfaj többi művelőinek vázlatos ismertetésével. Fordítás magyarból latinra: Vagács és Schiebinger, Latin irályképző gyakorlat nyomán. Havonkint 2 órában iskolai írásbeli dolgozat. Tankönyv: Köpesdy, M. T. Cic. pro Sexto Roscio Amerino. Budapest, 1894. — Pirchala, Vergili M. Aen. I—XII. Budapest, 1881. — Jánosi, M. T. Cic. válogatott levelei. Budapest, 1884. — Vagács és Schiebinger, Latin irályképző. — Tanár: *Simonides István*.

Görög nyelv, hetenkinti 5 órában. — Homeros, Odysseia. I. VI. XI. — Herodotos: De Arione. De moribus Persarum. De Rhampsinito. De pugna apud Thermopylas. — A mondattan és az irodalomtörténet röviden. Két-hetenkint egy iskolai írásbeli dolgozat. Tankönyv: dr. Csengeri, Homeros Odysseiája. Budapest, 1887. — Dávid, Herodoti-Epitome. Budapest, 1887. dr. Maywald, Görög nyelvtan. Budapest, 1895. — Tanár: *Fekete Ipoly*.

Magyar irodalmi olvasmány, görög irodalom és művelődéstörténelem (Görög nyelv helyett), hetenkinti 2 órában. Balassa Bálint költeményeiből; Kurucz dalokból; Gyöngyösi Murányi Venusából; Kisfaludy Sándor Himfy szerelmeiből; Csokonai dalaiból és ódáiból. — Sophokles Antigonéja tartalmi, szerkezeti szempontból. Az ó-kori görög költészet ismertetése. Tankönyv: dr. Jancsó Benedek, Magyar irodalmi olvasmányok. Budapest, 1893. Sophokles, Antigone. Magy. Csiky Gergely. Budapest, 1883. — Jebb. R. C., A görög irodalom története. Fordította Fináczy Ernő. Budapest, 1892. Tanár: *Cserép Sándor*.

Politikai földrajz, hetenkinti 2 órában. Európa, Ázsia, Afrika, Amerika államainak történeti vázlata, természeti leírása, ipara, kereskedelme, lakosai, vallás és nemzetiség tekintetében, alkotmánya, honvédelme és gyarmatügyi viszonyai. Tankönyv: Scholtz Albert, Politikai földrajz. Budapest, 1892. Tanár: *dr. Jászai Rezső*.

Természettan, hetenkinti 4 órában. A természettan tárgya és fölosztása. Kinematika, általános dinamika, a szilárd, folyékony és légnemű testek mechanikája, hangtan, fénytán. Tankönyv: Fehér Ipoly, Kísérleti természettan. Budapest, 1892. Tanár: *Schandl Miklós*.

Mennyiségtan, hetenkinti 3 órában. *a)* Algebra. A másodfokú egyenletek elmélete. Másodfokúakra redukálható felsőbb fokú egyenletek. Számítási és mértani haladványok. Kamat-kamatszámítás. *b)* Geometria. A térán főbb tételei; szögletes és gömbölyű testek. Tankönyv: dr. Lutter Nándor, Betűszámítan. Budapest, 1891. U. a. Mértan, Budapest, 1891. Tanár: *Frank István*.

Szabadvézi és geometriai rajz (Görög nyelv helyett), hetenkinti 2 órában. *a)* Szabadvézi rajz. Amennyiben az ábrázoló mértan anyaga megengedte, a graphikus minták után való rajzolás folytatása. *b)* Az ábrázoló mértan: A pont és egyenesek projectiói, az egyenesek hajlásszögei, a sokszögek projectiói és ezek kölcsönös helyzetének viszonylagos vonatkozásai.

A sík ábrázolása, hajlásszögei s új képének projectiója. Adott síkban fekvő pont, egyenes és sokszög projectiói. A síkok nyomai, viszonylagos vonatkozásai. Az egyenesek metszése a síkkal. A leforgatás és alkalmazása. Az elmélettel párhuzamban feladványok dolgoztattak ki rajzlapokon. Tankönyv: dr. Fodor László, *Az ábrázoló geometria elemei*. Budapest, 1892. Tanár: *Nováky Bertalan*.

Tornázás, hetenkinti 2 órában. Rendgyakorlatok helyben és menetközben; összetett szabadgyakorlatok; botgyakorlatok; tornajátékok; szerelvényeken: a tám- és nyíktámlengések, hajlított karú függésben lengések, föl- és átlendülések, forgások, magas- és távugrás. Tanár: *Timina Ödön*.

Nyolczadik osztály.

Osztályfőnök: Schandl Miklós.

Vallástan, hetenkinti 2 órában. A kath. egyház történelme, különös tekintettel Magyarországra. Tankönyv: Dedek Cr. Lajos, *A kath. egyház történelme*. Budapest, 1896. Tanár: *Sáfrán József*.

Magyar nyelv, hetenkinti 3 órában. Irodalomtörténet a legrégebb időtől a jelenig. Nyelvészeti és szépiészeti fejtegetések. Havonkint egy házi írásbeli dolgozat. Tankönyv: Erdélyi Károly, *A magyar nemzeti irodalom története*. Budapest, 1897. Tanár: *Sáfrán József*.

Német nyelv, hetenkinti 2 órában. Goethe, *Iphigenie auf Tauris* cz. művének fordítása, széptani elemzése, az egyes felvonások tartalma német nyelven. A német irodalom-történetnek vázlatos előadása német nyelven. A főbb mozzanatok, különösen az első és a második virágzás korszak részletesen. A megfelelő szemelvények fordítása és elemzése a nyelvtani anyag folytonos ismétlésére. Fordítás magyarból németre Schack Béla szövegkönyve nyomán. Havonkint egy írásbeli dolgozat. Tankönyv: dr. Szemák, *Német olvasókönyv*, IV. r. Budapest, 1891. Schnabl, *Goethes, Iphigenie auf Tauris*. Tanár: *Szinger Kornél*.

Latin nyelv, hetenkinti 5 órában. Nyelvtani ismétlések, iránytani gyakorlatok. Prózaolvasmány: Augustus trónrajutása, a trónöröklés ügye, Augustus halála, Tiberius trónralépése, megaláztatása, Augustus végrendelete és temetése, Tiberius első intézkedései. (Tac. Ann. I. 1—15.) Germanicus aegyptusi útja. (Tac. Ann. II. 59—61.) Seianus. Róma hadi ereje. (Tac. Ann. IV. 1—2. 4—9.) A tűzvész Rómában. A keresztények üldözése. Tac. Ann. XV. 38—44.) — Költői olvasmány: Szemelvények Qu. Horatius Flaccus műveiből. Horatius születése, nevelése, ifjúsága. (Epist. I. 20. Sat. I. 6.) Horatius katonáskodása. (Carm. II. 7.) Horatius és Maecenas. (Sat. I. 9. Carm. I. 20. III. 8. 29. Epod. 1.) Horatius sabinumi vagonkájája. (Sat. II. 6. Carm. II. 6.

III. 16.) Horatius és barátai. Carm. I. 3. 24. II. 7.) Horatius erkölcsi és életnézetei. (Carm. I. 11. 20. 22. 31. II. 3. 10. 18. III. 1. 3. 16. 29. Sat. II. 8. Epist. I. 2. Epod. 2.) Horatius írói méltatása. (Carm. I. 1. III. 30. IV. 2. 4. 8. De arte poetica 1—178. 295—346.) Havonkint két órában iskolai írásbeli dolgozat. Tankönyv: dr. Gyomlay, Szemelvények. P. Cor. Tac. történeti műveiből, Bpest, 1894. Bartal—Malmosi, Qu. Horatii Flacci opera omnia. Bpest, 1893. Tanár: *Váradí Károly*.

Görög nyelv, hetenkinti 4 órában. Költői olvasmány. Hom. Iliad. I. 1—611. Hom. Iliad. VI. 369—529. Hom. Iliad. XXIV. egészen. Az Iliás szerkezeti és aesthetikai tárgyalása az egész költeménynek magyar nyelven való olvasása alapján. Prózái olvasmány: Platon, Apologia egészen. Két-hetenkint egy iskolai írásbeli dolgozat. Tankönyv: dr. Csengeri János, Homeros Iliása. Budapest, 1886. dr. Szamosi János, Szemelvény Platon műveiből Budapest, 1893. Tanár: *Orafsik József*.

Magyar irodalmi olvasmány, görög irodalom és művelődés történelem (Görög nyelv helyett), hetenkinti 2 órában. Gróf Széchenyi István „Hitel“-jéből. Vesselőnyi „Balítéletek“ cz. művéből. Kölcsey „Országgyűlési Napló“-jából. Báró Eötvös József „Reform“-jából. Az illető írók életrajzi adatai. Platon: Sokrates védekezése és Kritonja. Platon Államából: Az állam keletkezése. A négy sarkalatos erény az államban. Aristoteles. Nikomachosi ethika. Az ó-kori görög próza és bölcelet rövid története. Tankönyvek: dr. Jancsó Benedek, Magyar irodalmi olvasmányok, IV. Budapest, 1894. Alexander Bernát, Platon és Aristoteles. Budapest, 1893. — Jebb. A görög irodalom története. Budapest, 1892. Tanár: *Cserép Sándor*.

Történelem, hetenkinti 3 órában. Magyarország története, tekintettel a társadalmi és állami viszonyok fejlődésére. Tankönyv: Ribáry-Mangold, Magyarország oknyomozó történelme. Bpest, 1891. Tanár: *Dr. Jászai Rezső*.

Természettan, hetenkinti 4 órában. Hőtan, az anyag szerkezete, delesség, villamosság, a kosmographia elemei. Tankönyv: Fehér Ipoly, Kisérleti természettan. Budapest, 1892. Tanár: *Schandl Miklós*.

Mennyiségtan, hetenkinti 2 órában. Kapcsolástan, kéttagúak hatványozása. A matematika főbb tanainak ismétlése. Tankönyv: dr. Lutter Nándor, Betűszám-tan. Budapest, 1891. Tanár: *Schandl Miklós*.

Bölceleti előtan, hetenkinti 3 órában. Psychologia: a lelki élet mi-volta s megismerésének módszere, a lelki állapotok osztályozása, a képzetek (ismerés), érzelmek (kedély) és vágyak (akarat) psychológiája, a lelki és testi élet viszonya. — Logika: a gondolkodás mibenléte és formái, a logika föl-osztása, az elem és tudománytan. Tankönyv: dr. Klamarik János, Psychologia. Budapest, 1892. — U. a. Logika. Budapest, 1891. Tanár: *Sáfrán József*.

Szabadjézi és geometriai rajz, (Görög nyelv helyett), hetenkinti 2 órában. a) Szabadjézi rajz. A mennyiben az ábrázoló mértan anyaga meg-engedte, folytatása a graphikus minták rajzolásának. b) Ábrázoló mértan. A

gúla, hasáb, szabályos testek, kúp, henger és gömb származtatása és ábrázolása s ezek árnyékának szerkesztése. A pont, vonal és sík vonatkozása az elsorolt testekre és hálózatok kifejtése. Az elmélettel párhuzamban, feladványok dolgoztattak ki rajzlapokon. Tankönyv : dr. Fodor László, Az ábrázoló geometria elemei. Budapest, 1892. Tanár : *Nováky Bertalan*.

Tornázás, hetenkinti 2 órában. Rendgyakorlatok helyben és menetközben : húzódások és vonulások, összetett szabadgyakorlatok, botgyakorlatok szabadgyakorlatokkal összekötve, tornajátékok. Szerelvényeken : a tám-, nyik-támlengés, menés- és szökésgyakorlatok ; lengés, föl- és átlendülés ; forgásgyakorlatok, magas- és távugrás. Tanár : *Timina Ödön*.

Írásbeli dolgozatok.

I. A magyar nyelvből és irodalomból.

Az V. osztályban.

Mit tanít Sokrates az Istenségről? Ismertetés az olvasmány alapján. — Both bajnok özvegye. Leírás Arany nyomán. Mikes élete. Elbeszélés Lévy nyomán. — II. Rákóczy Ferencz Törökországban. Leírás Mikes után. — „Fájdalom a boldogságnak egyik alkatrésze.“ Értekezés Greguss nyomán. — Szilágyi és Hajmási. Átalakítás elbeszéléssé. — Szeresd a hazát! Rábeszélés a Parainesis alapján. — Szondi Drégelben. Elbeszélés Czuczor költeménye után. — A magyar műballada jellemvonásai, Arany V. Lászlójának fejtegetésével kapcsolatban. — A magyar népballadák sajátosságai. Értekezés.

A VI. osztályban.

Imádd az Istenséget, ez a legelső rendszabás Pythagoras aranyverseiben, s úgy hiszem méltán. Semmi sincs, ami az emberi szívet annyira föl-emelhetné, mint az Istenség nagy gondolatával való foglalatoskodás. Fejtegetés. — Shakspere Coriolanusának expositiója. Ismertetés. — Menenius Agrippa jelleme Shakspere Coriolanusában. Jellemzés. — Hogyan válik a történelem tanulása igazán hasznunkra? Értekezés. — Szent István és Szent László érdemei hazánk történetében. Ismertetés. — A törvénnyel való bizonyítás Deák F. felirati javaslatában. Szónoklattani fejtegetés. — „A török áfium ellen való orvosság“ főbb elvei: Ismertetés. — A szónoki beszéd hatásának tényezői: Szónoklattani fejtegetés. — A természetben van czélszerűség. — Értekezés.

A VII. osztályban.

Az eszményítés fontossága a költészetben. Értekezés különös tekintettel Arany János „Vojtina ars poetiká“-jára. — Hogyan teszi Zrinyi tárgyát eposzi földolgozásra alkalmassá? Széptani értekezés. A rugalmasság és gyakorlati alkalmazása. Természettani értekezés. — Vörösmarty „Zalán futásá“-nak szerkezete és előadása. Széptani értekezés. — A víg eposz a komoly eposz paródiája. Fejtegetés Csokonay Vitéz Mihály „Dorottya“-ja alapján. —

Ausztriához való viszonyunk. Ismertetés. — Arany János, „A walesi bárdok.“ Széptani fejtegetés. — Széchenyi jelleme. Jellemzés Arany János „Széchenyi emlékezete“ című ódája alapján. — „Kerüld a könnyelműséget és munkátlan életet!“ Fejtegetés Deák Ferencz levele alapján. — Petur a nemzeti önérzetében sértett magyar s az előjogaiért küzdő aristokrata typusa. Jellemrajz Katona József „Bánk bán“-ja alapján.

A VIII. osztályban.

A mi Istennek ellentmond, az rossz. Fejtegetés. — Szent István megalapítja Magyarországot. Történelmi értekezés. — A hó terjedése vezetési útján. Természettani értekezés. — Pázmány Péter mint szónok. Irodalomtörténeti értekezés. — Róbert Károly és N. Lajos hatása hadügyünkre. Történelmi értekezés. — A hó és halmazállapot. Természettani értekezés. — Dal-költészetünk Petőfiig. Irodalom-történeti értekezés. — Arany balladáinak tragikumai. Széptani értekezés.

II. A német nyelvből és irodalomból.

Az V. osztályban.

Der Herbst. Eine Beschreibung. — Elisabeths Rosen. Eine Inhaltsaufgabe. — Der Morgen im Walde. Eine Beschreibung. — Rodrigo trifft auf Don Gormaz. Eine Inhaltsaufgabe. — Mathias König und König Mathias. Eine Anekdote. — Ximene vor dem Könige. Eine Inhaltsaufgabe. — Der Esel. Eine Fabel. — Sancho zücht gegen Zamora. Eine Inhaltsaufgabe. — Der Geist Salomons. Ein Volksmärchen. — Der kluge Elephant. Eine Fabel.

A VI. osztályban.

Über das Lesen. Eine Abhandlung. Demosthenes. Eine Charakterschilderung. — Das Lied vom braven Mann. Eine Inhaltsaufgabe. — Der Apfelbaum und der Wirth. Eine Vergleichung nach Uhland. Die Bürgerschaft. Eine Inhaltsaufgabe. — Gutta cavat lapidem. Eine Erklärung. — Die letzten Worte Hunyadi-s. Aus der Chronik. — Die Entstehung der Ähre. Ein Volksmärchen. — Visegrád. Eine Beschreibung. — Die Einnahme Ofens durch die Türken im Jahre 1541. Nach Michael Horváth.

A VII. osztályban.

Die Treue. Eine Erzählung. — Die Handlung des ersten Gesanges in Goethes „Hermann und Dorothea.“ Eine Gliederung. — Hermann. Eine Charakterschilderung. — Kurzer Inhalt des fünften Gesanges. Eine Inhalts-

aufgabe. — Die Rose. Eine Beschreibung. — Die Luftspiegelung. — Eine Beschreibung. — Die Exposition in Schillers „Wilhelm Tell.“ Eine Gliederung. — Fürstlicher Zweikampf. Aus der Chronik. — Tell-s Charakter. Eine Charakterschilderung. — Der letzte Árpád. Nach Maurus Jókai.

A VIII. osztályban.

Die alten Germanen. Eine Sittenschilderung nach Tacitus. — Dulce et decorum est pro patria mori. Eine Erklärung. — Gudrun. Kurzer Inhalt des Gudrunliedes. — Unterschied zwischen der Volks- und Hofpoesie. Eine Abhandlung. — Oberon. Eine Inhaltsaufgabe. — Die Handlung in Goethes „Iphigenie auf Tauris.“ Eine Auslegung. — Schillers Tod. Von Karl Szász. — Das Szülyóer Thal. Eine Beschreibung nach Hunfalvy.

III. Érettségi dolgozatok.

1. *Magyar dolgozat.* Főldadatott: a) Zrinyi, Vörösmarty és Arany, mint eposköltők. Összehasonlító ismertetés. b) Az epos eseménye és a dráma cselekvénye és ezek főbb tulajdonságai. Költészettani értekezés. c) A Hunyadiak érdemei hazánk történetében. Történelmi értekezés. Dolgozott: 52. Az a) tételt választotta: 22, a c) tételt: 30. Jelesen: 14, jól: 23, elégségesen: 15.

2. *Német dolgozat.* Főldadatott fordításul magyarból németre: Napoleon Oroszországban. Dolgozott: 52; jelesen: 10, jól: 16, elégségesen: 24, elégtelenül: 2.

3. *Latin dolgozat.* Főldadatott fordításul magyarból latinra: De somnio Scipionis minoris. Dolgozott: 52; jelesen: 10, jól: 23, elégségesen: 19.

4. *Görög dolgozat.* Főldadatott fordításul görögből magyarra: Kriton pénzösszeget ajánl föl Sokrates megszöktetésére. Platon, Kriton IV. Dolgozott: 35; jelesen 7, jól: 13, elégségesen: 15.

5. *Mennyiségtani dolgozat.* Főldadatott: a) Megoldandó a következő egyenlet: $3x^4 + 4x^3 - 14x^2 + 4x + 3 = 0$. b) A föld felszínének hány Km^2 -nyi területét tekinthetjük át 137·85 m. magasságból, ha a föld sugara $r = 858.002$ mf., 1 Km. = 7418·93 m.? Dolgozott: 52; jelesen: 13, jól: 19, elégségesen: 20.

A tanulók előmenetele.

A) A kötelezett tantárgyakban.

Első A. osztály.

A tanuló neve és vallása, ösztöndíjas vagy ismétlő-e?	T a n t á r g y a k							Magaviselet	
	Vallás	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Számtan	Rajzoló mértan	Szépíró		Tornázás
Abkarovich János	2	3	4	4	3	3	2	3	2
Balassa József, ág. ev., ism.	3	4	4	3	3	3	2	2	2
Balogh József, ism.	1	2	2	2	2	1	1	1	1
Biczók József	2	2	3	3	3	3	2	2	1
5 Bokor Béla	2	3	3	3	3	2	3	2	2
Brandstetter József, ism.	2	3	3	3	2	2	2	2	1
Buczko Dezső	2	3	3	3	3	2	2	2	2
Czapik Gyula	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Domonkos Kálmán, ev. ref.	1	2	3	3	3	3	2	3	1
10 Engelsmann Andor, izr.	2	3	3	4	3	3	3	3	2
Fáry István	1	2	3	3	3	2	2	1	1
Fehér István	3	4	4	4	4	4	3	3	2
Gál József	1	1	2	2	1	1	1	2	1
Glänzer Sándor	1	4	4	3	4	3	3	3	1
15 Heinrich János	1	1	1	1	1	1	1	—	1
Holub István	1	2	3	3	2	2	2	1	1
Jedlicska Jenő, ev. ref.	2	2	2	3	3	3	2	2	1
Katona Miksa, izr., ism.	2	3	3	3	3	3	3	3	1
Kassay István, ism.	3	3	3	3	3	4	2	2	2
20 Káldori István, izr.	3	2	2	3	3	3	2	2	2
Kiss Ernő	1	3	3	3	3	2	3	2	1
Komáromy György	1	1	2	2	2	1	1	2	1
March Ignác, izr.	2	3	3	3	2	3	3	3	1
Martin Henrik	1	2	3	2	2	1	1	2	1
25 Mauthner Andor, izr., ism.	3	3	3	3	3	3	3	2	2
Nuszbaum Gyula	3	3	4	4	4	3	1	2	2
Osznovits István	3	3	4	4	3	3	3	3	2
Palotás István	2	3	3	4	4	4	2	3	2
Paskai Géza	3	4	4	4	4	4	3	2	2
30 Pálfi József	1	3	3	2	3	2	2	1	1
Pályi Ferencz	1	2	3	2	3	2	2	1	1
Pauli Péter	2	3	4	3	3	3	3	4	1
Popper Adolf, izr.	2	3	4	4	3	4	3	3	2

A tanuló neve és vallása, ösztöndíjas vagy ismétlő-e?	T a n t á r g y a k							Magaviselet	
	Vallástan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Számítan	Rajzoló mértan	Szépírás		Tornázás
Privári János	2	3	3	3	3	3	2	2	2
35 Reichenthal Ernő, izr.	1	1	2	1	1	2	2	2	1
Rejninger Géza	2	3	3	3	3	4	2	2	2
Rubin László, izr.	1	2	2	1	1	2	2	2	1
Sallai Ferencz	4	4	4	4	4	4	3	3	1
Schäffer Lajos	1	2	3	3	3	2	1	2	1
40 Schäffer Pál, izr.	1	2	3	2	3	3	2	2	1
Serbán Mihály, gör. kel.	1	2	3	2	2	2	2	3	1
Setyerov Pál, gör. kel.	2	3	3	3	3	3	3	2	1
Skultéty János	3	3	4	3	4	3	3	2	1
Spitzer Endre, izr.	2	3	4	3	3	2	3	3	1
45 Szabó János	3	3	4	4	4	4	3	3	1
Száva Viktor, gör. kath.	2	3	4	4	3	3	3	3	2
Széles János	4	4	4	4	4	4	3	—	2
Szóllósi Károly	2	2	2	1	2	2	1	2	2
Sztriha Sándor	2	3	3	3	3	2	2	3	1
50 Tarnai Ferencz, izr.	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Tavasz Károly	1	2	2	1	2	3	2	2	1
Tompai Sándor	2	2	3	3	3	3	2	3	1
Tölcséry Ferencz	1	2	2	2	1	2	1	2	1
Valentiny Gusztáv	1	1	2	1	1	2	2	2	1
55 Vigh József	2	3	3	3	3	2	2	3	1
Vilcsinszky Aurél	2	3	4	3	2	3	3	2	2
Vuchetich Endre	1	1	1	1	1	1	1	2	1
Weisz Imre, izr.	2	3	3	3	3	2	2	2	1
<i>Kimaradtak:</i>									
Nagy Kálmán, ev. ref.								<i>Vizsgálatlan maradt:</i>	
60 Sztepanov Ferencz.								Vajda Fábián.	
<i>Magántanuló:</i>									
Korányi Jenő, izr.								Összesen: 62.	

Első B. osztály.

A tanuló neve és vallása, ösztöndijas vagy ismétlő-e?	T a n t á r g y a k							Magaviselet	
	Vallásán	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Számítan	Rajzoló mértan	Szépírás		Tornázás
Ajváz Milán, gör. kel.	1	3	3	3	3	3	2	3	1
Aradi Gyula	2	3	3	3	3	2	2	3	2
Bárkányi Jenő	1	2	3	3	2	3	2	2	2
Bechnitz Sándor	1	2	2	2	2	2	2	1	2
5 Becsey István	2	3	3	3	3	3	1	2	1
Becsei János	3	3	3	3	3	3	3	3	1
Bedő Andor	2	3	4	4	3	4	2	2	1
Biedl Jenő, izr.	1	1	1	1	1	1	1	2	1
Bokor Antal	2	3	3	3	3	3	3	2	1
10 Bondi Ferencz, izr.	2	2	2	3	3	3	3	3	2
Börcsök János, ism.	1	1	2	2	2	1	1	3	1
Burg Lajos	1	1	1	1	1	1	1	2	1
Csonka Mihály	1	2	2	2	2	2	1	2	1
Deffert Ferencz	1	2	2	3	1	2	1	2	1
15 Deutsch Imre, izr.	2	4	4	4	4	4	4	2	1
Dobai Mihály	1	2	2	4	2	3	2	2	2
Domonkos István	3	3	3	4	3	3	2	1	2
Faragó Aladár	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Faragó Imre	1	1	2	2	1	1	1	1	1
20 Goldschmidt Ervin, izr.	1	1	2	2	2	2	1	2	1
Gombos Gyula	1	2	3	3	2	3	2	1	2
Hamza György	2	2	2	1	2	2	1	3	1
Heim Géza	2	3	3	1	2	2	3	3	2
Hoffmann István, izr.	2	2	2	3	3	3	3	2	1
25 Hübsch József, izr.	2	3	3	2	2	2	3	2	1
Imhof József	2	3	4	3	3	3	3	3	1
Kalánka Kálmán	3	3	4	4	4	3	3	3	1
Katona István	1	2	2	2	2	2	2	2	1
Kiss Gyula	2	2	2	2	2	2	1	2	2
30 Kittka Rezső	2	3	4	4	4	2	2	1	1
Klár Rudolf	1	2	2	2	2	2	2	2	2
Korom Imre	2	1	1	1	2	2	1	3	1
Könyvesi Vincze, izr.	3	4	3	4	3	3	3	4	2
Kőrösi János	1	2	2	3	2	2	1	2	1
35 Mandel Andor, izr.	3	3	3	3	3	2	3	4	2
Nagy István	2	2	2	3	3	3	1	2	1
Papp József	3	3	3	2	3	2	3	2	1
Prágai György	1	2	2	3	2	2	3	3	1
Regdon Sándor, ism.	1	2	2	2	2	2	1	2	1
40 Répás József	3	3	4	4	4	3	1	2	2

A tanuló neve és vallása, ösztöndíjas vagy ismétlő-e?	T a n t á r g y a k							Magaviselet	
	Vallásán	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Számítan	Rajzoló mérleán	Szépírás		Tornázás
Reiner Endre, izr.	1	1	1	1	1	1	1	2	1
Reiner Kálmán, ágost.	1	3	3	3	3	2	1	2	2
Rosenberg Andor, izr.	1	1	1	2	2	2	2	—	1
Schreiner Antal	4	4	4	4	4	4	3	2	2
45 Spécz Antal, ism.	3	3	4	4	3	2	3	1	2
Sugár Géza, izr.	2	3	4	4	4	4	3	2	2
Szarvady Jenő	1	2	2	2	3	2	2	2	2
Szemmári György	3	4	4	4	4	3	4	3	2
Szemmári Imre	2	3	4	4	3	3	3	3	1
50 Szomják József	2	3	3	3	3	3	1	3	1
Tóth Kálmán, ism.	4	4	4	4	4	3	3	2	2
Ungár József, izr.	2	3	3	3	3	3	2	2	1
Veszélovsky József.	3	3	3	3	3	2	2	1	1
Vogl János.	3	4	4	4	4	4	4	3	2
55 Weinberger Dezső, izr.	1	3	4	3	3	4	3	3	1
Weisz Géza, izr.	3	3	2	3	4	3	2	2	2
Weltner Gyula, izr.	2	4	4	4	4	4	4	4	2
Winter Ferdinánd, izr., ism.	3	3	3	3	3	3	3	1	1
Zauner Rikárd	1	2	2	2	2	3	2	2	1
<i>Kimaradt :</i>								Összesen : 61.	
60 Simonkovich Imre.									
<i>Magántanuló :</i>									
Schmidt Rezső.									

Első C. osztály.

A tanuló neve és vallása, ösztöndijas vagy ismétlő-e?	T a n t á r g y a k							Magaviselet	
	Vallástan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Számítan	Rajzoló mértan	Szépíráás		Tornázás
Anderlik Vilmos	3	3	4	4	4	4	3	3	2
Balázs Sándor	2	2	2	2	2	2	2	2	1
Bata Lajos	1	3	4	4	3	3	3	3	2
Bauer Erich, ág. ev., ism.	2	2	2	2	2	2	2	1	1
5 Bieber István	3	3	4	4	4	4	2	3	2
Bruchsteiner Béla, izr.	1	1	1	1	1	1	1	2	1
Cseh András	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Csik József	1	2	2	2	2	1	2	2	2
Danczinger János	2	3	3	3	3	3	3	3	2
10 Dékány György	2	2	4	4	3	3	1	2	2
Dobó István	2	3	3	3	2	2	2	2	2
Eremics János, gör. gel.	3	4	4	4	4	4	2	2	1
Erdensohn János, izr.	2	2	3	3	3	3	2	3	1
Fagler Károly	2	3	3	3	3	3	3	2	2
15 Fábíán Ernő	2	1	2	1	1	2	2	2	1
Fábíán László	3	2	3	3	3	3	1	1	1
Frank Oszkár, izr.	1	2	4	3	2	3	2	2	1
Fraunhoffer Miklós	2	2	3	3	3	4	3	2	1
Guth Miklós	1	1	1	1	1	1	1	1	1
20 Gruber András	2	3	4	4	3	3	2	3	2
Heinz Miklós	2	2	2	3	3	3	2	2	1
Hodács Andor	3	4	4	4	3	3	3	3	2
Jakobovits Lajos, izr., ism.	4	3	4	4	3	4	3	2	2
Juhász Mihály	1	3	3	3	3	3	1	3	1
25 Julján József	2	3	3	3	3	3	2	3	1
Kapovics Mihály	3	4	4	3	3	4	3	2	2
Kátai Béla	1	2	2	3	3	2	3	2	1
Kiss Jenő, izr.	1	2	3	3	2	2	2	2	1
Kirchenheuter Jenő	1	1	1	2	1	2	1	1	2
30 Kocsis Gáspár	3	3	4	3	3	3	3	2	2
Kőrösi Géza, izr.	2	3	4	4	3	3	3	3	1
Lakatos Pál	2	3	3	2	3	3	2	3	2
Lippai István, ism.	2	1	1	2	2	1	2	1	2
Lobstein Árpád	1	1	1	1	1	2	1	2	1
35 Majoros Béla	3	3	4	3	4	4	2	3	2
Mayer András	3	3	3	3	3	3	2	3	1
Mátyás Miklós	3	3	4	3	3	4	3	3	2
Milla Ervin	1	2	2	3	2	3	1	2	1
Novák Lajos	1	2	2	3	3	3	3	2	2
40 Ocskai Mihály	3	3	3	3	3	3	3	2	1

A tanuló neve és vallása, ösztöndíjas vagy ismétlő-e?	T a n t á r g y a k							Magaviselet	
	Vallás	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Számítás	Rajzoló mértan	Szépíráás		Tornázás
Ótött-Kovács Ágoston . . .	1	2	2	2	2	1	1	2	1
Ökrös Gyula	1	1	1	1	2	1	1	1	1
Pártos Imre, izr.	1	2	2	3	1	1	2	3	2
Prokesch Mihály	1	2	2	1	1	1	1	2	1
45 Richter Károly	1	1	2	2	2	2	1	2	1
Schipper Miklós	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Schvarcz Jakab	1	3	3	3	3	2	2	2	1
Schvarcz Mór, izr.	1	3	3	4	4	4	2	3	1
Schüszler János	3	2	2	3	2	2	2	2	2
50 Severy Dragutin, gör. kel.	1	2	3	3	2	3	2	2	2
Sextius Kálmán	3	4	4	4	4	4	3	3	2
Steiner Sándor, izr.	2	3	3	3	3	3	2	3	2
Szabó Aurél, gör. kel.	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Szabó Tivadar	1	2	2	3	3	2	2	2	2
55 Vass András	3	4	4	4	4	3	2	2	1
Vastag Balázs	1	2	3	1	2	1	1	1	1
Vőneki Ferencz	2	2	1	2	2	2	2	2	2
Wittmann József	3	3	4	3	3	3	2	2	2
<i>Kimaradtak :</i>		<i>Magántanuló :</i>							
Balogh István.	Gajtovits Győző, gör. kel.								
60 Busa János.									
Halász Sándor.									
Összesen : 62.									

A tanuló neve és vallása, osztálydíjas vagy ismétlő-e?	T a n t á r g y a k							Magaviselet	
	Vallásán	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Számítan	Rajzoló mértan	Szépírás		Tornázás
Mogán László	1	2	2	2	2	2	1	1	1
Molnár Adorján	1	2	2	2	3	2	2	2	1
Nagy Péter, gör. kel.	1	2	2	2	2	2	1	2	1
Onozó István	3	4	4	3	4	4	2	2	2
45 Paulovits Gergely, gör. kel., ism.	3	3	3	3	3	3	3	3	2
Pethő Tibor, ev. ref.	1	1	1	2	2	3	2	3	1
Péterfi Endre, ev. ref.	2	4	4	3	3	4	2	2	1
Popovics György, gör. kel.	2	2	3	3	3	3	2	1	2
Popper Lajos, izr.	1	1	1	1	1	1	2	2	1
50 Ritter Károly	1	2	3	2	2	2	1	3	1
Ruckmich Ferencz	1	1	2	1	3	3	2	2	1
Sajó Lajos, ev. ref.	2	2	2	3	3	3	3	3	1
Schäfer Béla	1	2	3	2	2	2	2	3	1
Schütz József	1	1	1	1	1	1	1	1	1
55 Schwartz József, izr.	1	1	1	2	1	2	1	1	1
Simándi Géza	2	2	3	3	4	3	1	3	1
Staud Gábor	1	1	2	1	1	1	1	2	1
Stróbl Péter	3	3	4	4	3	3	2	1	1
Sugár Ernő, izr.	2	2	3	1	3	2	4	3	1
60 Szabó Jenő	1	2	2	1	3	3	2	3	2
Szendrei Jenő	2	2	3	2	3	3	3	3	2
Tompos József	1	1	2	1	2	2	1	2	1
Tonheiszter Elemér	1	2	3	3	2	2	2	1	1
Ungár Imre, izr.	2	2	3	3	3	3	2	2	1
65 Ungár Ottó, izr.	3	3	3	3	3	4	2	3	1
Veszeloyszky Gyula	1	2	3	2	2	3	2	1	1
Wagner Károly	1	2	3	2	2	3	1	2	2
Weinstein Jenő, izr.	3	3	4	3	3	3	3	3	1
Weisz Lajos, izr.	1	1	1	1	1	2	2	2	1
70 Weisz Sándor, izr.	1	2	3	3	3	3	2	3	1
Weiszberger Imre, izr.	1	2	2	3	1	2	3	2	1
Wimmer Béla, izr.	1	2	3	1	3	2	2	3	1
Wolf János, id.	1	1	1	1	1	2	1	2	1
Wolf János, ifj.	1	1	1	1	3	3	2	3	1
<i>Kimaradtak :</i>		<i>Magántanulók :</i>							
75 Derszib Béla	Dreyer József.								
Derszib Elemér	Nováky Ilona.								
Összesen : 78.									

Második B. osztály.

A tanuló neve és vallása, ösztöndíjas vagy ismétlő-e?	T a n t á r g y a k							Magaviselet	
	Vallás tan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Szám tan	Rajzoló mértan	Szépírá s		Tornázás
Apró Imre	1	2	3	3	1	3	2	3	2
Baranyi Andor	1	1	1	1	3	2	2	1	2
Bauda Vilmos	3	3	3	3	3	4	2	3	2
Bayerle Béla	1	2	2	1	3	3	3	2	1
5 Beck Mór, izr.	1	3	3	2	3	3	2	2	2
Berg Ádám	1	2	2	1	2	3	1	2	1
Bettlák Sándor	1	2	3	3	1	1	1	1	1
Borbola Jenő	1	1	2	1	2	2	1	1	1
Buchmann Agoston	1	2	2	1	1	1	1	1	1
10 Id. Bundi András	1	2	2	1	1	2	1	2	2
Ifj. Bundi András	1	2	2	2	2	2	1	2	2
Büchler Lajos	2	2	2	2	3	3	2	3	2
Csóty Jenő	3	3	4	3	4	4	4	3	2
Deutsch Sándor, izr.	3	3	3	3	3	3	2	3	2
15 Eberhardt János.	2	2	2	1	2	2	1	2	1
Fagler László	2	3	4	4	4	4	3	2	2
Felhő Gábor	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Gehring Kálmán, ág. ev.	2	3	4	3	3	2	3	2	1
Halics Béla	1	3	4	3	4	4	2	2	2
20 Hódi Pál	1	1	2	1	1	3	3	2	1
Hoffmann Lajos, izr.	3	3	4	4	3	4	3	3	2
Jakóbi József.	1	2	2	2	2	2	1	3	1
Jäger Nándor	2	2	3	3	3	3	2	3	1
Jenei István	2	2	3	2	3	2	2	—	2
25 Joszt Alajos	1	2	2	1	2	3	2	1	2
Kamochay Gyula	2	2	3	3	3	3	3	2	2
Kilburg József	1	1	1	1	1	2	1	2	1
Kiss Ödön, izr.	3	3	3	3	3	3	2	3	1
Klivinyi Lajos	1	2	2	2	3	3	2	2	1
30 Knöbl Ferencz	1	2	2	1	1	1	1	2	1
Kovács Gyula, ev. ref.	1	2	3	3	3	2	1	2	2
Körper Richárd, izr.	1	3	3	3	2	3	2	3	2
Könyvesi Károly, izr.	3	2	3	1	1	2	2	2	2
Kövecz Dezső	1	2	3	2	3	3	3	3	1
35 Krausz László, izr.	1	1	2	2	2	2	2	1	1
Kunst Leo	1	2	3	3	2	3	1	2	1
Leiten Miklós	1	2	2	2	3	3	1	1	2
Lówi László, izr.	2	2	3	2	3	3	2	3	1
Luxenburger Miklós	1	2	2	1	1	1	1	2	1
40 Mamusits József	1	1	2	1	1	2	1	2	1

A tanuló neve és vallása, osztöndíjas vagy ismétlő-e?	T a n t á r g y a k							Magaviselet	
	Vallás	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Számítás	Rajzoló mértan	Szépírás		Tornázás
Martinides Ede	2	3	4	4	4	4	2	1	1
Massány Jenő	2	2	3	3	3	2	1	2	1
Miskolczi Géza	1	1	2	1	2	3	3	2	1
Ónozó Géza	2	3	4	3	3	3	2	2	2
45 Ótott Béla	2	2	2	3	3	4	3	2	2
Patzauer Emil, izr.	3	3	3	3	3	3	3	3	2
Petrán György, gör. kel.	1	2	3	3	3	3	1	1	2
Petrik István	1	2	3	1	2	3	3	2	2
Pocsátkó József	2	3	3	3	3	3	3	2	2
50 Poledna Rezső	1	1	2	1	2	3	2	1	1
Reviczki Aladár, ism.	2	2	3	3	3	1	1	2	2
Rév Kálmán, izr.	1	1	2	1	1	1	1	2	1
Révész György	1	2	2	2	2	2	1	2	2
Roth János	1	2	2	2	3	3	2	1	1
55 Rothsing József	1	1	1	1	1	2	1	2	1
Schäffer Lajos	1	2	3	2	3	2	1	3	2
Sebők Vilmos, izr.	1	1	2	2	2	2	1	2	1
Seres Kálmán, ev. ref.	1	3	3	1	3	3	2	2	2
Stécz János	1	2	2	1	1	1	1	1	1
60 Szalay János	1	1	1	1	1	2	1	2	1
Tápay János	1	1	2	1	1	2	2	2	1
Tóth Ferencz	2	2	2	2	2	2	2	2	1
Tóth Sándor	2	3	4	3	3	3	3	3	2
Valentini István	1	1	2	1	1	2	2	2	1
65 Várady Pál	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Venezianer Sándor, ev. ref.	1	1	2	1	1	2	2	2	1
Veisz Ernő, izr.	1	3	4	4	3	3	3	2	2
Veisz Sándor, izr.	1	2	3	1	3	4	2	2	2
Veiszberger Kálmán, izr.	1	2	3	1	2	3	2	2	2
70 Volmann János	2	2	2	2	3	3	2	3	2
Wéber Károly	4	3	4	3	4	4	3	2	2
Winter Viktor, izr.	1	2	2	3	3	2	2	2	1
Wittig Ödön	3	3	4	4	3	3	2	1	2
Wolf János	1	1	1	1	1	2	1	2	1
75 Zsiros Lajos, ev. ref.	1	2	2	1	1	3	2	1	2

Vizsgálatlan maradt:

Wéber Vilmos.

Összesen: 76.

Harmadik A. osztály.

A tanuló neve és vallása, ösztöndijas vagy ismétlő-e?	T a n t á r g y a k								Magaviselet	
	Vallásán	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Történelem	Természettani földrajz	Számítan	Rajzoló mértan		Tornázás
Bálint Gyula	2	2	2	4	3	2	2	3	3	2
Besch Mátyás	1	2	1	2	1	1	1	1	2	1
Bley Lajos	1	2	1	3	1	2	3	3	3	1
Boros Andor, ev. ref.	2	2	4	4	3	3	3	3	2	2
5 Böröcz Béla	3	3	1	3	3	3	2	3	3	2
Braichler Ernő	3	2	2	3	2	2	2	3	2	1
Bücherer Fülöp	1	1	1	2	2	1	2	2	2	1
Dékány József	1	3	4	4	4	3	4	3	3	2
Drozdik János	2	2	3	3	2	2	2	3	3	2
10 Faragó Ödön	1	3	3	3	2	1	3	3	2	1
Frank Béla	2	2	1	3	2	3	3	3	3	1
Germarz Aladár	1	2	1	2	1	1	1	3	1	1
Germarz Jenő	1	2	1	2	2	2	2	2	1	2
Gesztessy László	2	3	4	3	3	3	3	3	2	1
15 Gruics György, gör. kel.	1	2	2	2	3	1	1	1	3	1
Grüner István, izr.	1	2	1	2	2	1	1	2	2	1
Haman Domonkos	1	2	1	2	2	1	2	2	1	1
Hammer Péter	1	1	1	2	2	1	2	2	1	1
Háry Ferencz	1	1	1	1	1	1	2	2	2	1
20 Heinrich Antal	2	2	1	2	2	1	2	1	2	1
Herbeck Miklós	1	2	2	3	2	2	2	3	2	1
Herdt József	2	2	1	2	2	2	1	3	3	1
Kálmán Nándor, izr.	2	3	3	3	3	3	3	3	—	2
Kerner Géza	1	1	1	2	1	1	1	2	2	1
25 Korom Pál, öszt.	1	3	3	3	2	2	3	3	3	1
Kungel Károly	2	3	1	3	2	2	3	3	3	1
Kunitzer Tivadar, izr.	1	2	1	3	3	2	3	2	3	2
Latinovics József	2	3	3	3	3	2	3	3	2	2
Lauer György	1	2	1	2	1	1	3	2	—	1
30 Lichtneckert József	1	3	3	3	3	3	3	3	3	1
Lugosi Ferencz	2	2	2	3	2	3	3	3	2	1
Magyar István, izr.	1	2	2	2	2	2	2	3	3	1
Mandel Pál, izr.	3	3	3	3	2	2	3	4	4	2
Miksik Tibor	2	3	3	4	2	2	3	4	3	1
35 Muzsay Endre, ev. ref.	1	1	1	2	1	1	2	2	2	1
Neff Ferencz	1	1	1	2	1	1	2	1	2	1
Ótott-Kovács Mihály	2	3	3	3	3	2	3	2	2	1
Österreicher György	3	2	1	2	3	2	3	3	3	1
Pop Korjolan, gör. kel.	1	2	2	3	2	2	3	3	3	1
40 Rastädter József	1	3	2	3	2	2	3	3	2	2

A tanuló neve és vallása, ösztöndíjas vagy ismétlő-e?	T a n t á r g y a k									Magaviselet
	Vallásán	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Történelem	Természettani földrajz	Számítan	Rajzoló mértan	Tornázás	
RácZ József	3	3	4	4	3	2	4	3	3	2
Regdon István	2	2	3	3	2	2	3	3	2	1
Reök Etele, ág. ev.	2	2	2	2	1	2	2	3	2	1
Ringelsen Ferencz	2	2	1	3	2	1	1	2	2	1
45 Rostos Aladár, izr.	2	2	3	3	3	3	3	3	3	2
Rónai Sándor, izr.	2	3	3	3	3	3	3	4	3	2
Schág Antal	2	2	2	4	2	2	3	3	3	1
Scheinberger György, izr.	1	1	1	1	1	1	1	3	3	1
Schillinger Andor, izr.	3	2	3	3	3	3	3	4	3	1
50 Schreiner József	3	3	4	4	4	4	4	4	2	2
Schwarcz Gyula, izr.	1	2	1	3	3	2	3	3	3	2
Schwarz Miklós	1	1	1	1	1	1	2	2	2	1
Sextius József	3	3	3	4	3	3	3	3	2	1
Springer József	3	3	1	3	2	2	2	3	2	1
55 Staud Miklós	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Sugár Ödön, izr.	2	3	3	3	2	3	3	3	3	1
Sümegei Tivadar	1	2	2	3	2	1	2	2	1	1
Szarvady Lajos	1	1	1	2	1	2	2	2	2	1
Szekerke Lajos	2	2	2	2	1	2	3	2	2	1
60 Szécsi István, izr.	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1
Szójka Sándor, ág. ev.	2	3	3	4	3	3	3	3	3	1
Tóth István	1	2	2	3	1	1	2	3	2	1
Tóth Péter	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Vékes Sándor	1	2	2	3	3	2	2	3	1	1
65 Vlasics Károly, ism.	2	2	1	2	1	1	1	2	2	1
Weinstein Mihály, izr.	2	2	2	2	2	1	2	3	3	1
Zombory Gyula, ism.	3	3	3	3	2	1	2	2	2	2

Összesen: 67.

Harmadik B. osztály.

A tanuló neve és vallása, osztöndijas vagy ismétlő-e?	T a n t á r g y a k								Magaviselet	
	Vallástan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Történelem	Természettani földrajz	Számítan	Rajzoló mértan		Tornázás
Ajváz Boldizsár, gör. kel.	1	2	3	3	3	2	3	3	3	1
Berényi János	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1
Bodonyi Sándor	1	2	3	3	1	2	2	2	1	2
Borbola István	3	3	3	4	3	3	3	3	—	1
5 Böhm Károly	1	1	1	2	1	1	1	1	2	1
Cserép István	1	2	2	3	2	2	2	3	2	1
Csikós János	1	2	2	2	1	2	2	2	2	2
Debreczeni Zoltán	3	2	2	3	3	2	2	2	2	1
Dettre János	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1
10 Domonkos Pál	3	4	4	3	4	2	3	4	2	2
Fajka Lajos	1	2	2	3	1	2	2	3	1	2
Faragó István	1	2	3	3	1	1	3	3	1	1
Farkas István	3	4	4	4	4	4	4	4	3	2
Fenyvesi Imre, izr.	1	2	3	3	3	3	3	2	3	2
15 Fodor László, ág. ev.	2	4	4	4	4	4	4	3	3	2
Frekot János	1	2	2	3	1	1	1	1	2	1
Fürtös József, izr.	1	2	2	3	1	2	3	3	2	2
Garan János, ág. ev.	1	2	3	3	1	2	2	2	3	1
Gera József	1	3	3	3	3	2	2	3	1	1
20 Gerber Géza	1	3	3	4	3	4	3	2	3	1
Hajnal István	1	2	2	3	3	3	2	3	3	2
Hollósy Károly, ev. ref., ism.	1	2	3	3	3	3	2	3	2	2
Hunyár János	1	3	2	3	2	2	3	3	3	1
Ivánkovich Sándor	1	1	2	2	1	1	2	2	2	1
25 Kalabusz Gyula	3	2	2	3	2	2	3	3	3	1
Kis Ernő	3	3	3	3	3	3	3	3	2	2
Klein Jenő, izr.	1	1	1	3	2	2	1	2	—	1
Kneip József	2	2	1	2	2	2	2	2	2	1
Kurzenberger János, ism.	3	3	2	3	4	4	3	3	2	2
30 Láng Kálmán, ev. ref.	1	2	3	3	1	1	2	1	2	1
László Gyula, öszt.	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1
Löffler Imre, izr.	1	2	2	3	2	2	2	3	—	1
Meiszner Ottó	1	1	1	3	2	3	2	3	1	1
Metzler Gusztáv	1	2	2	3	1	2	3	2	2	1
35 Muskó János	2	4	4	4	3	4	4	3	2	1
Muskó Sándor	1	2	2	3	1	2	2	2	2	1
Ocskay Kornél	1	3	3	3	2	3	3	3	2	2
Petrán Sándor, gör. kel.	2	2	3	3	3	3	3	3	2	2
Polgár István	1	1	1	2	1	1	1	2	2	1
40 Popov Simon, gör. kel., ism.	1	1	1	2	1	2	2	2	1	1

A tanuló neve és vallása, osztályja vagy ismétlő-e?	T a n t á r g y a k									Magaviselet
	Vallásán	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Történelem	Természettani földrajz	Számítan	Rajzoló mértan	Tornázás	
Ransberger Dezső, izr.	2	2	2	3	3	3	3	3	3	2
Reiner Károly, ág. ev.	2	3	2	4	3	3	3	3	2	1
Ridinger Péter	3	3	1	3	3	2	2	3	2	2
Rieder János	2	3	2	4	3	2	3	4	3	1
45 Ritter Jenő	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1
Rosenblum Aladár, izr.	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2
Schütz János	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Simon Kálmán, ev. ref.	2	3	3	3	3	3	3	3	3	2
Soltész János	1	3	3	3	2	2	2	3	2	1
50 Spéty Gyula	3	4	4	4	4	4	4	4	1	2
Stolz Alfonz, unit.	1	2	2	3	1	1	1	2	1	1
Szalay Ferencz	3	3	3	2	3	3	3	3	2	2
Szécsén Lajos, izr.	1	3	3	3	2	3	3	2	—	1
Szlávik Péter	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
55 Szőke György	2	1	2	2	3	2	2	2	2	2
Szűcs József	3	3	3	4	4	4	4	4	3	2
Tamáty László	1	3	3	3	3	3	3	3	2	2
Tarnai Aladár, izr.	1	1	1	2	1	1	1	1	2	1
Técsy Géza, ev. ref.	1	3	3	4	2	3	3	2	2	1
60 Toponarszky Milivoj, g. kel.	2	3	3	4	3	3	3	3	2	1
Török László, ism.	1	3	3	3	1	3	2	2	2	2
Ugi Géza	2	2	1	2	2	2	2	3	2	1
Vecsernyés Andor	2	4	4	4	2	3	4	3	3	2
Weisz Imre, izr.	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1
65 Winkler Gusztáv	2	2	3	3	2	1	2	2	3	1
Zichermann Miklós, izr.	2	2	3	3	2	1	2	3	3	1
Zsótér János	3	4	4	4	4	4	4	4	3	2

Kimaradt :

Bőze József.

Összesen : 68.

Negyedik A. osztály.

A tanuló neve és vallása, ösztöndijas vagy ismétlő-e?	T a n t á r g y a k								Magaviselet	
	Vallásán	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Történelem	Természettud.	Algebra	Rajzoló mértan		Tornázás
Apczi Ernő	1	2	2	3	2	1	2	1	2	1
Apró Jenő	2	3	2	4	3	3	3	4	3	2
Aubermann Miklós	1	1	1	2	1	1	2	1	2	1
Bohus Elemér, ism.	2	3	3	4	3	3	3	3	1	1
5 Deák István, ev. ref.	3	4	3	4	3	4	3	3	3	2
Dragon István	1	3	3	3	1	3	2	2	2	1
Dragon János	1	2	3	3	1	3	1	2	1	1
Eisele Ferencz	1	2	2	3	1	2	3	3	2	1
Frecot Miklós	1	2	1	2	1	1	1	1	1	1
10 Jung Mátyás	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Kis Mihály	1	2	3	2	1	2	2	2	2	2
Klauber Vilmos, izr.	2	3	2	2	2	3	3	3	3	1
Klein János, izr.	2	2	1	2	1	1	3	2	3	1
Kleininger Miklós	1	2	1	3	1	2	2	3	2	1
15 Kohn Ignác, izr.	1	2	2	3	2	2	3	2	1	1
Köller János	1	2	3	3	1	2	3	2	1	2
Laczkó János, gör. kel., öszt.	1	1	2	2	1	1	2	2	2	1
Landa Ferencz	3	3	4	4	2	3	3	3	3	2
László Géza	2	2	3	3	2	3	3	2	2	1
20 Magyar János	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1
Mannheim Endre, izr.	2	2	1	3	2	2	2	2	—	1
Mály Mihály	3	3	3	4	3	3	3	3	3	1
Mengay Adolf	2	2	1	3	1	2	3	2	1	2
Molnár János	2	2	3	4	2	2	3	3	2	1
25 Nagy Illés	1	2	2	2	1	1	1	1	2	1
Nagy Lajos	1	3	3	4	2	3	3	3	1	1
Neszmirák Ferencz	1	2	3	3	2	2	2	2	2	1
Pálmay Gyula, izr.	1	2	1	2	1	2	1	2	2	1
Plesz Mór, izr.	2	2	2	3	2	2	1	2	2	1
30 Pollák Ernő, izr.	2	3	1	3	2	3	3	3	3	1
Recktenwald Kristóf	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1
Rosa Pál, izr.	2	3	3	4	3	3	3	2	3	2
Rózsa József	2	2	3	3	3	3	3	3	1	1
Sántha László	2	3	3	3	3	2	3	3	2	2
35 Schneider Gyula, ev. ref.	2	3	1	3	1	2	3	2	2	1
Schneider Károly	1	1	1	1	1	1	2	1	2	1
Schön Károly	2	3	3	4	2	3	3	3	2	2
Seiler Dezső, izr.	1	3	2	3	3	3	3	3	2	1
Steiner Sándor, izr.	1	2	2	3	1	1	3	3	—	1
40 Szedő Géza, izr.	2	2	3	3	2	2	2	3	1	1

A tanuló neve és vallása, ösztöndíjas vagy ismétlő-e?	T a n t á r g y a k								Magaviselet	
	Vallásán	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Történelem	Természettudj	Algebra	Rajzoló mértan		Tornázás
Thomay Béla, ág. ev. . .	1	1	2	2	1	1	2	1	1	1
Ürmösi Sándor, unit. . .	1	3	3	4	1	1	3	3	1	1
Vály Miklós, ism. . . .	3	3	3	3	2	3	3	3	2	2
Vuchetich Sándor . . .	1	3	2	3	2	2	2	1	2	1
45 Weiszberger Andor, izr.	2	2	3	3	2	3	3	3	3	1
Wilcsinszky Károly . . .	2	3	3	3	3	3	2	3	2	2
Winkler Imre, izr. . . .	2	2	2	3	2	2	3	2	2	1
<i>Kimaradtak :</i>										
Kiss Arthúr.										
Klumak Richárd.										
50 Nováky István.										
								Összesen : 50.		

Negyedik B. osztály.

A tanuló neve és vallása, ösztöndíjas vagy ismétlő-e?	T a n t á r g y a k								Magaviselet	
	Vallásán	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Történelem	Természettud.	Algebra	Rajzoló mértan		Tornázás
Bozóky Mihály	1	1	3	3	2	1	2	1	3	1
Börcsök Imre	2	2	2	2	3	2	2	3	2	1
Burger Ferencz	1	2	2	4	2	2	3	2	2	1
Csvejits Milorád, gör. kel.	1	3	3	3	3	2	2	3	2	1
5 Csala Lajos	1	2	2	3	1	2	3	2	3	1
Dimitrievich Csedomir, gör. kel.	1	3	3	3	2	1	3	3	3	1
Dögl Adolf, öszt.	1	1	1	2	2	1	1	1	2	1
Ficker Péter	2	3	3	4	3	2	2	3	2	2
Foszt Péter	3	3	3	4	3	3	3	2	1	2
10 Gerdánovits Jenő, gör. kel.	2	2	3	3	3	3	3	4	2	2
Glázi János	1	2	2	3	1	1	2	3	1	1
Glázi Miklós	1	2	1	2	1	1	2	2	2	1
Grósz Jenő, izr.	1	1	1	2	1	1	2	2	2	1
Hajnaly Árpád	2	2	3	3	2	1	2	2	1	1
15 Hreblay László	2	3	2	3	3	1	3	3	3	2
Juhász Antal	1	2	3	2	2	1	2	3	3	1
Kordás Antal	1	1	1	2	1	1	1	1	2	1
Koreck Aurél	1	2	2	3	2	2	3	2	1	1
Kotányi István, izr.	1	1	1	2	1	1	2	2	2	1
20 Kräuter János	1	2	2	2	2	2	3	2	3	1
Krutsay Kamil	1	1	1	2	1	1	3	1	2	1
Kuhn György	1	2	3	4	3	1	3	1	1	1
Mann Kálmán	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1
Martin Ferencz	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1
25 Mogan Béla, izr.	2	1	1	2	2	1	1	2	1	1
Móga László, gör. kath.	1	1	1	2	1	1	1	1	2	1
Nagy Ferencz	2	2	3	3	2	1	2	3	3	1
Nagy Sándor	2	1	1	3	3	2	3	2	2	1
Nagyiván Pál	2	3	3	3	2	1	2	3	3	1
30 Opelez Károly	1	2	2	3	3	1	2	2	2	1
Papp Menyhért	1	1	2	3	2	2	2	3	3	1
Podmaniczky Károly br., ág. ev.	2	2	2	3	2	2	3	3	3	1
Pohl Károly	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Putics Dezső, gör. kel.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
35 Somogyi József	1	2	3	3	1	1	2	3	3	1
Staubert Jenő	1	1	1	2	1	1	2	1	2	1
Szabó Károly	2	1	1	2	1	1	2	2	2	1
Széler József	1	2	1	3	3	2	3	3	3	2
Szigeti Andor, izr.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
40 Szilágyi Béla	2	2	3	4	2	3	3	3	1	1

A tanuló neve és vallása, ösztöndíjas vagy ismétlő-e?	T a n t á r g y a k									
	Vallásán	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Történelem	Természettud.	Algebra	Rajzoló mértan	Tornázás	Magaviselet
Szilágyi Ferencz, ev. ref.	1	2	3	4	2	1	3	2	1	1
Sztojkov János, gör. kel.	1	3	3	3	3	2	3	3	1	1
Sztriha Sándor	2	2	3	4	2	1	3	1	2	1
Szücs Imre	2	1	3	2	2	1	3	2	3	1
45 Tolnai Béla, izr.	3	3	3	4	3	2	3	3	2	2
Tökölyi Lajos	1	1	3	2	1	1	2	3	3	1
Weinhardt Ádám	1	2	1	3	3	1	2	2	3	1
Zippel Ferencz	2	2	1	3	2	1	2	2	2	1
Zsótér József	2	3	3	3	2	2	3	3	1	2
<i>Vizsgálatlan maradt:</i>										
50 Korpási Gyula.										
Összesen : 50.										

Ötödik osztály.

A tanuló neve és vallása, osztöndíjas vagy ismétlő-e?	T a n t á r g y a k										Magaviselet	
	Vallásán	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Magyar irod. olvas- mány, görög irod. és művelődés törté- nélelem	Történelem	Természettarjz	Mennyiségtan	Szabadkézi és geometria rajz		Tornázás
Aigner Károly	1	2	3	3	3	—	2	2	2	—	3	1
Apró Elemér	1	2	4	3	—	2	3	2	4	2	2	1
Berwanger Henrik	1	3	2	3	3	—	3	3	3	—	2	2
Birkenheuer Mihály	1	3	2	2	2	—	2	3	2	—	1	1
5 Bogdán Ödön	1	2	3	2	2	—	2	2	3	—	2	1
Bokor József	2	4	4	4	4	—	3	4	4	—	—	2
Busa Gyula	1	2	3	3	3	—	2	3	3	—	2	2
Buzás István	1	1	3	2	2	—	1	1	1	—	2	1
Csányi Mátyás, izr.	3	3	3	2	2	—	2	4	3	—	2	2
10 Dettre Pál	1	1	2	2	2	—	2	1	2	—	2	1
Divényi Károly, öszt.	1	1	2	1	1	—	1	1	1	—	2	1
Dürr József	1	2	2	2	2	—	2	1	1	—	2	1
Eichenbaum Ferencz, izr.	1	2	3	2	2	—	2	3	2	—	3	1
Eisner Manó, izr.	1	1	1	2	1	—	1	1	3	—	3	1
15 Faragó Mihály	2	3	3	3	3	—	2	3	4	—	1	2
Fáber József	1	1	1	2	2	—	1	1	2	—	2	1
Gottlieb Arthur, izr.	2	2	2	3	3	—	2	2	3	—	2	2
Gräber Gyula	2	3	4	4	—	3	3	4	4	2	3	1
Grünbaum József, izr.	1	1	3	2	2	—	1	2	3	—	3	2
20 Hartner József	2	3	3	4	—	3	3	3	3	3	3	2
Heim Ernő	1	3	2	3	—	1	1	2	2	2	2	2
Holub Dezső	1	1	2	1	1	—	1	2	2	—	2	1
Janosevity Miklós, gör. kel., öszt.	1	3	3	3	—	3	2	3	3	1	2	1
Juhász István	1	1	1	1	1	—	1	1	1	—	1	1
25 Kalmár Szilveszter	1	2	2	1	2	—	1	1	2	—	2	1
Karl Ferencz	1	2	1	2	2	—	2	3	2	—	3	1
Kertész János	2	3	4	4	4	—	3	3	3	—	2	1
Keszler József	1	2	2	3	2	—	2	1	2	—	1	1
Kiss Antal	2	3	4	4	4	—	3	3	4	—	2	2
30 Konrád Alajos	1	2	3	3	3	—	2	2	3	—	1	1
Kosóczy Ferencz	2	3	4	4	4	—	3	4	4	—	1	2
Kovács József, ev. ref.	1	3	3	3	3	—	2	2	2	—	2	1
Kovács Mihály	1	3	3	4	2	—	2	1	2	—	3	2
Könyvesi Dezső, izr.	3	4	4	4	—	2	4	3	4	3	2	2
35 Lakó József	1	1	3	3	3	—	1	1	3	—	2	2
Lamper Imre	1	1	3	3	—	1	1	1	2	1	2	1
Landgraf Tivadar	1	1	1	1	1	—	1	1	1	—	1	1
Laskovits János	1	2	3	3	3	—	1	2	1	—	2	1
Lázár Antal, izr.	1	1	3	3	4	—	3	2	3	—	1	2
40 Lázár Ernő, izr.	1	2	3	2	2	—	2	3	3	—	2	1

A tanuló neve és vallása, ösztöndijas vagy ismétlő-e?	T a n t á r g y a k											Magaviselet
	Vallástan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Magyar irod. olvas- mány, közig. irod. és művelődés tır- kénelem	Történelem	Természettudj	Mennyiségtan	Szabadkézi és geometria rajz	Tornázás	
Lóbl Sándor, izr.	2	2	3	3	2	—	2	3	2	—	2	1
Motika Károly	1	3	3	3	3	—	3	2	3	—	2	1
Muzsay Ferencz, ev. ref.	1	1	3	2	2	—	2	1	2	—	2	1
Nagy István, id.	1	1	2	1	1	—	1	1	1	—	1	1
45 Nagy István, ifj.	1	1	2	1	1	—	1	1	1	—	3	1
Nagy Sándor, ev. ref.	3	4	4	4	—	3	4	4	4	3	2	1
Pallmann Péter	1	1	1	1	1	—	1	1	1	—	2	1
Paskesz Ernő, izr.	1	2	2	2	—	2	2	1	2	1	2	1
Perhács Béla	1	1	2	2	1	—	1	1	2	—	1	1
50 Petró József	1	2	3	3	3	—	3	3	4	—	3	1
Pick Lajos, izr.	1	1	2	2	—	1	1	1	1	1	1	1
Pollák József, izr.	1	1	3	3	3	—	1	1	2	—	1	2
Popper Nándor, izr.	2	3	2	3	3	—	2	3	3	—	2	2
Rosenfeld Viktor, izr.	2	3	2	3	3	—	3	3	3	—	2	2
55 Scherer Oszkár	1	3	3	4	3	—	2	2	3	—	2	2
Schneider Miklós	1	3	2	3	3	—	2	2	3	—	2	1
Selmeczi István	1	1	2	1	2	—	1	1	1	—	1	1
Szinger Jenő, izr.	3	2	3	3	3	—	2	3	3	—	2	2
Skultéty Árpád	2	3	4	3	3	—	3	3	2	—	2	1
60 Szakáll József	1	1	3	2	1	—	1	1	2	—	2	1
Szalay János	1	2	3	3	3	—	2	2	3	—	1	1
Szibinkits György, gör. kel.	1	1	3	2	2	—	1	2	1	—	2	1
Szivessy Tibor, izr.	1	1	1	1	—	1	1	2	2	2	2	2
Szomják Elemér	1	3	4	4	—	3	3	3	4	3	2	1
65 Szűcs Lajos	2	4	4	4	4	—	3	4	4	—	3	2
Sztriha Kálmán	1	1	2	1	1	—	2	1	3	—	1	1
Tonheiszer József	1	3	3	3	—	2	3	3	3	2	1	2
Traum János	1	1	2	2	2	—	1	1	2	—	2	1
Vajda János	1	3	4	3	4	—	3	3	3	—	3	2
70 Varga Lukács	1	2	4	3	3	—	3	4	4	—	2	1
Venetianer Frigyes, ev. ref., öszt.	1	1	1	1	1	—	1	1	1	—	1	1
Weil Jenő, izr.	1	1	2	2	—	1	1	1	2	1	1	1
Weinhardt József	1	1	2	2	2	—	2	3	2	—	2	2

Meghalt :

Valentiny Károly

Vizsgálatlan maradt :

75 Schatteles Ferencz, izr.

Összesen : 75.

Hatodik osztály.

A tanuló neve és vallása, osztöndíjas vagy ismétlő-e?	T a n t á r g y a k										Magaviselet	
	Vallásán	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Magyar irod. olvas- mány, görög irod. és művelődés tár- tónélem	Történelem	Természettarjz	Menyiségktan	Szabadkézi és geometria rajz		Tornázás
André János	2	2	3	2	2	—	3	3	2	—	1	1
Ardeleán János, gör. kel.	2	3	4	4	4	—	4	4	4	—	3	2
Bárkányi Ödön	1	1	2	2	2	—	1	1	2	—	2	1
Berecz János	1	1	1	1	1	—	1	1	1	—	2	1
5 Bizek Dezső	1	2	3	3	—	2	2	1	3	3	2	2
Borsos Endre	1	2	3	2	—	1	2	2	2	2	—	1
Büchler Géza, izr.	2	2	2	2	—	1	2	2	2	2	3	2
Egler Péter	1	2	2	2	2	—	3	2	1	—	1	1
Fischer Ödön, izr.	2	1	1	1	2	—	1	1	2	—	3	1
10 Frisch József	1	3	3	3	—	2	2	3	3	3	1	1
Gedeon Richárd	2	3	3	3	3	—	3	3	3	—	1	2
Grogloth János	1	1	1	1	1	—	1	1	1	—	1	2
Herczogh Gyula, ág. ev.	2	2	3	3	—	2	2	3	2	2	2	2
Hernádi Lajos	2	3	3	3	—	2	3	2	3	3	3	2
15 Hevesi György, izr.	2	3	3	3	—	2	3	2	2	3	2	2
Héja József	1	2	3	2	3	—	3	3	2	—	2	1
Horváth Ferencz	2	3	4	3	3	—	3	3	2	—	2	2
Hreblay Kálmán	1	3	3	3	—	3	3	1	3	3	3	1
Hubacsek Kálmán	1	3	4	3	—	2	3	1	3	1	3	1
20 Issekutz Gergely	1	1	3	2	—	2	1	1	2	2	—	1
Jonescu Miklós, gör. kel.	2	3	4	4	—	4	4	4	3	3	2	1
Juhász Gyula	1	1	3	2	3	—	1	1	3	—	3	1
Jungen Aladár	1	3	3	3	3	—	3	2	3	—	1	2
Jungen Emil, öszt.	2	3	3	3	3	—	3	3	3	—	3	2
25 Katona Dávid, izr.	2	3	3	2	2	—	3	4	3	—	3	1
Keczkés Pál, ág. ev.	1	2	2	3	—	3	3	1	2	1	3	2
Kertész Béla, izr.	2	3	3	3	3	—	2	3	2	—	2	2
Kertész Ferencz	1	1	3	2	—	2	3	3	1	1	2	1
Kis István	1	2	3	2	2	—	1	1	2	—	2	1
30 Koreck Iván	1	1	2	2	—	1	1	1	3	2	3	1
Kormos Imre	2	3	4	3	—	3	3	2	3	3	—	2
Kovács Antal, ev. ref.	1	1	1	1	—	1	1	1	1	1	2	1
Krohn Jakab	1	1	1	1	1	—	1	1	1	—	1	1
Landesberg Jenő, izr.	2	2	3	3	3	—	1	1	3	—	2	1
35 Landgraf Rezső	1	3	2	3	—	3	2	2	3	3	2	1
Latinovits Marius	1	3	3	3	3	—	3	3	3	—	2	2
Laux József	1	2	3	3	3	—	2	2	2	—	3	1
Láng Endre, ev. ref.	1	3	3	3	3	—	2	1	3	—	2	1
Makai Endre, izr.	1	1	2	1	1	—	1	1	1	—	3	1
40 Makra Szilveszter	2	2	3	3	—	2	4	4	4	1	3	2

A tanuló neve és vallása, osztálydíjas vagy ismétlő-e?	T a n t á r g y a k											
	Vallásán	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Magyar irod. olvas- mány, görög irod. és művelődés törté- nelmének	Történelem	Természettan	Mennyiségtan	Szabadkézi és geometria rajz	Tornázás	Magaviselet
Malina Lajos	1	1	3	2	—	2	1	1	2	2	3	1
Mogán Ákos	1	2	2	2	2	—	1	2	3	—	2	1
Nagy László	1	1	2	1	—	1	1	1	2	2	2	2
Nátafalussy István	1	2	3	2	3	—	1	2	3	—	1	1
45 Návay László	1	2	2	2	—	2	1	1	1	1	—	1
Perhács Gyula	1	3	3	3	—	3	2	2	4	3	1	1
Pillischer Simon, izr.	1	1	1	1	1	—	1	1	1	—	2	1
Podlussányi Dezső	3	3	3	3	—	3	3	3	4	2	2	2
Pulitzer János, izr.	2	3	3	3	3	—	1	1	3	—	3	1
50 Rostos Nándor, izr.	3	3	3	3	—	3	2	2	3	2	3	2
Rozenstengl Péter	1	2	1	1	3	—	3	3	3	—	1	2
Schwarz Béla, izr.	2	2	2	3	3	—	3	3	3	—	3	2
Srányi János	2	3	3	3	—	2	3	3	3	3	3	2
Straubert Béla	1	3	3	3	3	—	3	2	3	—	2	1
55 Sümegi Gyula	1	3	3	3	3	—	1	3	1	—	2	1
Szell Ákos, ev. ref.	1	2	2	2	—	1	1	1	2	2	2	1
Szigeti Ernő, izr.	1	1	2	1	1	—	1	1	1	—	3	1
Szívessy Lehel, izr.	2	2	2	3	3	—	1	3	3	—	2	2
Szűts Endre, öszt.	1	2	2	1	2	—	1	1	2	—	2	2
60 Szűts Lajos	3	3	4	3	—	3	3	3	4	2	3	2
Takács Ernő, öszt.	1	2	3	2	3	—	2	2	2	—	3	1
Tolnai Károly	2	2	3	2	2	—	2	2	1	—	3	1
Tóth Gyula, ág. ev.	1	2	3	2	—	2	2	2	3	3	3	1
Uitz Jakab	2	2	3	3	—	2	4	1	3	3	1	1
65 Vadász Imre, izr.	1	1	2	2	2	—	1	1	1	—	2	1
Valentiny Antal	1	1	1	1	1	—	1	1	1	—	2	1
Vedres Béla	1	3	3	3	—	2	3	1	3	3	3	1
Vingai József	1	2	2	2	2	—	1	1	2	—	1	1
Wagner Gyula	1	1	2	2	—	1	1	1	1	1	2	1
70 Zápory Viktor, izr.	1	1	1	1	1	—	1	1	2	—	1	1

Kimaradtak :

Kálló István.
Szénásy György.
Szénásy László.
Végh Guidó.

Magántanulók :

75 Gyuritz Olga, ág. ev.
Müller Margit, izr.

Összesen : 76.

Hetedik osztály.

A tanuló neve és vallása, ösztöndíjas vagy ismétlő-e?	T a n t á r g y a k										Magaviselet	
	Vallástan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Magyar irod. olvas- mány, görög irod. és művelődés tőr- tételom	Földrajz	Természettan	Mennyiségstan	Ábrázoló műtan		Tornázás
Acsády Sándor, ev. ref.	1	2	3	3	—	2	1	3	2	2	1	1
Ajváz Bogdán, gör. kel.	1	2	2	2	1	—	1	1	1	—	1	1
Andrássy Kálmán . . .	1	2	3	4	3	—	3	2	3	—	1	1
Ardeleanu Antal, gör. kel.	1	1	1	1	1	—	1	1	1	—	1	1
5 Árvay Ferencz	1	1	1	2	1	—	1	1	1	—	2	1
Balta Coriolán, gör. kel.	1	1	1	2	—	1	1	2	1	2	2	1
Bérczy Géza	1	3	3	3	—	2	1	3	3	1	3	2
Bistyák Ferencz	1	2	2	2	—	1	2	2	3	2	2	1
Blau Henrik, izr.	1	3	3	3	—	3	3	3	2	2	2	2
10 Blau Lipót	1	1	1	1	1	—	1	2	2	—	2	1
Bózsó Ferencz	2	3	3	3	2	—	3	3	3	—	2	2
Böck Rezső	1	3	3	3	3	—	2	3	3	—	2	1
Bundi János.	1	3	2	3	3	—	2	3	2	—	2	2
Csonka Ferencz, öszt.	1	1	1	2	1	—	1	2	2	—	—	1
15 Csöke Imre	1	3	2	3	2	—	2	2	2	—	2	1
Deutsch Dezső, izr.	2	3	3	3	2	—	3	3	3	—	3	2
Deutsch Nándor, izr.	2	3	3	3	3	—	2	3	2	—	3	1
Dobó József	1	2	2	2	2	—	2	2	1	—	3	1
Domokos László, ev. ref. öszt.	1	2	3	3	—	2	1	3	3	1	1	2
20 Donawell János	2	3	4	4	3	—	2	3	4	—	1	2
Ernszt György	1	1	1	1	1	—	1	2	2	—	1	1
Fráter Zoltán	1	1	2	3	—	1	1	2	2	1	2	1
Fuchs Imre	1	3	2	3	3	—	3	3	3	—	1	1
Gábel János	1	1	1	1	1	—	1	1	1	—	1	1
25 Götz Tamás, ism.	1	2	2	3	2	—	1	1	1	—	1	1
Grasselly Károly	1	3	2	3	2	—	2	2	2	—	2	1
Hahn Alajos	1	2	1	2	2	—	2	2	2	—	2	1
Hochstrasser Miklós	1	1	1	1	1	—	1	1	2	—	2	1
Huszka Ernő	1	1	1	1	1	—	1	1	1	—	2	1
30 Kállai Emil, izr.	1	2	2	2	2	—	2	2	2	—	—	1
Kleits János	1	3	2	4	3	—	3	2	3	—	1	1
Koczka Elemér, izr.	1	2	2	3	2	—	2	2	3	—	2	2
Kordás Pál	2	2	2	3	—	1	1	2	1	1	1	1
Lakatos Géza	2	4	3	4	—	4	3	4	4	3	2	2
35 Lévy Ferencz, ev. ref.	1	3	3	4	—	1	3	3	3	2	1	2
Löffler Géza, izr.	1	2	1	2	2	—	2	1	1	—	2	1
Luckhaub Gyula	1	2	1	2	1	—	2	1	1	—	2	1
Lusztig Zoltán, izr.	3	4	3	3	—	2	2	3	2	2	3	1
Michelbach Jenő	1	2	2	2	1	—	1	2	2	—	2	1
40 Mogán István, izr.	1	2	2	3	1	—	2	1	2	—	2	1

A tanuló neve és vallása, ösztöndijas vagy ismétlő-e?	T a n t á r g y a k											
	Vallásán	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Magyar irod. olvas- mány, görög irod. és művelődés törté- nelmének	Földrajz	Természettan	Mennyiségtan	Ábrázoló mértan	Tornázás	Magaviselet
Nekich Richárd	1	2	2	3	2	—	3	2	2	—	1	2
Nemecskay Ede	2	4	3	4	3	—	3	3	4	—	2	2
Niklós Károly	1	1	1	3	1	—	2	1	2	—	1	1
Ördög Lajos	1	3	2	2	1	—	2	2	3	—	3	1
45 Papp András	2	3	3	3	—	2	3	3	2	2	2	2
Paulovits Sándor, gör. kel.	2	4	3	4	—	2	3	3	3	4	2	2
Rech Károly	1	2	2	2	2	—	2	3	2	—	—	1
Rózsa József	1	3	3	3	2	—	3	4	3	—	2	2
Römer Domokos	1	2	2	2	2	—	3	2	2	—	1	1
50 Schaar Kornél, izr.	1	2	2	2	2	—	1	1	2	—	3	2
Sebestyén István	1	2	1	1	1	—	2	1	2	—	2	1
Strubert Jakab	1	1	1	1	1	—	1	1	1	—	1	1
Sümegei Ödön	2	3	4	4	—	2	3	3	4	4	3	2
Szabó Gyula	1	1	2	2	—	1	1	1	1	2	1	1
55 Szabó József	1	1	1	1	1	—	1	1	1	—	1	1
Telbisz Géza	1	2	2	3	2	—	3	2	3	—	3	2
Timpauer Lajos	1	2	2	3	—	2	3	3	3	2	3	1
Tóth Gyula	2	2	2	2	2	—	2	2	2	—	2	2
Vály Viktor	2	3	4	4	—	3	4	4	4	3	3	2
60 Zacharia Emil, gör. kel.	1	1	1	1	1	—	1	1	1	—	2	1

Magántanulók : Krausz Izabella, izr.
Rezsny Aurél.
Rozmanitz Alma.
Stefanovits Anna, gör. kel.

Kimaradt : Grün Vilmos, izr.

Összesen : 65.

Nyolczadik osztály.

A tanuló neve és vallása, ösztöndíjas vagy ismétlő-e?	T a n t á r g y a k												
	Vallás	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Magyar írod. olvas. mány, görög írod. és művelődés történet	Történelem	Természettan	Mennyiség	Ábrázoló mértan	Bölcsészet	Tornázás	Magaviselet
Ackermann János . . .	3	3	3	3	—	3	3	3	3	2	3	3	2
Altenbach József . . .	2	3	3	3	3	—	2	3	2	—	3	1	1
Becker János . . .	1	1	1	1	1	—	1	1	1	—	1	1	1
Benisch Arthur, öszt.	1	1	1	1	1	—	1	1	1	—	1	1	1
5 Bohn Antal . . .	3	2	3	3	3	—	3	3	3	—	2	2	2
Bosnyák László . . .	1	2	3	2	2	—	3	2	2	—	1	2	2
Dragon Gyula . . .	3	3	3	3	—	2	3	2	2	2	3	1	2
Drágits Vladimír . . .	1	2	1	1	2	—	1	1	1	—	1	1	2
Eichenbaum János, izr. ism.	1	3	3	2	2	—	1	2	2	—	2	1	1
10 Eidenmüller Elemér, ág. ev.	1	1	2	1	1	—	1	1	1	—	1	1	1
Erőskövy Dezső . . .	3	3	4	3	—	3	2	3	3	3	3	2	1
Fischer Aurél . . .	1	1	1	1	2	—	2	2	2	—	1	2	1
Gabriel János . . .	1	2	1	2	2	—	1	1	2	—	1	—	1
Goldmann Izidor, izr.	1	3	3	2	3	—	3	4	3	—	3	3	2
15 Gombos Lajos . . .	1	2	2	2	—	2	1	2	2	2	1	2	1
Gönczi Lajos . . .	1	1	2	1	2	—	2	1	2	—	1	1	1
Gruber Jenő . . .	2	3	4	3	3	—	3	2	2	—	3	3	1
Hacker Ödön, izr. . .	1	2	3	2	—	1	1	2	2	2	2	—	1
Hetyey Gyula, ág. ev.	1	2	3	3	—	1	2	2	2	2	1	2	1
20 Hojo István . . .	1	2	2	2	2	—	2	1	2	—	1	2	1
Hummel Vilmos . . .	1	2	2	2	3	—	3	2	2	—	1	1	1
Katona András . . .	3	3	3	3	3	—	4	3	3	—	3	1	2
Kelemen Kálmán, izr.	1	2	2	1	2	—	2	2	2	—	1	2	1
Kiss Ferencz . . .	2	2	3	2	2	—	2	2	2	—	2	2	1
25 Kröpfler Rezső, izr.	1	2	2	2	2	—	1	1	2	—	1	1	1
Kovács Samu, izr. . .	2	3	3	3	3	—	3	3	3	—	3	3	1
Kőhegyi Andor, ev. ref.	1	2	3	3	—	2	3	3	3	2	1	2	2
Krzepelka Jenő . . .	3	3	3	3	3	—	2	2	2	—	3	1	2
*Ladányi Vincze . . .	2	3	3	3	3	—	3	3	3	—	3	2	1
30 Leichnam Miklós . . .	1	2	3	2	3	—	1	2	2	—	2	1	1
Luczay Livius, gör. kel. öszt.	1	2	3	2	—	2	2	2	2	3	1	1	1
Lulay Mátyás . . .	1	1	1	2	2	—	2	1	2	—	1	2	1
Magarasevics Leontin, gör. kel.	1	2	3	3	—	3	3	3	2	1	2	2	1
Mayer György . . .	2	3	2	3	—	3	3	3	3	2	3	2	2
35 Márki Imre . . .	1	1	2	2	2	—	2	2	2	—	2	2	1
Mihálovits Ernő . . .	1	2	3	3	3	—	1	3	2	—	2	2	1

* Mint önkéntes ismétlő a 19,649/1893. sz. a. kelt ministeri rendelet értelmében a jelen tanévben nem osztályoztatott; az itt bejegyzett tanjegyeket az előző tanévben nyerte.

A tanuló neve és vallása, ösztdíjas vagy ismétlő-e?	T a n t á r g y a k											Magaviselet
	Vallásán	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Magyar irod. olvas- mány, görög irod. és művelődés tőr- tőlelem	Történelem	Természettan	Mennyiségtan	Ábrázoló mértan	Bölcsészet	
Mihályffy László, öszt.	1	1	2	1	—	1	1	1	1	1	2	1
Orbán Károly, ev. ref.	1	2	3	3	3	—	3	2	3	—	2	2
Pap Lajos, izr. . . .	1	2	3	2	2	—	2	2	2	—	2	3
40 Peckl Mihály	1	1	1	2	2	—	1	2	2	—	1	2
Reök István, ág. ev. .	1	3	2	2	3	—	2	3	3	—	3	2
Rósa Ernő, izr. . . .	2	2	2	3	—	2	1	2	2	2	2	1
Schaar Elemér, izr. .	1	2	3	2	—	1	1	1	1	1	1	2
Schütz Antal, öszt. .	1	1	1	1	1	—	1	1	1	—	1	1
45 Simon Kálmán . . .	1	1	2	2	2	—	1	2	2	—	1	1
Sőregi Mátyás, öszt.	1	1	2	2	2	—	1	1	2	—	1	1
Szűcs János	1	1	2	1	2	—	1	1	2	—	1	2
Timcsák Béla	1	1	3	2	—	1	1	1	1	1	1	1
Traum Péter	1	1	1	1	2	—	1	1	1	—	1	1
50 Vőneki Antal	1	2	2	2	—	3	1	1	2	1	1	2
Widter Herman	1	1	1	2	2	—	2	2	2	—	1	2
Wirth Henrik	1	2	2	3	—	2	2	2	2	2	1	1
Wolf József, izr. . . .	1	2	2	2	2	—	2	2	2	—	1	3
Zsóter Ferencz	1	2	3	2	3	—	2	3	3	—	1	1
<i>Kimaradt :</i>												
55 Rózsa János.												
<i>Magántanulók :</i>												
Bárdos Béla.												
Pekánovich István.												
Weinstein Ilona, izr.												
Összesen : 58.												

B) A nem kötelezett tantárgyakban.

I. Gyorsírás.

(A csillaggal jelöltek haladó gyorsírók.)

	Érdem- jegy		Érdem- jegy
III. A. osztály.			
Böröcz Béla	1	Kuhn György	3
Háry Ferencz	2	Mogán Béla	2
Kálmán Nándor	3	35 Szigeti Andor	1
Ótott-Kovács Mihály	3	Straubert Jenő	1
5 Schillinger Andor	3	Szilágyi Ferencz	1
Sugár Ödön	3	Szücs Imre	1
Szarvady Lajos	2	Tolnai Béla	1
Szécsi István	1	V. osztály.	
Vékes Sándor	3	40 Buzás István	2
III. B. osztály.			
10 Debreczeni Zoltán	3	Csányi Mátyás	2
Dettre János	3	*Dettre Pál	2
Fajka Lajos	3	Eichenbaum Ferencz	2
Kneip József	2	Eisner Manó	2
László Gyula	1	45 Gräber Gyula	2
15 Ocskai Kornél	2	Grünbaum József	2
Szalay Ferencz	2	Heim Ernő	2
Winkler Gusztáv	2	Kertész János	1
IV. A. osztály.			
Apczi Ernő	2	Lakó József	3
Frecot Miklós	1	50 Löbl Sándor	1
20 Kohn Ignác	1	Nagy István ifj.	2
Laczkó János	2	*Perhács Béla	1
Magyar János	1	Rosenfeld Viktor	2
Nagy Illés	2	Schattelesz Ferencz	3
Pálmai Gyula	1	55 Tonheiszer József	1
25 Plesz Mór	1	Venetianer Frigyes	1
Pollák Ernő	2	*Weinhardt József	1
Schneider Gyula	2	VI. osztály.	
Schneider Károly	3	*André János	1
Schön Károly	3	*Bárkányi Ödön	1
30 *Thomay Béla	1	60 Büchler Géza	2
IV. B. osztály.			
Bozóky Mihály	1	Berez János	1
Kotányi István	1	Borsos Endre	3
		*Fischer Ödön	1
		*Grogloth János	2
		65 *Hevesi György	2
		*Katona Dávid	1
		Kertész Ferencz	1
		Kohn Béla	2

	Érdem- jegy		Érdem- jegy
*Laux József	1	85 *Kohn Emil	1
70 *Makai Endre	1	*Lukhaub Gyula	1
*Rostos Nándor	2	*Nekich Richárd	1
Schwarz Béla	3	*Sebestyén István	1
*Szigeti Ernő	1	*Strubert Jakab	1
Szivessy Lehel	2	90 *Szabó József	1
75 *Tolnai Károly	2	*Szabó Gyula	2
Takács Ernő	2		
*Vadász Imre	1	VIII. osztály.	
*Valentiny Antal	1	*Benisch Arthúr	1
Zápori Viktor	1	*Gönczy Lajos	1
VII. osztály.		*Schütz Antal	1
80 *Árvay Ferencz	2	95 *Timcsák Béla	1
*Csőke Imre	3	*Traum Péter	1
*Grassely Károly	2	*Widter Herman	1
*Hochstrasser Miklós	1		
*Kleits János	1	Összesen : 97.	

A Gabelsberger-Markovits-féle magyar gyorsírás tanítására hetenkint 2—2 órát fordítottunk úgy a kezdőknél, mint a haladóknál. Tankönyveket Bódogh János tankönyveit használtuk. A kezdőknél: Rövid tankönyv a levelező gyorsírás megtanulására. VII. kiadás. Szeged, 1894., a haladóknál: A Vitairás rövid tankönyve. Szeged, 1896.

II. Műének.

	Érdem- jegy		Érdem- jegy
I. A. osztály.		I. C. osztály.	
Jedlicska Jenő	1	Anderlik Vilmos	1
Pálfy Ferencz	1	Bata Lajos	2
I. B. osztály.		Bieber István	1
Bokor Antal	1	Cseh András	1
Dobai Mihály	1	15 Dékány György	1
5 Domonkos István	1	Fagler Károly	2
Kiss Gyula	1	Fraunhoffer Miklós	1
Korom Imre	2	Guth Miklós	1
Prágai György	1	Heinz Miklós	1
Szarvady Jenő	1	20 Kapovics Mihály	3
10 Veszelszky József	3	Kirchenheuter Jenő	1
		Kocsis Gáspár	1

	Érdem- jegy		Érdem- jegy
Majoros Béla	1		
Mayer András	1		
25 Ocskai Mihály	1		
Ótott-Kovács Ágoston	1		
Richter Károly	1		
Schipper Miklós	1		
Schüzler János	2		
30 Sextius Kálmán	3		
Vastag Balázs	1		
Wittmann József	2		
II. A. osztály.			
Baranyi István	2		
Dragon Géza	3		
35 Füller Szilárd	1		
Gazdag József	3		
Grósz József	1		
Hajabács Károly	3		
Kaminár Lajos	1		
40 Kószó Sándor	1		
König János	1		
Mogán Ákos	1		
Onozó István	1		
Staud Gábor	1		
45 Szabó Jenő	1		
Tonheiszer Elemér	1		
Weszelovszky Gyula	1		
II. B. osztály.			
Bayerle Béla	1		
Buchmann Ágoston	1		
50 id. Bundi András	1		
Fagler László	3		
Hódi Pál	1		
Joszt Alajos	1		
Klivinyi Lajos	1		
55 Luxenburger Miklós	2		
Massány Jenő	3		
Miskolczy Géza	1		
Reviczky Aladár	1		
Róth János	1		
60 Schäffer Lajos	1		
Tóth Ferencz	1		
Várady Pál	1		
Vollmann János	1		
Wittig Ödön	1		
III. A. osztály.			
65 Böröcz Béla	1		
Dékány János	1		
Gesztesy László	1		
Sextius József	1		
Szekerke Lajos	1		
70 Zombory Gyula	1		
III. B. osztály.			
Böhm Károly	1		
Debreczeni Zoltán	1		
Dettre János	1		
Domonkos Pál	2		
75 Fajka Lajos	1		
Gerber Géza	1		
Hajnal István	1		
Kalabusz Gyula	1		
László Gyula	1		
80 Ocskai Kornél	2		
Riedinger Péter	1		
Szöke György	1		
Winkler Gusztáv	1		
IV. A. osztály.			
Schön Károly	1		
IV. B. osztály.			
85 Bozóky Mihály	1		
Burger Ferencz	1		
Dógl Adolf	1		
Kordás Antal	1		
Nagy Sándor	1		
90 Nagyiván Pál	1		
Szabó Károly	1		
Szilágyi Béla	1		
Sztriha Sándor	1		
V. osztály.			
Berwanger Henrik	1		
95 Lamper Imre	1		
Landgraf Tivadar	1		
Weinhardt József	1		
VI. osztály.			
Jungen Emil	1		
Landgraf Rezső	1		

	Érdem- jegy		Érdem- jegy
VII. osztály.		Rózsa József	1
100 Árvay Ferencz . . .	1	Szabó József	1
Bistyák Ferencz . . .	1	Timpauer Lajos . . .	1
Dobó József	1	VIII. osztály.	
Domokos László . . .	1	110 Wirth Henrik . . .	1
Fráter Zoltán	1	Összesen : 110.	
105 Fuchs Imre	1		
Kordás Pál	1		

A műének tanítására hetenkint 2 óra fordított. A tanulók két csoportba voltak osztva. A kezdők tanítása a hangjegyek, ütemek, pauzák, módosító jelek ismertetésére terjeszkedett. A haladók Szögedi Endrének négy szólamra alkalmazott egyházi énekeit tanulták, melyeket ünnep és vasárnap a tanuló ifjúság szent miséjén énekeltek. Az egyházi énekeken kívül világi műdarabokat is tanultak s ezeket a főgymn. ünnepélyein adták elő.

III. Szabadkézi rajz.

	Érdem- jegy		Érdem- jegy
III. A. osztály.		IV. B. osztály.	
Ringeisen Ferencz . . .	2	Ficker Péter	3
Springer József	3	Kuhn György	2
III. B. osztály.		Pohl Károly	2
Bóhm Károly	1	20 Sztriha Sándor . . .	2
Fajka Lajos	3	V. osztály.	
5 Meiszner Ottó	2	Janosevity Miklós . . .	1
Schütz János	1	Lamper Imre	1
Szlavik Péter	1	VI. osztály.	
IV. A. osztály.		Kertész Ferencz . . .	1
Apczi Ernő	2	Landgraf Rezső	3
Jung Mátyás	1	25 Malina Lajos	2
10 Köller János	1	Wagner Gyula	1
Laczkó János	3	VIII. osztály.	
Landa Ferencz	3	Schaar Elemér	1
Magyar János	1	Timcsák Béla	1
Rósa Pál	3	Összesen : 28.	
15 Sántha László	3		
Wilcsinszky Károly . . .	3		

IV. Francia nyelv.

	Érdem- jegy		Érdem- jegy
III. A. osztály.			
Faragó Ödön	1	Konrád Alajos	2
III. B. osztály.			
Dettre János	2	Kovács József	1
Kalabusz Gyula	3	Nagy István ifj.	1
Muskó Sándor	1	15 Pallmann Péter	1
5 Weisz Imre	1	Weinhardt József	1
IV. A. osztály.			
Molnár János	3	VI. osztály.	
Vály Miklós	3	Landesberg Jenő	2
IV. B. osztály.			
Mogán Béla	1	Takács Ernő	1
Straubert Jenő	1	Valentiny Antal	1
V. osztály.			
10 Berwanger Henrik	3	VII. osztály.	
Heim Ernő	2	20 Koczka Elemér	1
		Schaar Kornél	1
		Összesen : 21.	

A francia nyelv tanítása hetenkinti 2 órában történt s haladók hiányában csak a kezdő tanfolyam nyílt meg. Tankönyv : Mendlik, Francia olvasmányok kezdők számára. Végzett tananyag : Az olvasmányok alapján fő- és melléknevek ejtegetése, fokozás, névmások, segédigék és rendes igék főbb alakjai s a leggyakrabban előforduló rendhagyó igék. Szórend. Beszédgyakorlatok s egyes olvasmányok könyv nélkül.

A sorozatban használt érdemjegyek fokozata.

Az előmenetel rovatában : 1 = jeles, 2 = jó, 3 = elégséges, 4 = elégtelen ; a magaviselet rovatában : 1 = jó, 2 = szabályszerű, 3 = kevésbé szabályszerű, 4 = rossz.

Rövidítések jelentménye.

gör. kath. = görög katolikus vallású ; — gör. kel. = görög keleti vallású ; ág. ev. = ágostai ev. vallású ; — ev. ref. = evangelicus reformatus vallású ; izr. = izraelita vallású ; — ism. = ismétlő ; — öszt. = ösztöndíjas. A hol a név után a kötelezett tantárgyakból nyert sorozatban vallás jelezve nincs, ott római katolikus értendő. A tornázás rovatában — = fölmentett.

Statisztikai kimutatások.

I. A tanulók általános áttekintése.

Osztály	a) Az egész tanév folyamán felvett tanulók								A mult tanévhez képest		Az összes beírottak közül tandíjat illetőleg		b) A tanulók közt vallásra nézve volt								c) A tanulók közt anyanyelvre nézve volt						d) A tanulók nyelvismerete		
	s z á m a					közül			apadás	növekedés	fizető volt	mentes volt	róm. kath.	gör. kath.	gör. keleti	ágostai evang.	ev. református	unitárius	izraelita	más vallású	magyar	német	román	tót	szerb-román	bolgár	más nyelvű	csak magyarul beszélő	hányan tudtak magyarul
	beíratott	kimaradt	még halt	vizsgálatlan maradt	vizsgálatot tett	magántanuló	haladó	ismétlő																					
I. A	62	2	—	1	59	1	56	6	9	—	54	8	39	1	2	1	2	—	14	—	52	5	1	—	—	1	—	39	59
I. B.	61	1	—	—	60	1	57	4	10	—	59	2	42	—	1	1	—	—	16	—	52	7	—	—	1	—	37	60	
I. C.	62	3	—	—	59	1	59	3	9	—	54	8	44	—	4	1	—	—	10	—	46	12	—	—	1	—	36	59	
II. A.	78	2	—	—	76	2	74	4	—	4	63	15	51	—	3	1	4	—	17	—	62	14	—	—	—	—	59	76	
II. B.	76	—	—	1	75	—	75	1	—	2	59	17	54	—	1	1	4	—	15	—	57	18	—	—	—	—	57	75	
III. A.	67	—	—	—	67	—	65	2	—	7	62	5	48	—	2	2	2	—	13	—	44	21	1	—	1	—	30	67	
III. B.	68	1	—	—	67	—	64	4	—	9	58	10	45	—	4	3	4	1	10	—	55	9	—	—	3	—	38	67	
IV. A.	50	3	—	—	47	—	48	2	11	—	47	3	29	—	1	1	2	1	13	—	34	13	—	—	—	—	21	47	
IV. B.	50	—	—	1	49	—	50	—	8	—	43	7	36	1	5	1	1	—	5	—	33	13	—	—	3	—	25	49	
V.	75	—	—	1	73	—	75	—	3	—	54	21	50	—	2	—	4	—	17	—	58	13	—	—	2	—	41	73	
VI.	76	4	—	—	72	2	76	—	—	5	60	16	47	—	2	4	3	—	16	—	62	7	2	—	—	1	—	51	72
VII.	65	1	—	—	64	4	64	1	—	12	52	13	44	—	6	—	3	—	11	—	46	14	3	—	1	—	37	64	
VIII.	58	1	—	—	57	3	56	2	—	—	48	10	38	—	3	3	2	—	11	—	40	13	1	1	2	—	30	57	
Összesen	848	18	1	4	825	14	819	29	50	39	713	135	567	2	36	19	31	2	168	—	641	159	8	1	14	2	501	825	
											848																		

Osztály	g) A tanulók illetősége						h) A tanulók egészségi állapota				i) A tanulók magaviselete*				j) A fegyelmi esetek száma				k) A tanulók mulasztása			
	helybeli	megyebeli	más megyebeli	fümeci és kerületbeli	horvát- és szlavonországi	más állambeli	betegségi eset				hány tanuló kapott				igazgatói megrovásban részesült	tanárkari megrovásban részesült	tanács folytán eltávozott	kizárattott	a mulasztott tanítási órák közül			
							nem járványos		járványos	meghalt	jó	szabályszerű	kevésbé szabályszerű	rossz					igazoltatott	nem igazoltatott	hány tanuló nem mulasztott	hány tanuló mulasztott igazolatlanul
							könnyű	súlyos														
I. A.	48	—	11	—	—	—	50	10	2	—	38	20	—	—	—	—	—	—	1266	3	8	1
I. B.	48	1	11	—	—	—	47	8	—	—	36	23	—	—	1	—	—	—	1283	2	5	1
I. C.	44	1	14	—	—	—	48	6	3	—	31	27	—	—	—	—	—	—	836	4	15	1
II. A.	51	1	24	—	—	—	69	5	—	—	52	22	—	—	—	—	—	—	1318	—	24	—
II. B.	51	3	21	—	—	—	98	5	—	—	37	38	—	—	—	—	—	—	1141	1	20	1
III. A.	41	1	25	—	—	—	146	3	8	—	50	17	—	—	—	—	—	—	1669	—	15	—
III. B.	44	3	20	—	—	—	74	1	1	—	41	26	—	—	—	1	—	—	1179	—	18	—
IV. A.	23	1	23	—	—	—	72	4	—	—	36	11	—	—	—	—	—	—	691	—	15	—
IV. B.	27	—	22	—	—	—	75	3	—	—	42	7	—	—	—	—	—	—	818	—	10	—
V.	51	—	21	—	1	—	120	16	3	1	48	25	—	—	—	—	—	—	1517	10	18	5
VI.	51	1	20	—	—	—	165	8	5	—	48	22	—	—	—	1	—	—	1941	—	10	—
VII.	37	—	27	—	—	—	49	1	1	—	39	21	—	—	—	—	—	—	553	5	32	1
VIII.	27	1	29	—	—	—	95	2	3	—	44	10	—	—	—	—	—	—	1508	—	6	—
Összesen	543	13	268	—	1	—	1088	72	26	1	542	269	—	—	1	—	2	—	15720	25	196	10
	825						1187				811				3							

* A magántanulók a magaviseleltől nem osztályoztának.

IIa. A tanulásban tett előmenetel.

A r e n d e s t a n t á r g y a k a t v é v e														
	I. A.	I. B.	I. C.	II. A.	II. B.	III. A.	III. B.	IV. A.	IV. B.	V.	VI.	VII.	VIII.	Összesen
	o s z t á l y b a n													
Minden tantárgyból jeles eredményyel	4	4	5	6	2	3	8	1	4	4	6	6	3	56
Minden tantárgyból legalább jó eredményyel	9	13	13	12	22	14	7	9	10	14	14	17	19	173
Minden tantárgyból legalább elégséges eredményyel.	26	24	22	45	38	37	37	27	26	36	41	30	30	419
Egy tantárgyból elégtelen eredményyel	6	4	4	6	5	8	4	7	9	7	7	5	4	76
Két tantárgyból elégtelen eredményyel	5	4	4	4	2	2	3	2	—	2	1	—	1	30
Több tantárgyból elégtelen eredményyel	9	11	11	3	6	3	8	1	—	10	3	6	—	71
Összesen	59	60	59	76	75	67	67	47	49	73	72	64	57	825

IIb. A tanítás eredménye összefoglalva.

A tanulók előmenetele	O s z t á l y o n k é n t																Összesen											
	I. A.		I. B.		I. C.		II. A.		II. B.		III. A.		III. B.		IV. A.		IV. B.		V.		VI.		VII.		VIII.		szám szerint	% szerint
	szám szerint	% szerint	szám szerint	% szerint	szám szerint	% szerint	szám szerint	% szerint	szám szerint	% szerint	szám szerint	% szerint	szám szerint	% szerint	szám szerint	% szerint	szám szerint	% szerint	szám szerint	% szerint	szám szerint	% szerint	szám szerint	% szerint	szám szerint	% szerint		
Tanulók száma	59	—	60	—	59	—	76	—	75	—	67	—	67	—	47	—	49	—	73	—	72	—	64	—	57	—	825	—
Felsőbb osztályba léphet	39	66·10	41	68·33	40	67·80	63	82·89	62	82·67	54	80·60	52	77·61	37	78·72	40	81·63	54	73·97	61	84·72	53	82·81	52	91·23	648	78·54
Javító vizsgálatot tehet .	6	10·17	4	6·67	4	6·78	6	7·89	5	6·67	8	11·94	4	5·97	7	14·89	9	18·37	7	9·59	7	9·72	5	7·81	4	7·02	76	9·21
Az osztályt ismételni tartozik . . .	13	22·03	13	21·67	14	23·73	6	7·89	8	10·66	5	7·46	10	14·92	3	6·39	—	—	12	16·44	4	5·56	6	9·38	1	1·75	95	11·52
Nem ismételhet	1	1·70	2	3·33	1	1·69	1	1·33	—	—	—	—	1	1·50	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	0·73

III. Az 1898–99. tanévi érettségi vizsgálatok eredménye.

a/	b/ Az írásbelin		c/	d/ A szóbelin						e/ Az érettségit sikerrel végzett ifjak közül																
	Hányan jelentkeztek érettségi vizsgálatra?	Hány készítette el minden dolgozatát legalább elégséges eredménnyel?		Hány utasított az írásbeli alapján ismétlő vizsgálatra?	Hányan bocssáttattak összesen szóbelire?	Hány lett jelesen	Hány jól	Hány egyszerűen	Hány utasított javító vizsgálatra?	Hány utasított ismétlő vizsgálatra a szóbeli alapján?	theologiai	bölcsészi	jogi	orvosi	mémőki	építési	gépészi	vegyészi	gazdasági	erdészeti	bányászati	ipari	kereskedői	alsóbb hivatalnoki	katonai	művészi
62	57	5	57	7	16	23	5	6	10	6	25	6	7	—	—	—	3	—	—	—	—	—	10	5	—	2
				érett						p á l y á r a k é s z ü l t																

E tanév folyamán 4 ízben voltak érettségi vizsgálatok, ú. m. szeptember, december, márczius és június hónapokban. Szeptember hóban első teljes vizsgálatra állott: 16 tanuló; ezek közül jól érett 3, érett 6, javító vizsgálatra utasított 2, ismétlőre 5. Ismétlő vizsgálatot tett 4, kik közül 1 javítóra utasított, 3 végleg elutasított. Javító vizsgálatot tett 10, mindannyian sikerrel. Pótló vizsgálatot tett 2; egyik a latinból jó eredménnyel, a másik a latinból és görögből ismétlő vizsgálatra utasított. December hóban első teljes vizsgálatra állott 3; mind a három ismétlőre utasított. Javító vizsgálatot tett 4; három sikerrel, 1 második javítóra utasított. Ismétlő vizsgálatot tett 1; ez javítóra utasított. Márczius hóban érettségi vizsgálatra 2 javító jelentkezett; az egyik sikerrel végzett, a másik végleg elutasított. Junius hóban első teljes vizsgálatra állott 43; sikerrel végzett 37. Ismétlő vizsgálatot tett 1 s ez javítóra utasított. E szerint tehát a tanév alatt javító vizsgálatot tett: 14 sikerrel; ismétlőt 6, ezek közül sikerrel végzett 2, végleg elutasított 3, javítóra utasított 1. Pótló érettségi vizsgálatot tett 2 reáliskolát végzett tanuló; egyik a latinból jó eredménnyel, a másik a latinból és görögből ismétlőre utasított.

Az a), b), c), d) rovatok csak azon tanulókra vonatkoznak, kik első ízben tettek érettségi vizsgálatot, az e) rovat adatai pedig az érettségit sikerrel befejezett összes ifjakra.

IV) Az egész tanév alatt beírt tanulók illetőségének kimutatása megyék szerint az 1898–99. tanév végén.

Illetőségi hely	O s z t á l y													Összesen
	I. A.	I. B.	I. C.	II. A.	II. B.	III. A.	III. B.	IV. A.	IV. B.	V.	VI.	VII.	VIII.	
Szeged	50	48	47	52	51	41	45	25	28	53	53	38	28	559
Arádmegye... ..	—	—	—	—	—	1	—	—	—	2	2	1	—	6
Árva megye... ..	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Bács-Bodrogmegye	1	2	3	2	2	1	—	3	1	2	3	4	2	26
Békésmegye	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	2	—	—	4
Biharmegye	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	2	4
Csanádmegye	—	—	—	2	2	1	1	2	2	2	1	2	3	18
Csongrádmegye	—	1	1	2	3	1	3	2	—	—	1	—	1	15
Hevesmegye	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Hunyadmegye	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	2
Jász-Nagy-Kun-Szolnokmegye	—	—	—	2	—	—	—	1	—	—	—	—	—	3
Komárommegye	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Krassó-Szörénymegye	1	1	1	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	5
Mármarosmegye	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Nyitra megye	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Pest-Pilis-Solt-Kis-Kunmegye	1	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	1	5
Sopronmegye	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
Temesmegye	2	4	3	3	8	10	2	7	8	4	3	4	6	64
Torontálmegye	7	5	7	13	10	9	14	9	9	10	10	16	11	130
Horvátország	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
Összesen	62	61	62	78	76	67	68	50	50	75	76	65	58	848

Szertárak.

a) Természettani szertár.

A szertár gyarapodása az 1898/9. tanévben: Br. Eötvös-féle hőmechanikai készülék. — Toricelli-féle cső. — Sűrítő szivattyú. — Elektromos óralap. — Óraminta teljes szerkezettel, elektromos áramzáróval. — Duboseq-féle vetítő lámpa.

b) Vegytani szertár.

A természettani és ásványtani, illetőleg chemiai előadások alkalmával bemutatott kísérleteknél fölhasznált anyagok kellő mennyiségben beszereztek.

c) Természetrajzi szertár.

Vétel útján szaporodott az állattani rész: Kitömött állatok: *Wesperugo noctula* (éjjelező denevér). *Plecotus auritus* (nagyfülű denevér). *Rhinolophus ferrum equinum* (patkósorru denevér). *Felis catus* (vad macska). *Meles taxus* (borz). *Mioxus gliš* (közönséges pele). *Myoxus avellanarius* (mogyoró pele) fészekkel. *Lemmus norvegicus* (lemming). *Phoca groenlandica* (fóka). *Macropus rufus* (kenguru). *Upupa epops* (banka). *Tetrao tetrix* (nyirfajd). *Perdix cinerea* (fogoly). *Grus cinereus* (daru). Sirály csoport.

Anatómiai rész: A macska idegrendszere.

Ásvány és földtani rész: Kristályminták, Schreiber és Zittel-féle geológiai képek.

Ajándék útján: dr. Kovács József úr 3 drb. kitömött állatot ajándékozott: *Canis vulpes* (róka). *Buteo vulgaris* (ölv). *Ardea cinerea* (szürke gém). — Bite Béla tanár úr ajándéka: *Vipera Ammodytes* (homoki vipera). — Széll Ákos VI. oszt. tanuló ajándéka: levéllenyomat. — Gerdanovits Jenő IV. b) oszt. tan. ajándéka: 1 drb. pyrit. — Hreblay László IV. b) oszt. tan. ajándéka: *Coluber natrix* (sikló).

d) Történelmi, földrajzi és régiségi szertár.

A történelmi és földrajzi szertárba, mivel a fölszerelés teljes, ez idén beszerzés nem történt. A régiségtani gyűjtemény szaporodása a következő:
a) könyvekben: Kulturhistorischer Bilderatlas. E. A. Seemann, Lipcse. I—II.

Textbuch Zu Theodor Schreibers des Klass. Altertum's von K. B. Leipzig. 1888. Corpus Nummorum Hungariae. Magyar egyetemes éremtár I. Réthy Lászlótól. *b)* Képekben: Cybulski, Tabulae, quibus antiquitates. Graecae et Latinae illustrantur. I—II. IV—XIII.

e) **Rajzszeretár.**

E szeretár gyarapodása vásárlás útján: „Sikmértani ábrák és díszítményeken szingyakorlatok“ 6 füzetben 48 lappal, Fink Károlytól, Karlsruhe. „Virágtanulmányok“ természet után festve, 9 füzetben 54 lappal, Schwab P.-tól, Stuttgart. — „Uj rajzminták“ 4 füzetben 32 lappal, Steigl Ferencztől, Bécs.

Könyvtárak.

a) Tanári könyvtár.

A folyó iskolai évi gyarapodás vétel útján: a) Tudományos folyóiratok és szakközlönyök: *Annalen der Physik und Chemie* (Wiedemann). 1898—99. A természet. Szerk. dr. Lendl Adolf és Lakatos Károly. — *Budapesti Szemle*. Szerk. Gyulai Pál. — *Erdélyi Múzeum*. Szerk. Szádeczky Lajos. — *Hit-szónoklati Folyóirat*. Szerk. Karkecz Alajos. — *Irodalomtörténeti Közlemé-nyek*. Szerk. Szilády Áron. — *Képes Folyóirat*, XIII. évf. 1—12. füz. Szerk. Nagy Miklós. — *Magyar Paedagogia*. Szerk. Négyesy László. — *Magyar Nyelvőr*. Szerk. Simonyi Zsigmond. — *Magyar Kritika*. Szerk. Benedek Elek. — *Országos Középisk. Tanáregyesületi Közöny*. Szerk. Rajner Ferencz. *Katholikus Paedagogia*. Szerk. Gyürky Ödön. — *Philologiai Közöny*. Szerk. Heinrich G. és P. Thewrewk E. — *Természettudományi Közöny*. (Szily Kálmán.) — *Tornaügy*. XVI. évf. Szerk. Kovács Rezső. — *Zeitschrift für die österr. Gymnasien*. (K. Schenkl.) Wien, 1898—99. — *Zeitschrift für mathem. und naturwiss. Unterricht*. (Hoffmann.) Leipzig, 1898—99. — *Lehrproben und Lehrgänge*. (Dr. Fries u. Dr. Menge.) Halle, 1898—99. 54—59. Összesen 18 cím, 23 kötet, 262 füzetben, 120 frt 65 kr. értékben.

b) Könyvek: Kármán Mór, *Adalékok a gymn. oktatás elméletéhez*. Bpest, 1898. — Németh Antal, *Betűsoros tájékoztató*. Bpest, 1898. — Kőrösy László, *Egyiptom művészete*. Bpest, 1898. — Kandra Kabos, *Várad Regestrum*. Eger, 1898. — *Régi magyar könyvtár*. Szerk. Heinrich Gusztáv: *Mondolat Felelet a mondolatra*. Telegdi Miklós. *Lais vagy az erkölcsi makacs*. Vásár-helyi daloskönyv. — Ballagi Géza, *A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig*. Bpest, 1888. — Weisz-Szabó, *Világtörténelem I., II., XV. Nagy-Becskerek*, 1898. — Delbrück, *Einleitung in das Sprachstudium*. Leipzig, 1893. — Behagel Otto, *Die deutsche Sprache*. Leipzig, 1886. — Balog-Czögler, *Százaléktáblák*, 2 drb. Bpest, 1893. — Hock János, *Művészi reform*. Bpest, 1898. — Paulovits Márton, *Magyarország összes városainak vagyoni álla-pota*. Szeged, 1898. — *Osztrák-Magyar-Monarchia írásban és képben*, XV—XVI. Bpest, 1898—99. — Anette Elisabeth von Droste Hülshof, *Gesammelte Werke*. Münster, 1887. — Dr. Hankó Vilmos, *Székelyföld*. Bpest, 1897. — Pischon A., *Leitfaden zur Geschichte der deutschen Litteratur*. Leipzig, 1887. — Otto Seemann, *Mythologie der Griechen und Römer*. Leipzig,

1895. — Theodor Schreiber, Kulturhistorischer Bilderatlas. I—II. Leipzig, 1888. — Textbuch zu Th. Schreibers kulturhistorischen Bilderatlas. Leipzig, 1888. — Wundt Vilmos, A lélektan alapvonalai. Bpest, 1898. — Brehms Thierleben. I—X. Leipzig, 1891. — Szalay-Baróti, A magyar nemzet története. IV—V. Bpest, 1896—98. — Kőrösy László, Egyptom. (Tanulmány könyv.) Bpest, 1899. — Erődi Béla, A szent földön. Bpest, 1899. — Szilágyi Sándor, A magyar nemzet története. X. E. Bpest, 1899. — Dr. Réthy László, Corpus Nummorum Hungariae. Magyar egyetemes éremtár. Bpest, 1899. — Szinnyei József, Magyar írók élete és munkái. VI. 4—7. — Szinnyei József, Magyar Tájszótár. II. 3—4. — Berzeviczy Albert, Italia. Bpest, 1899. — Dr. Horváth Cyrill, A magyar irodalom története. I. k. Bpest, 1899. — Összesen 34 mű 47 kötetben, 17 füzetben, 192 frt 42 kr. értékben.

A Magyar Tudom. Akadémia 10 frt átalányért a következő műveket küldötte meg intézetünknek: *a)* Tudományos folyóiratok és szakközlönyök: Akadémiai Almanach 1899-re — Akadémiai Értesítő, 1898—99. — Archeologiai Értesítő, XIX. 1—2. Szerk. Hampel József. Bpest, 1899. — Akadémiai Emlékbeszéd, IX. 7., 9., 10. Budapest, 1898—99. — Értekezések: a nyelv- és széptudom., köréből, XVII. 1., 2., 3., 4., 5., 6. — Nyelvtudományi közlemények. Szerk. Szinnyei József. XXIX. 1., 2. Bpest, 1899. — Mathem. és Természettud. Értesítő. Szerk. König Gyula. XVI., 5., XVII., 1. Bpest, 1898—99. — *b)* Könyvek: Laveleye, A tulajdon és kezdetleges alakjai, Bpest, 1898. — Croiset, A görög eposz története II. Bpest, 1898. — Ruskin, Velence kövei III. Bpest, 1898. — Fágnet Emil, A XVIII. század Irod. tanulmányok. Bpest, 1899. — Hegyfok Kabos, A felhőzet a magyar szt. korona országaiban. Bpest, 1899. — Freyzinet, A természettudományi megismerés alapjai. Bpest, 1898. — Tissié, Az elfáradás és a testgyakorlás. Bpest, 1898. — Régi magyar könyvtár, III. Bpest, 1898. — Szilágyi Sándor, Erdélyi orsz. gyűlési emlékek. XXI. Bpest, 1899. — Monumenta Hungariae historica. XI. k. Bpest, 1899. — Monumenta comitalia regni Hungariae. XXX. k. Bpest, 1899. — Összesen 11 mű, 11 kötetben, 29 füzet, 52 frt 85 kr. értékben.

A folyó isk. évi gvarapodás ajándék útján: *A nm. vallás- és közokt. miniszteriumtól*: Die Bibliothek des Dichters Nikolaus Zrinyi. Wien, 1893. — Mészáros Amand, Czipruság III. Béla ravatalára. Bpest, 1898. — Országos közoktatási tanács naplója. Bpest, 1898. — Egészség. (Folyóirat.) Szerk. Csapodi István. Bpest, 1899. — Herkules. (Folyóirat.) XVI. évf. Szerk. Porzsolt Jenő és Porzsolt Kálmán. Bpest, 1899. — Hiv. Közl. VII. évf. Kiadja a nm. vall. és közokt. min. Bpest, 1898. — Az osztrák-magyar monarchia írásban és képen. I—XVI. Bpest. — *A m. kir. orsz. statisztikai hivataltól*: Dr. Ráth Zoltán, Magyarország statisztikája. Bpest, 1896. — A magyar korona hitelintézetei 1894-ben. Bpest, 1897. — Magyarország malomipara 1894-ben. Bpest, 1896. A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztika.

tikája. Bpest, 1897. — Magyarország népessége a *pragmatica sanctio* korában 1720—21. Bpest, 1896. — *A kolozsvári tud. egyetemtől*: Kolozsvári tud. egyetemi beszédek és almanach. Kolozsvár, 1896. — Beszédek ő Felsége Erzsébet királyné felett, melyek a kolozsvári tud. egyetem tanácsa által tartattak. Kolozsvár, 1898. — *A kolozsvári Ferencz József tud. egyetem almanachja*. II. r. Kolozsvár, 1899. — Kolozsvári tud. egyet. beszédek és pályázati jelentések. Kolozsvár, 1898. — *Csongrád-vármegye törvényhatóságától*: Dr. Zsilinszky Mihály, Csongrád-vármegye története. II. r. Bpest, 1898. — *Szeged szab. kir. várostól*: Paulovits Márton, Magyarország összes városainak vagyoni állapota 1896. Szeged, 1898. — Jókai Mór összes műveiből 41—90. köt. (Nemz. díszkiadás Jókai 50 éves írói jub. alkalmából.) — *Tanker. kir. főigazgató úrtól*: Dr. Platz Bonifác, Ős-Egyiptom története. Bpest, 1898. — Vass Károly, Szeged-Csongrádi Tak. pénztár, 50 éves története. Szeged, 1896. — Gohl Ödön, A római birodalom pénzeiről. Szabadka, 1894. — Ujházy László, Márczius Idusa előtt. Nagy-Kikinda, 1898. — Homor István, Szegedi m. kir. áll. főreáliskola története. Szeged, 1898. — Lopussny Gy. Ágost, Szent József intézet multja és jelene. Nagy-Várad, 1895. — Dr. Szterényi Hugó, Növénytan. Bpest, 1896. — Wagner-Horváth, Római régiségek és irod. történet. Bpest, 1896. — Tóth Sándor, Hellas ege alatt. Bpest, 1897. Dr. Platz Bonifác, *Die Völker der Erde*, Würzburg. (43—45. f.) — Négyesy László, Magyar Paedagogia. Bpest, 1892—98. — Gregor Müller, Cistercienser Kronik. 115. füzet. Bregens, 1889—98. — Kálmán Kolos, Jellemképzés. Baja, 1898. — Vöröskereszt-egylet 1897. évi jelentése. Bpest, 1898. — Tájékoztató az 1898-iki szabadkai tornaversenyről. Szabadka, 1898. — Horváth Győző, A miseáldozat gyümölcseiről. Kalocsa, 1898. — Szegedi apácza tanintézetek 1897—98. értesítője. Szeged, 1898. — Szegedi állami főreáliskola 1897—98. értesítője. Szeged, 1898. — A II. országos tanügyi kongresszus naplója. Bpest, 1898. — Gretsche József, Rendszeres német nyelvtan. Bpest, 1898. — Fodor Gyula, *Cornelii Taciti Annales*. Bpest, 1898. — Várkonyi Odilo, *P. Vergilii-Maronis Aeneis*. Bpest, 1898. — Dávid István, *M. Tullii Ciceronis Or. Selectae*. XIII. Bpest, 1898. — Dr. Boros Gábor, *Cornelii Taciti Annales*. Bpest, 1899. — Köpcesdy Sándor, *Cicero pro Sexto Roscio Amerino*. Bpest, 1899. — Dr. Gulyás István, *Módszeres magyar nyelvtan*. Bpest, 1898. — Dr. Csengeri János, *Latin olvasó és gyakorlókönyv*. Bpest, 1899. — Dávid István, *Rövid latin olvasó és gyakorlókönyv*. Bpest, 1899. — Dr. Csengeri János, *Latin nyelvtan II. mondattan*. Bpest, 1898. — Hornischek Henrik, *Rajzoló geometria I.* Bpest, 1898. — Hornischek Henrik, *Rajzoló geometria IV.* Bpest, 1899. — Móbald-Ujvári, *Francia nyelv és olvasókönyv*. Bpest, 1898. — Kreybig Lajos, *Rajzoló geometria I.* Bpest, 1899. — Dr. Cherven-Schneider, *Egyetemes földirati tankönyv*. Bpest, 1898. — Dr. Szterényi Hugó, *Növénytan*. Bpest, 1898. — Kogutowicz Manó, *Történelmi iskolai atlasz I—III.* Bpest,

1898. — Kogutowicz Manó, Földrajzi iskolai atlasz. Bpest, 1898. — Dr. Vass Bertalan, Cantate a cíiszt. rend 800 éves fennállása emlékére. 1898. — Tímár Szaniszló, Selyem és rongy. 1—2. k. Bpest, 1897. — Láng József, Derül-borul. Selmeczbánya, 1896. — **Az illető szerzőktől:** *Vass Mátyás*, Szeged sz. k. v. községi és kiseddóvó-intézetei. Szeged, 1898. — *Regőczy Exner Győző*, Szépprózai dolgozatok. Bpest, 1899. — *Szabó Mihály*, A magyar nép őshazája. Szeged, 1899. — Összesen: 58 mű, 110 köt., 144 füz., 281 frt 88 kr. értékben.

A tanári könyvtárban a mult évben volt 2694 mű 3890 kötetben, 429 füzetben, 7187 frt 73 kr. értékben. Az ez évi gyarapodás 121 mű 191 kötetben, 452 füzetben. 647 frt 80 kr. értékben; és pedig:

1. Vétel útján: *a)* önálló szakmunka 34 mű 47 kötet, 22 füzet, 196 frt 07 kr értékben; *b)* tudományos folyóirat: 18 mű, 23 kötet. 262 füzet, 120 frt 65 kr. értékben. Az akademiától 10 frt átalány fejében: *a)* önálló szakmunka 10 mű, 10 kötet, 35 frt 60 kr. értékben; *b)* tudományos folyóirat: 1 mű 12 füzet, 9 frt 60 kr. értékben; *c)* vegyes 1 mű, 1 kötet, 12 füzet, 4 frt értékben.

2. Ajándék útján: *a)* önálló szakmunka: 36 mű, 89 kötet, 20 füzet, 188 frt 48 kr. értékben; *b)* tudományos folyóirat 2 mű, 7 kötet 115 füzet, 45 frt értékben; *c)* vegyes: 19 mű, 14 kötet, 9 füzet, 49 frt 40 kr. értékben.

b) Ifjúsági könyvtár.

a) Az önképzőköri könyvtár vétel útján a következő művekkel gyarapodott: Széchy, Gr. Zrinyi Miklós életrajza. II. k. Bpest, 1898. — Dézsi, Misztótfalusi Kis Miklós és Pápai Páriz Ferencz. Bpest, 1898. — Pruzsinszky, A Philologiai Közlöny I—XX. kötetének tárgymutatója. Bpest, 1898. — Természettudományi Közlöny. Bpest, 1898. — Szilágyi, Századok. Bpest, 1898. — Philologiai Közlöny. Bpest, 1898. — Magyar Nyelvőr. Bpest, 1898. — Madách Imre összes művei. 1—3. k. Bpest, 1895. — Faguet, A XVIII. század. Ford. Haraszi. Bpest, 1898. — Ruskin, Velence kövei. Ford. Geöcze. III. k. Bpest, 1898. — Laveleye, A tulajdon és kezdetleges alakjai. II. k. Bpest, 1898. — Croiset, A görög eposz története. II. k. Bpest, 1898. — A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Bpest, 1898. — Összesen: 15 kötet, 42 frt 20 kr. értékben.

b) Az ifj. nagyobb és kisebb könyvtár gyarapodása: ajándék útján: Lampel Róbert bpesti könyvkiadótól; Angyal, Szalárdi siralmas krónikája. Bpest, 1898. — Szemelvények Arany János kisebb költeményeiből. Bpest. — Plutarchos, Perikles. Ford. Kacskovits. Budapest, 1898. — Cicero, Cato maior az öregségről. Ford. Fábíán. Bpest, 1898. — Arany, Toldi. Bpest. — Ábrányi Emil, Márcziusi dalok és egyéb költemények. Bpest, 1899. — Molière, A fősvény. Ford. Hevesi. Bpest, 1898. — Sophokles, Antigone. Ford. Kemenes József. Bpest, 1899. — Vétel útján: Lévy József újabb

költeményei. Bpest, 1897. — Berczik Árpád, Őszi hajtás. Bpest, 1897. — Verne, A francia zászló. Bpest, 1898. — Verne, A „Cynthia“ hajótöröttje. Bpest, 1898. — Dr. Áldásy, Pázmány Péter élete. Bpest. — Dr. Radnai, Kölcsey Ferencz válogatott beszédei. Bpest. — Rákosi Viktor, Korhadt fakeresztek. Bpest, 1899. — Jakab Ödön, Élet. Bpest. 1899. — Erődi Béla, A szent földön. Bpest, 1899. — Occioni Onorato, A latin irodalom története. Ford. dr. Kis Ernő. Bpest, 1899. — Hordy. Otthon, a szülőföldön. Ford. Békési és Pallagi. Bpest, 1898. — Margalits, Kraljevits Márkó. Bpest, 1899. — Id. Dumas, Keon. Ford. Rexa. Bpest, 1899. — Halbe, Földanyánk. Ford. Gr. Batthány és Voinovich. Bpest, 1899. — Pálffy, A 63. sz. 1-gy. p. Bpest, 1899. — Berczik, Mai divat. Bpest, 1899. — Dr. Csíky K. Werbőczy István és Hármaskönyve. Bpest, 1899. — Tóth Béla, Magyar anekdota-kincs. Bpest. — Dr. May K., Karácsony. Bpest, 1898. — Dr. May K., Csöndes Oczeánon. Bpest, 1898. — Tarczay, Német világ Budán. Bpest. — Tarczai, Török világ Budán. Bpest. — Nyizsnyai, Szelid elbeszélések. Eger. — Jeske-Choinsky, Alkonyat felé. Ford. dr. Radó. — Dr. Prónai, A piarista iskolák kezdete. 2 pld. Bpest, 1899. — Seeman, Idegen földön. Szombathely. — Bollanden Konrád munkáiból a következők: Császár és állam ellen. Ford. Burger. — Ősnémet szellem. 1—3 k. Ford. Grail. — A Bertalan éj. 1—2 k. Ford. dr. Radó István. — Sovanarola. 1—2 k. Ford. Wollin Alajos. — A fölvilágosultak. 1—2 k. — Berta királyné. 1—2 k. Ford. Garay Alajos. — Haladás. — Barbarossa. 1—3 k. Bpest. — Angela. Ford. Jánosi Gusztáv. — A csalhatatlanok. Ford. Grail. — A feketék és vörösek. 1—2 k. Ford. Róka. — Német szellem. Ford. Molnár V. Bertalan. — A nász-út. 1—2 k. Ford. Rázel. — Gusztáv Adolf. 1—7 k. Ford. Mátray Győző. — Sickingen Ferencz. 1—2 k. Ford. Újfalussy. — A birodalom ellenségei. 1—3. k. Ford. Újfalussy. — Ráfael. 1—2 k. Ford. Mátrai Győző. — Canossa. 1—4 k. Ford. Kalocsa R. — A keresztes vitézek. 1—4 k. Ford. dr. Radó István. — Ó-német szellem. 1—3 k. Ford. Róka. — Történelmi beszédek II. Frigyes korából. 1—4 k. Ford. Sz. Nagy S. — A tönk. 1—4 k. Ford. Ungvári Jenő. — Kisebb munkák (elbeszélések). — Soványak és kövérek. Ford. Róka. — A régi Isten. Ford. Grail. — Az új Isten. Ford. Padalik. — A basa. Ford. Rázel. — Vakoló. Ford. Bejezy. — Orosz szellem. Államveszélyesek. — Szabó Inre, A falu őrangyala. — Vaszary Kolos, A várnai csata. — Irodalmunk a milleniumig Pintér Kálmántól. — Aranka, vagy az alázatosság diadala a kevélység fölött. — Jakab Ödön, A két impostor. — Gaál Mózes, Csontos Szigfrid és Berni Detre. — Laurie André, Díákélet Angolországban. Fordította Hegedüs Pál. Arany János Balladái, Románca, Legendája és Allegóriája. — Arany János, Buda halála. — Arany János, Keveháza, Szt.-László füve, Daliás idők, — Arany János, Csaba királyfi. — Jókai Mór, Életemből. — Jókai Mór, Igaz történetek, Örök emlékek. — Jókai Mór, Szeretve mind a vérpadig (a Rákóczy korból.) — Petőfi

és Arany János levelezése. — Kölcsey Ferencz válogatott prózai munkái. — Bozóky Alajos, Római világ: — Benedek E., A honfoglalás mondái. — Tábori R., A hajdú király, Rodostóban, Rákóczy lelke. Gábor Áron. — Br. Eötvös József összes költeményei. — Gvadányi Peleskei nótáriusa, Kisfaludy Károly víg elbeszélései. Összesen 121 kötet 75 frt 65 kr. értékben.

Az ifjúsági könyvtárak gyarapodása a lefolyt iskolai évben 136 kötet 115 frt 85 kr. értékben.

Értesítés a jövő 1899—1900. tanév megnyitásáról.

A jövő tanévre a beírások szeptember hó 5. első napján történnek. A felvétel szabályai a következők:

I. A jelentkezés ideje.

A tanintézetnek eddig fennállott párhuzamos osztályai a szükséghez képest a jövő 1899—1900. tanévre is fenntartatnak, vagyis 3 első, 2 második, 2 harmadik és 2 negyedik osztály lesz; a négy felső osztály azonban továbbra is párhuzamosak nélkül marad.

Az 1883. évi XXX. t.-cz. értelmében ezen osztályok mind-egyikébe 60 tanuló vehető föl, s a helybeliek a fölvételnél előnyben részesülnek. Ebből kifolyólag:

1. Szeptember hó 1-én és 2-án csak helybeliek iratkozhatnak be.

2. Szeptember hó 3-án, 4-én és 5-én helybeliek és vidékiek.

3. Valamint a helybeliek a vidékiek fölött, úgy azon vidékiek, kik már előbb is e tanintézet növendékei voltak, az ujonnan jelentkezők fölött a fölvételnél elsőbbséggel bírnak.

II. A bemutatandó okmányok.

1. A gymnasium első osztályába csak oly tanuló vehető föl, ki a 9-ik évet betöltötte s 12 évnél nem idősebb, mely körülmény *keresztlevel* s illetőleg hiteles születési bizonyítvánnyal igazolandó.

2. Az ismeretek mértékére nézve megkívántatik, hogy a tanuló a népiskola 4-ik osztályának tananyagában kellő jártassággal birjon s erről hiteles iskolai bizonyítványt mutasson föl.

3. A beírássra szülői vagy ezek megbizottja kíséretében jelentkezik a tanuló az igazgatóságnál s itt felmutatja az előbbi tanévről szóló *iskolai bizonyítványát* s azon iskolának Értesítőjét, melyben ezen bizonyítványát nyerte, továbbá *keresztlevelét* vagy

születési okmányát s szabályszerű *orvosi bizonyítványt* a sikeresen megtörtént *első himlőoltásról* s ha az ifjú 12 éves, az újraoltásról. *Míg a tanuló ezen okmányokat be nem mutatja, addig magát az intézetbe véglegesen fölvettnék nem tekintheti.*

Az V. osztályba belépő tanuló szülője, illetőleg gyámja köteles kijelenteni, vajjon fia, illetőleg gyámoltja az 1890. évi XXX. t.-cz. értelmében a görög nyelvet, avagy az idézett t.-cz. által meghatározott más tantárgyakat fogja-e tanulni.

III. A tandíjak.

Szeged sz. kir. város köztörvényhatósága 1896. évi 372. szám alatt kelt határozata a tandíjakat a következő módon szabályozza :

1. Helybeli ifjú 15 frt 80 krt, vidéki 30 frt 80 krt fizet egész évre tandíjul.

2. A tandíj első része 5 frt, illetőleg vidékinek 10 frt a beíráskor, a második és harmadik része pedig január és április hóban, vagyis a II. és III. időszak kezdetén fizetendő az igazgatóságnál. A 80 krból álló könyvtár- és értesítődíj szintén a beíráskor fizetendő.

3. Szegénysorsú, de jó magaviseletű, s előmenetelű növendék tandíjmentességért folyamodhatik. *A folyamodványok Szeged szab. kir. város tanácsához intézendők s beírás alkalmával a gymnasiumi igazgatóságnál nyújtandók be.*

Melléklendő a folyamodványhoz : 1. *A jelen évről szóló hatósági szegénységi bizonyítvány.* 2. Jó előmenetelről tanuskodó iskolai bizonyítvány.

A jó előmenetel olyképen értendő, hogy a gymnasiumból jövő tanulónak a tornázáson és szépíráson kívül a kötelezett tantárgyak nagyobb részéből jó vagy vegyes jeles és jó tanjegye legyen. Az I. osztályba belépő tanulók csak az I. időszak végén nyerendő gymnasiumi Értésítő alapján folyamodhatnak tandíjmentességért.

IV. Javító és pótló vizsgálatok.

Hogy mind a helybeli, mind a vidéki illetőségű ifjak a főntebb kitűzött időben jelentkezhessenek a fölvetelre, a fölvételi, javító és pótló vizsgálatok idejéül a helybeliek részére augusztus hó 30-ik, a vidékiek részére pedig augusztus hó 31-ik napja délelőtt 8— $\frac{1}{2}$ 12-ig, délután 2 $\frac{1}{2}$ —5 óráig tüzetik ki.

Javító és pótló vizsgálatokra bocsáttatnak :

1. Oly egy tantárgyból bukott tanulók, kiket erre a tanári testület zárértekezleti ítélete följogosít, mely körülmény az iskolai bizonyítványban már jelezve van.

2. A két tantárgyból bukottak közül azok, kik erre a szegedi tankerületi főigazgatóságtól külön engedélyt nyertek. Ezen engedély iránti kérvények 50 kros bélyeggel ellátva s iskolai bizonyítvánnyal és évközi értesítővel fölszerelve a tankerületi főigazgatósághoz intézendők s július hó 10-ig a gymnasiumi igazgatósághoz benyújtandók.

3. Pótló vizsgálatra igényt tarthatnak azon tanulók, a kik a tanév végén tartott osztályvizsgálatokon betegség miatt nem jelenhettek meg. Ezen vizsgálatra az engedélyt a tanári kar adja meg. A vizsgálat iránti kérvények *hatósági, vagy hatóságilag megerősített orvosi és egyéb bizonyítványokkal fölszerelve július 10-ig az igazgatósághoz benyújtandók.* Sem a javító, sem a pótló vizsgálatért díj nem fizetendő.

Szeptember hó 5-én d. e. 8 órakor nyittatik meg a tanév a Szentlélek ünnepélyes segítségül hívásával.

A vidéki szülők és gyámok a gyermekeik részére fölfogadandó szállás iránt az igazgatóságnál tudakozódhatnak. Végül figyelmeztetnek a tanulók, hogy *az ódon könyvek bevásárlásában nagy körültekintéssel járjanak el, nehogy azok helyett időközben kényteleníttessenek az előírt kiadású tankönyveket beszerezni.*

Szegeden, 1899. június hó 29-én.

Cserép Sándor
főgymn. igazgató.

TARTALOM.

	Lap
Erzsébet királyné Ő Felsege halála alkalmából tartott gyászünnepély	5
Magyar Gábor	17
Telegdi Miklós élete és művei	29
Adatok a főgymnasium történetéhez az 1898—99. tanévben :	
A) Az intézet állapota	113
B) Az intézet működése	118
C) Általános ügyek	122
D) Felsőbb hatóságoktól érkezett fontosabb leiratok	123
E) Ifjúsági segélyző-egyesület	124
F) Önképző-kör.	126
G) Gyorsíró-kör	133
H) A főgymnasium ösztöndíjas és jutalmazott tanulói az 1898—99. tanévben:	
a) Ösztöndíjasok	135
b) Az intézet jutalmazott tanulói az 1898—99. tanévben	136
Tanári kar :	
A) A kötelezett tantárgyak tanárai.	138
B) A nem kötelezett tantárgyak tanárai	140
Előadott tananyag.	141
Írásbeli dolgozatok.	156
A tanulók előmenetele :	
A) A kötelezett tantárgyakban	159
B) A nem kötelezett tantárgyakban	185
A sorozatban használt érdemjegyek fokozata	189
Rövidítések jelentménye	189
Statistikai kimutatások :	
I. A tanulók általános áttekintése	190
Ila) A tanulásban tett előmenetel	193
Iib) A tanítás eredménye összefoglalva	194
III. Az 1898—99. tanévi érettségi vizsgálatok eredménye.	195
IV. Az egész tanév alatt beírt tanulók illetőségének kimutatása megyék szerint	196
Szertárak :	
a) Természettani szertár	197
b) Vegytani szertár	197
c) Természettudományi szertár.	197
d) Történelmi, földrajzi és régiségi szertár	197
e) Rajzszerter	198
Könyvtárak :	
a) Tanári könyvtár	199
b) Ifjúsági könyvtár	202
Értesítés a jövő 1899—1900. tanév megnyitásáról	205

